

Abhazya Bilimler Akademisi
D.Y. Gulia Abhazya Beşeri Bilimler Araştırma Enstitüsü
Abhazya Devlet Üniversitesi

Rusya Bilimler Akademisi
N.N. Miklukho-Maklay Etnoloji ve Antropoloji Enstitüsü

Prof. Dr. Valeri Biguaa

GELENEKSEL ABHAZ DİNİ
– ANÇÜAXATZARA –
(Folklorik-Etnolojik Bir Araştırma)

Monografi

Çeviri: Oktay Chkotua
Türkçe düzelti: Ataman Kucba

İstanbul – 2025

Hakemler:

Martinova M.Y. – Tarih Bilimleri Doktoru, Moskova Devlet Üniversitesi
Profesörü, Rusya Federasyonu Onurlu Bilim İnsanı
Adleyba C. Y. – Filoloji Bilimleri Doktoru, Abhazya Devlet Üniversitesi
Profesörü, Abhazya Cumhuriyeti Onurlu Bilim İnsanı





Geleneksel Abhaz Dini
Prof. Dr. Valeri Biguua

1. Baskı: 2025, İstanbul

ISBN: 978-625-5875-04-4

Sertifika No: 46725

Yayıma Hazırlayan
Tijin Çeviker

Kapak Tasarımı
Papirüs Yayınları

Yayın

© Papirüs Yayınları

Caferağa Mah. Albay Faik Sözdener Cd.

İskele İş Hanı No: 7/11

Kadıköy/İSTANBUL

info@papirusyayinlari.com

© Bu kitabın tüm yayın hakları
Papirüs Yayınlarına aittir.

Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar
dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın
5846 ve 2936 sayılı Fikir ve Eserleri
Yasası Hükümleri gereğince, fotokopi
yöntemiyle çoğaltılamaz, resim, şekil,
şema, grafik vb. yayınevinin izni
olmadan kopya edilemez.

Editör:

Ançabadze Y.D. – Tarih Bilimleri Doktoru, Abhazya Bilimler Akademisi
Muhabir Üyesi

Bu monografide, Abhaz halkının geleneksel dini olan **Ançüaxatzara** (Анцәахатцара) ele alınmaktadır. Bu din, Abhazya'da devlet statüsüyle kabul edilen Hristiyanlığın egemen olmasına rağmen, halkın manevi yaşamında kesintisiz bir şekilde varlığını sürdürmektedir.

Monografi, üç bölümden oluşuyor; “Abhaz Tanrılarının Panteonu: Sistemin Yapılandırılmasına Dair Bir Deneme”, “Halkın Ortak Kültlerinin Ritüel Uygulamaları”, “Abhaz Geleneksel Dininin Bir Kurumu Olarak Aile Kültlerinin Ritüel Uygulamaları”

Yazar, son yıllarda Abhazya Cumhuriyeti'nin çeşitli bölgelerinde yürüttüğü araştırmalardan elde ettiği geniş etnolojik saha verileri, mitoloji, dil ve mevcut literatür ışığında, konuyu kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Yazar, Geleneksel Abhaz dininin, Abhaz halkının manevi kültürünün bütünlük bir sistemi olduğu sonucuna varmaktadır. Bu sistem, tipolojik olarak Kafkasya'nın dağlı halklarının, özellikle de Abhazlarla ortak etnik ve kültürel köklere sahip olan Adige halklarının manevi kültürüyle bağlantılıdır. Ayrıca, çalışmada, Abhaz dininin Ön Asya ve Yakın Doğu'nun en eski uygarlıklarıyla tarihsel ve etnolojik paralellikler taşıdığı ortaya konmaktadır.

Bu monografi, etnologlar, folkloristler ve Abhazların etno-kültürel tarihiyle ilgilenen okuyucular için hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Abhazya, Abhazlar, Kültür, gelenek, görenek, yaşam tarzı, din, dünya görüşü, tanrı, tanrılar panteonu, kült, dua, tören, ritüel, kurban hayvanı, halkın ortak kültleri, aile kültü, kült kabı, kült mumu.

Çevirenden teşekkür...

Elinizdeki eserin çevirisiyle uğraşırken, bir akşam üstü Sohum sahilinde karşılaştığım Ali Anşba ile ayak üstü lafladık. Kendisi bir ara “abi, gece gündüz durmaksızın çeviri yapıyorsun, bu gönüllü çabalarının hakkını nasıl öderiz?” deyince ben de; “kitaplardan birini sen bastırırsın olur biter kardeşim” dedim şaka yollu. “Abi onur duyarım, eylül ayı içerisinde şu an yaptığın çevirinin basım giderlerini sana ulaştıracağım” dedi. Bir süre daha sohbet ettikten sonra ayrıldık ve her birimiz günlük telaşelerimizin yoğunluğuna dalıp gittik. Ben bu konuşmayı çoktan unutmuştum ki Eylül ayı ortasında Ali telefon etti ve aylar önce konuştuğumuz çevirinin basımı için gerekli miktarı nereye bırakması gerektiğini sordu. Doğrusunu isterseniz hiç beklemiyordum, bir an ne diyeceğimi şaşırmış ama bir o kadar da gurur duymuştum. Ayak üstü ve şaka yollu verilen bir sözü böylesine sahiplenmek hem adamlığın, hem adanmışlığın, hem de madem konumuz inanç; sağlam bir inancın göstergesiydi.

Ne mutlu bize ki kardeşlerimiz bayrağı bizden devralıp daha da yükseklere taşıyacak olgunluğa çoktan ulaşmışlar.

Genç yaşta vatanına gelip yerleşen, ardından Amra Ağırpha ile evlenerek mutlu bir yuva kurup Amir ve Aylin isimlerinde iki de harika evlat sahibi olan ve bu arada Abhazya futboluna uzun yıllar teknik direktör olarak büyük hizmetler veren, günümüzde ise artık ticari faaliyetlerde bulunan işadamı kardeşim Ali Anşba’ya bu örnek davranışı nedeniyle teşekkür ediyor, onun gibi kardeşlerimizin sayılarının artmasını diliyorum...

Bu vesileyle, değerli zamanını bu çalışmanın redaksiyonuna vakfeden Kucba Ataman Oğuz büyüğüme ve kitabın basım ve dağıtımını üstlenen Ardızınba Alpay Batur kardeşime de şükranlarımı sunuyorum...

*Değerli hocam,
Tarih Bilimleri Doktoru,
GSSC Bilimler Akademisi Muhabir Üyesi
Prof. Georgi Dzidzaria anısına*

İçindekiler

GİRİŞ: VARLIK SORUNU	1
I. BÖLÜM	16
Abhaz Tanrıları Panteonu: Sistemin Yapılandırılma Tecrübesi ...	16
Büyük Panteon	16
Küçük Tanrı Panteonları	27
Abhaz Tanrılar Panteonunun Tarihsel Kökenleri ve Paralellikleri ...	49
II. BÖLÜM	61
Abhaz Geleneksel Dininin Halk Kültlerinin Ayin Uygulamaları	61
Xuajükıra (Хəажəкыра) – Tarım Verimliliği Kültü	62
Amşarı (Амшаңы) – Abhaz Paskalyası	82
Ançüahüa / Gökte olan (Ançüahüa) – Yüce Tanrı Kültü	106
Atsunihüara (Ацуныхəара) – «zaman» tanrısı veya gök gürültüsü ile şimşek tanrısı Afi'nin kültü	130
Nanhüa (Нанхəа) – Toprak Ana Kültü veya Abhazlara göre Meryem Ana Uykusu	153
Kiirsa / Lımdnıhüa (Қырыса / Лымдныхəа) Abhaz Noel'i	169
Ajırnıhüa (Ажырыхəа) – Demircilik ve Demir Tanrısı Kültü veya Abhaz Yeni yılı	186
Jüabran (Жəабран) – Hayvancılık kültlerinden biri olarak yedi tanrılı Aitar (Айтар)	213
Ajahara – Abhaz "Büyük Ev" Kültü	229
ETNOGDAFİK ALAN ÇALIŞMALARI (EAÇ) BİLGİ KAYNAKLARI:	244
Kaynakça:	255

«Abhazlar, sadece Kafkasya halklarının değil, tüm insanlık toplumunun kültür tarihi için değerli bir malzeme oluşturan, geçmiş kültürel gelişim aşamalarının birçok kalıntısını korumuşlardır.»

G.F. Çursin

GİRİŞ: VARLIK SORUNU

Fantastik bilimsel ve teknolojik ilerleme çağında, oldukça medenileşmiş birçok halkın ruhsal yaşamında, devlet dinleriyle birlikte geleneksel dinlerin de önemli bir yer tuttuğunu görmek modern insana ilk bakışta garip gelebilir. Bu tür **dinler**, özel literatürde "halk dini", "etnik din", "yerli din" gibi terimlerle de anılmaktadır.

Geleneksel din, en eski toplumsal bilinç biçimi olarak, etnik kültürün önemli alanlarından biridir ve bu nedenle de etnolojinin yanı sıra, din bilimleri, din sosyolojisi, felsefe ve halkbilim gibi diğer insani disiplinlerin bilimsel ilgi alanına da girmektedir. Her birinde geleneksel din, kurumsal dinlerin doktrinlerinden ayrı olarak ele alınmaktadır. Bazı durumlarda, geleneksel din, devlet ideolojisinin yüzyıllar boyunca onun gerçekleri üzerine belirli bir ölçüde birikmesi sonucu oluşan belirli bir senkretizmi de barındırmasına rağmen, kurumsal dinlere alternatif olarak bile değerlendirilir. Bu durumun açıklaması ise oldukça basittir: Kadim özgün kültüre sahip bir halkın köklerinden kopması kolay değildir.

Abhazlar da bu durumun istisnası olmadılar; Hristiyanlık, onların ruhsal yaşamına, ortaya çıktığı ilk dönemlerde girmiş olmasına ve resmi din olarak erken Orta Çağ'ın başlarında kabul edilmesine rağmen, onlar yine de eski inançlarından vazgeçmemişlerdir.

Resmi ve geleneksel dinlerin barış içinde bir arada varlığı, **burada yaşayan insanlara şaşırtıcı gelmiyor**. Kilise organizasyonunun karakteri, Abhaz dininin ideolojik temeline pek yabancı değil. Bu nedenle de, Hristiyanlar, yeni inancın temellerini sağlamlaştırmak

amacıyla Abhazların en önemli kutsal alanları olan anıxaların bulundukları yerlere kiliseleri inşa etmeye başladılar ve ayrıca alanların manevi önemini her zaman göz önünde bulundurdular. Ancak zamanla, kendi düzenlemelerini de getirdiler. Geç Orta Çağ'da, Türk yönetimi İslam'ı dayatmaya başladığında, her iki dini sistem de zulme uğradı; Hristiyanlık ise daha fazla baskı gördü. Rus yönetimiyle birlikte, Ortodoks misyonerlik faaliyetlerine paralel olarak, Abhazya'nın tarihi sahnesinde Hristiyan dininin yanı sıra Abhaz geleneksel dini de yeniden canlandı. Bugün her ikisi de geçmişte olduğu gibi, barış ve uyum içinde birlikte işlev görüyor. Öte yandan, Abhazların geleneksel dininin halen varolabilmesinin en önemli direnç sebebi ise, insanların bu dine katılımının son derece basit olması ve onlardan karmaşık bir dini etiğe ve kendi geleneksel etiko-normatif sistemlerinden oldukça farklı bazı ayinlere uyum sağlamalarının gerekmemesidir.

Abhaz dininin kült şenliklerindeki ritüel kalıntılarının niteliği ve özgünlüğü, XIX. Yüzyıl sonları ile XX. Yüzyıl başlarında bilim insanlarının ve hatta eski eser meraklıları ile gönüllü araştırmacıların ilgi konusu olmuştur. Bu faaliyetlerin sonucunda, günümüzde de bilimsel değerini kaybetmeyen bir dizi dikkate değer çalışma ortaya çıktı: S.T. Ajüanba – "Abhazya'da her yıl gerçekleştirilen Aziz George'a adak töreni" (Ajüanba, 1852), "Abhaz mitolojisi ve Abhazya halkı arasındaki dini inançlar ve ritüeller" (Ajüanba, 1855)¹; A. Vvedenskiy – "Abhazların dini inançları" (Vvedenskiy, 1871); A. Vekua – "Abhazya'daki toplumsal adak" (Vekua, 1913); N.S. Canaşıya – "Abhazların dini inançları" (Canaşıya, 1915), "Abhaz kültürü ve yaşam tarzı" (Canaşıya, 1917)²; N.Ya. Marr –

¹ İlk çalışma, 1852 yılında Tiflis'te yayınlanan "Kafkasya" gazetesinde (90) yayımlandı, ikinci çalışma ise aynı yayında 1855'te (81–82) yer aldı. Daha sonra, yazarın ölümünün ardından, 1867 yılında Albay F.A. Zavadski tarafından "Abhaz Mitolojisi Üzerine Bir Deneme" başlığıyla yeniden basıldı (74–76).

² İlk çalışma, 1915 yılında Tiflis'te yayınlanmış "Hristiyan Vostok – Христианский Восток" dergisinin I. cildinde (1. sayı), ikinci çalışma ise aynı derginin 1917 yılındaki V. cildinde (3. sayı) yayımlanmıştır.

"Abhazların dini inançları üzerine" (Marr, 1938); G.F. Çursin – "Dini inançlar", "Doğa kültü", "Ekonomik faaliyetlerle ilgili dini inançlar", "Büyüsel görüşler ve ritüeller", "Kozmogonik görüşler" (Çursin, 1957)³; D.I. Guliya – "Abhazlarda keçi kültü", "Abhazlarda avcılık tanrısı ve avcılık dili" (Guliya, 1926/1986)⁴. Geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısının başlarında, Sovyet döneminin zirve noktasında, profesyonel etnografçıların çalışmaları da ortaya çıktı: Ş.D. İnal-İpa – "Dini inançlar ve kültürler" (İnal-İpa, 1960, 1965); İ.A. Acincal – "Abhazlarda demircilik ve demir kültü" (Acincal, 1969); O.H. Bğajba – "Ainar-jiy'in izinde" (Bğajba, 1982); L.H. Akaba – "Abhazların arkaik ritüellerinin arkaik kökleri" (Akaba, 1984); V.G. Ardzınba – "Demir kültü ve demircilik tarihine dair" (Ardzınba, 1988). Sovyetler döneminin sona ermesinin ardından yayımlananlar: S.L. Zuhba – "Abhaz masal söylencesi tipolojisi" (Zuhba, 1995); L.H. Akaba – "Geleneksel dini anlayışlar" (Akaba, 2007, 2012); Y.G. Argun – "Geleneksel takvim ritüelleri ve modern halk bayramları" (Argun, 2007, 2012); A.B. Krylova – "Abhaz dini ve gelenekleri" (Moskova, 2001), "Modern dini durum" (Krylova, 2007, 2012); Bartsits R.M. – "Abhaz Dini Sinkretizmi: Kült Kompleksleri ve Modern Ritüel Uygulamaları" (Sukhumi, 2010), "Abhazya'nın Yedi Kutsal Yeri" (Bartsits, 2013).

Abhazların geleneksel din sorunları, bu satırların yazarı olan V.L. Biguaa'nın **araştırmasının konusu** olmuştur: "Süprematizm – Abhazların Geleneksel Dininin Temelleri: Sistem Yeniden Yapılandırma Deneyimi" (Biguaa, 2012 a); Biguaa V.L. "Ajırnhüa, ya da Abhazca Yeni yıl" (Biguaa, 2012 b); Biguaa V.L. "Amşapı – Abhaz Paskalyası" (Biguaa, 2013); Biguaa V.L. "Ançüahüa / Xixi iqou –

³ G.F. Çursin, Abhazlar üzerine etnografik malzemeleri 1928 yılı Nisan-Mayıs aylarında toplamıştır, ancak bu malzemelere dayanan çalışmalarını yayımlamak fırsatı bulamamıştır. Bunlar, Abhazlar üzerine hazırlanmış bir çalışma koleksiyonunda yer almış ve ancak onun ölümünden sonra, 1957 yılında yayınlanmıştır (Çursin, 1957).

⁴ Her iki çalışma da, 1925 yılında yayınlanmış "Abhazya Tarihi" kitabında yer almış, daha sonra da Guliya'nın eserlerinin VI. cildinde yeniden yayımlanmıştır (Gulia, 1925; Gulia, 1986).

Abhazlarda Yüce Tanrı Kültü" (Biguaa, 2015); Biguaa V.L. "Atsunihüara – Abhazlarda 'zaman' tanrısının toplumsal kültü" (Biguaa, 2016); "Huajükıra – Abhazlarda Verimlilik Kültü" (Biguaa, 2016); Biguaa V.L. "Jüabran – Abhazlarda Büyükbaş Hayvan Kültü" (Biguaa, 2017); Biguaa, "Abhazca Noel: Abhazlarda Ritüel Uygulama ve Bayramın Arkaik Kökleri" (Biguaa, 2017); Biguaa V.L. "Amşapı: Abhazlarda Kült Ritüel Uygulaması ve Arkaik Kökleri" (Biguaa, 2017); Biguaa Valeriy. Geleneksel Abhaz Dininde Ritüel Dünyası (Biguaa, 2018). Bunlar, ulusal öneme sahip kültlerdir.

Çalışmanın üçüncü bölümü olan "Soy Kültü: Abhazların Geleneksel Dininde Bir Kurum" ise, yazar tarafından "Geleneksel Abhaz Dininde Ritüel Dünyası" monografisinin yayımlanmasından sonra yazılmıştır (Biguaa, 2018), bu nedenle okuyucuya sunulan bu yayına dahil edilmiştir; çünkü "Abhaz Geleneksel Dini" kavramı, bu olmadan tam olarak düşünülemez.

Genel olarak "Soy Kültü" teması, söylenebileceği gibi, sonsuzdur. Bu durumda, hazır olan üç örnekle sınırlı kaldım; her biri bölümün ayrı bir başlığını temsil etmektedir. Ayrıca, bunlar zaten bilimsel bir dergide yayımlanmıştır: "Antropoloji Bülteni" İEA RAN: Biguaa, 2020: 95-105; 2021: 228-243) ve orada da: (Biguaa, 2023, No. 1). 2023: 198-216. Bu monografinin ilgili bölümünü oluşturan bu üç bölümün, Abhaz dini kurumunun özüne dair yeterli bir anlayış sunduğuna inanıyorum. Ayrıca, monografinin ikinci bölümü de "Ajahara - Abhaz 'büyük evi' kültü" başlıklı yeni bir bölümle zenginleşti.

Abhazların geleneksel dini sorunları üzerine yapılan erken araştırmalar arasında, bu monografinin konusu açısından en önemli olanı N.S. Canaşıya'nın bilimsel mirasıdır. Onun çalışmaları, şüphesiz, Abhaz halkının geçmişine duyduğu büyük sevgiyle yazılmıştır; o, bu halkın içinde doğup büyümüştür. Bilim insanının bu konuya olan yaklaşımını, 1916 yılında bölgedeki Eğitim Yayma Derneği başkanına yazdığı kısa bir mektupta görmek mümkündür: "Tarih, etnografi ve leksikografi üzerine Abhazy'a'daki materyalleri toplamak ve zamanın yıkıcı gücünün henüz dokunmadığı her şeyi

kurtarmak bizim kutsal görevimizdir" (Bgajba, 1960). Bilim insanının söylediklerinin bir devamı veya tamamlayıcısı olarak, "Hadi çalışalım!" çağrısını da eklemek gerekir. "Artık ciddi bir şekilde tüm gücümüzü, her yönüyle güzel bir kitap olan Abhazya'yı incelemeye adanmalıyız; bu yer az incelenmiş ve araştırılmıştır. Ne Abhazların tarihi, ne arkeoloji, ne dilbilgisel materyal, ne dini inançlar, ne de sosyal yapı henüz yeterince aydınlatılmıştır. Oysa bilim için Abhazya'nın bugünü ve geçmişi son derece değerli bir materyal sunmaktadır. Sadece bunu toplamak ve kamuoyuna sunmak gerekiyor" (Alıntı: Bgajba, 1960; aynı yerde).

Elbette, hacmi çok küçük olan makaleler (bir veya iki sayfa, hatta daha az) bilim insanlarının Abhaz dini hakkında tam bir resim sunamaz, ancak ya kültürlerin işlevsel özünün genel bir tanımını ya da o dönemde Abhazların ruhsal yaşamındaki varlıklarının kaydını verir. Değerli olan, bu makalelerde o dönemde bile yok olma eşiğinde bulunan ve bugün izleri bile görünmeyen kültürlerden bahsedilmesidir: Amranihüa – güneş tanrıçası kültürü; Amzanihüa – ay tanrısı kültürü; Açıaquanihüa – gökkuşağı tanrısı kültürü; Anapa-naga – tahıl kültürleri tanrıçası kültürü; Kuikuunnihüa – keten tanrısı kültürü; Eriş – dokuma sanatı tanrıçası kültürü; Cabran – küçükbaş hayvan kültürü; Aşxımzanihüra veya Anana-Gunda – arıcılık ve bal kültürü tanrıçası kültürü; Çışaşana – atların tanrısı kültürü; Laşkıntır – köpeklerin tanrısı kültürü; Nimirah – aşk ve aile mutluluğu tanrısı kültürü; Aşıarağı – kaşıntı ve diken ruhu kültürü. Hem genel hem de yerel anlamda bazı önemli olan kültürler de unutulmuştu. Unutulmuş kültürler arasında Ahçü a ve Arşışra da yer alır; bu kültürlerin ritüelleri artık nadiren gerçekleştirilmektedir. İlk kült, aynı adı taşıyan kara çiçek hastalığı sırasında uygulanırken, ikincisi genellikle evlenmemiş bir kızın merkezi sinir sistemindeki hastalığı sırasında, kasılmalı hareketler, yüz kaslarının seğirmesi ve bazen tüm vücutta görülen belirtilerle gerçekleştirilir. Bununla ilişkili ritüel, gençlerin oluşturduğu bir halk

dansı ile birlikte yapılır ve merkezde hasta kişi dans eder. Etnografyada bu ritüel daha çok Vitta'nın dansı olarak bilinir.⁵

Gerçek şu ki, geleneksel Abhaz dini alanındaki tüm sonraki araştırmacılar için başlangıç noktası N.S. Canaşiya'nın çalışması olmuştur. Bu monografinin yazarı da bir istisna değildir.

Teogoni araştırmalarında, S.L. Zukhba'nın "Tipoloji..." başlıklı monografisinde yer alan materyaller büyük bir değer taşımaktadır. Bu çalışmada, karşılaştırmalı analiz yöntemiyle Abhaz kozmogonik mitlerinin özellikleri ele alınmaktadır. Şüphesiz, bilim insanının bazı görüşleri, bu monografinin ilgili bölümünde de kullanılmaktadır. L.H. Akaba'nın "Geleneksel Dini Temsil" adlı çalışması, sorunun çözümüne yeni bir yaklaşım sunmaktadır. Bu çalışmada, Abhaz geleneksel dini, "çok katmanlı bir yapıya sahip, çok sayıda tanrı ve kutsal nesneye sahip bir politeist inanç sistemi" olarak ele alınmaktadır (Akaba, 2007; 2012: 356). Bilim insanının görüşünü sorgulamak zordur. Çalışmada Abhaz dininin doğru bir yapısal tanımı yapılmıştır. Ancak, bu çalışmada ve geleneksel Abhaz dinini inceleyen diğer yaşlı yazarların eserlerinde, bu görüşü destekleyecek yeterli materyal bulunmamaktadır. Ayrıca, Abhazların dini yaşamının özelliklerini "açığa çıkarabilecek" tanrıların panteonunun tipolojisi ve iç organizasyonunu göstermeye yönelik bir çaba da yoktur.

A.B. Krylova'nın "Abhazların Dini ve Gelenekleri" (Krylova, 2001) ve R.M. Bartsits'in "Abhaz Dini Sinkretizmi" (Bartsits, 2010) adlı iki araştırmaya da birkaç cümleyle değinmek gerekir. A.B. Krylova, ayrı bir kitap olarak yayımlanan çalışmasında, Abhaz geleneksel dinine dair belirli bir soru grubunu, daha doğrusu, kutsal yerlerini ve bunlarla ilişkili Anixa kurumunu ele almaktadır. Bu konu, **araştırmanın** yarısından fazlasını kapsamaktadır. G.F. Çursin'in izinden giden yazar, kendi gözlemleri ve materyalleri doğrultusunda şu sonuca varmaktadır: "Abhazların atalarının eski dinini koruma

⁵ Terim, Hristiyan aziz ve şehit Vitta'nın adı üzerinden türetilmiş bir tıbbi terimdir.

gerçeği, tarihi bir fenomen olup, önemi Kafkasya çalışmalarıyla sınırlı kalmayıp, dünya dinleri açısından büyük bir ilgi taşımaktadır" (Krylova, 2001: 50).⁶

R.M. Bartsits'in "Abhazya Dini Sinkretizmi..." adlı monografisinde, Abhazların geleneksel dini ile ilgili bir dizi konu önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, yazar "sinkretizm" terimini din felsefesi açısından – "çeşitli, çelişkili, uyumsuz görüşlerin birleşimi" (Yabancı Kelimeler Sözlüğü, 1981: 467) – kullanmaktadır. Bana göre, bu terim, iki farklı dinin – yerel ve resmi olanın – ilişkileri açısından uygun, ancak Abhazların geleneksel dininin kendisi söz konusu olduğunda biraz zorlamadır. Sayısız tanrı, koruyucu veya ruh olmasına rağmen, Abhaz panteonu farklı ve çelişkili unsurlardan oluşmamaktadır. Tüm ilahi karakterler, işlevsel amaçlarının farklı olmasına rağmen, tek bir dini sistemin, tek bir "büyük tanrılar ailesinin" parçasıdır ve bu ailenin başında Anıçəa (ançüa) bulunmaktadır. Bazı tanrılar arasında bir antagonizma da vardır, ancak bu yalnızca zıtlıkların mücadelesinin birliği olarak anlaşılmalıdır. Geleneksel din söz konusu olduğunda – yazar "sinkretizm" terimini ilk anlamında – "birlik, ayrışmamışlık, bir şeyin ilk durumunu karakterize eden" yani dini inançlar (Yabancı Kelimeler Sözlüğü, 1981: 467) anlamında kullanıyorsa, yazar haklıdır; ancak okuyucu için niyetleri bir muamma olarak

⁶ Kitabın geri kalan kısmı (yaklaşık olarak yarısı), Abhaz toplumunun geleneksel kurumlarının son iki yüzyıllık dönemeçlerinde nasıl evrimleştiğini anlatıyor: sosyal hiyerarşisi, feodal ilişkilerin özellikleri ve benzeri konular. Ayrıca, Abhaz Prensiği'nin Rusya İmparatorluğu'na katılma nedenlerinden, bu olayın ardından ülkenin önceki statüsünün kaldırılmasına, siyasi ayaklanmalara, Abhaz nüfusunun büyük çoğunluğunun sürgün edilmesine ve diğer değişikliklere de değiniliyor. Aslında, bu konularla ilgili olarak Abhaz tarihi ve kültürü üzerine özel literatürde geniş bir bilgi birikimi mevcut. Ancak, bilim insanının bu konulara bakış açısı oldukça özgün. Her birine eleştirel bir yaklaşım ile gerçekçi bir karakteristik sunuyor. Bununla birlikte, adil olmak gerekirse, kitap olarak ele alındığında, okuyucuda siyasi amaçların, dini ve geleneksel Abhaz kültürünün birleştiği bir çalışma izlenimi bırakıyor. Bu bağlamda, en fazla dikkat çeken bölüm, iki baskı sayfasını aşan giriş kısmıdır.

kalmaktadır, çünkü bu konuda uygun bir yorumda bulunmamaktadır.

R.M. Bartits'in araştırmasında, tamamlanması ve netleştirilmesi gereken başka oldukça tartışmalı noktalar da bulunmaktadır. Ancak genel olarak, araştırma oldukça sağlam bir şekilde yazılmıştır. Yeni saha materyaline dayanmaktadır ve Abhaz geleneksel dinine dair belirli sorunlar hakkında birçok yeni karakteristik değerlendirme içermektedir; bunları elbette çalışmamın ilgili bölümünde rasyonel bir şekilde kullanmaya çalışacağım. Abhazoloji alanında, Abhazların geleneksel dini ile ilgili mevcut literatürün bilimsel önemi göz önüne alındığında, bu konunun tam olarak araştırılmadığını belirtmek gerekir. Önceki çalışmalarda bu sorun, bütüncül bir yaklaşım yöntemiyle ele alınmamıştır; ayrıca özel bir monografi de yoktur. Muhtemelen, bu çalışmalar, halkın mitolojisinde belirli işlevleri yerine getiren sayısız tanrı ve ruhun varlığını belirten kısmi bir karakter taşımaktadır. Ancak bu durumda kimseyi suçlamak mümkün değildir. Aksine, bizler, modern Abhaz dini araştırmacıları, özellikle de daha yaşlı kuşak yazarlarına, yaptıkları katkılardan dolayı derin bir saygı göstermeliyiz; bu katkılar hepimiz için vazgeçilmez bir rehber olmuştur. Abhazların teogonisinin incelenmesi üzerine çalışma, nispeten geç başlamıştır ve o dönemde bu konuda bilgi taşıyanların sayısı oldukça azdı; bugün ise neredeyse hiç yok. Bu nedenle, durumu abartmadan belirtmek gerekirse, şu anda araştırılan nesne hakkında bilgiler, eski mozaikleri bir şekilde yeniden oluşturmak için parça parça toplanması zorunludur.

Yanılıcı bir alçakgönüllülük göstermeksizin okuyucuya bildirmek gerekir ki, sunulan monografi mevcut boşluğun doldurulmasında bir ilk deneyimdir. Bu, Abhaz geleneksel dininin bir sistem olarak bütünlüğünün yeniden inşasıdır; onun dayandığı ilk haliyle yeniden yapılandırılması; ritüel eylemlerinin unsurlarının yorumlanması ve tarihsel köklerinin ortaya konması; belirli bir kültürün ne zaman ortaya çıktığının tespit edilmesi ve elbette ki, onun tipolojik karakterizasyonudur. Bu konunun araştırılması, Abhazların geleneksel dininin, Apsuara (doğrudan Abhazlık) olarak adlandırılan

halkın ahlaki kültür sisteminin ruhsal alanında bir yapısal birim olması nedeniyle de büyük bir öneme sahiptir. Bu, bir gün mutlaka her okuyucunun kütüphane raflarında yer alması gereken ayrı bir kitaptır, en azından Abhaz okuyucular için.

Çalışma, Abhazların günümüzdeki manevi gerçekliklerinde var olan dini pratiklerin daha az ya da çok kapsamlı bir tanımına dayanmaktadır. Bu çalışmada hem etnografik materyaller hem de başta filolojik olmak üzere diğer beşeri bilimlerin materyalleri geniş ölçüde kullanılmıştır. Özellikle dil, devasa bir tarihsel-etnolojik kaynak olarak öne çıkmaktadır. Alan etnografyasına ilişkin materyaller arasında, çocukluğumda ve gençliğimin ilk yıllarında doğup büyüdüğüm köyde gördüklerim ve duyduklarımın dair kendi anılarıma bu monografide belirli bir yer ayrılmıştır.⁷

Abhazların geleneksel dini, "ançühatzara" (анцəхатцара) terimiyle adlandırılmakta olup, iki kelimeden oluşmaktadır: "ançüa" – "tanrı" anlamına gelen bir isim ve "axatzara" – "inanmak", "kabul etmek" (tanrıya inanç). Bu din, en eski inançların bir kompleksi olarak anlaşılmakta ve bu bağlamda kendine özgü bir hiyerarşiye sahip düzenli bir tanrı panteonu ortaya çıkarmaktadır. Diğer birçok eski halkın politeist kökenli dinleri gibi, bu din de doğaüstü güçlere ve belirli varlıklara olan inanç üzerine kuruludur;

⁷ Çocukluk yıllarımda, annemin annesi olan ve evinde yaşadığım Guarzaliapha Mam'dan birçok eğlenceli mitolojik hikaye dinlemişimdir. Büyükanne, aynı zamanda yetenekli bir hekim ve doğum uzmanı olarak biliniyordu (1971 yılında ölmüş, oldukça yaşlıydı). Aslında, etnografik saha materyali, 1976'dan 1985'e kadar Abhaz Dili, Edebiyatı ve Tarihi Enstitüsü'nde çalıştığım yıllarda topladım. Bilgilendirenler: Şamı Taraş (Txina, 1976, 78 yaş.), Biguaa Yankua (Txina, 1975, 70 yaş.), Çhetiya Sandra (Arasadzix, 1976, 77 yaş.), Kutelia Akun (Arasadzix, 1976, 78 yaş.), Hacımpa Manitsa (Miku, 1976, 65 yaş.), Biguaa Rufbei (Lixni, 1976, 65 yaş.), Tarkil İvan (Durıps, 1976, 55 yaş.), Bebia Mahti (Huap, 1983, 90 yaş.), Capua Taraş (Otap, 1983, 106 yaş.). Materyal, 1992 yılında işgalci Gürcü devlet konseyi birlikleri tarafından yakılan D.İ. Gulia Abhaz Dili, Edebiyatı ve Tarih Enstitüsü Arşivi'nde saklanıyordu. Bu durumdan dolayı materyal hafızadan kullanılmıştır.

bu varlıkların etkisi, inanan Abhazlara göre, bireylerin, ailelerin, soyların ve tüm halkın yaşamını belirlemektedir.

Daha önce belirtildiği gibi, Abhaz dininin özünü yansıtan, genellikle kurban olarak keçi, evcil kuşlar ve bitkisel kökenli çeşitli yemeklerin sunulduğu dualarla birlikte yapılan ritüel uygulamalarıdır. Bu dualar, ya yüce tanrıya ya da onun iradesini yerine getiren, alt düzeydeki işlevsel bir tanrıya yöneltilmektedir. Bireysel düzeyde, dini ritüel ayrıca, yüce tanrının bir parçası olan kişisel bir tanrıya da adanabilir – Аңцәахы (Аңцәахы).

Ritüele katılanların inancına göre, bu eylemler, tanrı ile iletişim kurmanın ve onunla iyi ilişkiler geliştirmenin yolunu açmaktadır. Bu sayede, O'nun dikkatini çekerek, günlük yaşamlarında kendiliğinden yeterli hale gelmeleri sözkonusudur. Tanrı ile doğrudan bir temas kurarak, insanlar göksel ve dünyevi güçlerin birleştirilmesi işine katılma fırsatı bulmaktadır. Böylece, kutsal dünya ile yeniden temas kurmuş olurlar. Kutsal dünya ile temas, onlara yaşam ritimlerinin yeni bir kalitede yeniden doğması için bir zemin sunmaktadır.

Açıkça görüldüğü gibi, Abhaz halkının geleneksel dini, hatta sadece günümüzdeki kült pratiklerine indirgenmiş olsa bile, geleneksel kültürün genel olarak korunmasını sağlar ve bunun tersi de geçerlidir.

Abhaz halkının dini ritüelleri, diğer kültürel unsurları gibi, etnosun oluşumundan bu yana işlevsellik göstermektedir. Günümüze kadar bazı değişikliklerle ulaşmış, özellikle de düzenleyici yönü değişmiştir. Elbette, bu değişiklikler, Abhaz toplumunun tarihsel gelişiminde meydana gelen sosyo-ekonomik süreçlere bağlı olarak gerçekleşmiştir. Ancak işlevsel açıdan, ritüel-normatif kompleks, özünün bütünlüğünü korumuştur.

Ritüel, insanların ruhunda olumlu duyguları uyandırmayı, yaşam gücünün yenilenmesine ve güçlenmesine olan inancı pekiştirmeyi amaçlar; bu nedenle her zaman bir bayram olarak algılanır. Bayram ise, sosyal dayanışma ve toplumsal birlik duygusunu güçlendiren önemli bir kaynaktır; bu, hem aile düzeyinde hem de soy veya toplumsal düzeyde geçerlidir, çünkü bayram, ulusal bir miras olarak

kabul edildiğinden etnik kimliğin bir parçasıdır. Dahası, ritüel, dinin önemli bir unsuru olarak, katılan genç nesli öz-organizasyona, kendini geliştirmeye ve sosyal entegrasyona hazırlarken, aynı zamanda halkın normatif kültürünü ve ahlaki değerlerini aktarma işlevini de üstlenir. Son zamanlarda Abhaz gençliği arasında, özellikle ritüel kültürü açısından, atalarının geleneklerine olan ilginin belirgin bir şekilde artması da tesadüf değildir.

Abhazlarda dini kültler ve bunlara karşılık gelen ritüeller iki gruba ayrılabilir: alışılmış ve olağanüstü. İlk grup belirli bir tarihe bağlıdır, bu nedenle bu ritüellere takvimsel ritüeller denir; ikincisi ise, en azından günümüzde, gelenek tarafından belirlenmiş bir zaman dilimine sahip değildir.

Abhaz takvim sistemi, diğerleri gibi, astronomi yasalarına – göksel cisimlerin hareketine, özellikle güneşe dayanır (takvim sistemleri hakkında bkz.: Tsibulski, 1982). En önemli kültler, güneşin dört durumu ile ilişkilidir: bir yandan bahar ekinoksu ve sonbahar ekinoksu, diğer yandan yaz gündönümü ve kış gündönümü. Bu nedenle, belirli tarihlerle yapılan tüm ritüeller, göksel cisimlerin konumu veya yılın zamanı ilkesine göre sınıflandırılabilir. Bazıları güneşsel veya ay takvimine dayalıyken, diğerleri mevsimseldir: Bahar, yaz, sonbahar, kış; bu da halkın ekonomik faaliyetleriyle yakından ilişkilidir. Bu nedenle, bazı özel araştırmalarda ritüellerin ekonomik yönlere göre sınıflandırılmasıyla karşılaşılacaktır: "tarımsal" ve "hayvancılık". Etnografik bilimler, XIX. Yüzyılın sonları ile XX. Yüzyılın başlarında Abhazya'da birbirine ayrılmaz şekilde bağlı iki ayrı ekonomik türün var olduğunu bilmektedir: tarımsal-hayvancılık ve hayvansal-tarımcılık, insanların yaşadığı yerin dikey zonalitesine bağlı olarak. Ülkenin kıyı-tepelik bölgesinde tarım baskınken, dağlık ve yamaç bölgelerinde hayvancılık ön plandaydı. Ancak, dini ritüellerin kesin bir şekilde ayrılması mümkün değildir; yine de, tarımsal kültlerin kıyı toplumlarında daha fazla öneme sahip olduğu, hayvancılık kültürünün ise yamaç ve dağ toplumlarında daha fazla önem taşıdığı kabul edilebilir.

Bence, Abhazların dini ritüellerinin malzemelerini, halkın yılın başlangıcı ve sonu konusundaki geleneksel anlayışı çerçevesinde sunmak en uygun olanıdır: bahar – yaz – sonbahar – kış. Yani, kültürlerin sıralaması şöyle olmalıdır: Хуажүкыра (Нәажәкыра) – bereket kültürü, Амсары (Амсары) – Abhaz Paskalyası, Анҷуаһуа (Анҷахәа) – yüce tanrı kültürü, Atsunihüa (Ацуныхәа) – "zaman" veya Afi tanrısı kültürü, Nanhüa (Нанхәа) – Büyük Toprak Ana kültürü, Kırса (Қырса) – Abhaz Noeli, Ажырыһуа (Ажырыхәа)

– demirci ve demircilik kültürü, Јуабран (Жәабран) – büyükbaş hayvan kültürü. Sadece "Ажәахә-ра – Abhaz 'büyük ev' kültürü", monografinin II bölümünün son kısmında yer almaktadır ve yılın her döneminde gerçekleştirilebilir, çünkü işlevsel amacı son derece spesifiklidir. Genellikle, soy kültürleri de (monografinin III bölümü) kendi özelliklerine sahiptir, ancak yine de, gerçekleştirilme zamanı belirli bir dönemle sınırlıdır – bu dönem bahar dönemidir.

Bu kültürlerin ortaya çıkış sırasını belirlemek kolay değildir. Muhtemelen en arkaik olanları avcılık kültürleridir. Aynı anda olmasa da, onları güneşle ilgili kültürler takip eder. Tarım ve hayvancılık kültürlerinin kökleri "neolitik devrim" döneminin derinliklerine inmektedir, ancak bu kültürlerin izlerinin avcılık ve toplayıcılık dönemlerine kadar uzanma olasılığı da göz ardı edilemez. Görünüşe göre, üretken tarımın ortaya çıkmasıyla birlikte ay kültürünün de şekillendiği dönemle ilişkilidir.

Soy kültürü üzerine monografideki bölümlerin yerleşim prensibi (bölüm III), **bunlar** "Antropoloji Bülteni" dergisinde yayımlanma sırasına göre verilmiştir.

Elbette, bunların her biri, türü veya niteliği ne olursa olsun, iki zıt ama kesinlikle karşılıklı olarak bağımlı ve birbirine bağlı dünyayı bir araya getirmeyi amaçlamaktadır: kutsal ve profan. Şu anda, biraz örtülü bir biçimde, sonuncusunun birincisine dönüşümüne tanık olunmaktadır.

Tekrar ediyorum, bu monografide yalnızca günümüzde Abhazların geleneksel kültüründe var olan temel dini ritüeller, halkın ortak kutlamaları hakkında söz edilmektedir.

Monografinin materyalleri, esasen, yazarın Abhazya'nın çeşitli bölgelerinde yıllar boyunca gerçekleştirdiği anketler veya kişisel gözlemler yoluyla topladığı yeni etnografik materyale dayanmaktadır.

Bilgilerim, yerleşim yeri ve yaşam alanı türünden bağımsız olarak, çeşitli sosyal ve yaş gruplarından insanlardı. Alan etnografik materyalin pasaportlandırılmasıyla ilgili veriler kitabın ilgili sayfalarında sunulmaktadır. ⁸Monografinin bazı bölümleri, hem cumhuriyetin çeşitli periyodik bilimsel yayınlarında hem de onun dışındaki yayınlarda yer almıştır. İlgili bölümlerde bunlar, eklenmiş ve yeniden işlenmiş biçimde sunulmaktadır. "Abhaz Tanrılarının Panteonu" başlıklı bölümün içeriği, önceki kitabım "Abhazların Geleneksel Dini ve Günlük Kültürü Üzerine Sorular" da (Biguaa, 2012) yayımlanmıştı; **sonrasında bu çalışmada bir "revizyon" gerçekleştirilmiş ve benim görüşüme göre,** bir şekilde her şeyi netleştirmiştir.

Bu çalışmanın metninde geçen bazı özel terimleri netleştirmenin faydalı olacağını düşünüyorum, çünkü her okuyucu etnolog değildir ve daha da önemlisi, bazen etnolojik literatürde bu terimler çok net bir şekilde tanımlanmamaktadır. Örneğin: - "ritüel" ve **"ayın"**. Sözlüklerde ve ansiklopedilerde, hatta araştırmalarda bu iki kavram arasında köklü bir fark bulmak mümkün değildir. Bu nedenle, bu monografide "ritüel" özel bir ayin düzeni olarak, "ayın" ise ritüel eylemlerin toplamı olarak anlaşılmaktadır;

- "kült". Din biliminde kült, birine veya bir şeye özel bir saygı biçimi ve bununla ilişkili ritüel eylem olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle, kült bir yandan tanrıdır, diğer yandan ona yapılan dua ve bunun sonucunda gerçekleştirilen kurban, yani ayin olarak

⁸ Örneğin: Abhazoloji. *Sohum: ABİGİ*, 2012. № 7; Aynı yerde. *Sohum: ABİGİ*, 2013. № 8; Aynı yerde. *Sohum: ABİGİ*, 2016. № 10; Abhazya Bilimler Akademisi Bülteni. *Sohum*, 2015. № 5; Aynı yerde. *Sohum*, 2016. № 6; Antropoloji Bülteni. Moskova: İEA RAN, 2017. № 1; Aynı yerde. Moskova: İEA RAN, Moskova: İEA RAN 2018. № 4, Moskova: İEA RAN, 2020, № 3, Moskova: İEA RAN, 2021, № 2.

anlaşılmaktadır. Her ikisi de, bulunduğu cümledeki anlam yüküne bağlı olarak anlaşılmaktadır;

– "dua" terimiyle aynı anlama gelen "mole" terimi, zamanla yerleşmiş bir söz kalıbını ifade etmenin yanı sıra, tüm ritüel eylemler bütününe temsil etmektedir. Abhaz bağlamında "mole" sıklıkla "ayın" kavramıyla eşanlamlıdır.

– "dua eden" – ailevi, ata soyuna veya kabileye ait dini bir hizmetkâr, tanrıya dua eden ve bu dua ve kurban ritüeli ile görevi sona eren kişi;

– "rahip" – "profesyonel bir ibadet hizmetkârı", Abhazca'da hem ailevi, ata soyuna veya kabileye ait hem de toplumsal olarak tanınan dua eden kişi, tanrıya dua eden ve bu dua ve kurban ritüeli ile görevi sona eren kişi;

– "kurban" – tanrıya sunulan şeydir: kurbanlık hayvandan ulu mamuller, mum ve özel içecek ile sona eren yiyeceklere kadar;

– "kurban verme" – tanrıya kurban sunma ritüeli;

– "kurban veren" – tanrıya ritüel şeklinde kurban sunan kişi;

– "vergi veren" – dini anlamda, ibadete bağlı olan, tanrıya kurban sunması gereken kişidir.⁹

Bilindiği üzere, Abhazca, diğer Kafkas yerli dağ halklarının dilleri gibi, eklemeli bir dildir ve ayrıca karmaşık bir yapıya sahiptir, özellikle fonetik yapısı. Bu nedenle, Abhazca anahtar terimlerin ve ifadelerin ses biçimini aktarmak için Kafkas dilbiliminde kullanılan uluslararası Latin transkripsiyonu uygulanmaktadır.

Ayrıca, çalışmada yer yer kasıtlı olarak benim tarafımdan atlanmış "eksiklikler" olduğunu belirtmeliyim. Bu eksiklikler, belirli bir ayın unsuruna veya sembolüne ilişkin konuşmanın tekrarlanması veya tanrıya sunulan duanın yapısının tekrarı şeklindedir. Bu

⁹ Örneğin: Abhaz Çalışmaları. *Sohum: ABİGİ*, 2012. No: 7; Aynı yerde. *Sohum: ABİGİ*, 2013. No: 8; Aynı yerde. *Sohum: ABİGİ*, 2016. No: 10; Abhazya Bilimler Akademisi Bülteni. *Sohum*, 2015. No: 5; Aynı yerde. *Sohum*, 2016. No: 6; *Antropoloji Bülteni*. Moskova: İEA RAN, 2017. No: 1; Aynı yerde. Moskova: İEA RAN, 2018. No: 4, Moskova: İEA RAN, 2020, No: 3, Moskova: İEA RAN, 2021, No: 2.

“eksiklikler”, söz konusu unsur veya sembol olmadan ilgili ayinin açıklamasının eksik kalacağı, hatta bazen tam olarak anlaşılamayacağı gerçeğiyle açıklanmaktadır. Bu durum, ayinin yorumlanmasının yapıldığı kısım için de geçerlidir.

Son bir not daha. Monografi, Abhaz geleneksel dininin bilimsel sorunlarına kesin ve geri dönüşü olmayan bir çözüm getirmeyi amaçlamamaktadır. Belirtilen tüm kavramların tanımları, monografinin yazarı tarafından Abhazların kült pratiklerinin etnik özelliklerini dikkate alınarak isimlendirilmiştir.

Bu çalışmayla ilgili her türlü objektif ve iyi niyetli eleştiri, yazar tarafından içtenlikle karşılanacaktır. Tanrı bana olanak verirse, bu eleştiriler gelecekteki çalışmalarımda dikkate alınacaktır.

I. BÖLÜM

Abhaz Tanrıları Panteonu: Sistemin Yapılandırılma Tecrübesi

Büyük Panteon

§ 1. Geleneksel Dünya Görüşü: “Abhaz mitolojik-şiiirsel dünya görüşlerine göre, kozmosun bir başlangıcı vardı. **Ancak evren** sürekli ve değişmez bir büyüklük değildir” (Zuhba, 1995: 32). Bu, evrenin/dünyanın (adunei – adunej / adunej) bir başlangıcı varsa, bir sonunun da olduğu anlamına gelir.

Evren/dünya, hem dikey hem de yatayda ölçülemez bir canlı alandır.¹⁰ Dikeyde dünya üç parçalı bir yapı olarak sunulur (adunei xpanı eixagloup): axı (ахы), atsixua (ацыхуа), aguı (агэы). Abhazcadan kelimesi kelimesine çevirileri sırasıyla “baş”, “kuyruk” ve “kalp”tir. “Baş” kavramı yukarıyı, gökyüzünü (ажәдән – ajüyan) ifade ederken, “kuyruk” aşağıyı, yeraltını (adgil atza – адгыл атца), “kalp” ise ortasını, merkezi, dünyayı (адгыл – adgil) temsil eder. Bütünün ayrılmaz bir parçası olurken aynı zamanda kendi öz varlığına sahip olan dünya yaratılışının üç parçası da kendine özgü yedi katlı bir varlığı temsil eder.

Bu arada Abhaz dilinde dgılı jüyani (дгылы жәдәни) – “yer ve gök” deyimini kullanılır. Bu deyme göre, Abhazların dünyanın parçalarına bakış açısı belirsizdir.¹¹ Bunda atza – “yeraltı” terimi yoktur. Sadece gökyüzü ve yer eşit düzeyde, karşılıklı ilişki ve

¹⁰ Bunu, Abhazca ifadeler söylüyor: “gökyüzü sevinir”, “gökyüzü kırılır”, “yerin kalbi tırmalanır”, “yer lanetler”, “dünyayı kimse ölçmedi”, “dünyanın etrafında henüz kimse dolaşmadı”.

¹¹ Etnolojik açıdan ilgi çeken, “toprak” ve “gökyüzü” kelimelerinin “anne-baba” kavramıyla ilişkilendirilmesidir. Bu, kavramın köklerinin matriarşi dönemine kadar uzandığı düşüncesini akla getiriyor ve tesadüf değildir ki, Abhaz dilinde “ebeveynler” terimi iki ismin birleşimi şeklinde bulunur: ani-abi – “anne-baba”.

karşılıklı bağımlılık içindedir ve görünür temiz dünyayı (aduneytskia) oluşturlar. Yer annedir, besleyicidir, gökyüzü ise sanki babadır: Yer'in ve nüfusunun koruyucusudur. Gökyüzü tamamen elmadan oluşur, bu yüzden de şeffaftır. Yedi kat/katmanlı (ажæдан быжъбаны еихагылоуп) bir yapıdır. En üst kat arş (arş) olarak adlandırılır. Arş halk tarafından mutlak tepe noktası olarak algılanır.

Yapısı itibariyle gökyüzü, yerden farklıdır. Gökyüzü yuvarlak/kubbe şeklindedir. Halk arasında şöyle bir deyim vardır: "Yer üzerindeki gökyüzü, yuvarlak bir çadırın çatısı gibidir" (ажæдан, ақæаң еипш, адгъыл иахагылоуп). Üst değirmen taşına da benzetilir: Ajüyüan lagoyt (ажæдан лагоит) – "gökyüzü öğütüyor". Bu genellikle fırtına öncesi, bol kar yağışı beklenirken, gökten gelen hafif bir uğultu duyulduğu zaman söylenir. Aksine, yer dörtgen bir uzamsal büyüklüktür (адгъыл къакъа дузза; адгъыл пышыганк амоуп). Yer'in dayandığı yer altı ise "şekilsiz, belki kubbe şeklinde ama siyah"tır (атæа зеипшру анæа идырааит; атæа хыкæымпылааза иказар калап, амала еикæароуп)¹².

Gökyüzü ile yer arasındaki mesafe bilinmiyor, ancak cesur kahramanlar için gökyüzünü süsleyen yıldızlar ulaşılabilir¹³. Bunun nedeni, gökyüzü hakkında konuşmanın uygun bulunmamasıdır. Gökyüzü kutsaldır, ancak serttir; yani "tabu" (тæасым)'dur. Ancak gökyüzü katmanları arasındaki mesafe bilinmektedir, beş yüz yıllık yürüme mesafesidir.

Yer ile yer altı arasındaki mesafe, bıjra-bıjtçüa (быжъра-быжътæа) – "yedi direk ve yedi dirsek" kavramıyla ölçülür. Yer altına sadece dipsiz bir uçurumdan ulaşmak mümkündür. Oraya ulaşmak için gereken süre, bir kartalın beslenmesi için gereken yüzlerce öküzün etinin ağırlığına eşittir ve bu kartalla uçmak gerekir. Dünya canlı bir varlık gibi sürekli, dairesel bir hareket halindedir. Bu

¹² Tıpkı Abhazlarda olduğu gibi, eski Mezopotamya, Pers, Çin ve diğer birçok halkta yer kare olarak tasvir edilirdi.

¹³ Nart destanının kahramanı Sasrıqua, kardeşlerini soğuktan kurtarmak için gökyüzünden bir yıldız kopardı.

döngü, gece ve gündüzün (амши атџи еикәшоит), mevsimlerin (ашықәсеикәшара, аамтәикәшара) değişimiyle sürekli ve sonsuz bir süreç olarak (адунеи кәыруеит, абырбал иану) hissedilir.

Ufuk çizgisi, kavranılması mümkün olmayan bir alanı temsil eder. Bu yatay alanda, başlangıç noktası güneşin doğuşu olan mragılara (мрагылара), bitiş noktası ise güneşin batışı olan mrataşvara (мраташвара)'dır; orta nokta ise gök cismini gözlemleyen kişinin bulunduğu yer olan agu (агәы)'dur. Yatay uzantının uçları zıt yönleri temsil eder: ayüada (ауада), sol – kuzey; alada (алада), sağ – güney.¹⁴

Sanal olsa da, küresel yatay ölçüm yalnızca karada, yani "kendi" ve "yabancı" topraklar söz konusu olduğunda mümkündür. Bunların arasında "yedi dağ ve yedi deniz" (абжышьхак-абжымшынк) vardır. Bunun kanıtı halk kültürüdür. "Yedi dağ ve yedi denizin ötesine sürdü" (абжышьхак ирхысцеит, абжымшынк ирхытәхәалт) ifadesi, "buradan uzaklaştırdı, oraya, çok uzağa, yabancı topraklara sürdü (hastalığı)" anlamına gelir.

Dünyanın kenarında, yön ne olursa olsun (адунеи аназарафы), gökyüzü güçlü, her daim diri meşe direklerinin üzerinde durur. Bu kenar, (дгъыли жәдани ахеилицуа иахеилало) – "gökyüzünün ve yerin birleştiği ve ayrıldığı yer" olarak bilinir. Belki de дгъыли жәдани ахеилицуа иахеилало kavramı, dünya mitolojisinde "kutsal evlilik" olarak adlandırılan gökyüzü ve yerin birleşmesidir, çünkü hem birlikte hem de ayrırırlar. Yer ise devasa bir boğanın boynuzları üzerinde durur (адгъыл ацә атәыдақәа ирықәгылоуп).

Abhaz dünya görüşünün benzerlerine, birçok başka geleneksel kültürlerde de rastlanır. Kökenleri, insanın varoluşunun derinliklerinde yatmaktadır. Günümüze kadar izlerini korumuş ritüel ayinlere bakılırsa, o dönemde oluşan dini inançlar kompleksinin, antik Abhaz etnik oluşumlarının sosyal yapı gereksinimlerini tam olarak karşıladığını söyleyebiliriz.

¹⁴ Dünyanın bölgelerini belirlerken Abhazlar doğuya dönerler.

§ 2. Ançüa (Анцәа) – Demiurg. A.F. Losev’in yazdığı gibi, komünal-ataerkil düzen dönemlerinde “doğa ve kozmosun tamamı, ...anne-baba, dede-torun, atalar ve torunlar içeren evrensel bir komünal-ataerkil oluşum olarak yorumlanmaktadır” (Losev, 1991: 408). Dünya etnoloji klasığı E.B. Tylor, tanrıların “sosyal” örgütlenmesine şu şekilde bir tanım getirmiştir: “Yeryüzü halklarının yüce tanrıları, insanlığın kendisinin yansımasıdır – işte araştırmamanın anahtarı... İnsan, tanrılığın tipi, modelidir ve bu nedenle insan toplumu ve yönetimi, tanrıların toplumu ve yönetiminin oluşturulduğu örnek olmuştur” (Tylor, 1989: 390). Abhazlar da, etraflarında olup biteni anlamaya ve korkunç doğa güçlerinden korunmaya çalışırken, tanrılarını kendi suretlerinde ve benzerlerinde yaratmışlardır. Dolayısıyla, tanrıların “sosyal” örgütlenmesi, üç-dört kuşak kan bağı akrabayı, hem yükselen hem de alçalan hatlarda ve yan dallarda içeren küçük Abhaz topluluk birimi – aile topluluğu (аҭаацәаду) – ile farklı değildir. Gerçekten de, bir nebze ironi ile olsa da, bunu XX. Yüzyılın başlarında etnograf N.S. Canaşıa da belirtmiştir: “Abhazlar tanrılarını sanki insandan kopyalamışlardır” (Canaşıa, 1960: 23).

Haklı olarak, tanrılar topluluğunun başında, dünya düzeninin kurucusu, koruyucusu ve yargıcı Ançüa yer almaktadır (адунеи зшаз, адунеи иахылацшыа, адунеи збафыс иамоу Анцәа иоуп).

Tüm çeşitliliğiyle tüm dünya, Ançüa tarafından yaratılmıştır (адунеи анцәа ишеит). O, tüm başlangıçların başlangıcı, her şeyin ve herkesin yaratıcısıdır: Gökyüzü ve gök cisimleri, gizemli tehlikelerle dolu karanlık yeraltı dünyası, flora ve faunası, denizleri ve nehirleriyle zengin topraklar ve onları dolduran insanlar. İnsanların kökeni sorusu ise Abhazlar tarafından biraz farklı açıklanmaktadır: “Hepimiz, kız ve erkek kardeşler, Anama ve Adama’dan doğduk” derler (Ауаа зегъы иашъеи иахәшъеи, Анами Адами, ирхылтцыз ҳауп). İnsanların, Yüce Yaratıcı tarafından kilden yaratılmış olduğu yönünde evrensel bir görüş de mevcuttur.

Ançüa’nın nasıl ortaya çıktığı ve demiurg (dünya yaratıcısı) nasıl olduğu hakkında mitoloji sessiz kalıyor. Sadece annesinin Xiatsiya

soyundan geldiği biliniyor (Анцәа иан дхьациацхауп). Daha doğrusu, Ançüa'nın annesinin kökeni hakkındaki anlatı, çok tanrılı bir neo-mittir. "Xiats(ya)" soyadı totemik kökenlidir: Ахьаца – Kara Gürgen, ikinci katman bir ağaçtır. Bir yandan bu böyledir, diğer yandan ise bu ağacın kökleri neredeyse yatay olarak uzandığı için, odununda az nem bulunur. O kadar "kuru" dur ki, yaş haldeyken bile yakacak olarak kullanılır. Bu özellikler onu yıldırım çarpmasından korur. Bu yüzden Ançüa'nın annesinin Xiatsiya soyuna ait olduğu miti ortaya çıkar, "Anneye el kaldırmak, kutsal sayılanın çok ötesinde bir kutsallık ihlalidir." "Ançüa özseidir. Onun ne başlangıcı ne de sonu vardır. Solmaz, zamanın akışı yaşını hiçbir şekilde etkilemez (Ançüa yaşlanmaz / Анцәа дажэзом – V.B.). Genel hatlarıyla her zaman var olmuş, var olan ve var olacak gibi görünmektedir" (Zuhba, 2002: 31).

Ançüa dünya efendisidir ve kaderi onun elindedir, işi onun iradesine bağlıdır. "O, evrende meydana gelen her şeyin dağıtıcısı ve düzenleyicisidir" (Zuhba, 1995: aynı yer). Abhazlar Ançüa'nın güçlü karakterinin ve aynı zamanda zayıflığının da farkındadırlar: tıpkı bir insan gibi hem cömert hem de kötü olabilir. "Masum ve iyi olana (insana – V.B.) şefkatle yaklaşır ve asla yardım etmeyi reddetmez, buna karşın... haksız olana acımasızdır, acımasızca cezalandırır" (Zuhba, 1995: 30). "Kızgın tanrıyı kazanmanın tek yolu ise... içten pişmanlık ve kurbandır" (Canaşia, 1960: 23).

Ançüa, tıpkı bir insan gibi, birine şaşırabilir (Анцәа думыргачамкын); birini sevindirebilir, birinden sevinebilir (Анцәа уиргәырҕааит, Анцәа дуеигәырҕааит) (iyilik dileği şeklinde); bir şeye gülebilir (Анцәа дурччеит); bir şey için ağlayabilir (Анцәа думыртэуан); birinden darılabilir (Анцәа думыргәаан); birinden intikam alabilir (Анцәа уахьирхәуеит); birine bir şey dileyebilir (Анцәа уиныхәааит); birini lanetleyebilir (Анцәа уишәиааит)! Ancak aynı zamanda Abhazlar onun dış görünüşünü tam olarak tarif edemezler. O ya insan biçiminde ya da şekilsiz, bedensiz bir varlık olarak görünür (Анцәа азэггы димбац; анцәа дызбахьада; Анцәа

азэыр дйбахьоума). Bazen de Abhazlara benzeyen bir şekilde görünür, Abhazca konuşur, hatta Abhaz kıyafetleri giyer.

Dünyanın en yüksek noktası olan Arş'ta bulunan Ançüa, Yaratıcı ve toplumunun en büyüğü olarak herkese babacan, ev sahibi gibi davranır ve örnek teşkil eder.

Ançüa'nın Arş'taki yaşam koşulları insanlarınkiyle aynıdır. Dilbilimsel materyal, özellikle deyimler, bunun kanıtıdır: 1) жәдәнгәашәңхъара – “cennet kapılarında konaklama”; 2) жәдәнгәашәеимкъара – “cennet kapılarının açılması”.

Gök kapıları mucizevi bir güce sahiptir. “Cennet kapılarının açılma anını (жәдәнгәашәеимкъара) görme şansına sahip olanın her dileği gerçekleşir,” derler.

Abhaz kapılarıyla karşılaştırıldığında, bunlar öncelikle bir kırsal evin avlusunda bulunabilir. Demek ki, Tanrı'nın avlusunun derinliklerinde, Ançüa'nın yaşadığı, sağlıklı olduğu, yarattığı ve hüküm sürdüğü sarayı yer almaktadır. Ancak Abhaz maddi kültürünün unsurlarından farklı olarak, hem Ançüa'nın evi hem de kapıları saf altından yapılmıştı

Burada, Ançüa'nın Abhaz yaratıcı tanrısının özel bir adı değil, "tanrı" kavramına karşılık gelen genel bir isim olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Ş.D. İnal-ipa'ya göre "Ançüa" teonimi iki kelimeden oluşmaktadır: "gök" ve "boğa". Görünüşe göre, bilim insanını bu görüşe iten şey, kutsal hayvanları kartal ve boğa olan ve bazen bu imgelerde kendisini temsil eden Zeus ile Abhaz yaratıcı tanrısının karşılaştırılmasıdır. Bununla birlikte, İnal-ipa, Ançüa ve Zeus arasında haklı olarak eşitlik işareti koymamaktadır, çünkü "Ançüa tam olarak Zeus değildir", hem bulundukları yer hem de statüleri bakımından. Ş.D. İnal-ipa, karşılaştırmalı malzeme olarak, Hatti ve Kask fırtına tanrısı Taru'nun "boğanın sırtında oturup şimşekler savurduğunu" (İnal-ipa, 1976: 142) da kullanmış olabilir. Bu yorumu öneren Ş. İnal-ipa, "boğayı" erkeklik ögesinin temsili sayarak, "Ançüa'nın "anne" - anaçüa olarak anlaşılması gerektiğini savunan bazı bilim insanların görüşünü reddetmiştir (İnal-ipa, 1974: 159-171). Bununla birlikte, "Ançüa"ya "açü" «ацә» - boğa

kavramının dahil edilmesi, hem anlam bakımından hem de dilbilimsel gerekçelerle tam olarak doğru görünmemektedir. Birincisi, boğa Abhaz yüce tanrısının bir özelliği değildir; ikincisi ise, terimin yorumlanmasında sesleniş biçimi de dikkate alınmalıdır. "Ançüa" da vurgu sonda, "açü" da ise baştadır. Ayrıca burada Abhaz dilinin kurallarından beklendiği gibi "anaçü" değil, "Ançüa" bulunmaktadır.

S.L. Zuhba tarafından önerilen Ançüa teoniminin etimolojisi ikna edici değil. S.L. Zuhba'ya göre, "Ançüa" gökyüzü anlamına gelen аҗәәан kelimesinden türetilmiş olup, iki kelimenin birleşiminden oluşmaktadır: аҗә – inek ve an – anne. Eğer "ajyüan" (аҗәәан) – "gökyüzü" kelimesinin günümüzdeki söylenişi – "ажә" (inek) kelimesinden geliyorsa, o zaman а (yü) sesi ne anlama geliyor?

Kökeni itibarıyla "Ançüa" teonimi, eski Abhazca gökyüzü adına – an'a (aşağıya bakınız) – kadar uzanır. Ançüa – gökyüzünün kişileştirilmesidir. Aynı zamanda Ançüa, şimşek (амацәыс) ve gök gürültüsünü adıd (адыди амацәиси) – kişileştirir. Bu durum, Abhazların insanı, hayvanı ve ağacı yakabilen "gök ateşine" (şimşek) olan bakış açılarıyla açıklanmaktadır. Gök gürültüsü, gökyüzünden gelen ve yolundaki her şeyi yok edebilecek bir atış sesidir. Abhazlar için gök gürültüsü ve şimşek, onlara en büyük korkuyu veren göksel bir güçtü.

Abhazların inancına göre, ateş (амца) da göksel kökenli bir olgu, şimşegin bir parçasıdır. Bu nedenle her iki terimin de aynı kökü vardır – "ц" (ts) – sıcak, yani ateş. Ayrıca "amtsa" da, kötü ruhlardan ve kirli güçlerden ateşin adını korumak için kullanılan "m" olumsuzlama unsuru bulunur. Eski Abhazlar için dünya ateşinin kaybı ölüm gibidir, çünkü ateş sadece ısı kaynağı ve yemek pişirme yöntemi değil, aynı zamanda vahşi hayvanlardan kurtulmak için kullanılan korkunç bir silahtı. Abhazların dilinde ateşin kutsallığına dair izler kalmıştır: mtsaçüa (мцацәа) – "ateşi sönen" anlamına gelir. Anlam yükü, ocağındaki ateşi sönen kişinin yok olduğu, yeryüzünden silindiği şeklindedir. А умцах ыцәааит – "ateş payın sönsün" bedduası – ölümcül bir lanettir.

Yıldırım, gök ateşi; ancak, dünyevî ateşin aksine, doğaüstü bir güce sahiptir, bu yüzden "vuran ateş" anlamına gelen amaçüis (амацәис) olarak adlandırılır. Terimin gerçek telaffuzu amaçüis'tir ve "a"nın "ı"ya (ü) dönüşümüyle "ts" (Latince s) sesinin dudaklaşmasının ürünüdür. Benzer bir dudaklaşma, "gök" ve "ateş" (gök ateşi - yıldırım) kelimelerinden oluşan Antsa (ansa) adlı tanrı adına da uygulanmış, "antsa" (ansa) "Ançüa" haline gelmiştir. Ançüa gökyüzünün, gök gürültüsünün ve yıldırımın kişileşmesi olarak kabul edilirse, Abhaz-Adige'lerin uzak atalarının temel etnik bileşenini oluşturan Hattiler/Proto-Hattiler, yani Anadolu topraklarının en eski sakinleri (MÖ II. binyılın sonuna kadar), ataerkil toplumun başlangıcında oluşmuştur. Hatto-Hitit "gök tanrısı Antsili" teonimi (İnal-pa, 1995: 142) bunun kanıtlarından biridir. Karadeniz kıyılarında, MÖ II-I. binyılların başlangıcında, Hattilerin bir kısmı yerli halkla kaynaşarak modern Abhaz etnosunun çekirdeğini oluşturmıştır. Gelenler, "galiplerin dili" taşıyıcısı olarak Ançüa teonimini yaymışlardır (Ançabadze, 1963: 120). Kısa süre sonra, daha güçlü ve kalabalık bir etnik oluşumun baş tanrısı olan Ançüa, pan-etnik bir öneme sahip tanrı konumuna yükselmiştir. Bunun en büyük kanıtı, isminin açık ve anlaşılır olmasıdır.¹⁵

Ançüa'nın kişisel yardımcıları vardır: "düzenleyiciler" - aşayü (ашәәү) ve "şekillendiriciler" - açapayü (ачәпәәү). Düzenleyicilerin ve şekillendiricilerin sayısı, yıldaki gün sayısı kadardır. Her biri yılda bir kez, bir gün boyunca dünyada "nöbet" tutmakla yükümlüdür (atçapşara-açapşьара, kelimenin tam anlamıyla "geceyi kırmak"). Bunların yarısı iyidir, diğer yarısı kötüdür. İyi bir düzenleyicinin "nöbetinde" doğan kişi mutlu olur. Kötünün nöbetinde doğan ise mutsuz olur. Ancak Aşayü veya Açapayü, Ançüa'nın iradesini yerine getirir; bu, genellikle bir kişinin

¹⁵15 Z. V. Ançabadze'ye göre "tek ve baş tanrı olan Ançüa kavramı 'erken Antik Çağ'da kesin olarak şekillenmiştir'" (Ançabadze, 1964, s. 168).

görünüü veya karakteri hakkında yapılan bir eleştiriye verilen "Beni Tanrı böyle yarattı" (Анцәа сшишаз сыкоуп).¹⁶

Başka bir deyişle, Aşayü, nöbetinde doğan kişinin kaderini belirler (ашафы данычацшыё): kaç yıl yaşayacağını, nasıl bir yaşam süreceğini vb. Dolayısıyla, her aşayü, Ançüa'ya yaptığı işler ve nöbeti süresince insan dünyasında olanlar hakkında rapor verir; açapayü ise - şekillendirici - kendi işinin sanatı hakkında. Demiurg onaylarsa, bunların hepsi insanın alnına yazılır.¹⁷

Abhazların inancına göre, her insanın ayrıca "Tanrı'nın parçası" olarak adlandırdıkları kişisel bir "koruyucu meleği" vardır - Ançüаху (Анцәахы). Bir yandan Ançüаху, koruyucusu olduğunun Yüce Varlıkla iletişim kurmasını kolaylaştırmak için görevlendirilmiştir, diğer yandan onu kötü güçlere, kötü ruhlara karşı koyar ve korur.

§ 3. Büyük Tanrılar Panteonunun Çekirdeği: Demiurg (yaratıcı) olarak Ançüa, panteonu da şekillendirmiştir.

Yarattığı panteonun başında, yapısı itibarıyla bir tanrılar aile topluluğunu andıran Ançüa bulunur. L.X. Akaba'nın da haklı olarak belirttiği gibi, Abhaz tanrılar panteonu, çok kuşaklı ve kalabalık yapısıyla dikkat çeker. Bu panteon, Ançüa'nın verdiği özel görevleri yerine getiren daha küçük işlevsel/alan panteonları ve koruyucu tanrı gruplarından oluşur (bkz. Akaba, 2007; 2012: 356). Daha kesin bir ifadeyle, genel veya büyük tanrılar panteonu, insanların çekirdek ailelerine (iki kuşağı içeren aileler: ebeveynler ve çocuklar) benzeyen küçük panteonlardan oluşur. En belirgin şekilde ortaya çıkan panteonlar şunlardır: göksel, yersel ve yeraltı panteonları. Bunların her birinin içinde daha küçük ölçekli panteonlar bulunur: dağ, deniz, nehir, orman, avcılık, Hayvancılık, tarım ve zanaat panteonları.

¹⁶Mitolojide ayrıca Amaalik ve Apaimbar (ilk terim Arapça kökenli, ikincisi ise Farsça kökenli) bulunmaktadır.

¹⁷Her insanın kaderi doğduğu günden itibaren önceden belirlenmiştir ve alnına yazılmıştır (Dbar, 2012: 295).

Abhaz panteonunun yapısal karmaşıklığı, onun antik kültürlerin mitolojilerindeki en bilinen verilerle etnolojik paralellikler üzerinden incelenmesi gerekliliğini düşündürmektedir.

Mevcut etnografik saha materyali ve özellikle de ondan çıkan mantık çerçevesinde, Abhaz tanrılar panteonunun ilk kuşağının aşağıdaki gibi olduğu varsayılabilir. Burada her bir tanrının kuşaksal aidiyeti dikkate alınmıştır.

Ançüa, bir dizi mitolojik karakterle çevrilidir. Bu tanrılar şunlardır: Afı (Афы), Atzah (Атзах), Apstha (Апстха), Apşaha (Апшаха), Agah (Агах) Hait (Хайт), Airg (Айргъ) ve Anan (Анан) veya Nan (Нан). Yani, Ançüa ile birlikte erkek formundaki yüce tanrıların sayısı yedidir, artı özel bir konuma sahip olan tanrıça Anan. Hepsi birlikte tanrıların "aile topluluğunun" ilk kuşağını temsil eder.

Bu ilahi topluluğu akrabalık ilişkileri açısından ele alırsak, yedi erkek kardeş ve onların tek kız kardeşinden oluştuğu görülür. Bu sonuca, öncelikle kutsal sayılar olan "yedi" ve "sekiz" ulaştırır. Abhaz folklorunda "yedi erkek kardeş" (Абыжьџеишыцџа) ve "yedi erkek kardeş ve onların tek kız kardeşi" (абыжьџеишыцџа рахъшызатџа) ifadeleri kullanılır. Geleneksel bir Abhaz düğününde, tamada (şölen yöneticisi) yeni evli çiftin sağlığı için kadeh kaldırırken, kalıplaşmış bir iyi dilek formülünü tekrarlar: "ахыџацџа-ахыпџацџа" – "beş oğul ve üç kız".

Bu deyimler, varsayılan teolojik sistem temelinde ortaya çıkmıştır. Bu sistemdeki tanrıların sayısı, gökyüzündeki yıldız kümeleriyle doğrudan bağlantılıdır, çünkü her ikisinin de kökeni aynıdır. Abhazlar arasında en bilinen ve saygın takımyıldız, Etcüacaa (Етџаџаа) – "Küçük Ay"dır (Kaslandzia, 2005, c. I: 382). Ançüa dünyayı üç parçaya ayırarak yarattığı için, yeraltı dünyasının yönetimini küçük kardeşi Atzah (Атзах)'a emanet etmiştir. Atzah, "dünyanın dibinin efendisi" anlamına gelir (aşa – dip, ah – efendi, daha doğrusu hükümdar prens veya kral).

Atzah'ın adı, gecenin karanlık zamanı olan "Atzah (Атѡах)"¹⁸ kelimesinden türemiştir. Bu tesadüf değildir, çünkü halkın inancına göre yeraltı dünyası, karanlık bir krallık ve sürekli bir gecedir. Ançüa, yeryüzünü sevgili kız kardeşi Anan'a emanet etmiştir. Halk ona Nandu – "Büyük Anne" der. Anan / Nan adı, "yeryüzü" anlamına gelen anıüş (аныш) kelimesinin temelini oluşturur an + üş (ан + ш). Böylece, Ançüa, Atzah ve Anan, teolojik bir üçlü olarak Abhaz panteonunda bir tanrılar üçlüsünü oluşturur.¹⁹

Sonuç olarak, genel veya büyük panteonun başında Ançüa bulunur ve bu panteon üç ana panteondan oluşur: göksel, yersel ve yeraltı panteonları. Her bir panteonun içinde, faaliyet alanına bağlı olarak daha küçük panteonlar bulunur.

Panteonun hiyerarşik yapısına göre, tüm tanrılar (statüleri ne olursa olsun) Ançüa'nın iradesini yerine getirir, çünkü doğada olan her şey Abhazlar tarafından ona atfedilir. Bu durum, tanrının sıfatlarına dayanan isimlerde de görülür: İzırdıdua (Изырдыдуа) – gök gürültüsü tanrısı, İzırmaçüisua (Изырмацәысуа) – şimşek tanrısı, İzırlaşo (Изырлашо) – aydınlatıcı, ışık veren, İzırpxo (Изырpxo) – ısı veren ve diğerleri. Bu sıfatlar, tanrının "her şeye gücü yeten" Zeg zımçıu (Зегъ зымчы) ve "her şeyin hakimi" Zeg zkıu (Зегъ зкы) olduğunu gösterir.

¹⁸ Atzx / atzıx / atzax kelimelerindeki "x" yumuşaktır ve neredeyse h gibi telaffuz edilir. Atza – "dip" + aḥ – "baş", "efendi". Ax (ḥ)'nin canlı bir karakter olduğuna dair kanıt, aḥ alıpxa / ilapxa wowaaıt ifadesidir, bu da "Ah sana gözlerinin sıcaklığını (merhametini) göndersin" anlamına gelir (geceleyin ayrılan kişiye söylenen bir iyi dilektir).

¹⁹ Modern Abhaz dilinde "toprak" kavramını ifade etmek için Gürcü kökenli bir kelime olan adgııl kullanılırken, özgün Abhazca kelime anıüş'dir (bkz. Conua, 2002, s. 112).

Küçük Tanrı Panteonları

§ 1. Göksel Tanrılar Panteonu: Yukarıda belirtildiği gibi, gökyüzü Ançüa'nın kişisel mülküdür. Ancak gökyüzü yedi katmandan oluştuğu için, onu yönetmek kolay değildir. Bu nedenle, Ançüa gökyüzünün en üst katı olan Arş'ta kalır ve buradan dünyada olup biten her şeyi görür. Diğer göksel tanrılar, işlevsel faaliyetlerine bağlı olarak daha alt katmanlarda bulunur.

a) Afı (Афы). Ançüa'dan sonra, göksel işleri yöneten tanrılar arasında en güçlü olanı Afı'dır. Afı, Yaratıcı'nın (hazsaz - хазшаз) bir alt katmanında bulunur. Ançüa, ona en önemli işlevlerinden biri olan "fırtınayı" emanet etmiştir (bu işlevin neden fırtına tanrısına verildiği, "Teonimik Açıdan" bölümünde açıklanacaktır). Afı'nın temel işlevi, "arındırıcı" olmasıdır (Zuhba, 1995: 53), yani genellikle insanın karşıtı olan kötü mitolojik varlıkları yok etmektir. Bu varlıklara yalnızca yeryüzünde gün ışığında göründüklerinde saldırır; onlar için ormanlar, mağaralar, yarıklar ve diğer karanlık yerler belirlenmiştir. Afı, ayüstaa (аѳѳтаа) – şeytanlara ateş eder, ancak onları öldürmez, sadece korkutur, çünkü şeytanlar Ançüa'nın yeğenidir ve onun emri altında görevlerini yerine getirirler. Afı, insanlar için de korkutucu ve yıkıcı bir güçtür; tanrıya saygısızlık veya günah işleyen bir insanı yok edebilir.

"Yıldırım çarpması sonucu ölen bir kişi özel bir törenle gömülürdü; onun için ağlamak veya gözyaşı dökmek yasaktı" (Zuhba, 1995: 53–54). Aksine, ceset aceleyle inşa edilmiş bir platforma yerleştirilir ve etrafında sağ omuz önde olacak şekilde ritüel bir şarkı olan "Afıraşüa" eşliğinde dönülürdü. Cenaze aynı şarkıyla mezarlığa taşınır ve ölümüne üzüntü gösterilmezdi. "Bir hafta sonra, yakın akrabalar mezarın başında toplanır ve Afı tanrısı onuruna kurban sunardı" (Akaba, 2012: 357). Eğer yıldırım çarpması sonucu ölmeyen biri varsa, o yerde yine bir ayin düzenlenir ve Afı'ya kurban sunulurdu. Tanrının gücü, adının tabu olmasıyla da ifade edilirdi: "gözlerinin sıcaklığını alabileceğimiz kişi" (zlıpxahaura-

злыцхахаура). Yıldırım çarpması sonucu ölen bir kişi için "öldü" denmez, "söndü" denirdi (zlypxa haura dark'ateit). Aynı şekilde, yıldırım çarpan bir hayvan için de benzer bir ifade kullanılırdı. Eğer bir ev veya başka bir yapı yıldırım çarpması sonucu zarar görürse, ev sahibi şöyle derdi: "Bizi, gözlerinin sıcaklığını alabileceğimiz kişi ziyaret etti" (zlypxa haura darkiateit - злыцха хаура дарк'атеит).

Afı kültünün izleri, özellikle ülkenin dağlık ve yarı dağlık köylerinde, kentsel uygarlıktan daha uzakta yaşayan Abhazların dini yaşamında bugüne kadar korunmuştur.

Abhaz dilinde, Afı'nın çok yönlü bir karakter olduğunu gösteren ifadeler bulunur: afırxatza/афырхат'а - "Afı'nın kahramanları", afraşfua/афраш'уа - "Afı'nın şarkısı". Bu nedenle etnologların Afı hakkındaki görüşleri de farklıdır. "Afı tek bir tanrı değil, bir dizi gök gürültülü tanrıdır" (İnal-İpa, 1965: 531).

Görünen o ki, eski zamanlarda Afı ikiyüzlü olarak tasvir edilmiştir: şimşegın somutlaşmış hali olan Amaçüis (Амац'уис) ve gök gürültüsünün somutlaşmış hali olan Adıd / adad. (Адыд / адад) Afı'nın çok yönlülüğü, savaş ve askeri işler tanrısı Airg (Аирг) ile olan yakın dostluğundan da kaynaklanıyor olabilir.²⁰ Bu düşünce, "Afı'nın Şarkısı" (афраш'уа) veya "Airg'in Şarkısı" (аерг-аш'уа) adıyla da bilinen şarkıyı akla getirir. Bu şarkı, yıldırım çarpması sonucu ölen bir kişinin cesedinin yerden kaldırılması sırasında söylenir. Ayrıca, başarılı bir avdan veya savaş seferinden dönen erkekler tarafından da söylenir, çünkü avcı ve savaşçı aynı statüye sahiptir - halkın ve toprağının korkusuz savunucusu ve keskin nişancısıdır.

²⁰ E. K. Acincal'a göre, eski Abhaz ismi Airg – Areyay'dır. Yazar bunu Yunan tanrısı Ares'in ismiyle karşılaştırır. Ancak yazarın bu görüşü destekleyen tek bir materyali yoktur, sadece ar – ordu, asker kelimesi vardır (Acincal, 1982: 92). "Areyay" ne etnografya, ne folklor, ne de Abhaz dilinin sözlük hazinesinde bilinmemektedir. Eğer yazar kelimenin kökü olan R'yi kastediyorsa, Abhaz dilinde "R" sesi – 3. çoğul şahıs kişi zamirli fiil eki olarak kullanılır: a) geçişli fiillerin öznesi, ... b) geçişli fiillerin nesnesi... 2. 3. çoğul şahıs iyelik zamir eki... Emir kipi fiil eki... (Kaslandziya, 2005, C. II: 96–97).

Afı ve Airg'in birliğinin bir diğer kanıtı, Afı'nın kutsal ateşini elde etmek için fındık çubuklarını birbirine sürterken Airg'in Şarkısı'nın söylenmesidir. Airg'in işlevi düşünüldüğünde, onun da Afı gibi gökyüzünün üst katmanlarından birinde bulunduğu düşünülebilir.

Airg bir göksel varlıktır, ancak bazen yeryüzüne iner, çünkü Abhaz dağlarından birinin zirvesinde ailesi yaşar, ancak hiç kimse onun aile üyeleriyle karşılaşmamıştır. Airg hakkındaki efsanelerde, sarayının renginin değiştiği ve bu nedenle fark edilmesinin zor olduğu söylenir: bulutlu günlerde gri, açık ve bulutsuz günlerde gökyüzünün mavi rengini alır.

Afı ailesinin parlak bir üyesi de demircilik tanrısı Şaşfü (Шашфү)'dir. Bu karakterin kökleri, Abhazların uzak atalarının Küçük Asya'nın kuzeydoğusunda yaşadığı ve meteorik kökenli demirle tanıştığı Hatti / Proto-Hitit etnik oluşumuna kadar uzanır (bkz. Ardızınba, 1985: 173). Yeryüzünde demirin ortaya çıkmasıyla birlikte, Şaşfü kültünün Abhaz dini yaşamındaki konumu daha da güçlenmiştir. Bugün bile, Abhaz geleneksel din sisteminde önde gelen bir yere sahiptir, bu durum ritüel uygulamalarla da kanıtlanmaktadır (bu konu, monografinin ikinci bölümünün ilgili kısmında ele alınacaktır).

Göksel tanrıların geri kalanı, daha az prestijli olan alt katmanlarda bulunur. Bunlar arasında Apstha – "bulutların efendisi", Apşaha – "rüzgârların efendisi" ve Açüaqua (Ачүакәа) – gökkuşağı tanrısı bulunur. Bu göksel tanrılar, yalnızca en yüce tanrıya değil, aynı zamanda Afı'ya da tabidir.

b) Apstha (Апстха) – bulutların tanrısı, birkaç yüzle de algılanır.

Abhazca dilinde, bulut çeşitliliğinin özünü tanımlamak için kullanılan bir dizi terim bulunmaktadır: apta – asıl bulut, aptatsrış, (аптацрыш) – ince bulut, aptaş (апташ) – aydınlık bulut, apteykua (аптеикәа) – karanlık bulut, aptadzlaç (аптазлач) – su buharı bulutu. Bunların ilk üçü hava değişiminin sinyali olarak rahatça algılanırken, sonuncusu endişeyle algılanır. Her bulut, "bulutun efendisi" anlamına gelen "apstha" kelimesinden türeyen apsthüa

(аџѣтѣа) kavramına dahildir. Hepsinin, üçüncü nesil tanrılar gibi birer kişileştirmesi olabileceği ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

Apstha ailesinde ayrıca Açüaqua (Аџәакәа) – gökkuşağı tanrısı da yer alır. Abhaz mitolojisinde Açüaqua, intikamcı bir mitolojik karakter olarak tasvir edilir: Bulutların içinde dolaşır ve "ona karşı hata yapanı sert bir şekilde cezalandırır – kimini ölümle, kimini ise hastalıkla." Açüaqua'nın cezasından kaçınmak için Abhazlar, "gökkuşağıyla boyanmış bir gökyüzü olduğunda, yıkanmaz, suya karşı dikkatli olur" (Canaşia, 1960: 56–59). Hiç kimse ona parmağıyla işaret etmeye bile cesaret edemez, dişlerini göstermeye falan da. Bu arada bulutların susuzluğunu gidermek için nehirlerde veya su birikintilerinde ihtiyaç duyduğu kadar su içerek asil bir görev üstlenir. O da, bu suyu toprağı sulamak için kullanır. Açüaqua, işini titizlikle yerine getirir. Görünüşe göre, Apstha'nın oğlu olup, böylece Açüaqua, iki dünya arasında – gökyüzü ve yer arasında bir bağ görevi görmektedir.

Eskiden Abhazlar, Açüaqua'ya, diğer benzer derecedeki tanrılara yaptıkları gibi dua ederlerdi, **ancak bu gelenek** zamanla unutuldu.

c) Apşaha (Апшаха). Rüzgâr tanrısı Apşaha da çok yönlüdür. Ailesinin her üyesi belirli bir rüzgâr türünü temsil eder. Bunlar arasında apşalas (апшалас) – hafif rüzgâr, apşağı (апшагыы) – keskin rüzgar, apşatlaku (апшатлакә) – kasırga, apşayüa (апшаәа) – kuru rüzgar, apşatçütç (апшатѣытѣ) – ekşi rüzgar ve apşaçügia (апшаџәгыа) – çevik rüzgar bulunur. Apşaxu" (Апшахәы) ise, rüzgarların efendisi anlamına gelen Apşaha (kelimenin tam anlamıyla "kral", "hükümdar prens", "rüzgarların efendisi") ile bağlantılı olan bir cins isimdir.

Eğer bir tanrı yetkilerini aşarsa, Abhazlar yüce tanrıya kurban sunarak şöyle yalvarırlardı: "Ançadu, hrıtshaşa, uhatsxraa" (Анџәаду, хрыѣхашәа, ухәѣхраа) – "Yüce Tanrı, bize acı, bize yardım et!"

d) Amra ve Amza – Göksel Yeni Evliler. Amra (amra) – güneş tanrıçası, Amza (amza) – ay tanrısıdır. Abhazlar tarafından tanrının bir lütfu olarak görülen bu gök cisimleri de aynı isimlerle anılır: amra, amza. Amra ve Amza'nın kökeni hakkındaki tek net bilgi, "onların Ançüa tarafından yaratıldığıdır" (amrey amzey ançüa işeit). Abhaz dilinde, Ançüa'nın "ışık veren", "ısıtan" ve "parlayan" gibi sıfatları da bu tanrıların Ançüa tarafından yaratıldığını doğrular. Yani, işlevsel önemleri tamamen Ançüa'ya bağlıdır ve onun iradesini yerine getirirler.

Mitoloji, Amza ve Amra'nın hem kardeş hem de eş olduğunu söyler (bkz. Canaşıa, 1960: 29–31). Ancak genel olarak evlilik teması daha baskındır. Bu durum, günümüzde bile duyulabilen geleneksel düğün törenlerindeki bir kadeh kaldırma formülüyle kanıtlanır. Dua eden kişi, gelin ve damat için şarap kadehini kaldırır ve onlara şu dilekte bulunur: "Amrei amzei reipş, şüeigymxaaıt, şüeidajülaait": (амреи амзеи реицш, шәеигымхааит, шәеидажәлааит) – "Güneş ve ay gibi birbirinizden eksik olmayın ve birlikte yaşlanın!"

Güneş ve ay tanrılarının isimleri tam olarak açık değildir. "Amza" (ay) kelimesi, çeşitli Kafkas dillerinde ay veya güneşi belirtmek için kullanılır: Adigece maze, Osetçe mezes, Gürcüce mze vb.²¹

Nımirah (nəmmirah) – yani aşk ve evlilik ilişkileri tanrısı da, muhtemelen Amra ve Amza'nın birlikteliğiyle ilişkilidir. Nımirah'ın sürekli ikametgâhı gökyüzündedir. Yeryüzüne, Xuajükıra (Хәажәкыра) gecesinde – ki bu gece, yukarıda belirtildiği gibi, gökyüzünde yeni mart ayının görüldüğü zamanda gerçekleştirilen bereket kültünün saygı gecesidir. – iner.²² Nımirah ritüeli ise,

²¹ Dilbilimci B.G. Conua, "amza" kelimesinde Hint-Avrupa kökü görmeye eğilimlidir: Eski Hintçe masa, Ermenice amis, Yunanca meis, Eski Slavca mesec (bkz. Conua, 2002: 29). N.S. Canaşıa ise bunu son Aytar (Hayvancılık) bayramının bitiş ritüeli olarak kabul eder (bkz. Canaşıa, 1960: 32).

²² N.S. Canaşıa, bunu son Aytar (Hayvancılık) bayramının bitiş ritüeli olarak görür (bkz. Canaşıa, 1960: 32). Nımirah ritüeli, genellikle gece geç saatlerde, ilk tarım bayramı olan Xuajükıra bereket kültünün tamamlanmasından sonra evlenmemiş kadınlar tarafından gerçekleştirilir.

genellikle bekarlar tarafından, ilk tarım bayramı olan Xuajükira'nın ardından gece geç saatlerde gerçekleştirilir.

Nımirah iyi bir tanrı olarak kabul edilir – özel bir dua veya kurban gerektirmez. Yalnızca genç bekârlar tarafından düzenlenen "kahkaha ve neşe gecesi" adlı etkinlikle yetinir. Katılımcılar, her biri için üç tuzlu ekmek (akuakuar) pişirir; onları yedikten sonra uykuya dalarlar ve rüyalarında kendilerine bir bardak su sunan erkek, onu eş olarak alır. Ritüel, ekmekler hazırlanırken içlerinden birine bir fındık dalından "mutluluk çubuğu" (anasıptçüi – анасыптдэы) konulması nedeniyle "kahkaha ve neşe gecesi" olarak adlandırılır. Çubuğu çeken kişi, bir sonraki sefer evinde henüz evlenmemiş tüm arkadaşlarını toplar ve masayı kendi imkanlarıyla hazırlar.

e) Aetçüakua rtaaçüara (Аетдәакәә ртаацәара) – Yıldızlar Ailesi.

Abhaz mitolojisinde yıldızlar (aetçüa- (aetçәa) hakkındaki anlatılar oldukça mütevezidir. Var olanlar, yıldızların yüce tanrı Ançüa tarafından yaratıldığını ve her birinin bir insanın koruyucusu olan canlı bir varlık, bir tanrı olduğunu söyler. Bunlar arasında halk tarafından en çok bilinen, Etçüacaa (Етдәацаа) – Küçük Ayı takımyıldızıdır. Bu takımyıldız, muhtemelen ilk tanrılar neslinin bir simgesidir, çünkü içinde farklı güçte "yedi yıldız" bulunur (bkz. Apsua jülar: 41). Ançüa, ayrıca iki parlak yıldız daha yaratmıştır. Bunlardan biri, karanlık çöktükten sonra yeryüzünü aydınlatan Xulpietçüa (Хәылпәетдә), diğeri ise şafaktan önce parlayan Şarpietçüa (Шарпәетдә) 'dır. Xulpietçüa bir genç erkek, Şarpietçüa ise bir genç kızdır. Onlar nişanlı olarak görülür, ancak hiç bir araya gelemezler. Daha sonra, üretim ekonomisinin ortaya çıkışı döneminde, takımyıldızların antropomorfik temsilleri de ortaya çıkar: Jügaraa (Жәрапаа) – kelimenin tam anlamıyla "inek hırsızları" (Büyük Ayı) ve Asar rımyüa (Асар рымәа) – kelimenin tam anlamıyla "kuzuların yolu" (Samanyolu) gibi.

Diğer yıldızlar, insanlarla birlikte ortaya çıkmıştır. Abhazlar, bir insan doğduğunda onun kişisel yıldızının (aetçüaxu – аетдәахә) da doğduğuna ve bu yıldızın, kişinin ömrü boyunca onu koruduğuna

inanır. Kişi öldüğünde, yıldızı da gökyüzünden düşer. Bu nedenle, gökyüzünden düşen bir yıldız gören Abhaz, şu sabit dua formülünü üç kez tekrarlar: "Siatçüaxu kıdup, sıztaxu-istaxu riatçüaxu kıdup" сиатцәахә кыдуп, сызтаху-истаху риатцәахә кыдуп – "Benim yıldızım hala gökyüzünde, sevdiklerimin ve beni sevenlerin yıldızları da hala gökyüzünde!"

§ 2. Yeryüzü Tanrılarının Panteonu. Yılda bir kez belirli bir takvim gününde tapınılan yeryüzü tanrıçası **Анан / Nan-du**, büyük hizmet yetkilerine sahiptir ve geniş bir sektörel panteon ağına sahiptir (bu konu ikinci bölümdeki "Nanhüa-Нанхәа..." paragrafında ele alınmıştır).

а) Ajüeypş (Ажәеипшъ). Yeryüzü panteonları arasında en eski olanı, yapısı çekirdek bir aileyi andıran avcılık panteonudur. Panteonun başında, en yaşlı üyesi olan Ajüeypş bulunur – bu, aksakallı bir tanrıdır, hayvanların ve kuşların efendisi, avcılarının ve avcılık işlerinin koruyucusudur.

Dağlarda veya kırsal ormanlarda yaşayan tüm hayvanlar ve kuşlar, Ajüeypş'in sürüsüdür. O, bu sürüyü deneyimli bir çoban gibi güder, dişi hayvanları sağlar. Aynı zamanda avcılar arasında av hayvanlarını dağıtır. Ancak avcılar, yalnızca Ajüeypş ve ailesinin önceden yiyip sonra yeniden canlandırdığı hayvanları avlayabilir. Gerçek hayvanlar ise avcılar için görünmez ve erişilmezdir. Bunun kanıtı yalnızca efsaneler değil, aynı zamanda avcıya yönelik iyi dilekler ve avcının karşılık verdiği sözlerdir:

– Заңсра аахьоу узыпшуп – "Ölümü gelmiş olan av seni bekliyor!"

– Еицәхзыпшуп – "O av ikimizi de bekliyor."

Ajüeypş, işlerini yürütmek için yardımcılar, çobanlar tutar. Bunlar beyaz hayvanlar ve sadık hizmetkârlar ile hızlı ayaklı Шәакәз (Şakuaz)'dır.

Ajüeypş'in ailesi, bir oğul ve sayısız sonsuza dek genç kalan güzel kızlardan oluşur (bkz. Bgajba, 1983: 15; İnal-ipa, 1965: 516–519;

Akaba, 2007, 2012: 357–358). "Vücutları taze süt gibi beyaz, altın sarısı saç bukleleri ayak bileklerine kadar uzanır" (Bgajba, 1983: 24).

Bazen Ajüeypş'in çekici kızları, avcılarla aşk ilişkilerine girerek onların evlenme hakkını ellerinden alır (İnal-ıpa, 1965: 517). "Ajüeypş'in kızları, seçtikleri avcıları bol bol av hayvanlarıyla ödüllendirir" (Bgajba, 1983: 24). Onların kutsaması olmadan hiç kimse eve başarıyla dönemez.

Mitolojik anlatılarda, yabani hayvanların av tanrısı bazen tekil (Ajüeypş-Ажәеипшъ), bazen çoğul (Ajüeypşaa-Ажәеипшъаа) olarak karakterize edilir. L.H. Akaba, "Bu teonimin biçimi, başlangıçta tek bir tanrıyı değil, bir tanrılar topluluğunu ifade ettiğini düşündürüyor" diye yazar (Akaba, 2007, 2012: 357). Büyük olasılıkla, tanrının çok yüzlü olması, özellikle de Abhaz dağlarının en yüksek zirvelerinden birinin erişilmez doruklarında yaşayan kızlarının çokluğuyla açıklanır. Abhazlar genellikle bu zirveyi Eptsaxu (Ерцахә) dağı olarak kabul eder.

Ajüeypş ve ailesi, savaş ve askerlik tanrısı Аиргъ (Airg) ile yakın evlilik ilişkileri içindedir. Bu nedenle Ajüeypş sıklıkla Аирг ile karıştırılır (Salaqaya, 1974: 20). Ajüeypş'in kızları, Airg'in gelinleri olarak adlandırılır ve tam tersi, Airg'in kızları da Ajüeypş'in gelinleri olarak bilinir (аергъаа ртыпха – ажәеипшъаа ртаца, ажәеипшъаа ртыпха – аергъаа ртаца – İnal-ıpa, 1965: 517). Avcılar her zaman onları kurbanlarla memnun etmeye çalışır.²³ Ajüeypş'in bir tanrılar panteonu olduğunu gösteren bir diğer kanıt da Ajüeypşaa raşüa (Ажәеипшъаа рашәа) – "Ajüeypş'in şarkısı"dır. Bu şarkı aynı zamanda "Airgejüeypş'ların şarkısı" olarak da bilinir. İki tanrının

²³ Avcılar, ava çıkmadan önce av tanrısına ve vahşi hayvanlara bir oğlak kurban ederek dua ederlerdi. Her başarılı avdan sonra da kurban sunarlardı (EAÇ). "Avcılar, bir hayvanı öldürdükten sonra hemen orada kalbini ve ciğerini pişirir, yaşça büyük olan ise bunları sivri bir çubuğa geçirerek avın koruyucularına övgüler sunardı" (İnal-ıpa, 1965: 518); "Ey Ajvepşaa!.. Bu avı kurban eden bu avcıya bir sonraki seferde daha fazlasını ver!" (Ajüanba, 1955: 72–73).

ailelerinin isimlerinin birleşimi, işlevsel yakınlıkları ve dostluklarındaki sadakatle açıklanır.

Ajüeypş figürünün başlangıçta zoomorfik bir anlamda ortaya çıktığı ve isminin şüipsi (**шэыцсы**) – "orman hayvanı" olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Elbette, o dönemde hâkim olan yaşam tarzı nedeniyle eski Abhaz avcıları, orman hayvanına tapınmadan edemezlerdi. Zamanla "orman hayvanı" antropomorfik bir varlığa dönüştü.

Muhtemelen, av ve yabani hayvanlar tanrısı **Ajüeypş**, halk arasında Ançüa ve Anan'ın büyük oğlu olarak algılanıyordu.²⁴ Onun güzel kızları – oreadlar, yani dağ perileridir, çünkü Abhazların düşüncesinde gerçek av, yalnızca Abhazya'nın yüksek bölgelerinde gerçekleşir, alçak bölgelerde ise ancak tesadüfen yapılır. Ajüeypş'in kızları hakkındaki mitin, Abhazların polidemonik inançlar döneminde, gerçek şeylerin ve olayların ikizlerinin antropomorfik bir form kazandığı zaman ortaya çıktığı varsayılmalıdır.

Ajüeypş'in takipçileri, dağ tanrısı **Aşxañçüaxu** (**Ашъханцэахэы**) ve orman tanrısı **Abnañçüaxu** (**Абнанцэахэы**) ile yalnızca yan akrabalık değil, aynı zamanda bölgesel bağlantılar nedeniyle de ilişkilidir, çünkü korudukları hayvanlar bu tanrıların topraklarında yaşar. Her ikisi de Ançüa'nın torunları olarak, yeryüzü tanrıçası Anan'a yardım etmek ve kendilerine emanet edilen topraklarda düzeni sağlamakla yükümlüdür.

b) Dağ Tanrısı Aşxañçüaxu (Ашъханцэахэы). Dağların kendisi gibi, onların koruyucusu da katı kurallara sahiptir; topraklarında yapılan herhangi bir saygısızlığı affetmez. Dağlarda kötü bir ruh hali içinde olmak, birine kızmak, küfür etmek, müstehcen ifadeler kullanmak, özensiz giyinmek (hatta içinde bulunulan yapı dışında dışarıda gömleğin üst düğmeleri bile her zaman ilikli olmalıdır), oruç tutmak, alkollü içecekler tüketmek yasaktır. Ayrıca nehirde yüzmek

²⁴ Bu düşünceye öncelikle, insanın hayatının bağlı olduğu en eski uğraş olan avcılık yol açar.

de yasaktır – yalnızca bir çardak altında ve çıplak vücut gökyüzüne görünmeyecek şekilde yıkanılabilir.

Bu nedenle, dağlarda bulunan insanlar, dağ tanrısını memnun etmeye çalışır: çobanlar, sürülerine bağlı olarak bir oğlak veya kuzu kurban eder, avcılar ise mermi veya fişek sunar.²⁵ Dahası, dağlılar, güvenli bir şekilde eve döndükten sonra, dağ tanrısı onuruna Şxanihüa (Шханыхәа) – bir dua töreni düzenler.²⁶

c) Orman Tanrısı Abnançüaxu (Абнанцәахәы). Yeryüzü tanrıları arasında en önemli ve güçlü olanlardan biri de orman tanrısı Abnançüaxu'dur. Abnançüaxu, ülkenin kıyı şeridinden dağlık bölgelere kadar tüm ormanların efendisi olarak kabul edilir.

Ormana giren bir kişi, ister kasıtlı ister kasıtsız olsun, ormanın efendisine dua etmeli, güvenli bir şekilde eve dönmek için onun korumasını istemeli ve eve döndüğünde Abnanihüa (Абнаныхәа) ritüelini gerçekleştirme sözü vermelidir. Çünkü ormanda insan hayatı için tehlikeler vardır. Ormanda, olağanüstü fiziksel güce ve vahşiliğe sahip kötü bir orman canavarı olan Abnawayü (Абнауәы) yaşar.

Abnawayü uzun boyludur, vücudu uzun, kılıklı bir kürkle kaplıdır, büyük ve keskin pençelere sahiptir; gözleri ve burnu insanlarınkine benzer. Abnawayü, hayvan postları giyer.

Abnawayü, vahşi hayvanları avlayarak yaşar. Avlanmak için yalnızca akşam saatlerinde dışarı çıkar, gündüzleri ise ulaşamaz sık

²⁵ Dağlarda yaşayan insanların bu davranış normlarının temelinde yalnızca yükseklerde, Tanrı'ya yakın olmanın bilinci değil, aynı zamanda pratik bir faktör de yatar. Dağlarda hava seyrelmiştir, fiziksel olarak güçlü insanlarda bile tansiyon bozukluğu olasılığı yüksektir. Diğer yandan, yüksek dağ koşullarında hava aniden ve hızla değişebilir. İnsan vücudu, özellikle de korunmasız olan, elektrik yükünü kolayca geçirir.

²⁶ Etnografik materyallere ek olarak, bu duanın yaygınlığını kanıtlayan ve ironik bir ton taşıyan bir atasözü de vardır: "Şxanihüa, Şxaniquasız gerçekleştirildi" (Şxaniqua, hayatının büyük bir kısmını dağlarda geçiren bir avcıdır).

ormanlarda (abnarşüura-абнаршәура) saklanır. Sürekli olarak avcılarla düşmanlık içindedir ve bazen de onlara saldırır.

Abnawayü ile karşılaşmak tehlikelidir – göğüs kemiği oldukça çıkıktır: Kurbanını göğsüne bastırarak onu ikiye ayırır (bkz. Bgajba, 1983: 26–27; Zuhba, 1980: 22). Ancak bazen deneyimli avcılar, onu güçle değil, kurnazlıklarıyla alt eder.

Ormanda başka bir tehlike daha vardır – orman tanrısı Abnançüaxu'nun kızları, bir tür driadlar (orman perileri). Tüm karanlık ormanlarda yaşarlar. Bir insanı fark ettiklerinde hemen ona yaklaşırlar. Eğer babaları orada değilse, insanı yerler. Bu yüzden Afı, tanrısal kızları korkutmak için sık sık ormanlara ateşli oklarını gönderir, bazen masum ağaçlara da zarar verir. **Abnançüaxu**'nun kızları ne yaparsa yapsın, onları öldürmeye cesaret edemez – ne de olsa onlar Ançüa'nın torunlarıdır. Bu mitin kökleri de polidemonizm (çoklu ruh inancı) dönemine dayanır.

Ancak Abnançüaxu, kaybolan bir insanı ormandan sağ salim çıkarabilir. Bu durumda, Abnanıhüa ritüelini gerçekleştirme sözü verilmişse, bu söz mutlaka yerine getirilmelidir.

Yaşadıkları yer ve insanlara karşı düşmanlıkları göz önüne alındığında, Abnawayü ve orman tanrısının kızları, yeraltı dünyasının kurallarına göre yaşayan varlıklardır.

d) Hayvancılık Panteonu – Aitar (Айтар) ve ailesi. Aitar tanrısı, özellikle dağlık bölgelerde büyük bir tanrı olarak kabul edilir. Bu bölgelerde bazı keçi ve koyun çobanları "bin baş hayvan yetiştirir, yüzünü ormana salardı" (**ЗҚЫ ААЗАНЫ, ШӘҚЫ АБНА ИЛАРТҚОН**). Çobanlar, cumartesi günleri ona sütlü bir yemek sunarak kurban verirlerdi. Ancak bu, yıl boyunca değil, yalnızca yaz aylarında, dağlarda hayvanlarını otlatırken ve bol miktarda süt ürünü işlerken yapılırdı.

Aitar figürünün kökeninin avcılık ve toplayıcılık dönemine kadar uzandığı düşünülmektedir. Başlangıçta Aitar tek bir tanrıydı, ancak zamanla, büyük iş bölümü döneminde yedi parçalı bir tanrı olarak görülmeye başlandı. Bu "parçalar", onun yedi torununu temsil eder:

Jüabran (Жәабран) – büyükbaş hayvanların koruyucusu, Cabran (Цәабран) – küçükbaş hayvanların koruyucusu, Hüarah (Хәарах) – domuzların koruyucusu, Alışkııntır (Алышкыынтыр) – köpeklerin koruyucusu, Tsabah (Цабах) – kedilerin koruyucusu, Çışaşana (Ҷышашана) – atlar, katırlar ve eşeklerin koruyucusu, Anana-gunda (Анана-Гәында) – arıcılık ve bal üretiminin koruyucusu.

Hayvancılık panteonu, tanrıların küçük bir organizasyonu olarak yavaş yavaş şekillenmiştir. Bu panteonun en eski faaliyeti, avcılık ve toplayıcılık dönemine kadar uzanan arıcılıktır. Daha doğrusu, bu faaliyet de avcılığa yakındır, bunu da faaliyetin adından anlayabiliriz: aşxışüara (ашьхышәара) – yani "arı avı". Diğer koruyucular ise "Neolitik Devrim" sırasında, hayvanların evcilleştirilme sırasına göre ortaya çıkmıştır (yaklaşık olarak: köpek, domuz, kedi, keçi, inek, at).

Jüabran ve Cabran'ın cinsiyeti konusu tartışmalıdır, ancak etnografik Abhaz çalışmalarında onların kadın olduğu kabul edilir. Bunun kanıtı, teonimlerin sonundaki **-an** ekinin "anne" anlamına gelmesidir. Ancak bu isimlerde, son ekten önce gelen **-b** sesi "erkek" veya "baba" anlamına gelir. Genel olarak, Abhazlarda Hayvancılık tamamen erkek işi olarak görülür. Geleneksel olarak, Abhazlar ev işlerinde kadınların inek sağmasına bile izin vermezler, ancak çok gerekli olduğunda bu kural esnetilebilir. XIX. Yüzyılın sonlarında G.F. Rybinski şöyle yazmıştır: "Abhazlar, kadınların gücünü korumak için inek sağmaktan çekinmezler, bu onların savaşçı ve mücadeleci görüntüsüne pek uymasa da" (Rybinski, 1894: 15).

Yüz baş keçi ve koyunu ormana salma gibi "tuhaf" bir gelenek, yalnızca mistik değil, aynı zamanda pratik bir amaca da hizmet ediyordu. Halkın deneyimi, doğal yaşamın korunmasının önemini gösteriyordu – bu, vahşi doğanın en büyük zenginliklerinden biriydi. Doğaya saygılı olma teması, yukarıda bahsedilen mitte de görülür: Ajüeypsaa tanrısı, "yalnızca kendisinin önceden yiyip sonar yeniden canlandırdığı hayvanların öldürülmesine izin verir."

e) **Tarım Panteonu** – Caca (Цаца) ve ailesi. Caca, tarım tanrıçasıdır ve panteonun başıdır, ancak kişisel olarak ekili tarlaların koruyucusudur. Tanrıça, tıknaz, kısa boylu, iri yapılı bir kadın olarak tasvir edilir. Bu yüzden ona Caca denir, bu da "tıknaz" anlamına gelir. Genellikle Caca, panteonun başı olarak, mısır koçanlarının ortaya çıktığı dönemde tarlaları ziyaret eder. Ona ilgi gösterenlere iyilik ve bolluk diler: Raki gđiki, xumaçk/Раки гдыки, хэмацэк – "dirsek, karış ve beş parmak uzunluğunda!" Bu, mısır koçanlarının dirsek, karış ve beş parmak uzunluğunda kalın olacağı anlamına gelir. Ancak koruyucu tanrıça, eğer birine kırgınsa ve kendisine hiçbir kurban sunmamışsa, ona kıtlık vaat eder: Naçükiis! Naçükiis! Naçükiis!/Нацэккыс! Нацэккыс! Нацэккыс! – "Serçe parmak, Serçe parmak, Serçe parmak kadar." Bu sözlerle, mısır koçanlarının serçe parmaktan daha kalın ve uzun olmamasını diler (bkz. Canaşıa, 1960: 35; İnal-ıpa, 1965: 522; Bgajba, 1983: 27–28).

Bu formüller, mısırın yaygınlaştığı dönemde (17.-18. yüzyıllar) ortaya çıkmıştır. "Beş" sayısı, ailenin (çocukların) sayısına ve tarımın beş ana yönünün koruyucularına denk gelir (aşağıda bahsedilecektir). Görünüşe göre, onun çiftçilere karşı sıra dışı tutumu, onu çekici olmayan bir kadın olarak tasvir etmelerine neden olmuştur; kısa boylu, kaslı, ağır hareketli ve erkeksi bir yürüyüşe sahiptir.

Caca ile bulut tanrısı Apstha (Апстха) arasındaki ilişkiler de ilgi çekicidir. Bu ilişki, büyük olasılıkla evlilik benzeri bir ilişkidir. Bu, hava durumunun onun isteğine göre değişmesiyle açıklanabilir. İnsanlar, kurak günlerde Caca'ya şöyle yalvarır: Ақға хзару, аеаора бзиа хатэашыа – "bize yağmur yağdır, bol ürün lütfet!"

Bazen Caca, Apstha'ya toprağı sulaması gerektiğini söylemez ve ürünler kuruyup ölür. O zaman, kavurucu sıcaklardan bunalan insanlar, Ançüa'ya bir köy duası Atsunihüa (Ацуныхэа) düzenler ve Apstha'nın çiftçilere yardım etmesini ister.

Caca'nın, çocukları olarak anlaşılması gereken yardımcıları vardır. Bunlar: Anapa-naga (Анапа-нага) – tahıl tanrıçası (buğday, darı, arpa, yulaf, mısır), Sau-nau (Сай-най) – değirmencilik

tanrıçası, Kuikuın (Кэыкэын) – keten ve kenevir tanrıçası, Eriş (Ерыш) – dokuma, örgü ve dikiş tanrıçası, Nar (Нар) – bağcılık ve meyve yetiştiriciliği tanrıçasıdır.

Görünüşe göre, Nar tanrısı, bağcılığın bir tarım kolu olarak ortaya çıktığı dönemde tarım panteonuna dahil olmuştur, ancak aslında onun kökeni toplayıcılık dönemine kadar uzanır. Bu sonuca varmak için bir argüman, bir ağaçtan üzüm veya başka bir meyve toplayan kişiye söylenen iyi dilek formülüdür: Nar Ulbaayt – Нар улбаайт! – "Nar'dan sağ salım inestin!" Bu, "nar" kelimesinin aynı zamanda "yükseklik" anlamına geldiğini gösterir. Modern Abhazca'da bu kelime, "eğim" anlamına gelen anaara (анаара) olarak korunmuştur. Tüm bu koruyucular "zayıf cinsiyetin" tanrılarıdır. Bu, tarım üretiminin kadınların elinde olduğunun bir başka kanıtıdır.

f) Ev Ocağı ve Akrabalık Tanrısı Ajahara (Ajahara). Terim açıkça bunu ifade eder: ajahara (Ajahara) = ajı (ажы) – et + ahara (ахара) – çoğalma. Bunu, herhangi bir kutlama masasında mutlaka söylenen ajraçüara (ажрацәара) kadehinin önemi de gösterir. Ajraçüara, tüm akrabaların dahil olduğu çemberi ifade eder. Akrabalar çemberi, "büyük evin" ayındı axuştaara (аонду ахәыштәара) ocağı kültüyle ilişkilidir. Bu ocak, birçok aile ritüelinin doğrudan ve vazgeçilmez yeridir. Örneğin, gelinin ocağa sunulması, bebek ve annesinin sağlığı için Ajahara'ya dua edilmesi gibi.

Görünüşe göre, Ajahara'nın ev ocağı ve akrabalık tanrısı olarak şekillenmesi, klan içinde bir ailenin (büyük aile) oluşumuyla bağlantılıdır.

§ 3. Yeraltı Tanrılarının Panteonu. Abhaz dünya görüşünde, yeraltı tanrısı Atzah (Атзах) özel bir role sahiptir. Olağanüstü bir güce ve ruha sahiptir. Atzah, geceyi getirir. Her gün güneşi kendine çeker ve onu denizin dibine saklar. Atzah, ayı da esir tutar, ancak ay bazen ondan kaçarak gökyüzünü ve yeryüzünü aydınlatır. Atzah, baş tanrı Ançüa'nın rakibi olarak, Anan'a da düşmandır. Zaman zaman ona kendini hatırlatır; sık sık yeryüzünün hükümdarı olan Anan'ın

halkını korkutur; yeryüzünü boynuzlarında taşıyan boğayı kafasını oynatmaya zorlar. Bu da depremlere neden olur.

a) Apsçüaha (Апсцәаха) – ölümler diyarının efendisi ve koruyucusu (Azrail/ölüm meleği), Atzah'ın yönetimi altındadır. Abhaz inancına göre, öteki dünya – cehennem ve cennet – yeraltında bulunur.²⁷

Apsçüaha insana benzer bir görünüme sahiptir, ancak ondan farklı olarak kanı yoktur, tamamen solgundur ve bu yüzden kimse tarafından fark edilmez, hatta ziyaret ettiği kişi bile onu göremez. Görünmez bir şekilde bulunduğu yerden yeryüzüne çıkar, özellikle zayıf veya yaşlı insanları avlar. Apsçüaha, seçtiği kişiye yaklaşır, onunla konuşur, eğer kişi yataktaysa yatağın başucuna oturur, onu kendisiyle gelmeye ikna eder ve ruhunu alıp götürür. Bu, zamanında Aşaçüa tarafından belirlenmiş bir kaderdir. Bazen, henüz ölmeye niyeti olmayan bir kişi, hileyle onu alt edebilir (bkz. Zuhba, 1980: 97).

Apsçüaha yalnız değildir, onun kendisiyle aynı ismi taşıyan yardımcıları vardır. Daha doğrusu, her insanın bir Apsçüah'sı vardır ve bu varlık Apsçüahaxu (Апсцәахәхә) olarak da adlandırılır – "ölümler diyarının efendisinin payı". Dilsel materyal bunu kanıtlar: Sıpsçüaha, upsçüaha, ipsçüaha (сыпсцәаха, упсцәаха, ипсцәаха) – "benim Azrailim", "senin Azrailin", "onun Azraili" gibi. Ayrıca, ölümden sonra, daha doğrusu ölüm yıldönümünde, kişinin ruhunun yaşayan akrabalarının evini terk edip yeraltına gittiği de dilsel olarak ifade edilir. Bu, ölen kişiye yapılan bir dua

²⁷ «Öbür dünya, Abhazların anlayışına göre, yerin altında yer alır ve cennet ile cehennem olarak ikiye ayrılır. Cennet, yeşil bir çayırılık şeklinde öngülür. Öbür dünyaya geçiş için bir köprü bulunur. Ölümlülerin ruhları bu köprüden geçerek öbür dünyaya ulaşmalıdır. Günahkârlar bu köprüden geçemez ve cehenneme düşer. Burada, derin ve karanlık bir uçurum şeklinde anlatılan cehennemde, ruhlar canlılar tarafından fide ödenene kadar işkence görür. Başka görüşlere göre, kötü bir kedi köprüyü yağlar, böylece ölümlülerin ruhları kayarak cehenneme düşer, iyi bir köpek ise bu yağı yalar» (Dbar, 2007, 2012: 294–295).

şeklinde dile getirilir: Upsı axii axirşo ineyaaıt (Упсы ахьи ахьыршо инеиааит) – "Ruhun altınların dağıtıldığı yere (yeraltına) varsın!" Genellikle ölen kişinin akrabası, onun hakkında biriyle konuşurken şu sözlerle başlar: Upsı atzaqa sıpsı ıqoup (упсы атқақа сыпсы ықоуп) – "Ruhum senin ruhunun altındadır!" Ayrıca, öteki dünya gerçeğin yeri olarak kabul edilir: Yara atzahüartaçı dıqoup, sara amtshüartaçı (Иара атзахәартәҫ дықоуп, сара амцхәартәҫ) – "O (ölen) doğrunun söylendiği yerde, ben ise yalanın söylendiği yerdeyim."

b) Ayüstaa (Аәстaa). Yeraltı panteonuna ayrıca daha önce bahsedilen Ayüstaa – şeytan – da dahildir. Ayüstaa yeryüzünde geceleri dolaşır, insanlara zarar verir, gündüzleri ise karanlık yerlerde saklanır, çünkü Tanrı'dan korkar. Bu yüzden insanlar onun kötü niyetlerinden ve kurnazlıklarından korumak için ondan nefret eder ve sakınır. Abhazlar, ilişkilerinde ve eylemlerinde gerçek niyetlerini gizleyen, kurnaz ve genellikle alçakgönüllü olmayan kişiler hakkında şöyle der: Ui Ayüstaa diyyüzoup, yaqara anışü dıtzoup (Уи аәстaa диыүзоуп, иақара анышә дытцоуп) – "O şeytan gibidir, görüldüğü kadarı yeraltında da var."

Ayüstaa'nın sayısı bilinmez. Her insana bir Ayüstaa atanmıştır, bazen birden fazla bile olabilir. Eğer akıllı ve doğru bir insan beklenmedik bir şekilde davranırsa, genellikle bunun nedeni kötü bir gücün müdahalesi olarak açıklanır: Ayüstaa dipırxagaxeit veya Ayüstaçüa ipırxagaxeit – "Onu Ayüstaa'sı engelledi" veya "Onu Ayüstaa'ları engelledi" (çoğul olarak).

Halk söylencelerinde şöyle denir: Ayüstaa Ançüa diaxışaroup (Аәстaa Анцәа диахәшьацоуп) – Ayüstaa, yüce tanrının yeğenidir (kız kardeşinin oğludur). Bununla birlikte, Ançüa, Ayüstaa'yı Afi'nin elleriyle kovalar. Afi, her fırsatta Ayüstaa'ya vurur ama onu öldürmez, sadece korkutur.

c) Uyku Koruyucusu Çüıblakı (Цәыблакы). Uyku koruyucusunun adının tam çevirisi "gözlerini açma fırsatı vermeyen kadın"dır.

Eylem zamanına bakılırsa, bu hanım Atsah ailesine aittir. Ancak "meslektaşlarından" farklı olarak, insanlara karşı biraz daha hoşgörülüdür.

Çüıblakı, insanın uykusunu kontrol eder, uykunun süresi ve kalitesi onun elindedir. İnsanı uyuttuktan hemen sonra ona yaklaşır. Eğer iyi bir ruh halindeyse, ona dokunmaz ve tatlı rüyalar görmesine izin verir, ancak kötü bir ruh halindeyse onu derin bir uykuya sokar. Bu yüzden Çüıblakı, bazen Morpheus, bazen de Hypnos'un işlevini yerine getiren bir tanrıça olarak algılanır. Ancak normatif yapısı itibarıyla "ev" alanının şeytani karakterlerine daha yakındır.

d) Atıyü (Атыу). Atsah ailesine ayrıca Atıyü da dahildir – bu mitolojik varlık, bazen Güneş'i, bazen de Ay'ı gölgede bırakır, hangisini yakalarsa.

Atıyü, bir ejderha (agulşap) şeklinde bir "canavar"dır (Apsua Jülar, 2002: 39–40; Zuhba, 1995: 46). Amra ve Amza'yı avlar ve onları yiyerek dünyayı ışık ve sıcaklıktan mahrum bırakmak ister. Onlardan birinin tutulma anında taraflar arasında bir mücadele yaşanır. İnsanlar hemen bağırmağa başlar, ona tehditler savurur, gürültülü nesnelere vurarak onu korkutmaya çalışır ve savaş alanına doğru ateş ederler çünkü Atıyü onlara sırtını dönmüştür. Yüz kurşundan biri mutlaka ona isabet eder. Ancak o zaman avını serbest bırakır.²⁸

e) Agulşap (Агәылшап). Yeraltı dünyasında, uçurumda Agulşap – bir ejderha – yaşar. Nart destanında, su kaynaklarını ele geçiren ve bu kaynakları kullanma izni karşılığında güzel bir kız talep eden kötü bir canavar olarak ortaya çıkar. Destanın kahramanı Sasrıqua, onun kafasını kesmeyi başarır, ancak hemen yerine yeni bir kafa çıkar. Yine de sonunda ejderha yenilir. Başka bir efsanede, Agulşap, Güneş veya Ay'ı yemek amacıyla saldırdığında onların tutulmasına neden olur ve

²⁸ *Adige ve Vaynahlar arasında, metal nesneleri kullanarak gürültü yaEAÇk geleneği günümüze kadar korunmuştur.*

ancak insanların silahlarla yaptığı birçok atış onu serbest bırakmaya zorlar.

f) Amat (Амат). Yeraltı dünyasının bir diğer temsilcisi de **Amat** – yani bir yılanıdır.

Yılanın yeraltı dünyasına ait olması mitolojik bir temele dayanır.

Tanrı, hayvanlara neyle besleneceklerini dağıtıyordu. Önce yılanı çağırdı ve ona ne istediğini sordu. Yılan hemen cevap veremedi ve birkaç gün düşünmek için zaman istedi. Bu süre zarfında yılan farklı yiyecekleri denedi ve insan etini tercih etti. Tanrıya haber vermek için bir böcek gönderdi. Böcek uçarken bir kırlangıçla karşılaştı. Böcek, kırlangıca nereye ve niçin gittiğini açıkladığında, kırlangıç ondan dilini göstermesini istedi. Kırlangıç, böceğin dilini anında kopardı. Sonra kırlangıç kendisi Tanrı'ya uçtu ve yılanın kurbağayı yemeyi seçtiğini söyledi. Yılan bunu öğrendiğinde kırlangıca öfkeleni. Yılan kırlangıcı yakaladı, ancak kırlangıç kaçmayı başardı, ancak kötü yaratık kırlangıcın kuyruğundan orta tüyleri koparmayı başardı. O günden beri böcek konuşamaz, sadece vızıldar, yılan kurbağalarla beslenir ve kırlangıcın kuyruğunda orta tüyler eksiktir. Ancak insan yilandan nefret eder, kırlangıcı ise saygı duyar (bkz. Bgajba, 1979: 94; Salaqaya, 2002: 48–49). O zamandan beri Abhazların zihninde yılan, gece, karanlık, kötülük ve tehlike ile ilişkilendirilir.

Abhazların yılanı duyduğu nefret o kadar güçlüdür ki, genellikle ondan alegorik olarak, "orman dili" olarak adlandırılan bir şekilde bahsederler: Axidzımxüa (ахъзымхәа) – "adı anılmayan", ahüaza – "sürünen". Eğer yolda görürlerse, onu hain ve tehlikeli bir düşman olarak öldürürler, ancak eğer evde, özellikle de demirci dükkanında bulunursa, ona dokunmaz ve uzaklaşmasına izin verirler, "misafir kabul ederler."

Yeraltı dünyasına deniz krallığı da dahildir. Mitolojide deniz tanrısı Hayt (Хаит) olarak bilinir. Ancak halk arasında Agah (Агах) olarak da adlandırılır, bu "deniz kralı" anlamına gelir (modern Abhazcada "deniz" – amşın). Agah, güçlü ve kurnaz bir tanrı olarak tasvir edilir, bazen beyaz bir boğa veya at şeklinde, zaman zaman

deniz tabanından çıkarak Abhazya'nın düşmanlarına korku salar (Apsua Jülar, 2002: 127–128).

Deniz tanrısı, denizin dibinde bulunan cam bir kule – **Atçütsabaaş** (атцѣцабааш) – içinde yaşar. Genellikle yılda bir kez onuruna kurbanlar sunulur. Aksi takdirde onlara zarar verebilir: yaşadıkları deniz kıyısını büyük dalgalarla yıkar, teknelerini batırır. Bu yüzden, bir zamanlar denizcilikle uğraşan Ampar ailesinin üyeleri, onu **Agñix-Etnix** (Агñых-Етñых) adı verilen bir dua ile yatıştırırlar.²⁹

g) Su Kaynağının Hanımı Dzahkuavü (Захкѣажѣ). Abhaz efsanelerinde Dzahkuavü, Xidzahkuavü (ХѣЗахкѣажѣ) – "suların altın hanımı" olarak da adlandırılır (Bgajba, 1983: 23). Dzahkuavü, Hayt'ın eşi olarak tasvir edilir, ancak Abhaz mitolojisinde evlilik hayatları yansıtılmaz, unutulmuştur, muhtemelen ayrı yaşadıkları ve farklı dünyalarda bulundukları için.

Dzahkuavü hakkındaki efsanelerde çok az şey söylenir çünkü su hanımı tehlikeli değildir, ondan korkulmaz, karakteri sakın ve mütevazıdır. Bu, ona sunulan kurbanın aşırı basitliğinden de anlaşılır. Genç gelinin kaynağa katılma töreninde – bu tören Adziıxaagara/dzaagara diye adlandırılır – "kaynak suyunun getirilmesi" (bkz. Canaşıa, 1965: 103; İnal-ıpa, 1965: 524).

Evdeki en yaşlı kadın – genellikle kayınvalide – unutulmuş Dznıhüa (Зñыхѣа) kültü onuruna bir sofraya hazırlar. Olayın sahibi olarak bir tavuk keser, abısta (mısır lapası) pişirir, içi taze peynirle doldurulmuş bir börek yapar ve tüm hazırlıklarını kült

²⁹ Görünüşe göre, denizin eski adı "aga" da Hayt'ın öngörülemez davranışıyla bağlantılı olabilir: "sürükleyen", "sürükleyen şey". Abhaz deniz tanrısı Hayt ile efsanevi Kolhis Kralı Aet / Eet arasındaki isim benzerliği tesadüf olmayabilir. İsimler hem antroponimik açıdan hem de içerik açısından benzerlik gösterir. Hayt sakinleşmeyi bilmez. Fırsatını bulduğunda insanlara beklenmedik hileler yapar. Bu özellik Aet için de geçerlidir. Argonot efsanesini hatırlayalım. Argonotların lideri Yason, Aet'in isteklerini yerine getirmesine rağmen – ateştutan öküzleri sabanlara koşup toprakları ejderha dişleriyle ekmişti – Yason'un gemisini yakmaya ve tüm ekibini öldürmeye karar verdi.

masasına koyar. Kendi evinden ve komşulardan evli kadınlar davet edilir. Masadaki kadınlar, gelin için bir kadeh şarap kaldırır. Daha sonra törenin tüm katılımcıları kaynağa gider. Gelin ise yeni ve parlak bir kıyafet giymelidir.

Kaynana, suların hanımı Dzahkuavü'a dua ederek, gelinin kaynağı sorunsuz bir şekilde ziyaret edebilmesi için yardım ister: (Заҳкәәжә, сбыҳәойт, абри, ғың сығны иғнанағала сҗаңа-хәычы, былаңш лхыз, амашәыр даңәыхьча, абна даңәыхьча) "Dzahkuavü, senden rica ediyorum, ailemin yeni üyesini – gelinimi koru, onu talihsiz kazalardan, kötü ruhlardan koru! O henüz genç, eğer herhangi bir hatası olursa, affet, sana emanet edilen sudan onu mahrum etme."

Dua bittikten sonra, dua eden kişi bir tavuk yumurtasını başının etrafında üç kez çevirir ve suya atarak şu sözleri söyler: "Хіапш-куапш ıqazar, ıbquıblaaup (Хьаңш-кәаңш ыказар, ıбкәыблаауп) – Arkadan bakan kötü ruhlara varsa sana zararı olmasın!" O günden itibaren gelinin korkacak bir şeyi kalmaz, artık kaynağa özgürce ve huzur içinde gidip oradan eve temiz içme suyu getirebilir.

Birçok duacı veya anlatıcının ağzından, özellikle de günümüzde, Dzahkuavü isminin Dzıdzlan (Зызлан) ile birlikte kullanıldığını duyabilirsiniz: Dzıdzlan-Dzahkuavü (Зызлан-Заҳкәәжә). Özel literatürde de aynı şey geçer (örneğin, Canaşıa, 1960: 103; İnal-ıpa, 1965: 524). Ancak bu, zaman içinde bu kavrama karışan bir kafa karışıklığıdır. Bu karışıklık, 1) her iki ismin benzerliği ve 2) karakterlerin etki alanının aynı olmasından kaynaklanır. Her ikisi de suyla ilgilidir. Ancak Dzahkuavü, Dzıdzlan değildir. Dzahkuavü, tüm su kaynaklarının hanımıdır, Dzıdzlan ise muhtemelen onun kızıdır (Bgajba, 1983: 23). Dzahkuavü'un yaşadığı yer derin nehir sularıdır, Dzıdzlan ise küçük nehirlerde, kaynaklarda ve kuyularda yaşar. Dahası, Dzahkuavü tektir, Dzıdzlan'ın sayısı ise bilinmez; her yerde bulunabilir. Görüldüğü gibi, insanlar sadece Dzahkuavü'a, suların hanımı olarak dua eder.

Dzıdzlan (Зызлан). Dzıdzlan sadece saygı görmekle kalmaz, aynı zamanda ondan korkulur ve kaçılır çünkü onun kurnaz davranışları öngörülemez. Dzıdzlan eşsiz bir güzelliğe sahiptir; gözleri elmas gibi parlar, saçları altın rengidir ve yere kadar uzundur, vücudu ise Mısır papirüsü gibi beyaz ve diridir. Ancak ayakları insanlarınki gibi öne değil, arkaya bakar ve bu yüzden onunla mücadelede kimse onu sırtüstü yere yatıramaz. İyi yüzücüdür, suda kendini evinde hisseder. Bu kadar avantaja sahip olan Dzıdzlan, özgür bir yaşam sürer; tecrübesiz genç erkeklere yavaşır ve onları kendine çeker. Onunla birlikte olmayı reddedenlere ise güç kullanır.

Dzıdzlan hiçbir silahtan korkmaz. Kılıç onu korkutmaz, onu kabzasından yakalar. Ateşli silahlar ona karşı işe yaramaz, ateş almaz (Bgajba, 1983: 23; İnal-ipa, 1965: 524). Ona karşı tek etkili silah, iki ağızlı bir hançerdir. Onunla karşılaşıldığında hançer çekilmeli ve şu zor çevrilebilen ifade söylenmelidir: "Uaşxua-makiapsıs" (уашхәа-макһамцсыс). Bu yüzden, bazı cesur kişilerin Dzıdzlan ile yaptıkları mücadelelerden galip çıktıkları görülmüştür. Bu korkunç güzelliğin başından birkaç saç teli koparıp evin çatısına saklayarak onu bir hizmetçiye dönüştürürler.³⁰

Dzıdzlan, Abhaz mitolojisindeki su perileri, nayadlardır.

S 4. Ançüaxu (Анцәахәы) – Kişisel / Ailesel Tanrı, "Tanrı'nın Payı". Abhaz etnografyasında, "her ailenin kendi bayramları, yani kendi özel kültü, tanrılarının kendi payları olduğu" görüşü hakimdir (İnal-ipa, 1965: 549; Tokarev, 1976: 124). Gerçekten de, günümüzde bile bu tür dini uygulamalara rastlanır, ancak her ailede değil. Birçok aile, ortak koruyuculara sahip değildir. Halkın dini kültüründe var olan kültlerin çeşitliliği, bu kültlerin, o ailenin uzak bir atasının başına gelen talihsiz bir olay sonucu ortaya çıktığını gösterir. Örneğin: Marşan İnçüaxu (Маршәан инцәахәы) – Marşan ailesinin duası, Leyaa Rnıhüa (Лейаа рныхәа) – Leyba ailesinin duası, Etnıx-

³⁰ Başka bir deyişle, Dzıdzlan, uzun saçları olan çıplak bir kadın şeklinde su perisine benzeyen bir mitolojik varlıktır.

Агнѡх (Етнѡх-Агнѡх) – Ampar ailesinin duası, Lapır-Nihüa (Лапыр-ныхә) – Tsımtsba ailesinin duası, Aşvaa Rkiakia (Ашәаа ркѡакѡа) – Aşuba ailesinin duası, Амçаа Rıtskia (Амçаа рыцкѡа) – Amiçba ailesinin duası, Çümaadza-Çümarxuala (Цәмааза-цәмырхәала) – Adleyba ailesinin duası, Cıhaşkiar (Цѡахашѡар) – Capua ailesinin duası, Jüraku (Жәрақә) – Dapua ailesinin duası, vb.

Bu olaylar, aynı zamanda amşşara– "yasak günü"nün de temelini oluşturmuştur. Bu günde toprak işleri yapılmaz, evden kişisel veya ailevi eşyalar çıkarılmaz, dikilmez, süpürülmez, ağlanmaz, ölü gömülmez vb.

Aynı şey, bazı Abhaz ailelerinin dua ettiği kutsal korular için de geçerlidir. Kutsal korular, genellikle meşe ağaçlarından oluşur ve bu ağaçlara sıklıkla yıldırım düşer. Bilindiği gibi, meşe korularına tapınma, geniş yapraklı ormanların bulunduğu bölgelerde yaşayan birçok dünya halkı için karakteristiktir. Meşe kültü, hatta gökyüzü, yağmur ve gök gürültüsü tanrısıyla ilişkilendirilmiştir (Frazer, 1983: 156–159).

Meşe, üst katman ağaçlarından biridir ve kabuğunda belirli bir miktar demir bulunur, bu yüzden sıklıkla atmosferik elektriğin anlık deşarjının kurbanı olur.

Ağaçlara tapınma konusuna gelince, bu, özellikle animizm ve totemizm gibi çoktanrıcılık öncesi inançların alanına girer. Abhazların geleneksel yaşamında bu inançların izleri hala silinmemiştir.

Abhaz Tanrılar Panteonunun Tarihsel Kökenleri ve Paralellikleri

§ 1. Teonimik Açidan. Yukarıda da belirtildiği gibi, Abhazların yüce tanrısı Ançüa'nın adı, genel bir isim olarak anlaşılır. Genel isimler, geleneksel panteonun diğer birçok karakteri için de tipiktir. Ançüa'nın en yakın akrabaları, yani eski ve orta nesil tanrılar arasında, yalnızca gök gürültüsü ve şimşek tanrısı Afı, savaş tanrısı Airg ve deniz tanrısı Hayt özel isimlere sahiptir. Diğerleri, sahip oldukları alanların adlarıyla anılır ve bu adlara ah – "baş, hükümdar, kral" terimi eklenir.

Bir istisna, Anan (Анан) adıdır. Bu isim, onun işlevini ifade eder – "toprağın ve üzerindeki her şeyin annesi". Orta nesil tanrılar arasında, avcılık tanrısı Ajüeyppş ve hayvancılık tanrısı Aytar da özel isimlere sahiptir. Diğer tanrıların isimleri ise korudukları faaliyet ve mesleklerin adlarından türetilmiştir. Ah terimine ek olarak, burada Ançüaxu – "tanrının bir parçası/hissesi" ifadesi de kullanılır. Bir istisna, tarım tanrıçası Caca'dır. Adı, daha önce de belirtildiği gibi, onun kaba ve beceriksiz dış görünümünü yansıtır. Bu daha çok bir isim değil, toprağı işleyenler tarafından verilmiş bir lakaptır.

Genç nesil tanrılar panteonunda da benzer bir tablo gözlemlenir. Burada en dikkat çeken isim Anana-Gunda'dır. Anana, "annelerin annesi" anlamına gelir, ancak ismin ikinci kısmı olan Gunda ne anlama gelir? (Bu arada, büyük Nartların tek kız kardeşinin adı da Gunda'ydı.) Dilbilim, bu ismin etimolojik açıklamasını henüz kesin olarak verememektedir.

İlginç bir diğer durum da, Abhaz tanrılarının genel isimlerinin, nesil fark etmeksizin genellikle açık ve anlaşılır olması, özel isimlerin ise tam olarak etimolojik açıklamaya tabi tutulamamasıdır. Bu durum, resmi mantığımızı şu düşünceye yönlendiriyor: Abhaz çoktanrılı panteonunda karşılaşılan özel isimler, aslında Abhaz etnik çekirdeğinin Kafkas kökenli bileşenine aittir.

Ayrıca, birleşik Abhaz etnik çekirdeğinin oluşumundan önce, hem Küçük Asyalı göçmen hem de yerli Kafkaslı bileşenlerin dini

yaşamında enoteizm (tek bir tanrıya odaklanan çoktanrıcılık) hakimdi. Bu, "Kafkas Abhazları" panteonunda gök gürültüsü ve şimşek tanrısı Afı'nın öne çıktığı, "Küçük Asyalı Abhazlar" panteonunda ise (bir zamanlar Mezopotamya'dan çıktıkları düşünülen bu grup) gökyüzü tanrısı Ants(çü) a'nın öne çıktığı anlamına gelir. İki grubun birleşmesi ve Ants(çü) a'nın üstün gelmesiyle, Afı ve ekibi ikinci plana düştü, ancak yüksek statüsünü korudu. Bu durum, şu sözle özetlenebilir: "Yenilen halk, fatihin tanrısının üstünlüğünü tanıdığı gibi, fatih de yenilenlerin tanrılarının kültünü benimsedi" (Krivoşeev, 2005: 41). Bu şekilde oluşan genel panteonda, çoktanrıcılığın son aşaması olan supremoteizm ortaya çıktı: Ançüa, diğer tüm tanrıları – hem kendi tanrılarını hem de yabancı tanrıları – kendi iradesinin uygulayıcıları haline getirdi. Abhaz geleneksel dini, Antik Çağ'ın sonlarına doğru tek tanrıcılığa oldukça yaklaştı, ancak tam olarak ona dönüşmedi. Ancak, dünyada olup biten her şeyin Ançüa'ya atfedilmesi göz önüne alındığında, Abhaz geleneksel dinini bir ölçüde tek tanrıci olarak adlandırmak da mümkündür.

Abhaz geleneksel dininin kendini gerçekleştirme sürecinde, dış faktörler ciddi bir engel oluşturdu. Antik Çağ'ın sonlarında, devlet statüsüne sahip olan Abhazya'nın yanı sıra, güçlü Bizans'tan gelen Hristiyanlık da ortaya çıktı. İlginç olan, Abhaz dini bu "yeni geleni" düşmanca karşılamadı; tam tersine, birlikte yaşama sürecinde onunla ortak bir dil buldu, çünkü Hristiyanlığın ideolojik misyonunun ilkeleri Abhaz diniyle ciddi bir uyum içindeydi. Hatta Hristiyan ibadet yerleri de, Abhazların en güçlü dini kurumu olan Anıxa'ların hemen yakınlarına inşa edildi. Bu sayede, Hristiyan kilisesi Abhaz topraklarında halkın güvenini kazandı. Buna karşılık, Anıxa da resmi dinin kültüyle komşuluk sayesinde sadece konumunu korumakla kalmadı, aynı zamanda güçlendirdi. Osmanlı egemenliği döneminde (XVI-XVIII. yüzyıllar), Abhaz nüfusunun bir kısmı Sünni İslam'ı kabul etmek zorunda kaldı, ancak bu kesim de kesinlikle yerel dinden uzaklaşmadı; tam tersine, ona daha da yoğun bir şekilde

hizmet etmeye başladı. Bunun kanıtı, Abhaz geleneksel dininin bugünkü durumudur.

S 2. Tipolojik Açıdan: Abhaz tanrılar panteonu tipolojik olarak, özellikle akraba halklar olan Adigeler başta olmak üzere, Kafkas dağlı halklarının geleneksel dinlerinin yörüngesine girer. Yapısal olarak burada pek çok benzerlik ve paralellik mevcuttur. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, Abhazların ve Adigelerin evreni hem bütünsel hem de detaylı algılayış biçimleridir (bkz. Zuhba, 1995: 28–64; Mijayev, 1994: 57–63).

Adigelerin en yüce tanrısı Tha/Thaşxue, tıpkı Abhazların Ançüa'sı gibi her şeyin yaratıcısıdır. Adige mitolojik tasavvurlarında, Abhazlarda olduğu gibi, gök cisimlerinin ve doğa olaylarının kişileştirilmesi ortak bir kökene dayanır. Örneğin, Adigelerin demir ve demircilik tanrısı Tlepş, şimşek ve gök gürültüsüyle ilişkilendirilir; bu, Abhazların Şaşfü'sıyla tamamen örtüşür. Adige av tanrısı Mezetha, Abhazların Ajveypş'ı ile karşılaştırılabilir. Diğer meslek tanrıları arasında da işlevsel paralellikler neredeyse birebir uyumludur. Yeraltı tanrılarının dünyasında da benzer bir paralellik göze çarpar. Başka pek çok belirgin benzerlik daha mevcuttur.

Abhaz tanrılarının "sosyal" organizasyonuna gelince, bu durum Adige geleneksel kültürünün ötesine geçerek Kafkas dağlı halklarının dini dünyasıyla bile önemli benzerlikler sergiler. Örneğin, Abhaz tanrıları Ajveypş ve Airg, çekirdek aileleriyle yaşarken, Vaynaxların (Çeçen-İnguş) gök gürültüsü ve şimşek tanrısı Sela'nın eşi Furku ve üç kızı (Elta, Sela, Sopa) vardır.

Panteonun iç organizasyonu açısından Abhaz dini, Olimpos diniyle de dikkate değer benzerlikler taşır. Her ikisi de birkaç kuşaktan oluşan büyük bir aile topluluğu modeline dayanır. Abhaz tanrılarının başında Ançüa, Olimposluların başında ise Zeus bulunur. İlginç olan, her ikisinin de doğrudan veya dolaylı olarak düşmanlık besleyen rakipleri olmasıdır.

Temel Farklılık: Zaman ve İktidardır. Zeus'un selefleri vardır ve iktidarı zorla ele geçirmiştir; üstelik bu, Yunan şehir devletlerinin

yükseliş dönemine (MÖ 8-6. yüzyıllar) denk gelir (Losev, 1980: 321-335; Kun, Neyhardt, 2000: 16-24; Botvinnik vd., 1983: 61-63; Tokarev, 1976: 403-404). Ançüa ise her şeyin kaynağı, "eski"den de eskidir. Zeus'un aksine, Abhaz tanrısı asla yeryüzüne inmez. Zeus çok eşliliği benimserken, Ançüa tek eşlidir. Ancak her iki panteon da egzogami kurallarının güçlenmesinden önce şekillenmiştir.

Diğer Tanrıların İşlevleri, yaşlı tanrı kuşağı büyük ölçüde benzerlik gösterirken, orta ve genç kuşak tanrılarda, özellikle cinsiyet rolleri açısından belirgin farklılıklar vardır.

Büyük iş bölümü döneminde ayrışma, Olimpos'un hayvancılık tanrısı Hermes yalnızdır, ancak Abhazların Aytar'ı her biri farklı bir hayvan türünün koruyucusu olan geniş bir aileyle çevrilidir. Tarımda da benzer bir durum söz konusudur: Demeter'in yanında hiç kimse yokken, Abhaz toprak tanrıçası Caca'nın bir elinin parmakları kadar çok kızı (tanrıça) vardır. Demircilik alanında ise fark daha da belirgindir: Olimpos'ta Hephaistos silik bir figürken (Botvinnik vd., 1983: 46-47; Kun, Neyhardt, 2000: 59-62), Abhazların Şaşfür'ı halk arasında muazzam bir saygı görür. Hatta demirci atölyesi bile kutsal kabul edilir.

Abhaz geleneksel dini, antik Olimpos dininden felsefi farklılık açısından da ayrılır. Olimpos düzeni organize bir maddeye (kozmos) tapınmaya dayanırken, Abhaz inancının temelinde mutlak bir kişilik (Ançüa) yatar. Bu kişilik, tüm doğa ve kozmosun üzerindedir. Bu tür bir dünya görüşü, "mutlak ruh felsefesi" olarak adlandırılır (Losev, 1991: 375).

İki tanrı panteonu, Abhaz ve Yunan panteonları arasında gözlemlenen benzerliklerin temelinde, çoktanrıci inançların evrensel gelişimi yatmaktadır. Farklılık ise, her bir panteonun oluşum sürecinin bağımsızlığıyla açıklanabilir. Abhaz toprakları antik dünyanın çevresinde yer almasına rağmen, antik dini gelenekler Abhaz panteonu üzerinde önemli bir etki yaratamamıştır, çünkü bu panteon zaten tamamen oluşmuş bir sistem halindeydi.

Abhaz geleneksel dininin, küçük Asya'nın eski nüfusunun dinleriyle ilişkisi ise tamamen farklıdır ve burada eski Abhaz etnik

katmanının (proto-Abhaz-Adıge) varlığı kuşku götürmez. Pantheonların hem dış hem de içyapısı ve tanrıların adları bu durumun bir kanıtıdır.

Genel olarak belirtmek gerekir ki, Kafkas halklarının, Abhaz-Çerkeslerin ve Dağıstanlıların (şartlı olarak Kuzey Kafkasyalılar olarak adlandırılan) eski Küçük Asya ve hatta Ön Asya nüfusuyla olan etnokültürel bağlarına dair sorular, önde gelen doğubilimciler arasında artık şüphe uyandırmamaktadır. Bu konuda doğrudan veya dolaylı olarak kesin bir cevap veren yeterli sayıda araştırmaya sahiptirler. Özellikle dilbilim, bu görüşü açıkça gösteren birçok materyal sunabilir.

Kuzeybatı Kafkasyalıların (özellikle Kafkasyalıların) atalarının eski Küçük Asya uygarlığındaki varlığı sorununun çözümünde gerçek bir bilimsel atılım, Ş.D. İnal-ipa'nın "Abhazların Etnokültürel Tarihi Sorunları" adlı kapsamlı çalışması olmuştur. Bu eser, çok yönlü, dengeli, titiz ve kapsamlı bir araştırmanın sonucudur. Abhaz bilim insanının bu kitabının yüksek araştırma düzeyi, geniş bir uzman çevresinde gerçekten büyük bir memnuniyet yaratırken, Abhaz halkının tarihi hakkında tek söz bile duymak istemeyen "muhaliflerde" panik yaratmıştır. Ş.D. İnal-ipa'nın çalışmasında, özellikle Abhazlarla paralellik gösteren birçok Hatti / Proto-Hitit teolojik materyali de yer almaktadır (bkz. İnalipa, 1976: 122–145).

Başka bir çalışma, dilbilimci-tarihçi V.E. Kuarçıya'nın nispeten yakın bir tarihte (2015) yayımlanan "Abhaz (Apsua-Abaza) Halkının Etnik Tarihinden veya Abhazların ve Abazaların Tarih Dilinden" adlı kitabı, büyük etnologun projesinin cesur bir devamı niteliğindedir, ancak daha çok dilbilimsel bir açıdan ele alınmıştır. Bu çalışma, MÖ II. binyılda eski Abhaz (Abaza – Abhaz) etnik kitlesinin yayılım alanının, bilim camiasının özel çalışmalardan bildiğimizden çok daha geniş olduğunu ikna edici bir şekilde ortaya koymaktadır. Yazarın vardığı sonuca göre, bu alan yalnızca Küçük Asya'nın belirli bölgelerini değil, aynı zamanda genel olarak Yakın Doğu'yu da kapsamaktadır. Bunu temellendirmek için yazar, başlıca dilbilimsel

materyallerden – terminolojik, toponimik, hidronimik ve antroponimik – yararlanmaktadır (bkz. Kuarçiya, 2015: 97–135).

Bu çalışmalara, Kafkasya'nın yerli halkının uzak atalarının ana etnik kitlesinin eski Anadolu topraklarında bulunduğunu doğrulayan çeşitli bilimsel kaynaklardan bir dizi materyal daha eklenebilir. Bir yanda Abhaz-Adıge dillerini konuşanlar, diğer yanda ise Nahe-Dağıstan dillerini konuşanlar – özellikle Hattiler / Proto-Hititler (öncelikle Abeşlaylar ve Kaşkalar) ve Hurri-Urartular. Bunların hepsi daha sonra, daha kalabalık bir Hint-Avrupa dil ailesine mensup olan Hititler tarafından yerlerinden edildi. Sonuç olarak, her iki grup da iki farklı yol izleyerek Kafkasya'ya doğru hareket etti: Güney Kafkasya ve Karadeniz kıyıları üzerinden. Nihayetinde, Abhaz-Adıge ataları Kafkasya'nın batı kısmına, Nahe-Dağıstanlılar ise kuzeydoğusuna yerleşti. Burada yerli nüfusu asimile ettiler (bkz. Starostin, 1985: 9).

Bu arada, kaderin bir cilvesi olarak, anavatanlarında kalan Proto-Hitit nüfusunun bir kısmı (özellikle Abeşlaylar ve Kaşkalar – Proto-Abhaz-Adıge grubu) Hitit etnik yapısına karıştı. Ama göçmenlerle yerlilerin birlikte yaşadığı bu süre de boşuna geçmedi.

Hititler ve Hattiler'deki paralellikler, Hititlerde ve Hattilerde gökyüzü tanrısının adı "**Ancili**" olarak geçer. Bu isim, köken olarak Abhazların gökyüzü tanrısı "**Ançüa**" ile birebir örtüşür (İnal-İpa, 1976: 142).

Dilsel benzerlikler, Abhazca kökenli kelimelerin Hititçede de bulunması dilbilim dünyasında beklenen bir durum olarak kabul edilmiştir. Zamanla ses değişimleri olsa da kökler korunmuştur: Arha (арха): Vadi, ekili alan, step. Abgız (Абгыз): Sırtlan. Agua (Арәа): Göğüs, kalp. Axş (ахш): Süt. (Bkz. Nikolayev, 1985: 60–73).

Küçük Asya ve Avrupa dillerindeki izler, Abhazca (Abazaca-Abhazca) kökenli kelimeler, Küçük Asya'nın antik uygarlığından etkilenen komşu Avrupa dillerinde bile görülür. Örneğin: Apsı (апсы): Ruh, nefes. Ara (ара): Ceviz. Akakan (акакан): Ceviz meyvesi. Aha (аха): Armut. Ahu (ахәы): Saç. Abahu (абәхә): Kaya, dağ zirvesi. Adırdı (адырды): İğ mili. Bu kelimelerin kökleri Yunancada da mevcuttur (Nikolayev, 1985: a.g.e.).

Bask dili ile genetik bağ, Abhazcanın, Hint-Avrupa öncesi Bask dili ile akrabalığı dikkat çekicidir. Bu durum, doğrudan bir dilsel mirası işaret eder: Baskça "Laister" – Abhazca "Lasse": Hızlı. Baskça "mara-mara" – Abhazca "amara": Bolluk. Baskça "atso" – Abhazca "yatsı": Dün. Baskça "Jasj" (dikmek) – Abhazca "asra" (dokumak). Baskça "bjzj" (yaşam) – Abhazca "abza" (canlı). Baskça "eze" (ham) – Abhazca "adza" (ıslak), "adzi" (su). (Bkz. Çirikba, 1985: 95–105).

Anadolu'nun güneyindekiler, daha önce çok daha eski bir uygarlığın geldiği topraklarla komşudur. Bunun adı ise Mezopotamya'dır.

Sümer panteonu da Abhaz panteonuyla benzer bir aile yapısı sergiler. Sümer tanrıları nesiller halinde gruplanır: 1) Apsu, Tiamat, Mummu. 2) Lahm ve Lahama, Anşar ve Kişar. 3) Anu, Enlil, Ea, 4) Marduk. 5) Nabu ve diğer Marduk soyundan tanrılar.

En büyük paralel, üçüncü Ur hanedanı döneminde – Anu dönemi pantheonunun sosyal örgütlenmesinde keşfedilmektedir: gökteki, yerdeki ve yeraltındaki tanrılar.

Anu ve Ançüa bağlantısı Abhaz gökyüzü tanrısı Ançüa'nın adı ve gökyüzünün kendisi için kullanılan "ajwyan" (ажәәһан) terimi, Sümerlerin üçüncü nesil baş tanrısı Anu ile kökensel bir bağa işaret eder. Anu, daha sonra Hurri panteonunda da aynı ad ve işlevle yer almıştır (Bkz. Afanasyev, 1982: 677–653; Afanasyev, 1983: 83–100;³¹ Ivanov, 1983: 419–422). Güneş Tanrıları arasındaki paralellik, Abhaz güneş personifikasyonu Amra, Mısır'ın Mon-Ra'sı ve Akadların Marduk'u ile fonetik ve işlevsel benzerlikler taşır. Her üçü de panteonlarında merkezi bir role sahiptir. Şaşırtıcı bir şekilde, Mısır'ın hava tanrısı Şu'nun ismi ile Abhazca'da "şafak" anlamına gelen "şa (ra)" terimi arasında da benzerlikler bulunmaktadır. Şu, kelime anlamıyla "boşluk" veya "ışık" demektir. Ay tanrısı Amza'nın ismindeki "z" kökü, Sümerlerin (Ur) ay efendisi Zuen'in isminde de

³¹ Modern Abhazca'da gökyüzü için kullanılan "ajjüüan" terimi, "ajjüüa" (omuz, üst) ve bildiğimiz "an" kelimelerinden oluşur.

bulunur. Zuen, aynı zamanda Nannu olarak da adlandırılır (Afanasyeva, 1982; 1983: aynı yer).

Dolayısıyla, "amra" ve "amza" kelimelerinin kökeni ne olursa olsun, bu kelimelerde yukarıda bahsedilen olumsuzluk ögesi "m" bulunmaktadır: "amra – Ra değil", "amza – Za değil".

Sümerlere geri dönelim. Sümerlerde tahıl tanrıçası, Abhazca'da "darı annesi" anlamına gelen Aş-nan olarak adlandırılır (aş + nan). Karşılaştırma için, Abhaz tarım tanrıçası ve tahıl kültürlerinin koruyucusu olan Anapa-naga'nın isminin de "yulaf annesi" olarak çevrildiğini belirtmek gerekir (an – anne, ap a – yulaf + naga sıfatı – "tanınmış"). Dahası, Abhaz tarla tanrıları da tıpkı Sümerlerde olduğu gibi dişil bir yüzeye sahiptir.

Genel olarak, Ançüa ve onun birinci ve ikinci kuşaktaki iki-üç yan akrabası dışında, Abhaz tanrı adlandırma prensibi, Sümerlerin Anu öncesi dönem teonimlerinin şemasına tamamen uymaktadır: "filanın efendisi". İlginç olan bir diğer nokta ise, Abhaz mitolojisinde evrenin ve gökyüzünün yapısı hakkındaki bilgilerin az olmasına rağmen, yeryüzü tanrılarının yaşam organizasyonunun oldukça detaylı bir şekilde anlatılmasıdır. Bu, tıpkı Sümer mitolojisinde olduğu gibi, kişisel tanrılara kadar uzanır.

Tüm bunlar, Abhazların en eski atalarının (daha doğrusu: proto-Abhaz-Adige-Hattiler), Mezopotamya'da Sami etnik oluşumlarının ortaya çıkmasından önce, yani yaklaşık MÖ 3. Binyılın sonlarına doğru veya bu tarihsel sürecin başlangıç döneminde, Sümer uygarlığından ayrıldıklarını göstermektedir.

Bilindiği gibi, Samiler Sümer geleneğini sadece devam ettirmekle kalmamış, aynı zamanda geliştirmişlerdir. Sümer mitlerine dayanarak yazılan "Enuma Eliş" dünya yaratılış destanına göre, Apsua-Abaza bütünsel bir kozmogoni anlatısı oluşturmuştur. Bu anlatıda, her şeyin yaratıcılarının sırasıyla evrensel su ve kaosun kişileştirilmiş halleri olan Apsu/Abzu ve Tiamat olduğu söylenir. Ancak düzeni onlar değil, hatta onların doğrudan torunları olan Lahmu ve Lahamu, Anşar ve Kişar veya Anşar'ın torunu Anu'nun oğlu

değil, onların torununun torunu olan Marduk sağlamıştır (Nudimmud, Anu'nun oğluydu).

Marduk, Tiamat'ın bedenini ikiye ayırarak onu yok etmesi sayesinde amacına ulaşmıştır. Bir parçasından gökyüzünü, diğer parçasından ise yeryüzünü yaratmıştır. Böylece en güçlü tanrı haline gelen Marduk, Tiamat'ın ikinci kocası Kingu'nun kanı ve çamurdan insanı yaratmıştır (Afanasyeva, 1982; 1983: aynı yer). Asur panteonunda ise Marduk'un yerini Aşşur almıştır.

Ayrıca, Asur gök gürültüsü ve şimşek tanrısının adı Adad'dır. O, Suriye, Fenike ve Hitit devletinde de saygı görmüştür. Bu terimin Abhaz kökenli olduğu neredeyse kesindir: adıd – "gök gürültüsü", adıdra – "gürlemek" (yansımalı kökenli kelimelerden). Abhazca (Abazaca), yukarıda bahsedilen Apsu, Anşar, Kişar ve Aşşur gibi en şeffaf teonimlerin neredeyse tamamını açıklamaktadır. Apsu, dünya okyanusunu temsil eder ve Abhaz-Adige dilinde apısı – "su" demektir. "Kişar" kelimesi, Abhazca'daki "evrensel aydınlık, bolluk, refah" anlamına gelen kaşıra kelimesine benzemektedir. Anşar ise iki Abhaz (Abaza) kelimesinden oluşur: an – "gök" + aşara – "şafak". Eğer Aşşur güneş tanrısı ise (Asur), Abhazca'da aşara – "şafak", aşra – "kaynama", aşı – "kaynar su, sıcak" demektir. Akad güneş tanrısı Şamaş'ın ismi de Abhazca'ya benzer şekilde açıklanabilir: şa – "ışık", "sıcak" + maş / (a)mş – "gün". Ayrıca, Abhazca'da güneş tutulmasını gerçekleştiren bir canavar olan Atıyü (аҧыю) ismi ile "Sümer güneş tanrısı Utu" isminde de "t" kökünün bulunması muhtemelen bir tesadüf değildir (Afanasyeva, 1983: 88).

Ayrıca bilinmektedir ki, Sümerler tarih sahnesinden çekildikten sonra bile, "eski Sümer tanrıları büyük ölçüde kendi isimleriyle" veya biraz değiştirilmiş halleriyle "mirasçıların" dini terminolojisinde korunmuştur. "Aşağı Mezopotamya'nın kuzey kısmını işgal eden Akadlar, Sümerlerin komşularıydı ve onların etkisi altındaydılar. MÖ 3. Binyılın ikinci yarısında Akadlar, Güney Mezopotamya'da da hakimiyet kurdular. MÖ 2. Binyılda Mezopotamya'nın tarihi artık Sami halklarının tarihidir. Ancak Sümer ve Akad halklarının kaynaşması yavaş yavaş gerçekleşmiş, Sümer dilinin yerinden

edilmesi, Sümer kültürünün tamamen yok edilip yerine yeni bir Sami kültürünün geçmesi anlamına gelmemiştir" (Afanasyeva, 1982: 650–651; Afanasyeva, 1983: 83). Yani "Sümer dili, Sami Akadlar tarafından yerinden edilmiş, ancak bir halkın diğerini fiziksel olarak yerinden etmesi söz konusu olmamıştır" (Afanasyeva, 1983: 87). Bu nedenle, "Mezopotamya topraklarında şimdiye kadar erken döneme ait saf bir Sami kültüne rastlanmamıştır. Bildiğimiz tüm tanrılar, Sümer kökenlidir veya zamanla Sümer tanrılarıyla özdeşleştirilmiştir. Yani Sümer tanrı panteonunun sistemi, her bir tanrının işlevsel önemiyle birlikte onlar tarafından da benimsenmiştir. Anıtın icrası ve kopyalanması sırasında dilin modernleştirilmesine maruz kalabileceği gerçeği göz önünde bulundurulursa, tanrıların isimleri, artık yerini alan dilin gelişim yasalarına uygun olarak seslendirilmiştir" (Dyakonov, 1967: 37). Tipik bir örnek, eski bir edebi anıtın kendi tarzlarına göre aktarılmasıyla (MÖ 6. yüzyıl) Akad listesindeki tanrı isimlerini sayan Yunan geleneğidir: Tautess, Apson ve oğulları Mumiss (Tiamat, Apsu, Mummu), ayrıca Lahe ve Lahos, Kissar ve Assoros (Lahmu ve Lahamu, Anşar ve Kişar), onların çocukları Anos, İllinos, Anos – Anu, Enlil, Eya (Afanasyeva, 1982: 651).

İlgilendiğimiz kültürler arasındaki benzerlikler açısından, tanrılar ve insanlar arasındaki ilişkilere dair inançlar da önemli bir gösterge olabilir. Sümer geleneğine göre, Abzu'nun çamurundan insanın yaratılmasının amacı, "tanrılar için çalışmak ve tanrıları kurbanlarıyla beslemek"tir. (Afanasyeva, 1982: 649). Abhazların dua formüllerinde de insanın benzer bir amaca hizmet ettiğine dair izler bulunmaktadır. Tanrılara, özellikle Ançüa ve Şaşfüi'ya yakarıшта bulunurken, rahip her birine şunu vurgular: "yapa ҳауматцүәоуп" – "biz senin kullarınız" ve "иҳалшо ала уматц аәуейт" – "gücümüz yettiğince sana hizmet ediyoruz". Üstelik, her türlü tanrıya yakarış, Sümerlerin ve onların yerini alan Akadların yaptığı gibi, kurbanla birlikte gerçekleştirilir.

Bir yandan bu benzerlikler varken, diğer yandan tanrılar ailesinin "sosyal" organizasyonu açısından da Abhaz ve Sümer panteonları

birbirine oldukça yakındır. Abhazlarda dünyanın başında Ançüa, Anan ve Atsah üçlüsü bulunur ve her birinin kendi çevresi vardır. Sümerlerde ise bu üçlü Anu, Enlil ve Eya (Enki) şeklindedir.

Bunlara ek olarak, Abhaz halkının en eski atalarının Yakın Doğu uygarlığının oluşumunda doğrudan rol aldığını kanıtlayan birçok deyimsel materyal de bulunmaktadır. İşte bunlardan bazıları: (игәы цәыркәеит, игәы цыржәеит) – "göğsünü parçaladılar"; (ашәа илырхит, ишәа кадыршит) – "kanını döktüler"; (агәахәара иоуит, агәахәара игәы итәлеит) – "kalbine bir arzu girdi"; (анышә дхәытјалоит, анышә еиҫыжааны дагәыләлеит) – "yeraltı dünyasına gitti"; (сара нырцәы саннеилакә) – "yeraltı dünyasına gittiğimde"; (снышәынтра агәы бнықәтәаны стәыуа) – "benim için mezarımın göbeğine oturup ağla"; (бзәмәақәа цәпы) – "yanaklarını tırmala" (Abhazlarda yüz tırmalama geleneği bugün de devam etmektedir); (азәк еицш иара иганахь игылеит, идгылеит) – "tek kişi gibi herkes onun tarafına geçti" vb. (bkz. Afanasyeva, 1983: 83–100).

Ayrıca, onomastik (isim bilimi) açısından da benzerlikler bulunmaktadır: Eredu (şehir) – aradu (büyük ceviz ağacı); Kuş (şehir) – aquış (акәыш) – "bilge"; Işhara – bölgedeki birçok halkın arkaik bir tanrısının adı, sembolü akrep – aşxi vb. (bkz. Afanasyeva, 1982: 647–653).

Tüm bunlar tek bir şeyi gösteriyor: Geçmişte, belirli bir dönemde, Abhaz-Adige-Hatti dil grubuna mensup halklar, Kafkas Dağları'nın batı kesiminin kuzey ve güney yamaçlarından Kolhis ve Küçük Asya'ya, Mezopotamya'ya ve hatta daha güneye kadar uzanan bir bölgeyi işgal etmişlerdir (bkz. Dyakonov, 1968: 13; İnal-ipa, 1976:132; İvanov, 1985: 26; Papaskir, 2009: № 1).³² Bu halklar, sadece Yakın Doğu'nun değil, komşu bölgelerin de yaşam tarzı ve kültürü üzerinde etkili olmuşlardır. Bu, tekrar belirtmek gerekirse, bugüne

³² A.L. Papaskir'in makalesi, Uşakov P., Gleye A., Dyakonov I., Betrozov R., İnal-ipa Ş., Ardızınba V. gibi dilbilimciler, tarihçiler ve etnografların ilgili çalışmalarına dayanmaktadır.

kadar "kökeni bilinmeyen" bir dil olarak kabul edilen Sümer dilinin, büyük olasılıkla Abhaz-Adige-Hatti halklarının proto-dili olduğu anlamına gelmektedir.

II. BÖLÜM

Abhaz Geleneksel Dininin Halk Kültlerinin Ayin Uygulamaları

Abhaz geleneksel dini, politeizmin en üst aşaması olan süpremoteizm temelinde, sayısız dua ve ibadetle tamamen iç içe geçmiş bir yapıya sahiptir. Bu duaların sayısı, bu monografide ele alınan kült uygulamalarının sayısından katbekat fazladır. Zamanla unutulmuş olsalar da, bazı yerlerde Abhazların yaşlı nesli, geçmişteki varlıklarını hatırlamaktadır. Büyük ve küçük tanrıların kültü, takvimsel bayramlar, hem toplumsal hem de kişisel nitelikteki çeşitli yaşam çatışmaları, yüce güçlerle iletişime geçmeyi gerektiren kutsal dünyaya giriş, kendine özgü bir ritüelleşmiş ayin sistemini içermektedir. Uzun bir tarihsel evrimin ürünü olan kült ve ritüel ayinler, bir yandan geleneksel dünya görüşünün ve Abhaz halkının geleneksel sosyo-normatif kültürünün temel unsurlarını özümsemiş, diğer yandan da bunları somutlaştırmıştır.

Abhazların kült uygulamalarının sınıflandırılması belirli bir zorluk taşımaktadır. Bununla birlikte, sınıflandırma kriteri, araştırma materyalinin yapısını ve sunum sırasını belirlemektedir. Giriş bölümünde belirtildiği gibi, bu çalışmada materyal, Abhazların geleneksel yıllık zaman döngüsüne ilişkin kronolojik algısına uygun olarak sunulacaktır.

Xuajükıra (Хәажәкыра) – Tarım Verimliliği Kültü

Etnografik Kökenler: Xuajükıra (Хәажәкыра) – günümüze kadar iyi korunmuş Abhaz çoktanrılı inançlarından biridir. Genel uygulamalarında derin bir dinsel anlamın izleri görülür, bu nedenle işlevsel amacı gizemlidir. Eski zamanlarda nasıl kutlandığına dair çağdaş bilgi verenlerin ifadelerinde birçok tutarsızlık vardır. Etnografik literatürde de net bir bilgi bulunmamakta, yalnızca parçacı bilgiler mevcuttur. Bunların başında N.S. Canaşıa'nın çalışması gelir; Canaşıa, Xuajükıra'yı "Aytar tanrısına dua töreni" olarak adlandırır (Canaşıa, 1960: 26). Ancak, onun tanımlamalarında hayvan yetiştiriciliği ve tarım kültürlerinin unsurları birleşmiş durumdadır.

N.S. Canaşıa'nın ardından Ş.D. İnal-ipa da Xuajükıra bayramını hayvancılık kültürüne dahil eder: «Aytar'a dua ederken özel olarak ay, güneş, köpek, at, ayak izi şeklinde yassı ekmekler hazırlanırdı...» (İnal-ipa, 1965: 521). Ayrıca, V.A. Kaslandziya'nın «Abhazca-Rusça Sözlüğü»nde «Xuajükıra», Aytar tanrısına yapılan bir dua olarak yorumlanır. Dahası, burada Aytar, «vahşi hayvanların tanrısı» olarak adlandırılır (Kaslandziya, 2005: 362). Bununla birlikte, etnografyada yedi paylı evcil hayvanların tanrısı olarak temsil edilir (Ajüanba, 1955: 66; İnal-ipa, 1965: 519–521; Akaba, 2012: 360–361).

Canaşıa'nın bayram tasvirine göre, Xuajükıra sırasında dua eden kişi, yüce tanrıya hitap ederek, «lütuf ve cömertliğin ailesine gönderilmesini» diler. Ardından, her iki gök cisminin ve evcil hayvanların tanrılarına dua eder (Canaşıa, 1960: 26). Mevcut çelişiklere rağmen, ki bunlar çeşitli kültürlerin birbirine dolanmasından kaynaklanır, bu çalışma araştırmacı için bir tür rehber niteliği taşıyabilir.

Bu çalışmanın temelini, son yıllarda kişisel gözlem ve dini bayramları coşkuyla kutlayan insanlarla yapılan görüşmeler yoluyla topladığım etnografik saha materyali oluşturuyor. Araştırma probleminin incelenmesinde, **bir Abhaz köyünde** doğup büyümüş olmam ve halkımın yaşam tarzını birinci elden bilmem de önemli bir

yer tutar. Bununla birlikte, ülkenin farklı bölgelerinde kültürün uygulanmasında bazı farklılıklar olması mümkündür ve bu durum, Abhaz okuyucuların bu çalışmaya yönelik sorular sormasını haklı kılar.

Bayram ve ritüel uygulamaları: Xuajükıra, yeni Mart ayının görünmesi sırasında, Pazartesi akşamı, ailenin ocak başında toplandığı ev ortamında kutlanır. Doğal olarak, bu kült de diğer tüm dini törenler gibi kurban sunmadan gerçekleşmez. Ancak, diğer geleneksel bayramların çoğunun aksine, «toprağa kan gösterme» (adgiül aşarbara) gerektiren bu tören, maddi açıdan ortalama bir aile için değil, daha mütevazı bir aile için bile, bileşimi ve sosyal organizasyonu ne olursa olsun, hiç de külfetli değildir.

Tüm kurban malzemeleri öğlen vakti, «güneş batmadan önce» «kötü ruhlar inlerinden çıkıncaya kadar» (аџстааџаа рѣтра иѣыѣтааѣза) hazır olmalıdır. Ancak ritüel yemeğin doğrudan hazırlığına, dua etmeden hemen önce başlanır, çünkü yaşanan evde kirli güçler artık tehlikeli değildir: ateşten korkarlar. Bayram masasının zorunlu unsurları, öncelikle, axuajüa (ахѣажѣа) – ince öğütülmüş darı unu ile az miktarda soya unu karıştırılarak yapılan haşlanmış ritüel yiyeceklerdir. Ritüelin diğer zorunlu unsuru ise fındık dalıdır (арасатѣѣы).

Unu eleme ve hamur hazırlama işi, evdeki en yaşlı kadının, yani «temiz» olanın görevidir.³³ Eğer ailede böyle bir kadın yoksa, ev sahibesi dışarıdan birini yardıma çağırabilir. En kötü ihtimalle, genç bile olsa, işi kendisi üstlenir ve Yüce Ançüa'dan kendisini «affetmesini» diler: «Ançüa, satoumtzan (Анѣѣа, саѣоумѣѣан)».³⁴

Axuajü iki çeşit hazırlanır. Ana grup konik, armut şeklindedir, bu yüzden onlara axampal da denir, ki bu Abhazca'da «armut-top» (yuvarlak) anlamına gelir. «Geleneksel olarak armut şeklindeki yassı ekmeklerin sayısı, aile üyelerinin sayısına bağlıdır; her biri için üç

³³ "Temiz kadın" – menopoz dönemini geçmiş kadın.

³⁴ EAÇ. Bilg kaynakları: Kutelia Jora, 71 yaş, Arasdzix köyü. 10.11.2013'te kaydedildi; Çağuaapha Eva, 69 yaş, Sohum şehri. 22.07.2013'te kaydedildi.

adet». Ancak, nadiren de olsa, her üye için sadece bir ahampal pişiren aileler de vardır. Her durumda, ahampallardan birinin içine yukarıda belirtilen «bir ucu sivriltilmiş, diğer ucu güzelce kesilmiş fındık dalı yerleştirilir.

Diğer axuajü türü ise akuakuar adı verilen yassı ekmeklerdir. Bunlar biraz daha büyüktür, «biri yeni ay (amzaçüa), ikincisi güneş (amra), üçüncüsü ise ahşap havan (alahüara) ve kendine özgü ahşap tokmaklar (akalakuit) şeklinde şekillendirilir».³⁵ Önemli olan, ahampallar ailenin tüm üyeleri için pişirilirken, akuakuarlar sadece gelinler için hazırlanır. Akuakuar sayısı, ailedeki gelinlerin sayısına göre belirlenir ve her gelin için üç yassı ekmek hazırlanır.

Axuajüler – ahampal ve Akuakuar – kesinlikle hiçbir iç malzeme olmadan hazırlanır. Hepsi büyük bir kazanda haşlanır. Geleneğe göre, yemek apatsxa (apatxha:kamış veya çatı örtüsüyle kaplı konik çatılı, ormangülü dallarından örülmüş duvarları ve toprak zemini olan dörtgen bir yaşam alanı) adı verilen açık ocakta pişirilir. Ritüelin gereği budur. Ancak böyle bir yapısı olmayanlar, şömine veya fırın kullanır ve hatta ısıtma yöntemine bile dikkat etmezler; zira başka seçenek yoktur».

Axuajüler hazır olduğunda, evin en yaşlı kadını dikkatlice onları kazandan çıkarır, büyük bir ahşap tekneye (asaara) koyar ve evin avlusunda en görünür yere yerleştirilmiş, yeni beyaz bir örtüyle (ya da en azından temiz ve lekelenmemiş bir örtüyle) kaplanmış masaya koyar. Masada ayrıca haşlanmış, ezilmiş, çeşitli baharatlar ve acı biberle (acıka) tatlandırılmış fasulye (aquid) bulunur – fasulye, “birlikte yenilen şey” anlamına gelen “atsıfa” olarak gereklidir. Bayram masasında içecek olarak sınırsız miktarda bal likörü (atsxadzyüa) bulunur, ancak sadece susuzluğu gidermek için, daha fazlası değil.

³⁵ EAC. Bilgi kaynakları: *Etnolog Bartsitspha Marina, Mgudzıruxva köyünde doğup büyüdü, 01.2015; Folklorist Gabniapha Tsira, Djirxua köyünde doğup büyüdü, 8.01.2015; Tsixıçpha Saida, 58 yaş, Gagra şehri, Kaldaxuara köyünde doğup büyüdü, 9.01.2015.*

Eskiden her yerde hazırlanan «taze ısırgan çorbası» (bkz. Canaşıa, 1960: 26) artık yapılmamaktadır. Bu çorbanın, aileye toprağın ve doğanın nimetlerini sağlayacak ek bir büyüsel yük taşıyan bir yemek olarak hazırlandığı varsayılabilir. Pratikte, genç ısırgan filizleri sadece bitkisel bir gıda olarak değil, aynı zamanda alerjik hastalıkları tedavi etmek için halk ilacı olarak da kullanılır. Günümüzde birçok kişi, özellikle kötü havalarda, töreni daha da basitleştirerek evin içinde de dua eder.

Dua etme işini aile reisi – dede veya baba yönetir; eğer ikisi de hayatta değilse, bu görevi nine veya anne üstlenir. Ellerini ve yüzünü yıkadıktan ve üzerine temiz, açık renkli bir gömlek giydikten sonra, dua eden kişi başı açık bir şekilde ayakta durur ve gözlerini aya çevirir. Arkasında ailenin erkek üyeleri sıralanır. Dua eden kişi, yeni aya adanmış yassı ekmek (akuakuar) ile birlikte üç ahampal seçer, onları ayrı bir tabağa koyar ve önüne yerleştirir, ardından ciddi ve yüksek sesle şu duayı okur:

«Sen, Amza (ay tanrısı) – geceleri aydınlatan, bize yol gösteren, kaybolmamıza izin vermeyen, bizi (erkekleri) himaye eden; bize gücünden ve kudretinden bir parça ver, bizi iyiliğinden mahrum bırakma; evimizin ve ailemizin yeni üyelerle genişlemesine ve çoğalmasına yardım et; bize, çalışanlara, uygun iklim koşulları ver, gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını bize bahset; bizi açlıktan öldürme; bize bol ürün ver ve onları sağlıklı tüketebilelim» (Amza – uara, *χatsx zırłašo, waxınla, cara myüakı hakuzar, haxitso-haxiaawa hzırbo, hzırmanşüalo, uxişargutsa sakuxşoup! Ulıpxa-uguıpxa hagumırxan, wahxılapş, nxarantzırıla, nxamyüala haitxıx, açıyara hat, amla haumırkın, axita haumırkın, aamta bzia hızıqatza, açayüra du hat, iaahrıxwa pışdzala iahfart hqatza; axatzajüla ireiwou zegi wahxılapş, umç çıda halatzä, ulapş hxız, uxı haxımbaan!*).

– «Tanrı seninle birlikte dilesin! Amin!» (Amin, Ançüa iutsihüaait!), – yanındakiler hep bir ağızdan söyler.

– İuhüo Ançüa iutsihüaait! – ailenin diğer üyeleri, yaşlısı genci, hep bir ağızdan tekrar eder.

Dua eden kişi, arkasında duran aile fertlerine döner ve her bir erkeğe üç ahampal parçası ve elbette «ay şeklindeki» akuakuarlardan ikram eder.

Ardından dua eden kişi, güneş şeklindeki akuakuar'ı ve üç ahampal'ı alıp önceki yassı ekmeklerden boşalmış olan aynı tabağa koyar. Aynı şekilde ve aynı saygıyla, bu kez güneşe yönelir, ancak bu sefer yüzünü güneşin doğduğu yöne çevirir. Bu kez ailenin kadınları ona daha da yaklaşır:

«Amra, kurban olduğum! Sana yalvarıyorum, bizi sıcaklığından mahrum bırakma, evimin kadınlarını himaye et!» (*Amra, sızkuxşou, sıuhüoyt, ulıphxa haxıumbaana, ayünü iyünou ahüsaxuıçkuəa ulapş rıgumırxa, irua-irhüo rıpgala, urxılapş*)!

– «Tanrı seninle birlikte dilesin!» (*İuhüo Ançüa iutsihüaait / amin!*).

Dua eden kişi, kurbanı parçalara ayırır ve kadınlara dağıtır. Dua, «havan» ve «ahşap tokmaklar» ile sona erer; dua eden kişi bunları yeni bir «üçlü» şeklinde armut şeklindeki yassı ekmekle birlikte aynı tabağa koyar. Gelinleri yanına davet eder, onlar sağına geçer ve ondan bir adım geride dururlar, ardından ailenin diğer kadınları sessizce ve saygıyla onun konuşmasını dinler:

«Güçlü Anapa-naga (tahılların koruyucusu), sana yalvarıyorum, arkamda sessizce duran gelinlerime gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını bahşet! Onları himaye et, her birinin çoğalmasına yardım et, onlara bol ürün ver, iyi dileklerinin gerçekleşmesini dilediğin gibi, onlara ve çocuklarına sağlık ver ki onları güçlü, enerjik ve mutlu bir şekilde yetiştirebilsinler. Arkalarında duran kız çocuklarına da sağlık, mutlu ve uzun bir ömür bahşet!» (*Kır zımçu Anapa-naga! Sıwhüoit, abra, sıştaxi igılou statsaçüa-xuıçkua, bılıpxa rıt, bgupxa rıt, açıara bzia rıt, ırkwa-ırıştwa marımajaxo, irua-irhüo rılart eipş, rguxtü yaxıgdza, bırılapş, rxuıçkuei darei eyxıgdza, ineıbagdzart amç-alşara rıt! Urt rıştaxi igılou adzğabçüa agubziara nadza ratüaşa, iratüaşa amansüalara, anasıp, antzıradu*)!

– «Tanrı seninle birlikte dilesin! Amin!» (*İuhüo Ançüa iutsihüaait*)!

Ardından, dua eden kişi, törene katılanlara uygun kurbanlık yassı ekmekleri ikram eder.

Bu farklılaştırılmış dua sistemi, genellikle üç kuşağın bir arada yaşadığı ve baba geleneğine bağlı ailelerde uygulanır. İstisnai durumlarda, iki kuşağın bir arada yaşadığı genç aileler, tek seferde yüce tanrı Ançüa'ya dua etmekle yetinir. Eksik ailelerde, yani baba veya dedenin olmadığı durumlarda, evin hanımı da yaşı ne olursa olsun dua edebilir.

Burada sunulan dua formları, esas olarak, etnografik alan araştırmaları sırasında dua eden bir dizi kişiden duyulan duaların yeniden inşasına dayanmaktadır. Günümüzde bu duaların mantıksal sırasını takip eden çok az kişi vardır. Büyük olasılıkla, bu dualar doğaçlama bir karakter taşır, çünkü katı dua formları artık unutulmuştur. Çoğu zaman, kültürel bir eylem sırasında dua eden kişi, bazen kültürel eyleme pek uygun olmayan yeni kelimeler bile ekler. Her şey, dua eden kişinin bilgi düzeyine bağlıdır.

Tüm ritüel eylemler serisinin tamamlanmasının ardından, aile masaya oturur ve her üye, canının istediği kadar yemek yeme hakkına sahiptir. Geleneksel olarak, aile üyeleri masaya otururken, halkın normatif kültür kurumu olan "büyük-küçük" ilkesine uygun şekilde otururlar; masanın sağ tarafında aile reisi, onun büyük oğlu vb. yer alır. Ailenin kadınları ise; evin hanımı, gelinler, kızlar ve çocuklar da yaş sıralamasına göre masanın sol tarafını işgal eder ve dua eden kişiden biraz uzakta dururlar. Yemeğe aynı sırayla başlanır; önce büyükler, sonra küçükler. Ancak bu, daha çok geleneksel aile organizasyonuna duyulan nostaljinin bir parçasıdır (daha fazlası için bkz. İnal-İpa, 1984: 93-103; Biguaa, 2010: 38-62).

Yemek sırasında birinin axuajtçüi'yi (ахəажəтəй) bulması mümkündür. Fındık çubuğu isabet eden kişi (ахəажəтəй зықəшəəз), yılın şanslı kişisi olarak kabul edilir. Onu "kazanımı" nedeniyle kutlarlar; yetişkinler el sıkışır, çocuklar ise başlarından öpülür. Eğer şanslı kişi bir erkekse, hatta bir çocuk bile olsa, belirli bir süre sonra onun onuruna aile içinde özel bir masa hazırlanır; ailenin maddi durumuna bağlı olarak bir horoz veya oğlak kesilir. Burada siyah şarap bulunması sorun teşkil etmez, geleneksel dualar yapılabilir, özellikle de "şenliğin kahramanı" için. Ancak şanslı kişi

bir kadın ise bu onura layık görülmez, çünkü o "yabancı"dır ve "er ya da geç evlenip gidecektir".³⁶

Gençler, sık sık şarkılar ve danslarla eğlenerek vakit geçirirler. Ancak bu kutlamanın süresi bölgesel bir karakter taşır: "Abjuaalar bunu bir-iki hafta sonra, Mart ayının sonuna kadar yaparlar"³⁷, "Bızıplar ise ertesi yıl, Xuajükıra gününde, ancak ritüel masasında değil de, daha sonra, bir nevi ona ek olarak yaparlar".³⁸ Bazı aileler ise bu kutlamayı bayram gününde değil, önceki gün, Pazar günü de yaparlar.³⁹

Bazı durumlarda ahvajtsıvı başka bir amaçla da kullanılır: fasulye içeren bir kaba (akudjal) veya şarap testisine⁴⁰ atılır ve başka bir şanslı kişiyi belirlemek için kullanılır. Ancak "fasulye şanslısı", gerçek şanslı kişiyle karşılaştırılmaz.

Xuajükıra ritüel uygulamasının tanımını tamamlarken, bu çalışmada sunulduğu şekliyle her yerde uygulanmadığını da vurgulamak gerekir. Daha çok, sosyal bir renk taşır. Ailenin yapısı da belirli bir rol oynar. En kapsamlı versiyon, kentsel yaşamdan uzak köylerde, özellikle de büyüklerin yaşadığı ailelerde görülebilir. Çekirdek ailelerde, özellikle de entelektüel ailelerde, bayram daha çok geleneğe bir saygı niteliğinde, basitleştirilmiş bir şekilde, vurgulu bir dua olmaksızın kutlanır. Özellikle, çoğu durumda ritüel yassı ekmeklerin sayısı artık sınırlı değildir – istenildiği kadar pişirilir ve bir zamanlar zorunlu olan figürlü ekmekler "göz ardı edilir".

Semboller: Abhazların geleneksel inancına göre, doğal olaylara veya günlük hayatta kullanılan eşyalara benzeyen yufkalar yalnızca

³⁶ Bilgi: Dumaa Apollon, 71 yaşında, Txina köyü, 6 Temmuz 2014.

³⁷ Bilgi: Tsvidjıpha Fenyı, 75 yaşında, Çlou köyü, 20 Aralık 2013.

³⁸ Bilgi: Biguaa Viktor, 75 yaşında, Lıxı köyü, 22 Aralık 2013.

³⁹ Folklorist Gabniapha Tsira, 8 Ocak 2015; Tsixıpha Saidı, 58 yaşında, Gagra şehri, Kaldaxuara köyünde doğup büyüdü, 9 Ocak 2015.

⁴⁰ Abhaz filozof Tarba Ivan Dorofeeviç tarafından bana aktarıldı. Kendisi Blabırxa köyünde doğup büyümüştür. Köy sakinleri, onun ifadesine göre, masaya şarap da koyarlar. 30 Ocak 2015.

sembol değildir; onların aynı zamanda belirli bir büyüsel etki altında olduklarına ve mucizevi özelliklere sahip olduklarına inanılır.

1)."Amza".Neden Xuajükıra tam olarak yeni ay sırasında kutlanır? Ay evrelerinin değişimi, eski insanların ayın ölümü ve dirilişi hakkındaki düşüncesinin temelini oluşturmuştur (daha fazlası için bkz. Şternberg, 1936: 504). Bu düşünce, tüm tarım geleneklerinde, Abhaz geleneği de dahil olmak üzere, ekim takviminin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Abhazlara göre, yeni ayın ortaya çıkışı, ayın yeniden doğuşundan başka bir şey değildir. Yani ay, antropomorfik bir varlık olarak ayda bir kez "ölür" ve bir süre sonra yeniden "doğar". Ay evrelerinin isimleri, gerçek durumu en doğru şekilde yansıtır: amzaimta – "ayın doğum zamanı"; amzatçamta / mzatsha – "ayın gençlik zamanı"; amzaazhamta – "ayın olgunlaşma zamanı"; amzatümta – "dolunay zamanı"; amzetaimta – "ayın geçiş zamanı"; amzajüimta / amzakiagua – "ayın yaşlanma zamanı" / "kırık ay", "eksik ay"; amzataxamta (abj.); jüambara-tçambara (bzıp.) – "ayın ölüm zamanı" (ne eski ne de yeni ayın görünmediği zaman).

Abhaz çiftçisi için her evrenin belirli bir üretim anlamı vardır. Yeni ay – tohum ekme zamanı, dolunay – bitki dikme zamanı vb. Dolayısıyla yeni ay saygı görür; "yeni ay – berekettir"; "eğer ay büyüyorsa, doğanın tüm yaşam güçleri yukarı doğru yönelir".

Abhazların görüşüne göre, ayın sekiz evresi vardır. Bunların başlıcaları amzatça (yeni ay), amzatümta (dolunay), amzajümta (ayın eskimesi), amzataxamta (ayın ölmesi)'dir ve bunlar dört yedi günlük döneme (hafta) denk gelir. Bilindiği gibi, dünyadaki birçok halkın mitolojisinde ay dişil bir formda temsil edilir: Yunan mitolojisinde Selene, Roma mitolojisinde Diana (Botvinnik, Kogan, Rabinoviç, Seletski, 1985: 55–56, 129). Bu monografinin ilk bölümünde de belirtildiği gibi, Abhaz geleneksel kültüründe ise ay eril bir figürdür, eril bir imgedir, Güneş'in kardeşi ya da eşidir. Mitolojinin büyük kısmı ona ikinci işlevi yükler. Tesadüf değildir ki, düğün masasında tamada, yeni evlilerin sağlığına kadeh kaldırırken şu iyi dilekleri söyler: *Yaxia zıpstazaara eylaztaz axuıçkua, amrey*

amzey repş, şüeygımxaait / şüeidajülaait! – "Bugün yaşamlarını birleştiren çocuklar, hiçbir zaman ayrılmayın, güneş ve ay gibi birlikte yaşanın".⁴¹

Prensipte olarak, ay tanrısı hangi formda olursa olsun, tüm geleneklerdeki başlıca işlevlerinden biri, doğada ve insan toplumunda bereketi korumak, yeryüzündeki tüm canlı organizmalara uygun yaşam koşulları bahşetmektir.

Bu bağlamda, Abhaz Xuajükıra bayramında ay şeklindeki yassı ekmek, ailenin erkek yarısına güç vermek için hazırlanır. Bu güç, sadece "dış", "erkeksi" işlerin (adüaxitüi aus, axatzaus-(адәахәтәи аус, ахатәаус) yürütülmesi için değil, aynı zamanda ailenin soyunun devamı ve yaşamı için de gereklidir (bkz. Biguua, 2010: 44).

2). **"Amra"**. «İlkel dünya felsefesinde, güneş ve ay canlıdır ve doğaları gereği insan varlıklarına benzerler. Genellikle birbirlerine karşıt olarak, bir erkek ve bir kadın gibi tasvir edilirler, ancak cinsiyet açısından farklılık gösterirler», der Edward Tylor (Tylor, 1939: 208).

Dünya etnolojisinin klasik düşüncesini geliştiren ünlü Kafkasolog Prof. L.A. Çibirov şunları belirtir: «Göksel cisimler arasında en gelişmiş kült, güneş etrafında oluşmuştur. Güneş – ılık ve sıcaklığın kaynağı, her şeyin saf, güzel ve mükemmel olanın kişileştirilmesi – insanların yaşamında tamamen özel bir yere sahiptir. Birçok halk için güneş, başlıca tanrılardan biriydi» (Çibirov, 2008: 66). Bu halklar arasında Abhazlar da yer alır, onlar için güneş, en yüksek tanrısal kişileştirme olan amra ançüaxu'yu temsil eder. Güneş, yüce tanrı Ançüa'nın ışığıdır. Bu nedenle, Ançüa'nın birçok sıfatından biri de «aydınlatan» anlamına gelen ızırlaşo'dur. Bu terim, güneş hakkındaki evrensel insan algısına yakındır: «tanrının her şeyi gören gözü». Güneş ve tanrı arasındaki bağ, bir arketiptir. Abhazlar, güneşe

⁴¹ Abhazlar bir istisna değildir. Doğu'nun eski halklarında da ay dünyasının tasviri benzerdir: Sümerlerde Nanna; Akadlarda Zuen/Suen; Hititlerde Kaşku; Hintlilerde Çandra; Moğollarda Şoniin –nuden; Japonlarda Tsukiyemi. (Pinus, 1982:623).

tıpkı Mısırlıların Ra'ya, Perslerin Mitra'ya, Babillilerin Şamaş'a taptığı gibi tapmışlardır. Ayrıca, Yahudi başrahibinin göğsünde tanrısal güneşin sembolü olan altın bir disk taşıdığı bilinmektedir.

Kafkasya'da güneşe tapınma, tüm dağlı halklar arasında tipik bir çoktanrıcı kült idi: Adıgeler, Nahlar, Dağıstanlılar vb.

Günümüzde de güneş kültü, Abhazların geleneksel yaşam kültürünün her alanında mevcuttur: tarım, maddi kültür, sözlü halk edebiyatı, sanat. Bağlar, arazinin güney yamacına dikilir; ev, cephesi güneye bakacak şekilde inşa edilir; büyük Nartların annesi Sataney-Guaşa, güneş gibi parlarmış; «aybarkıra» adlı dairesel dansa katılımcılar sağdan sola – güneşe doğru hareket eder; misafir evinin balkon korkuluklarının oymalarında daireler tasvir edilir. Güneş kültürünün en tipik ve sık görülen örneği, yaşlı bir kadının genç bir akraba ile karşılaştığında sağ eliyle sağdan sola doğru yaptığı dairesel hareketidir, bu hareket onun başının etrafında dönüyormuş gibi yapılır: **Akır uxişazar, sara isixiaait!** – «Sana olacak olan bana olsun!»

Bu nedenle, Xuajükıra ritüel uygulamasında güneş figürünün bulunması tamamen doğaldır, çünkü Abhazlar ana ışık kaynağına antropomorfik bir tanrı olarak tapmışlardır (Canaşia, 1960: 31). Burada, Xuajükıra'da, güneş şeklindeki ritüel yassı ekmek – **Akuakuar**, adını «akır» – tekerlek (bzıp.) teriminden alır ve ailenin yaşamını sürdüren sisteminin temel unsurlarından biri olan bol ürünü sağlamayı amaçlar. Bu bir yönüdür, diğer yandan ise bu ritüel figür aracılığıyla güneşin lütfu, ailenin ekonomik yaşamındaki «iç» / «kadınsal» işlerin tekeli olan kadınlara yönlendirilir. Evdeki kadın, ocaktaki sürekli ateş, huzurlu ve sıcak bir aile ortamı, ailenin nüfusunun artışıdır (bkz. Biguaa, 2010: 44).

3).«**Alahüara, akalakut**». Etnografyada, mısırın Abhaz topraklarında ortaya çıkmasından önce (18. yüzyıl), tahıl ürünlerinin buğday, çavdar, yulaf ve iki çeşit darı (panigo): aşı ve axurd olduğu iyi bilinmektedir. Darı, özel bir yere sahipti, unundan abısta – sert bir lapa – yani Abhaz mutfağının temel ekmek ürünü yapılırdı. Ekimi

küçük bir alan kaplar ve yetiştirilmesi büyük bir çaba gerektirmezdi, bu nedenle özellikle ahşap bir tokmak (alakuit) kullanılarak kabuğundan arındırılması (alahüara) kadınların işi olarak kabul edilirdi. Ancak bu «kadınların bitkisel ürünleri elde etme tekeli» nin kökleri, muhtemelen tarım geleneğinin öncüsü olan toplayıcılık dönemine kadar uzanır. Alahüara ve akalakuit hamurdan yapılan ritüel figürler, minimum kayıpla bol ürünün sembolleridir. Bu figürlerin büyüsel anlamı, başka bir önemli noktada daha yatar: alahüara, açık bir çukur olarak, kadın rahminin bir işaretidir, akalakuit ise erkek yaratıcı gücüyle ve onun doğurganlık kaynağıyla bağlantılıdır

4).«Ahampal». Etnografyada, ağacın yaşam gücünün somutlaşmış hali olduğu kabul edilir. Ağacın bu evrensel değerlendirmesi, onun kişileştirilmesinin de temelini oluşturmuştur (bkz. Frazer, 1992: 149–177). Abhaz geleneksel dininde, ağaç tanrısı – atzla ançüaxu bulunur. Ancak, Xuajükıra kutlamaları sırasında meyveleri ritüel ahampal'larla temsil edilen armut ağacının, geleneksel kültürlerde belirsiz bir statüye sahip olduğu belirtilmelidir. Bazı halklar için olumlu bir anlam taşıırken, diğerleri için olumsuzdur. Ancak büyük ölçüde saflık ve kutsallık özellikleriyle donatılmıştır.⁴²

Abhaz yaşamında, özellikle yabancı armut (abnaha / ahaş) ağacına kutsal bir ağaç olarak davranılmıştır. «Bu ağacın kültürünün bir tezahürü, onun adının geçtiği şifacılık ritüelleridir» (Akaba, 2012:

⁴² Armut – ekili tarlanın koruyucusu (bkz. "Sihirli Ağacı Ararken"). Batı Avrupa'nın bazı halklarında, armut ağacı dikey ve uzun bir ağaç olarak "dünya ağacı" – meşe ağacının eşdeğeri olma iddiasındadır. Meşe, evrenin üç bölümünü (yeraltı, yeryüzü ve gökyüzü) temsil eden bir eksen olarak görülür (Radenkoviç, 1996. Aktaran: Popoviç, 2013: 128). Bu, armut ağacının "kutsal evlilik" – gökyüzü (erkek) ve yeryüzü (kadın) arasında kurulan evlilikle ilişkili olduğu anlamına gelir. Doğu ülkelerinde, özellikle Çin'de, armut ağacı 150 yıl meyve veren bir ağaç olarak uzun ömrün sembolü kabul edilir (Biedermann, 2004. Aktaran: Popoviç, 2013: 128–133). Güney Slav kültürlerinde "armut" kelimesi "ekmek" ile eş anlamlıdır.

48–51). Armut ağacının odunundan mutfak eşyaları, özellikle de amhaçü – kaşık yapılırdı, bu isim doğrudan bu duruma işaret eder. Daha doğrusu, kaşıklar ahaaçü – armut ağacının ökse otu dalından yapılırdı, bu malzeme en yüksek yoğunluk ve renkliliğe sahiptir. Halkın mutfak kültüründe armut, en saygın ve doyurucu meyvelerden biri olarak kabul edilir. Kıtık zamanlarında haşlanmış armut, temel ekmek ürününün yerini alırdı. Görünüşe göre, aha teriminin ahahara – «faydalı olmak», «yararlı olmak» fiilinde ve ahabırçbir – toplu anlamda atıştırmak anlamında olması tesadüf değildir. Ayrıca: «armut, uzun zamandır sadece Abhazların arzu edilen bir yiyeceği olmakla kalmamış, aynı zamanda bir dizi hastalıkla mücadele etmelerine de yardımcı olmuştur. Başlıca özelliği – antibiyotik etkisidir. Ayrıca damar ve kalp hastalıklarında bir ilaç olarak da değer görmüştür».⁴³

Xuajükıra bayramında, ritüel **axuajüa**'lar ailenin büyümesini sağlamak için hazırlanır. Sembolizmleri, meyvenin konik şeklinden kaynaklanır. Bu basit formda, birleştğinde yaratıcı bir güç ortaya çıkaran iki zıtlık bulunur. Üst, sivri kısım eril başlangıcı, alt kısım yani silindir ise dişil rahmi temsil eder.⁴⁴ Dünyadaki eski halklar tarafından doğurganlık kültü sırasında hamurdan yapılan benzer ürünlerin yaratıcı güç olarak üretilmesi sanatı, özel literatürde de anlatılmaktadır (Propp, 1999: 243).

Bu ürünlerin aile üyeleri için «ortak» olması, muhtemelen cinsiyet ve yaş ayrımının bilinmediği döneme kadar uzanır.

5). «**Axuajütçü**». Bilindiği gibi, birçok eski halkın geleneksel kültürlerinde ağacın kendi enerjik potansiyeline sahip olduğu kabul edilir. Abhazlar da bu konuda bir istisna değildir. Onlar için kutsal ağaç statüsüne sahip olanlar öncelikle meşe, gürgen ve fındık

⁴³ *Büyükannem Guarzaliapha Mama'nın şifalı bitkilerle ilgili uygulamalarından.*

⁴⁴ *R.A. Haşba'ya göre, "ahampal"ın konik şekli fallusu sembolize eder. Muhtemelen bilim insanı, hamurun tamamını değil, üst kısmını kastetmektedir. Bkz. Xaşba, 2012:311/320.*

ağacıdır. Özellikle fındık ağacına, şans, sağlık ve mutluluk kaynağı olarak, insanı kötü niyet ve amaçlardan koruyan birçok büyü özellik atfedilir. İkiz fındık (yü-guik zmoz) tılsımı, her türlü nazar, büyü ve kötülükten korur. Sık sık hastalanan bir çocuk, özellikle boğmaca geçiriyorsa, fındık ağacının kökü altından yedi kez geçirilir.

Fındık ağacı, yılanlara karşı etkili bir koruyucu olarak kabul edilir. «Yılan ısırığı için halk hekimine giden bir kişi, yanında bir fındık dalı veya çubuk taşır ve sessizce hekimin evine girerek tek bir kelime etmeden ona bu “ziyaret kartını” gösterir. Karşılığında hekim de sessizce, ziyaretçiye gerekli ilacı verir, onun geliş nedenini kelimelere gerek kalmadan anlar» (Akaba, 1984: 31). Fındık ağacı gibi dış faktörlerden bu kadar az etkilenen bir başka “kahin” bulmak zordur. O, gürgen gibi kutsanmış bir ağaçtır, yıldırım çarpmaz. Fırtına sırasında tarlada bulunan insanlar, eğer yakınlarda bir fındık ağacı varsa, dallarının altına saklanır. «Yıldırım çarpmasından korunmak için insan, etrafında bir daire çizmek için küçük bir fındık çubuğu kullanır».⁴⁵ Fındık ağacı, mahkemenin adil olmayan kararını kabul etmez. Bu nedenle, onun rolünü ve hukuki hayatın diğer alanlarındaki etkisini yeniden değerlendirmek zordur. Örneğin, bir anlaşmazlığı çözen hakemin vazgeçilmezi, tarafsızlığın sembolü olarak elinde tuttuğu fındık asasıdır. Abhaz yaşlısı da, aile meclisi (ajülantü reizara) sırasında, bir destek olmaktan çok, ailenin veya patroniminin temsilcisi sıfatının bir işareti olarak, hafif bir fındık çubuğu tutar. Yani fındık ağacı, hem yaşlıların otoritesini hem de aile ve toplumdaki yüksek statülerini temsil eder. Batı Abhazya'da, yüce tanrıya dua edildiği günlerde rahibin bilgelik ve otoritenin sembolü olarak bir fındık asası tutması geleneği korunmuştur.⁴⁶ Tüm bunların

⁴⁵ Bu bilgiyi, 90 yaşındaki Cgiarda köyü sakını Şarmat Teb'den, 1962 veya 1963 yılında, yeğeni Şarmat Dziuk ve bir başka komşusuyla yaptığı sohbet sırasında duydum. O zamanlar Sohum Pedagoji Enstitüsü'nde öğrenciydim ve uzak bir akraba olarak onun misafiriydim.

⁴⁶ EAÇ. Bilgi: Grigolia Lusik (rahip), 78 yaşında, Kaldaxuara köyü. Bu bilgi, köylüsü Tsixiçba Roma'nın ailesi tarafından düzenlenen ve benim de katıldığım yüce tanrıya yapılan bir dua sırasında kaydedildi. Ayrıca, genellikle asa karaağaç ağacından yapılır.

bir sonucu olarak, «hayvanın öldürüldüğü tüm kurban ritüellerinde, kalp ve karaciğer mutlaka çatal bir fındık çubuğuna dizilir ve ardından tanrıya hitaben dua sözleri söylenir» (Akaba, 1984: 28).

Günümüzde bile ritüel hamur fındık çubuğuyla yoğrulur ve ritüel ekmek, özel olarak yapılmış bir fındık bıçağıyla kesilir.⁴⁷

Abhazlar, fındık dalının genel olarak doğanın yenilenmesine ve canlanmasına katkıda bulunduğuna inanırlar. Bu nedenle, «erken ilkbaharda fındık ağacı ve sarmaşık dalları toplayıp bunları evde, avluda, ahırda, kümeslerde vb. yerlere dağıtmak» geleneği korunmuştur (Maliya, 1970: 98).

Bu nedenle, Xuajükıra bayramında axüuajtçü, ritüel eylemin merkezi bir öğesi olarak sadece eğlence için değildir. Axüuajtçü, eril yaratıcılığın, doğanın üretken gücünü simgeleyen fallusun bir taklididir. Birçok eski halkın dinlerinde, fallik kültü, dünyanın farklı yerlerinde mevcuttu. Her yerde ve her zaman, bereket tanrısıyla, eril başlangıcın doğaüstü gücüyle ilişkilendirilmiştir.⁴⁸

⁴⁷ Bu çalışmanın EAC'sı, dilbilimci Xetsia Anatoli ile birlikte 2013 yılında Barmış ve Kaldaxuara köylerinde yapılan kişisel gözlemlerle toplanmıştır. Benzer bir ritüelin tanımı daha önce E.M. Şilling tarafından da yapılmıştır (Şilling, 1931: 67).

⁴⁸ Örneğin, Mısır mitolojisinde hem bereket tanrısı hem de erkek gücünün koruyucusu olarak tasvir edilen Min onuruna, halkın üzerine merhamet göstermesi, bol bir hasat göndermesi ve aynı zamanda ülkenin nüfusunun artmasına katkıda bulunması umuduyla uzun dualar edilir ve ona büyük hediyeler sunulurdu. Ancak, Mısırlılar bereket festivalini ilkbaharın başında değil, hasat öncesinde kutlardı. Firavun, bizzat kendi elleriyle bir demet keser ve onu tanrının heykeli önüne koyardı, çünkü firavun yalnızca Ra tanrısının bir parçası olarak değil, aynı zamanda Min'in varisi olarak kabul edilirdi. Antik Yunan ve Roma'da da (Pascal, 2000: 36–50) bereket kültürünün karakteri böyleydi. Modern dini dünyada, doğrudan erkek yaratıcılığını simgeleyen bereket kültürüne saygının en bilinen örneği, Japonya'nın geleneği olabilir. Resmi olarak cinsel organların tasvir edilmesi yasak olmasına rağmen, 15 Mart'ta veya Nisan ayının ilk Pazar günü, Komaki köyünde bulunan Tagata Tapınağı'nda, Japonya halkı Şinto bereket festivali olan Honen Matsuri'yi kutlar. Festivalin doruk noktası, devasa boyutlarda ahşap bir "sembol" taşıyan katılımcıların açıkça ve halkın önünde yürüdüğü bir geçit törenidir (Destinations.ru/nfws/?id=3774; anydaylife.com/calengar/1835).

«Xuajükıra» terimini, «ormangülü tutma» olarak açıklama girişimi, çubuk – «axuajütçü»'nın ormangülü dalından yapıldığı gerçeğine dayanır, ancak bu yanlış kabul edilmelidir⁴⁹. Ormangülü, uzun ömrüne rağmen kutsal bir ağaç olamazdı, çünkü onunla yaşam alanlarının duvarları örülürdü.

Abhazya topraklarında iki tür ormangülü yetiştğini belirtmek gerekir: Kafkas ve Pontik. Kafkas ormangülü, Abhazlar tarafından abjınts olarak bilinir, kışın yapraklarını döker, çiçekleri sarıdır; Pontik ormangülünün çiçekleri ise leylak rengidir ve bitkinin adı axuajü'dür. Abjınts'ın aksine, axuajü herdem yeşil bir ağaçtır.⁵⁰ «Ormangülü çok miktarda tane içerir ve aynı zamanda zehirli bitkidir» (Zehirli Bitkiler Ansiklopedisi). Abhazların, ritüel ekmeklerin pişirildiği sıcak ocağı axuajü yapraklarıyla döşemeden önce onları uzun süre suda kaynatmaları tesadüf değildir. Ayrıca, «axuajü» kelimesinin tam anlamıyla «koyu bitki» (jü ve şfü seslerinin değişimi) olarak çevrilmesi de tesadüf değildir: kabuğu koyu kahverengidir ve geniş, oval-uzun, derimsi yaprakları, bu nedenle günlük yaşamda kullanılırlar, sadece yeşil değil, koyu yeşildir. Evet, kesinlikle eski zamanlarda, axuajütçü'yu axuajü'dan yapan aileler de vardı, ancak bu daha çok fındığın nadir bulunduğu yayla ve dağ köylerinde görülürdü.

6). Yassı ritüel ekmeklerinin sayısı: Geleneksel bilinçte, ritüel sayılar da doğüstü güçlere sahiptir ve net bir farklılaşma gösterir.

Bilindiği gibi, her kültürde sıra sayıları, özellikle ilk on, kutsal bir mana taşır ve geleneği yaşatanların ulusal ruhuna göre açıklanır.

Ezoterizmde «1»in, dünyanın başlangıcının tek noktası olarak bütünün bir sembolü olarak anlaşıldığını hatırlayalım. Bir (1), insan iradesinin sembolüdür, evrenin temelini oluşturur ve yaratılış için güçle doludur, doğal olarak bu nedenle iyilik olarak kabul edilir. «İki»

⁴⁹ Ne yazık ki, "Xuajükıra" terimi L.H. Akaba tarafından "rododendron tutma" olarak yorumlanmıştır. (2007 / 2012: 52– 54.)

⁵⁰ Abhazya Bilimler Akademisi Ekoloji Enstitüsü Müdürü Roman Dbar ile yapılan görüşmeden (19.07.2012).

– bir yandan karşıtlığın sembolü, diğer yandan uyumun sembolüdür. «Üç» – ruhu simgeleyen göksel bir sayıdır. Bu, şans sayısıdır. Kısacası, her sayı belirli bir büyüye sahiptir. Dahası, bu sayılar cinsiyete göre ayrılır: tek sayılar eril, çift sayılar dişildir (<http://www.ru/pades/pades/page/show/1344htm>).

Abhaz kültüründe «bir», «üç» ve özellikle «yedi» sıklıkla deyimlerde, atasözlerinde ve sözlerde karşımıza çıkar: Aphüseyba lıçkunzatçüi (афхәысеиба лычкәызатчы) – «dul bir annenin tek oğlu»; awayüzakçü – alabazatçü (ауәызатчә – алабазатчә) – «yalnız insan – yalnız sora»; ахуәеушçә (ахәеишыцә) – «üç kardeş»; abjüeyşçüa (абжәеишцә) – «yedi kardeş» (bu konu monografinin ilk bölümünde ele alınmıştır).

Dolayısıyla, Xuajükıra bayramında ritüel yassı ekmeklerin sayısal yönü, yani her aile üyesi için hazırlanan «bir» ve «üç», erkek onurunun fizyolojik yapısının önemini evrensel bir bereket sembolü olarak hassas bir şekilde temsil eder.

Sonuçlar: Bu çalışmanın temel içeriğini özetlerken, yukarıda sunulan etnografik alan materyali ve onun temelinde tanımlanan ritüeli tamamlayıcı nitelikte aşağıdaki noktalara değinmek mümkündür.

Xuajükıra'nın günü Pazartesi olarak kabul edilir. Bu tesadüf değildir. Astrolojik geleneğe göre Pazartesi, ay günüdür.⁵¹ Ayrıca, Abhazca adı olan «afüaxia-ашәахә» da ilginçtir, bu «kapı-gün» olarak çevrilebilir (Biguua, 2012: 199). Bu durumda, bu «ilkbaharın ilk günü» anlamına da gelir.

Eğer bu kültün uygulanması sırasında dua formülünde çeşitli tanrıların isimlerinin bir ortak yaşamı (simbiozu) varsa, bu öncelikle Abhazların geçmişteki ekonomik sisteminin doğasıyla açıklanmalıdır. Bilindiği gibi, Abhazların başlıca uğraşları tarım ve hayvancılıktı. Bu ekonomik yönelimlerin gelişmişlik düzeyi, ülkenin fiziki-coğrafi alanının dikey bölgenmesine bağlıydı. Tarımın ön

⁵¹ Salı – Mars günü, Çarşamba – Merkür günü, Perşembe – Jüpiter günü, Cuma – Venüs günü, Cumartesi – Satürn günü, Pazar – Güneş günü.

planda olduğu kıyı şeridinde hayvancılık yardımcı bir rol oynarken, dağ köylerinde ise hayvancılık baskın olduğundan tarım geleneği ona tabiydi. Üretim yöneliminin baskınlığından bağımsız olarak, her iki panteonun tanrılarını yatıştırmak hem çiftçiler hem de çobanlar için zorunluydu, ancak her iki grup da «kendi» tanrılarına özel bir önem veriyordu. Gözlemlenen tarım tanrılarının konumundaki zayıflama, tarihsel süreçte belirli sosyo-ekonomik ve diğerk faktörlerin etkisiyle ritüele yapılan bir düzeltmedir.

Sözde «köylü reformu» (1870), Abhazların üretim ritmini bozarak, tarım kültlerinin «taviz verme» sürecini başlattı. Sovyet sisteminin getirdiği «kolektif tarım» ise bu süreci daha da etkiledi.

Bununla birlikte, Xuajükıra ritüelinin ayrılmaz bir parçası olarak, tahıl tanrıçası **Anapa-Naga**'ya dua geleneği hala devam etmektedir. N.S. Canaşıa, onu hayvancılık tanrıları panteonunda görür ve cinsiyetini de karıştıır ve üç cümleyle bilgi verir (Canaşıa, 1960: 26). Bilim insanının aktardığına göre, o zamanlar dua eden kişi, **alahüara**'yı eline alarak Anapa-Naga'ya şöyle dua ederdi: «Bize rahmetini bahşet. Öyle bir mısır ver ki, toplarken onu kancalarla bükme ve nacakla kesmek zorunda kalalım!» (Canaşıa, 1960: 26).

Anapa-Naga, tarım tanrıçası **Caca**'nın kızıdır, tahıl ürünlerinin koruyucusu ve bağışlayıcısıdır. Olgun darı veya buğday rengine uzun saçlı güzel görünümlü bir kadın olarak tasvir edilir, insanlara karşı lütufkardır. Çiftçilerden büyük saygı görürdü, bu yüzden onu unutmazlar ve hala onu anarlar. Havan ve ona eşlik eden nesneleri andıran kurbanlık yassı ekmekler, tahıl tanrıçasının özellikleridir ve bu kültün, bereketin kalıntılarını yansıtan işlevsel yönünü gösterir.

Ritüelin tamamen tarımsal olduğu görüşünü destekleyen bir diğerk argüman da kurban yiyeceğinin hazırlandığı malzemedir. Buradaki kurban yiyeceği tamamen bitkisel kökenlidir. Süt ürünleri yoktur, et ürünlerinden bahsetmeye bile gerek yok.

Yukarıda belirtildiği gibi, Xuajükıra'ya tarım panteonunun diğerk tanrıları gibi bireysel olarak dua edilirdi: Sau-nau – öğütme tanrıçası, Kuikuina – keten ve kenevir tanrıçası, Eriş – dokuma, örme ve dikme tanrıçası, Nar – bağcılık ve meyve ağaçları tanrıçası.

Bununla birlikte, daha eski zamanlarda bu tanrıların onuruna kutlamaların Xuajükıra'dan sonra başka günlerde yapıldığını düşünmek daha mantıklıdır.

Alan araştırmasının verileri de bu görüşü desteklemektedir: «Eskiden Xuajükıra bayramı sadece ay tanrısı ve tahıl tanrıçasına adanırdı, diğer tanrıçaların onuruna yapılan ritüeller ise daha sonra gerçekleştirilirdi».⁵² Hayvancılık kültürlerinin tamamı, Aytarnihüakua genel adı altında gruplanır ve kışın, Şubat sonuna kadar kutlanır.

Şubat ayının, başlıca hayvancılık bayramlarından biri olan Jüabran adını taşıması şaşırtıcı değildir. Akademisyen Ketevan Lomtatidze'nin özel araştırması bunun bir kanıtıdır. Dilbilimci, Şubat ayı için birkaç alternatif isim daha sunar: Abj. Çıdla-xuiçı, ğazımzıp-xuiçı, Bzp. mzayürı, Aşh. mzhüan. Ancak halk arasında en yaygın olanı bu isimdir (Gulia, 1986: 269; Lomtatidze, 1975: 41).

Etnografik çalışmalara göre, yeni yıl kutlamalarından sonra Jüabran, kış ritüel döngüsünün son kültüdür ve yalnızca hayvancılık kültürlerini içerir. Xuajükıra ise, soğuk kışın sona erip sıcak baharın başladığı bir bayram olarak, Jüabran'dan üç gün sonra düzenlenir. Baharın başlangıcı her zaman doğanın uyanışıyla, tarla ile ilişkilendirilir ve tarla da tarım geleneğiyle bağlantılıdır.

Xuajükıra'nın hedef kitlesi hakkında, öncelikle geleneksel dinin temellerinden biri olan büyü konuşulur. Büyü, ritüel ekmeklerinin figürlerinde gizlidir. Bu şekilde, ritüelin düzenleyicileri, taklit edilmiş büyü aracılığıyla tarlaların verimliliğini artırmayı amaçlamışlardır.

Ritüelin amacı hakkında, «Xuajükıra» teriminin etimolojisi de önemli ipuçları verir. Bu terim üç kelimeden oluşur: axudz (bir tür darı), ajüra – «pişirmek», akıra – «tutmak». Anlam yükü ise

⁵² Bilgi kaynakları: Kutelia Jora, 71 yaş, Arasadzix köyü, 10.11.2013; Tarphe Eteri, 74 yaş, Sohum şehri, 15.07.2014; Tsixçipha Said, 58 yaş, Gagra şehri, Kaldahuara köyünde doğup büyüdü, 9.01.2015.

«tanrıçaya darı unundan yapılmış bir yassı ekmek sunmak» şeklindedir.

Dolayısıyla, yukarıda sunulan etnografik materyal, Xuajükıra'nın, Abhaz etnik gruplarının uzak atalarının daha eski dini inançları temelinde büyük bir iş bölümü döneminde oluşmuş bir kült olduğunu göstermektedir. Bu atalar, nehir vadilerinde ve kıyı şeridinde yaşıyorlardı. Zamanla, bu kült tüm etnik yaşama yayıldı ve her fırsatta bölgesel bir renk kazandı. Bugün bazı rahiplerin dua formüllerinde farklı bir ritüel düzeninin unsurlarının yansması, bunların geç bir katman olarak veya Abhazların uzak geçmişteki ikili yaşam tarzının bir yansması olarak anlaşılması gerektiğini gösterir. Bu, Abhaz tarımının geleneksel özelliğinin, çiftçilerin ana faaliyetlerini hayvancılığın unsurlarıyla ustaca birleştirmesinde yattığı anlamına gelir. Başka türlü olamazdı.

Ritüel uygulamanın mantıksal analizi, bir başka çok önemli sonuca götürür: Amza, ay tanrısı olarak tek bir işlev değil, iki işlevi yerine getirir: hem doğanın yaratılışını hem de bereketini himaye eder. Abhazlar, ayı her zaman her şeyin bereket kaynağı olarak görmüşlerdir. Ay ışığı, bol ürün, hayvanların çoğalması ve insan doğurganlığı için gereklidir. Bugün bile, Abhaz yaşlıları, ampirik bilgilerle donanmış ve yaşam deneyimiyle bilgelik kazanmış olarak, yeni ayı gözlemleyerek bir ay öncesinden hava koşullarını şaşırtıcı bir doğrulukla tahmin ederler. Daha doğrusu: Amza, hem ayın hem de bereketin koruyucusu olan iki işlevli bir tanrıdır, tıpkı Yukarıda bahsedilen diğer eski Yakın Doğu halklarının dinlerinde olduğu gibi.

Böylece, Xuajükıra bayramında dünyanın üretken gücüne dair ikili bir temsil izlenir: Amza bir koca, Amra ise bir eş olarak birlikte ve uyum içinde dünya sakinlerine uygun yaşam koşulları yaratır.⁵³

⁵³ Bu nedenle, çobanlık kültürü sırasında dua eden kişi, ay tanrısına ve güneş tanrıçasına hitaben şöyle der: "Amza – Büyük Aytar'ın büyüktanrısı!" veya "Amra – Büyük Aytar'ın büyüktanrısı!" Ne yazık ki, N.S. Canaşıa bu dua formüllerini tersine çevirerek yorumlamıştır: "Amza, büyük tanrı Aytar'ın büyük ortağı", "Amra, büyük tanrı Aytar'ın büyük ortağı" (Canaşıa, 1960: 29, 31).

Daha figüratif bir şekilde ifade etmek gerekirse, Xuajükıra, Abhaz tarımının giriş kapısıdır ve işlevsel amacı en geniş anlamıyla bereket olan bir dizi «mesleki» bayramla bağlantılıdır.

Amşapı (Амшапы) – Abhaz Paskalyası

Abhazların modern dini yaşamında **Amşapı** – Paskalya yani Kurtarıcı'nın dirilişinin kutlandığı günde kutlanır ve bir Hristiyan bayramı olarak algılanır. Bu doğaldır: Hristiyanlık, burada Bizans siyasi sisteminin hakim olduğu zamandan beri ayrıcalıklı bir konumdadır. Bu konu, bu monografinin girişinde ele alınmıştır. Bununla birlikte, Abhazlar bu bayramı her yerde kutlar, bireyin kişisel mezhepsel aidiyetinden bağımsız olarak; Hristiyan veya Müslüman. Her Abhaz için Amşapı, geleneksel bir bayramdır. Bayramın özelliği, ev düzeyinde Amşapı'nın tam olarak Hristiyan Paskalyası olmamasıdır, çünkü özünde ritüel uygulaması halkın geleneksel dinine dayanır.

Bayrama Hazırlık: Kırsal kesimde, Abhazlar sosyal statülerine bakılmaksızın Amşapı'yı genellikle en önemli, neşeli ve keyifli bayram olarak kutlarlar. Sovyet döneminde, dini bayramların teşvik edilmediği ve tehlikeli bir faaliyet olarak görüldüğünde bile, köylüler; açıkça, hiçbir şeye aldırmandan ellerinden geldiğince kutlardı. Kırsal kesimdeki aydınlar da bayramı kutlardı, ancak «kınanmamak için, medeni gözlerden uzak» biraz daha gizli bir şekilde. Bununla birlikte, halkın Amşapı'ya en halkçı bayram olarak bakışı değişmedi. Geçmişteki bu tutumun en büyük ifadesi, bugün hala devam eden ve çocuklara bayram gününde çeşitli hediyeler verme geleneğidir.

Daha yakın bir zamana kadar, Amşapı'ya çok titiz bir şekilde hazırlanırdı. Bayram yaklaştıkça, büyükanneleer ev halkı için kıyafetler dikmeye başladılar: dokur, örür, kırmızı veya turuncuya boyanabilen kıyafet parçaları dikerlerdi. Reşit olan gençler daha değerli hediyeler alabilirdi: Oğlanlar kişisel bir at ve silah, kızlar ise dokuma tezgahı veya dikiş makinesi. Aynı zamanda, ailenin çalışabilir üyeleri evin çevresini temizler, kadınlar çarşafı yıkar, evi ve avluyu düzenler, adeta eski negatif enerjiden arındırır ve sağlık ve mutluluk ruhunu içeri alırlardı.

Bayramın hazırlık dönemi, insanların yaşam enerjisini artıran bir dizi ritüel eylemden oluşuyordu. Bu dönem, bayramdan iki hafta önce başlar ve bayramı takip eden Pazar günü sona ererdi.⁵⁴ Bu süre boyunca tarla işleri yapmak yasaktı. İnsanlar, gençler tarafından düzenlenen çeşitli spor müsabakalarıyla geçen bir tatil hayatı yaşarlardı. Bunların en popüler olanı, müzik ve dans gösterileriyle birlikte gerçekleştirilen atlı gösterilerdi.

Bununla birlikte, bayram öncesi döngü, ilk Pazar gecesi gerçekleştirilen adzırgaxçaşa adlı bir «izin verme» ritüeliyle başlardı. Aile uyurken, evin hanımı sessizce ve dikkatlice her bir aile üyesinin sağ ayağını yün bir iplikle bağlar, ona uzun ömür ve iyi dilekler fısıldardı. Ardından kadın, elinde bakır bir kazanla evden çıkar ve komşuların duyabileceği kadar yüksek sesle kazana vurarak zaferini ilan eder ve başka dillere çevirisi zor olan bir kelime söylerdi: «Şüisqatüeyt».⁵⁵ Onu takiben, aile üyeleri de avluya dolar ve aynı

⁵⁴ N.S. Canaşıa'nın çalışmasında (1965: 23–47), XIX. Yüzyılın sonu ve XX. Yüzyılın ilk yarısında topladığı oldukça değerli etnografik materyaller bulunmaktadır. Bu materyaller, gerektiğinde geniş ölçüde kullanılmıştır, ancak içinde bir dizi yanlış yorum da bulunmaktadır. Bunun nedeni, bilim insanının materyalleri esas olarak kendi yaşadığı Adzjubja köyü sınırları içinde toplamış olmasıdır. Belirtilen dönemin başında, bu köyde zaten Megrelyalı göçmenler yaşıyordu ve bunlar doğal olarak yerli Abhaz nüfusu tarafından dilsel asimilasyona uğramışlar, aynı zamanda, kendi halk kültürlerinin birçok unsurunu, özellikle dini ritüelleri yaymayı da başarmışlardı. Bunun bir sonucu olarak, bu ritüellerle bağlantılı terimler de yaygınlaştı. Örneğin, Anan teonimi Adgiil–dedopal ile değiştirildi, Paskalya çiçeklerinin toplandığı gün olan amşmara – abaia olarak adlandırıldı vb. Abhaz dini ritüellerine, dağ köylerindeki Abhazlar tarafından pek bilinmeyen veya hiç bilinmeyen targelaz (Gürcüce mtaavar angeloz'dan), tsaxxur gibi unsurlar eklendi. Ayrıca, bilim insanının yorumuna göre, Abhazların güçlü dini kurumu olan Anixa (kutsal alan) – "ikon"dur. Aynı şekilde, Elirnixayı Aziz George ikonuyla ilişkilendirerek, geleneksel kutsal alanın daha önce bulunduğu Elir Kilisesi'yle özdeşleştirir. Bu ve diğer durumlar, N.S. Canaşıa'nın çalışmasını bilimsel açıklamadan biraz uzaklaştırmaktadır.

⁵⁵ Abhazların batıl inancına göre, "aqaüara" (akaməpa) fiili, birine zarar vermek veya onu geçmektir, yani "seni yendim, üstün geldim" anlamına gelir. (Kaslandzia, 2005: 58),

«dikenli» kelimeyi komşulara yönelik olarak tekrarlardı. Ardından komşular da bu avluya dolar ve evin hanımıyla adeta savaşır gibi davranırlardı. Etnografyada kuabğiarğiar (kazan ve çingirak) olarak bilinen bu gösteri, ikramlarla ve bazen sabaha kadar süren eğlencelerle sona ererdi.

Özel literatürde, ayak bağlama ritüelinin eskiden Cuma günü yapıldığı, çünkü adzırguaxşa olarak adlandırıldığı yönünde bir görüş vardır (Canaşia, 1960: 33–34). Ancak bu görüş tam olarak doğru değildir. Büyük olasılıkla, ritüel adzırguaxşa değil, adzıgaxuaşa olarak adlandırılıyordu – bu terim, «iplik-ayak» (азыра-пахэыц + ашыа / ашыахэар) olarak etimolojikleştirilebilir. Doğal olarak, bu ritüel Cuma günü değil, Paskalya döngüsünün ilk hafta arifesinde, Pazar gecesi gerçekleştirilir. Ayak bağlama ritüeli, ilk bakışta şaka gibi görünse de, insanın hareket sisteminin özgürlüğünü sağlayan belirli bir büyüsel yük taşır. Abhaz yaşlılarına göre, kışın bu özgürlük, «kirli ruh» – (ацсымцқба) tarafından kısıtlanırdı. Kaza yaşanmaması için avluda, özellikle de çok güç ve enerji gerektiren yarışmalı oyunlar oynamak yasaktı. «Neden?» sorusuna yetişkinler yasaklayıcı bir kelimeyle cevap verirdi; Tzasım – «tabu». İşte bu nedenle, ayak bağı Amşarı'ya kadar çıkarılmaz ve bayram sırasında kurban edilen hayvanın etinin piştiği kazanın ateşine atılırdı. Söylenene göre, bundan sonra kimse fiziksel hareketlerinde bir kısıtlama hissetmezdi.

Bu yasağın mantığı, halkın ampirik bilgisine dayanır: «İlkbaharda insan vücudu gevşemeye eğilimlidir».

Pazar günü (Paskalya döngüsünün ilk pazarı), çiy kuruduktan sonra gençler, oyunların oynanması için uygun bir çayırda toplanır ve yukarıda belirtilen spor dallarında yarışırlardı. Aynı zamanda, sabahın ilk yarısında, toplu oyunlara katılmayan genç kadınlar ve ergenler, Paskalya çiçekleri olan "amaraşüt" veya "amarç" toplamak için bir gezintiye çıkarlardı. Bu çiçeklerin adından dolayı bu pazar

gününe (amçışa) "amaramış"⁵⁶ yani "yakıcı düğün çiçeği günü" de denirdi. Bu çiçekler, evin giriş kapılarını ve balkonlarını süslemek için toplanırdı. İkinci pazar günü ise, daha çok "amşapüşt" olarak bilinen başka çiçeklerin toplanmasına adanmıştı. Bu çiçekler, o zamana kadar tamamen "sarılık" ile kaplanmış çayırardan toplanırdı. İlkbaharın ilk çiçekleri, sadece güzelliğin estetik algısının değil, aynı zamanda ailenin refahının artması ve çoğalmasının da bir sembolüydü. Ailenin mutluluğunu ve kendi kendine yeterliliğini doğrudan sağlama ritüeli, ikinci pazar günü evin zeminine düğün çiçeği yapraklarının serpilmesiyle gerçekleştirilirdi. Aynı amaçla, "evin ana odasında, özellikle ocak etrafında, üzerine kömürle iki uzun çizgi çizilmiş çiğ bir yumurta yuvarlanırdı. Bu çizgilerin kesişme noktası yumurtanın ucunda olmalıydı. Yumurtaya çok dikkatli davranılırdı, çünkü yanlışlıkla kırılması kötü bir işaret sayılırdı. Bu nedenle yumurta özenle korunur ve Paskalya yumurtalarıyla birlikte boyanana kadar saklanırdı. Bu yumurtayı alan aile üyesi şanslı kabul edilirdi. Çiçeklerin serpilmesi ve yumurtanın yuvarlanması ritüelini, genellikle annenin veya daha sık olarak büyükannenin gözetiminde, erkek çocuklardan biri gerçekleştirirdi."⁵⁷

Paskalya öncesi haftada (ikinci hafta) önemli ritüel ve törensel eylemler gerçekleştirilirdi. Bugün bile en istikrarlı şekilde kutlanan, Paskalya haftasının Perşembe günü yapılan ve Abhazlar tarafından "Çıçxadıl" («Чычхадыл»), Hristiyanlar tarafından ise "Büyük" veya "Temiz Perşembe" olarak adlandırılan ritüeldir. Çıçhadıl günü tarlada çalışma yasağı kaldırılırdı. Tam da bu günde, evin hanımı "kadın bahçesine" (aphüis lutra-aqçəys lutpa) girer ve bu

⁵⁶ EAÇ. Abhazya'nın halk yazarı Aleksey Gogua'nın (1932 doğumlu) sözlerinden, Acampazra köyünde doğup büyüdü, şu anda Sohum'da yaşıyor (2012).

⁵⁷ EAÇ. Biyolog Çitanaa Saveli'nin (52 yaş), Baslahu köyünde doğup büyüdü, şu anda Sohum'da yaşıyor; Çağuaapha Eva (68 yaş), Kutol köyünde doğup büyüdü, şu anda Sohum'da yaşıyor; Tarpna Gulnara (63 yaş), Mıku köyünde doğup büyüdü, şu anda Sohum'da yaşıyor; Guramia Adamır (76 yaş), Acampazra köyünde doğup büyüdü (2012).

bahçenin ekilmesi gerekliliği Abhaz doğası tarafından dikte edilirdi. İlk ekim (ажәлакаршәра, ажәлақаҗсара – tohum dökme, tohum serpmе) sadece Çıçhadıl günü yapılırdı, çünkü bu gün hala ilahi bir gün olarak kabul edilir: "Bu andan itibaren toprağa attığın tohumlar filizlenecek, Tanrı öyle yarattı" (убри нахыс инкаурушәыз калоит, ус анцәа ишеит). Bahçenin ekim ritüeliyle aynı zamanda, Çıçhadıl günü sabahı, ev işlerinden muaf genç kızlar, yaşam tecrübesiyle bilgili yaşlı bir kadının rehberliğinde, difteri, kızıl ve diğer hastalıklara karşı kullanılan şifalı bitkileri ((аҗыымшышәыга – arum albispatum, аетйылы или абраплымха – aristolochia pontika) aramak için kırsal alanlara giderlerdi. Şifalı otları kazarken geriye dönüp bakmak ve konuşmak yasaktı. Onlara, "yerin sahibesi" – "аҗыц иахылаҗшуа" ile konuşmadan iletişim kurmalarına izin verilirdi. İstenilen şifalı bitkiyi kazdıktan sonra, o zamanlar yiyecekler için en kıt baharatlardan biri olan tuzu ilaç çıkarılan yere bile bir miktar tuz bırakılır "ахәшә ахытцырхуаҕы цыкарыцқәак җарыпсойт" diyerek biraz sofraya tuzu bırakırlardı. Bugün bile Abhaz kadınları, özellikle dağ köylerinde, bu şifalı bitkilerin daha sık bulunduğu yerlerde aynı şekilde davranırlar.

Aynı zamanda, kadınların rehberliğinde evde "Çıçhadıl sofrası" hazırlanır, bu sofraya oldukça sınırlı yiyecekler konur; amgial – buğday ve mısır unu karışımından yapılmış, ceviz ezmesi dilimleriyle doldurulmuş bir börek; aquıdırşısı – suda haşlanmış, iyice karıştırılmış fasulye, acı biber, soğan, sarımsak ve çeşitli baharatlı bitkilerle tatlandırılmış; aquıdrpapa / aquıdeylarşşüa – suda haşlanmış iri taneli fasulye, sıvıdan ayrılmış, acı biber, ceviz ezmesi, ince doğranmış soğan, yeşillik ve nar suyu ile karıştırılmış; axulırçüi – tuzlu ve baharatlı kıvrıcık lahana; axulçapa – küçük parçalara ayrılmış kıvrıcık lahana, aynı ezilmiş cevizle tatlandırılmış ve ceviz yağı (араҗых) ile ıslatılmış; ahapara veya aqab – iki çeşit kabak; atsxadzyüa – bal suyu (daha fazla bilgi için: İnal-ıpa, 1965: 340–348; Kopeşavidze, 1989; Tarcman-ıpa, 2007; Tarcman-ıpa, 2012; – Biguaa, 1983: 27–31; Biguaa, 2012: 227–232). Bazı yerlerde masanın

ortasında bir mum yakılır, bu mum evi aydınlatır, taze ve hoş bir kokuyla doldurur.⁵⁸

Bugün çok az kişi, Abhazya'da Sovyet yaşam tarzının tamamen yaygınlaşmasından önce, tüm bunların evin dışında, tarlada veya kadın bahçesinde tarım tanrıçası Cadja'ya sunulduğunu hatırlar. Ailenin annesi, günde bir kez, başı açık bir şekilde, ailesinin tüm üyelerine merhamet etmesi ve onlara iyi bir hasat vermesi için dua ederdi. Aynı zamanda, gelecek yıl da ondan istenen her şeyi daha iyi bir şekilde yerine getireceğine söz verirdi. Ancak ev sahibi tarafından kurban sunulduktan sonra, yukarıda belirtilen bahçe ekimi, özellikle kabak ve baharatlı bitki tohumlarıyla yapıldı, ki bu tohumların ertelenmemesi gerektiği daha önce belirtilmişti.⁵⁹

Cumartesi akşamı, Amşapı arifesi olan "küçük Amşapı" adı verilen günde, aile üyeleri kapları su, süt ürünleri, şarap, bal ve çeşitli tahıllarla doldururlardı; yatmadan önce hepsi yıkanmalı, iç çamaşırlarını değiştirmeli ve ertesi gün için temiz kıyafetler hazırlanmalıydı. Eskiden olduğu gibi günümüzde de, aileye "Paskalya şafağı" (amşapşara) dileğinde bulunan ailenin annesi, sakın bir ortamda soğan kabuğuyla belirli sayıda yumurta (genellikle yüz adet, muhtemelen "yüz"ün kutsal bir sayı olması nedeniyle) haşlar ve boyardı. Bayram gününde bu yumurtalar sadece ev halkına değil, eve giren herkese; komşulara, arkadaşlara ve akrabalara da verilir. Bugün ev sahibi, ayrıca çeşitli hamur işleri ve et yemekleri için erikten yapılan bir sos (sıdzbal) hazırlayarak bayram hazırlıklarını önceden hafifletebilir. Tüm bunları, doğal olarak, evin

⁵⁸ Geçmişte Çıxadıl ayinlerinde mum kullanılmazdı. Bugün bazı yerlerde bu ritüelin bir parçası haline gelmişse, bunu bir yenilik olarak kabul etmek gerekir.

⁵⁹ N.S. Canaşa'nın, Çıxadıl gününde "masa kurulduğu" ve üzerine "oruç yemeği" – açğexia konulduğu yönündeki açıklamasını doğru bulmak zordur (Canaşa, 1960: 35). Çünkü bu terim, etsiz yemeklerin tüketildiği bir dönemde yenen yiyecekler olarak anlaşılır. İkincisi, "masa kurulan" yerlerde sadece et, peynirle doldurulmuş hamur işleri ve ballı çeşitli tatlılar servis edilir. Bu günde, Çıxadıl'da hazırlanan masa, tarım tanrıçası Caca'ya adanmıştır ve sadece toprakta yetişen ürünlerden yapılan yiyecekler sunulur.

genç kadınlarının, genellikle gelin veya kızlarının yardımı olmadan yapmaz.

Birçok Abhaz ailesinde, özellikle şehirlerde, Ortodoks Kilisesi'nin etkisiyle yumurta boyama işlemi Kırmızı Cuma günü yapılır.

Şehir ortamında ise Paskalya arifesinde, Hristiyanlığın en gayretli takipçileri ev işlerini bitirdikten sonra kiliseye giderek ayine katılırlar; mum yakarlar, kendileri ve yakınları için ilahi merhamet dilerler. Gece geç saatlerde eve dönüp dinlenirler ve sabahleyin taze bir güçle Amşapı'yı "kendi tarzlarında" (apsua-adetiyle) karşılamaya hazırlanırlar.

Bayram Kutlamaları: Amşapı veya Büyük Amşapı kutlamaları, üçüncü pazar günü, şafak sökerken başlar. Genellikle ilk olarak ailenin reisi olan en yaşlı erkek kalkar. Aile reisi, Tanrı ve kabile üyeleri arasında bir bağlantı noktasıdır. Ailenin reisi, öncelikle ellerini ve yüzünü yıkar, ocağı yakar. Daha sonra avluya çıkar ve başı açık bir şekilde güneşin doğuşuna dönerek, büyük Tanrı'ya kendisine ve ailesine bu aydınlık günü, Amşapı'yı, sağ salim karşılama fırsatı verdiği için teşekkür eder ve gelecek yıl da aynı fırsatı vermesini diler: "Ançüa du, sızkuxyşou, uxişirgutzta sakuxşoup! İtabup, húa, uashüoit, taaçüala – xuiçla-dula, haibga-haizyüida, pışdzala abri amş, Amşapımş du, hapılartü eipş, alşara axihautaz azı. Suhüoit, çaangi abas hapılartü atagılazaaşa bzia hautarts!"

Bu duygusal ve coşkulu anın ardından, ailenin reisi av tüfeğini alır ve büyük bayramın şerefine havaya üç el ateş eder. Bu şekilde, erkek, Amşapı'yı layıkıyla karşılamaya hazır olduğunu tüm dünyaya duyurur. Silah sesleriyle uyanan evin hanımı – ailenin annesi, aile ocağının koruyucusu da kalkar. Ritüel yıkanmayı gerçekleştirdikten sonra, aynı şekilde Tanrı'ya şükranlarını sunar ve kaynaktan veya kuyudan taze su getirir.

Ocak başında buluşan karı koca, bayram gününün gelişini birbirlerine sarılarak kutlarlar, bunu çocuklardan gizlice ve sessizce yaparlar (küçüklerin önünde duygularını açıkça göstermek ayıp sayılır) ve "Çaanbzyala" – "gelecek yıla da iyilikle" derler.

Zorunlu sabah ritüelini tamamladıktan sonra, ilk işlerine başlarlar. Evin erkeği, avluyu dolaşır (her şey yolunda mı kontrol eder), kurban edeceği hayvanı ahırdan çıkarır ve evin avlusunda görünür bir yere bağlar (bu, ailenin bayramı gerektiği gibi karşıladığını tanrıya göstermenin bir yolu olarak kabul edilir). Evin hanımı ise mısır unu ve ekşi süt peyniriyle yapılan tuzlu bir lapa – "aylac" (açamuka) hazırlamaya başlar. Aylac'ı, iki nedenden dolayı ailenin sabah yemeği olarak hazırlar: 1) Bu yemek bir incelik ve bayram yemeği olarak kabul edilir; 2) Geleneksel inancıya göre, bayramı aç karnına karşılamak uğursuzluk getirir, aksi takdirde tüm yıl boyunca açlık hissi yaşanır. Bazen evin hanımı, Paskalya orucu nedeniyle aylac'ı aynı zamanda ritüel yemeği olarak da kullanır, çünkü henüz yeni doğum yapmış süt hayvanlarına bereket duası vermemiş ve evcil hayvanların tanrısı Aytar'a dua etmemiştir.

Gerçek şu ki, modern Abhaz toplumunda çok az kişi, kelimenin tam anlamıyla oruç tutmaktadır. Ancak hemen hemen her Abhaz, dini aidiyetinden bağımsız olarak, sadece Paskalya orucunu değil, aynı zamanda geleneksel duaların (anıxüara) yapılmadığı dört büyük orucu da iyi bilir.⁶⁰

⁶⁰ Orucun tarihsel köklerine gelince, muhtemelen yiyecek kıtlığının hissedildiği ve ilkbahara doğru kendini gösterdiği zamanlara kadar uzanır. Bu durum, yemek konusunda kendi kendine kısıtlamalar getirmeyi gerektiriyordu ve zamanla bu kısıtlamalar, gelenek tarafından yasallaştırılmış yasaklar haline geldi. Abhaz dilinde oruçla ilgili sektörel kelime dağarcığı bunun kanıtıdır: açbaara, açgara, açgaxia, sırasıyla "oruç", "oruç tutmak", "oruç yemeği" anlamına gelir. İlk terimin kelime anlamı "ağız çürümesi", diğer iki terim ise "ekmeği kendinden uzaklaştırmak" ve "oruç payı" anlamına gelir. Her iki terim de ekmek anlamına gelen "aça" kelimesinden türemiştir. Bu, Abhazların en eski yiyeceğidir. Buğdayın, eski Abhazların yaşam sistemindeki birincil ve en önemli tahıl olduğu, birçok leksikal kavramla doğrulanmaktadır: açaraz veya açarits – tahıl, açagäia – ekmek yemeği, açxuar – kazanın duvarında oluşan kızarmış kabuk, açaz – saman, açalt – tırmık, açargu – ekmek tahtası, açıs – bitkisel kökenli herhangi bir yiyecek, açara – doyma, açarha – besleme, açara – düğün, açeycikia – ekmek ve tuz vb. "Aça" terimi için bkz. İnal-İpa: 1965: 236).

Evin hanımı, eğer gerekliyse, tanrı Aytar'a dua etmek için pişirdiği yemeği büyük bir kaseye koyar ve masaya yerleştirir. Mutfağın sağ duvarına, o anda doğum yapmış olan hayvanların sayısı kadar mum diker ve yakar.

Doğuya dönerek, "süt hayvanlarını serbest bırakır" (axiaraxu rxı yakuitiltüweit) ve onların refahı için dua eder: "İneklerim, güzel ineklerim, bu andan itibaren özgürsünüz, kürkünüz ve dışkınız dışında hiçbir zarar görmeyesiniz! Aytar sizi korusun!" (Sijükua, sıxazınakua, yaxiarnaxis şuxı şüakuitup, şüxəujüi şüqijüi rıda pxasta şümouaaıt! Aitar dışıxılappaait!) "Süt hayvanlarını serbest bırakma" ritüeli, onun bu hayvanlardan elde edilen ürünleri anma masasına koymasına, evden çıkarmasına veya başkalarına hediye etmesine izin verir.⁶¹

Bu arada, ailenin reisi veya eşi sırayla ev halkını uyandırır ve bayram gününün geldiğini hatırlatır. Uyanan genç aile üyeleri de normal su ritüelini tamamladıktan sonra birbirlerini sıcak ve samimi kucaklamalarla tebrik ederler. Kahvaltıdan sonra, "büyük olanın 'savaşçısını' sunduğu, küçük olanın vurduğu" prensibiyle Paskalya yumurtalarıyla adeta bir "savaş" başlar. Kaybeden, kırık Paskalya yumurtasını kazanan tarafa verir. Kazanan, yumurtayı kendisi yiyebilir, ancak genellikle kabuğunu soyup "rakibi"yle paylaşır ve bilinen Paskalya dileklerini sunar.

Geleneksel Paskalya yumurta yarışmasında sıra, önce anne, sonra baba ve üç kuşaklı ailelerde sırasıyla büyükanne ve büyükbaba ile çocuklar arasında gerçekleşir.

Bayram sofrasında hem sığır hem de tavuk eti bulunması zorunlu bir koşul olarak kabul edilir.⁶² Ancak son zamanlarda küçükbaş hayvan sayısındaki önemli düşüş, birçok kişiyi bu durumu göz

⁶¹ EAC. *Laşüriapha Violetta* (54 yaş), Kutol köyünde doğup büyüdü, şu anda Mıku Ortaokulu'nda öğretmen (2012).

⁶² Ancak bugün Abhazya'da Paskalya oğlağı bulmak artık kolay değildir, çünkü köylülerin kişisel çiftliklerinin küçülmesi süreci, bilinen kolektivizasyon yıllarında başlamış ve küçükbaş hayvancılık üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır.

önünde bulundurmaya zorlamaktadır. Bazıları satın alınan etle yetinir. Ancak büyük çoğunlukla, her evde sofraya taze et getirmek için bir hayvan kesilir. Bu gereklilik, prestij veya misafirperverlik geleneğinden ziyade, tanrıya karşı bir borç duygusundan kaynaklanır. Tanrının gazabından korkma hissi de göz ardı edilmez: "Tanrı cimriliği affetmez." Bu nedenle her Abhaz, "toprağa kan göstermeye" – adgil aşarbara – çalışır.⁶³

Güneş "bir ağacın boyu kadar yükseldiğinde" (amra tzlaki aşüara yanyüeylak), ailenin reisi, "Paskalya" (kurbanlık) oğlağını (amşapıdzıs / амшапызгыс) evin avlusundaki gölgeli bir ağacın (genellikle gürgen veya defne) yakınına getirir. Oğlağın yüzünü ve ayaklarını yıkadıktan sonra, doğuya dönerek dua eder. Oğlak, dua edenin sağında durmalı ve dua eden, henüz çıkmış boynuzlarından tutarak onu sabitler. Ardından ev sahibi şu duayı okur:

– "Büyük Tanrı, altın (kutsal) ayağının tabanına kurban olurum! Bize gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını ver! Bizi merhametli bakışlarından mahrum bırakma! Sayende hepimiz sağlık içinde bu büyük bayramı karşılıyoruz. Bunun için hepimiz, genç yaşlı, sana minnettarız. Eğer bize bu fırsatı verirsen, gelecek yıl da seni daha iyi karşılayacağız! Kurbanın olurum!" (Анцæду, ухъышъыргæйтæ сакæыхшоуп! Уылпæхæ хæт, утæыпæхæ хæт! Улацш-хаа хæгумырхан! Уара иубзораны, иахъæ таацæала хайбга-хаизæфыда аныхæду хæпылоит. Итæбуп, хæа уаххæоит хæычгъы-дугъы. Фæангъы абас хæпужълар, сынтæа аткъысгъы егъны хæуцылоит. Сукæыхшоуп!)⁶⁴

– "Tanrı seninle birlikte dilesin!" (Amin)!

Dua tamamlandıktan hemen sonra, dua eden kurbanı başı güneşin doğuşuna, yüzü güneye bakacak şekilde yerleştirir (tanrının iradesinin yerine getirildiğine dair bir işaret) ve boynunu keser.

⁶³ Hristiyan selamlama formülü "İsa dirildi!" ve buna verilen yanıt "Gerçekten de dirildi!" Amşapı'da, Abhazca çevirisiyle bile yaygın değildir.

⁶⁴ Bu Etnografik saha çalışmaları, Abhazya Bağımsızlık Savaşı sırasında (1992–1993) Gürcü milisler tarafından yakılan ABİYALİ arşivinde saklanıyordu. Metin hafızadan yeniden oluşturuldu. Çalışmada yer alan diğer dua metinleri de benzer şekilde yeniden oluşturulmuştur.

Ailenin genç üyelerinden biri, evin ocağından aldığı yanan bir közü ona verir. Dua eden, bu közle oğlağın kanayan boğazını dağlar. Bu sırada ateşin adını yüksek sesle söylemek yasaktır ve daha da ilginç olanı, közün getirilmesi gerektiğini kimse kimseye söylemez; herkes, hayvanın kesildiği yere közün konulmasının gerekli bir ritüel olduğunu bilir. Bu ritüelin, etin zararsız hale getirilmesini ve lezzetini artırdığına inanılır. Ateş kültünün izleri açıkça görülmektedir. Ailenin genç üyelerinden biri, daha genç erkekler veya ergenlerin yardımıyla, oğlağın karkasını ağacın alt dallarından birine baş aşağı asar, derisini yüzer, parçalara ayırır ve yine avluda pişirir.

Hazır olduğunda, dua eden eti çıkarır ve ahşap bir tepsiye koyar. Bu tepsi, küçük bir platforma yerleştirilir. Duacı, tanrıya tekrar hitap eder ve aynı dua formunu tekrarlar, ancak bu sefer konuşmasına şu önsözle başlar: *Xazşaz Ançüa du, uaanza abzara usırbeit, uajü – agui aguatchüei! – "Yaratıcımız Büyük Tanrı, sana daha önce kurbanı canlı gösterdim, şimdi ise kalbini ve karaciğerini."*

Genellikle her ev sahibinin mahzeninde, sadece ikinci dua sırasında açılan alt tarafı sivri uçlu özel bir şarap küpü – amşapıhapşa – bulunur. Eğer ev sahibinin kendi şarabı yoksa, satın alır, çünkü tanrı tarafından yaratılmış bir içecek olan şarabın bu bayram gününde bulunması zorunludur.

Bazı kaynaklara göre, bir yüzyıldan daha kısa bir süre önce bazı aileler, "ne kadar borçlu olduklarına bağlı olarak" iki veya üç Paskalya oğlağını kurban ederdi (Canaşia, 1965: 36). Ancak burada da bir açıklama gerekmektedir. Yerel halkın anlatımlarına göre, eğer oğlakların kesilmesine üzülmüyorsa, istediği kadar oğlak kesebilirdi, ancak kurban olarak sadece bir tane kesilirdi: "Onlar çok küçük, süt emen yavrular, günah değil mi?"⁶⁵ Günümüzde, büyük çoğunlukla, tanrıya kurbanlık oğlakla dua etme ritüeli ve buna bağlı normlar büyük ölçüde basitleştirilmiştir; platformun yerini bir sandalye,

⁶⁵ EAC. *Goguapha-Biguaa Meri* (78 yaş), *Pakuas köyünde doğup büyüdü, şu anda Txina köyünde yaşıyor* (2012).

ahşap tepsi yerini metal bir kap alır, et ise evde, elektrikli veya gazlı ocakta pişirilir vb.

Ülkenin güneydoğu bölgesinde, birçok aile, Amşapı'yı en önemli gün olarak kabul eder ve aynı zamanda Elırnıxa'ya dua etmeyi de bu güne denk getirir. Elırnıxa, Abhazların geleneksel dini kutsal alanlarından biridir, günümüzde burada aynı adı taşıyan bir Hristiyan kilisesi de bulunur. "Nadiren de olsa, Bzıb Abhazya'sında da bu tür ailelere rastlanır. Bu ailelerin ataları, eski zamanlarda Abjua toplumundan ayrılmıştır. Onlar için bu kutsal alan, hala bir koruyucu kutsal alan olarak hizmet vermektedir."⁶⁶ Bu tür ailelerin bahçelerinde genellikle eski bir demirhane veya onun bir taklidi – "güçlü bir kutsal alan kalıntısı" (Aelırnıxa atsıpcüaxa) bulunur.

Bu tür her ailenin bahçesinde, gözlerden uzak, en güzel yerde, Elırnıxa'ya dua etmek için siyah şarapla dolu bir küp – Aelırnıxahapşa – gömülüdür. Genellikle üç yılda bir, aile geleneğine bağlı olarak bir yaşında veya hatta üç yaşında bir keçi kurban ederler, diğer zamanlarda ise bir börek ve mumla yetinirler.

Hayvan, öğleden önce, kutsal küpün yanında, doğrudan Şaşfüi'ya (demircilik tanrısı) dua edildikten sonra kurban edilir:

– "Güçlü Şaşfüi – yedi kutsal alanın (anıxa) koruyucusu, altın (kutsal) ayağının tabanına kurban olurum! Bugün, tüm ailemizle birlikte, genç yaşlı, büyük bayram Amşapı'yı eski geleneklerimize uygun bir şekilde neşeyle karşılarken, sana bir ricada bulunuyoruz: Bize merhametini ver, bizi gözet, bizi koru, bugün olduğu gibi gelecek yıl da seni sıkıntı ve hastalıklardan uzak bir şekilde karşılayabilelim! Bilgisizliğimizi affet, eğer bir eksiğimiz varsa bağışla! Şimdi sana canlı bir kurban göstereceğim, biraz sonra ise onun kalbini ve karaciğerini göstereceğim" (Акыр зымчу Шьашәхьах, ухьышыргәытца сакәыхшоуп! Иахьа, хәычгьы дугьы таацәаныла хгәыргъо аныхәаду, Амшапцы, ханапыло аамтазы, аханатә аахыс ишхәқәу еицш, ухьз ала хныхәоит улыпцха ҳаутаразы, уххылапшпазы, хухьчаразы,

⁶⁶ ЕАҢ. Etnolog Bartsitspha Marina'nın sözlerinden, Blabırxua köyünde doğup büyüdü, şu anda Sohum'da yaşıyor (2012).

хъаабæа хамамкæа еаны цшзала хнаушьтразы, иахзымдыруа хæтоумтцаразы! Уажæы абзара усырбоит, нас – агæи-агæатцæи).⁶⁷

– *"Tanrı seninle birlikte dilesin!" (Ançüa iutsihüaaait)!*

Dua bitiminden sonra, duacı kurbanlık hayvanı üç kez sağdan sola çevirir ve yukarıda tarif edilen prosedürlere uygun şekilde keser. Bu sırada tüm aile, duacının ve kurbanlık hayvanın arkasında diz çökmüş şekilde, konuşmayı huşu içinde dinler. Ardından ayağa kalkıp hep bir ağızdan "amin" der ve dairesel dönüşler yaparlar.⁶⁸ Dua eden kişi, özellikle bu tören için hazırlanmış olan ritüel mumu yakar ve onu törenin gerçekleştirildiği ağacın altına yerleştirir.

Dua eden kişi, kurban kesme sırasında vaat ettiği gibi, bir kez daha dua eder, yani et piştikten sonra da dua eder. Bu sırada evin hanımı da ocak ateşinde veya fırında, buğday unu, yumurta sarısı ve ekşi sütle karıştırılarak yapılan ve içi peynirle doldurulan ritüel bir pide türü olan açaşü "ачашә" pişirir.

İkinci duanın düzeni ve sırası, ilk duadan farklı değildir, ancak dua eden kişi bu kez vaat ettiği şeyleri yerine getirdiğini ve kurbanlık yiyecekleri sunduğunu belirtir. Dua eden kişi, yavaşça ve saygıyla, içinde seçkin siyah üzümlerden (özellikle "İzabella" cinsi) yapılmış şarap bulunan özel testiye açar; eğer varsa su kabağından yapılmış bir kepeçe ile, yoksa bir bardakla şarabı alır. Ardından sağ eline şarap dolu bir bardak, sol eline de üzerinde kurbanlık hayvanın kalbi ve karaciğeri ile özel çöreğin takılı olduğu üç dallı fındık dalını alır ve bilinen duayı okur.

Dua törenini tamamlayan dua eden kişi, bardaktan bir yudum şarap içer ve kalanını kalp, karaciğer ve çöreğin üzerine döker. Yaş

⁶⁷ *Abhaz Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsü (AbİYALİ) arşivinde saklanan ve yukarıda belirtilen dönemde Gürcü militanlar tarafından yakılan el yazması. Hafızamdan yeniden oluşturulmuştur.*

⁶⁸ *Hatırlıyorum, her yıl Amşapı gününde dindar insanlar olan anne ve babam Aylırxıxa'ya dua ederdi. Annemin ailesinin evinde de benzer bir kulte defalarca şahit oldum. Bu dua formülü, metinde yer alan diğer dua formülleri gibi, ortalama bir versiyondur: bazıları daha uzun ve süslü, bazıları ise daha kısa ve mütevazı bir şekilde dua eder.*

hiyerarşisine uygun olarak, dua eden kişi ev halkına kurbanlık yiyeceklerden birer parça dağıtır ve her birine şu kalıplaşmış iyi dilekleri söyler: "Onun (kutsalın) gözlerinin sıcaklığını (merhametini) alasin!" (алыпха уоуааит). Duacının talimatıyla, tüm yetişkin katılımcılar hatta normalde alkol kullanmayanlar da şarabı tadar. "Tanrı'nın kanunu budur" (Анцәа ус иақәйтхәхейт).

Ritüel yiyecekler ve ritüel şarap evin dışına çıkarılmaz. Ancak, aileyi kutlamaya gelen tüm misafirlere bu yiyeceklerden ikram etmek yalnızca serbest değil, aynı zamanda zorunludur: "Misafir Tanrı'nın lütfudur." Misafirler de yemeğe başlamadan önce ev sahiplerine şu sözleri söylemek zorundadır:

– "Dua ettiğinizin merhameti üzerinize olsun!" (Шәзымтәныхәәз алыпха шәоуааит).

19. Yüzyılın ikinci yarısına, yani Abhazların büyük çoğunluğunun denizaşırı ülkelere sürgün edilmesine kadar, Orta Abhazya'da, Guma'da, Amşapı gününde yüksek dağ köyü Pshu'da bulunan İnal-Quba kutsalına dua edilirdi – bu kutsal, Aelırxıxa kadar güçlüydü. Günümüzde bu eski gelenekten geriye hiçbir iz kalmamıştır. Sadece Abjua bölgesindeki bazı aileler, atalarının yaşadığı yerlerden göçenlerin torunları, bu geleneği sürdürmektedir.

Yakın geçmişte, büyük bayram gününde ayrıca bireysel bir kült olan "Tanrı payına" (анцәахәы) da dua edilirdi. Geleneksel Abhaz inancına göre, her aile, her klan, hatta her insan Tanrı'nın bir payına sahiptir. "Tanrı'nın payı", aileyi kötü ruhlardan koruyan, yüce tanrı ile aile arasında bağ kuran bir koruyucudur. Ailenin mahzeninde, ritüel şarabın saklandığı özel bir testi bulunurdu. Bu küpün açılması, yukarıda tarif edilen törende olduğu gibi, bir oğlağın kurban edilmesiyle gerçekleştirilirdi.

Ancak, bu kültün işlevsel amacında dua formülü bir öncekinden biraz farklıdır:

– "Bugün Paskalya günüdür. Bu büyük bayramda, tüm aile olarak senin ayaklarının dibinde duruyoruz, ey yüce Tanrı'nın güçlü ortağı, senden bizi merhametinden mahrum etmemeni, bizi bugüne kadar olduğu gibi korumanı ve himaye etmeni diliyoruz! Hepimiz senin

kulunuz, gücümüz yettiğinde sana hizmet ediyoruz. Hayatımızda varsa, cehaletimiz ve ihmallerimiz için bizi affet" (Иахьа мшацуп. Абри аныҳәаду аены таацәала ҳааианы уара, Ҳанцәахәы, ушыапаҭы хҭылоуп. Улацш-хаа ҳагумырхан, хуҳәоит! Уаххылаш, ҳахьча, иахьа уажәраанза ушаххылашуаз еицш, хшыухьчоз еицш. Ҳара уара ҳауматцүцәоуп, иҳалшо ала уматц аауеит, иахзымдрыз, иҳагхаз акры ыказар, ҳаҭоумтҭан)!

Nadir istisnalar dışında, bugün bu dua neredeyse unutulmuştur.⁶⁹

Tanrı seninle birlikte dilesin (Анцәа иуциҳәааит)! Şimdi Amşarı bayramının kendisine dönelim.

Anma sofrası: Tüm kült törenlerinin tamamlanmasının ardından, öğleden sonra başlangıcında, ailenin baba tarafından akrabaları için bir "anma sofrası" kurulur. Güneydoğu Abhazlarında, bayram günü kurulan anma sofrasında, diğer şeylerin yanı sıra, bir mum yakılmalı ve masanın altına, yere, közlerle dolu bir tava yerleştirilmelidir. Bu

⁶⁹ "Tanrı'nın Aile Payı" duası – аҭаацәа рынцәахәы – N.S. Canaşiya'nın belirtilen çalışmasının ilgili bölümünde (1965: 37) anlatılmaktadır, ancak burada iki farklı kült birleştirilmiştir: Анцәахәы ve Анцәахәа – "Yüce Tanrı'nın payına (kısmına) dua" ve "Yüce Tanrı'nın kendisine dua". N.S. Canaşiya, "Ançüaxu"yı "Tanrı'ya ait olan pay, Tanrı'nın kendisine borçlu olan Abhaz klanlarından aldığı şey" olarak anlar. Aynı zamanda, dua eden aileye yönelik yasaklayıcı normları da şaşırtıcı bir kesinlikle yorumlar: "...kurbanlık sunuları yalnızca ev halkı tarafından yenebilir ve içilebilir. Evlenmiş kızlar bile yabancı sayılır." Gerçekte ise Yüce Tanrı'ya, Ançüa'ya yapılan dua – "Ançüahüa" (abj.) veya "Gökte olan" (bzp.), genellikle ilkbahar sonunda veya yaz başında, herhangi bir bayrama bağlı olmaksızın ayrı bir şekilde yapılır. Canaşiya bu kültü, gök gürültüsü ve şimşek tanrısı Afı kültüyle de karıştırır. Bu kült sırasında, genellikle meşe koruluklarında kurban sunulur. Bu kültün kökeni, bugün onu uygulayan klanın uzak atalarının yaşamında bir zamanlar gerçekleşmiş olan belirli bir olaya dayanır. N.S. Canaşiya'nın kendi ifadeleriyle, "bu duaya (ormanda – V.B.) çevredeki tüm erkekler katılır." Yani "Анцәахәа / Хыхь укәу" kültü halkın tamamını ilgilendirirken, "Анцәахәы" kültü bireysel ve özeldir. Ne yazık ki, N.S. Canaşiya'nın Ançüa ve Ançüaxu arasındaki farkla ilgili yanlış görüşü, Y.G. Argun'un "Abhazlar" (2007; 2012: 348) adlı kolektif monografiinde yer alan "Geleneksel Takvim Ritüelleri ve Modern Bayramlar" adlı çalışmasında da izlenmektedir.

tavaya parçalar halinde tütsü atılır. Kuzeybatı Abhazlarında ise "mum yalnızca ailede yakın zamanda bir ölüm yaşanmışsa ve yıl dönümü henüz dolmamışsa yakılır, ancak tütsü zorunludur."⁷⁰

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, ölü akrabaların anısına kurulan sofraya tüm bayram yiyecekleri konur, ancak keçi eti konmaz; "çünkü keçi kurnaz bir hayvandır".⁷¹

Aile reisi, giriş kapısına dönerek, ölülerin ruhlarını sofraya davet edip şöyle der:

– "Evimize buyurun, ellerinizi yıkayın, yavaş yavaş yiyip için, istediğiniz kadar, zavallılar" (шәыџнал, шәара рыцџакәа, шәыџнал, акы шәацәымшәака, шәнапкәа зәзәаны, шәтәа, шәгәы иахьынзатаху, шәмыцџакыкәа, крышәфа, крышәжәы)!

Ev hanımı, ölülerin ellerine su dökme hareketini taklit eder, bir havlu uzatır, sandalyeleri masadan uygun bir mesafeye çeker ve onları oturtur. Ardından, "oturan ölülerin" sayısına göre Paskalya yumurtalarını alır, her yemekten birkaç parça ayırır ve her birinin tabağına koyar, bardaklara şarap doldurur ve biraz sonra şarabın bir kısmını döker. Bazı durumlarda, "öteki dünyadan gelen misafirlere" aile reisi kendisi servis yapar. Bir süre sonra, o ya da ev hanımı masayı hafifçe sallar ve mumu söndürerek "yemeğin bitişini ve ölülerin ayrılışını" simgeler. Her yemekten koparılan yiyecek parçaları, artık yiyecek için başvuracak kimsesi olmayan "apsxiıpsı, adıpsıla" – (yani yaşayan akrabası olmayanlar) için avluya atılır. Ölüler için doldurulan şarap ve su da dökülür.

⁷⁰ Kişisel arşiv. Blabırxua köyünde doğan ve yaşayan Dbarıpha Şamoni (76 yaşında) ve Xuap köyünde doğup büyüyen, şimdi Blabırxua'da yaşayan Tarıpha-Pkin Lida (80 yaşında) ile yapılan görüşmeler (2012).

⁷¹ Kişisel arşiv. "Abhazların 'kirli hayvan' olarak gördüğü domuz etinin böyle kutsal bir sofraya konulması düşünülemez bile. Anma yemeği için yalnızca koyun ve sığır eti kullanılabilir" – Tarıpha-Pkin Lida'nın sözleri (2012).

Törensel ziyafet: Ölüleri anma töreninin tamamlanmasının ardından, törensel bir sofra (аишәа-шкәакәа) kurulur.⁷² Sofra, her türlü geleneksel yemek ve içeceklerle dolup taşar.

Bayram neşeyle, uzun süre devam eder, hatta gece geç saatlere kadar sürer. "Uzun" olmasının bir nedeni de, akrabalar arasındaki karşılıklı ziyaret geleneğinin hâlâ oldukça güçlü olmasıdır. Özellikle uzakta yaşayan çocuklar veya yakın akrabaların gelişi ayrı bir bayram havası yaratır. Genellikle bu günde, yetişkin çocuklar ebeveynlerine, kardeşlerine ve tabii ki "büyük evde" (baba evinde) yaşayan çocuklara hediyeler verir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, Paskalya gününde akrabalar arasındaki sıcak geleneksel ilişkiler ve sofrada uyulması gereken görgü kuralları her zamankinden daha fazla önemsenir. Bu davranışlar bazen yapmacık veya zorlama olsa da, yaşlı neslin hafızasında hoş bir iz bırakır, çünkü onlar için bu gelenekler nostaljik bir anlam taşır.

Amşapı bayramını, komşuların birbirini ziyaret etmesi ve tebrik etmesi geleneği olmadan düşünmek de mümkün değildir. Komşular, sosyal, ekonomik ve manevi yaşamın her alanında sıkı bir bağ içindedir. Bu günde hareketin ana lokomotifleri genellikle çocuklardır, çünkü onlar arasında "Paskalya yumurtalarını tokuşturma" (акәтағъейнкъара) heyecanı vardır.

Bayram döngüsünün son kısmı: Geleneksel yaşam tarzına bağlı Abhazlar, bayramın ertesi günü, Pazartesi günü, aile mezarlığını ziyaret ederek ölen akrabalarını anar ve orada da bir sofra kurar. Ancak modern Abhazlar, geçmişte Abhazların ritüel kültüründe var olduğu söylenen "ölenlerin ruhuna dua etme" törenini bilmemektedir. Bu tören, muhtemelen komşu bölgelerden gelen bir "göçebe ritüel" idi. Geleneksel olarak Abhazlar, Paskalya sonrası haftayı "ölü akrabaların eve bağlı olduğu zaman" (ацсы аоны

⁷² *Ayşüa-şkuakua (Аишәа-шкәакәа) – hayatın neşeli bir olayına adanmış sofra.*

данадыпшыло) olarak kabul eder ve her gün yemekten önce "onların paylarını da sofraya koyarlar" (аңсцәа рхәы аныртцойт).

Modern Abhaz toplumunda, birçok köyde bayram döngüsü, "kadın Paskalyası" (Ахәса рымшапы) olarak adlandırılan ve Amşapdu – "Büyük Paskalya"dan sonraki ilk Pazar gününe denk gelen bir törenle sona erer. Bu günde de Paskalya yumurtaları boyanır, bayram sofrası kurulur ve eğlenceli bir şekilde kutlanır, ancak bu kutlama Amşapı günündekine kıyasla daha mütevazıdır. Ertesi gün, bu yumurtaların bir kısmı mezarlığa götürülür. Bzıb bölgesinde ise bu gün biraz farklı bir isimle, "ölülerin kadın bayramı" (ахәса рыпсынхәа) diye anılır;⁷³ Yazılı kaynaklara göre, geçmişte "kadın Paskalyası"nın ikinci yarısı tamamen oyunlara ayrılırdı ve bu oyunlarda "at yarışları özel bir yer tutardı" (Canaşıya, 1965: 45).

Kadın Paskalyası, tarım işlerinin başlangıcını simgelerdi. Ülkenin ovalık ve tepelik bölgelerinde bu, tarlaların işlenmeye hazırlanması anlamına gelirken, dağlık bölgelerde ise hayvanların ilkbahar otlaklarına çıkarılması (ааптпа) anlamına gelirdi.

Modern Abhaz yaşamında gözlemlenen ritüellerinin azalması, bayramın süresini de etkilemiştir. Bayram döngüsü en aza inmiştir ve en iyi ihtimalle dört günü kapsar; Perşembe, Cuma, Cumartesi ve elbette Pazar günü. Dolayısıyla, yukarıda bahsedilen diğer ritüeller ya tamamen ortadan kalkmış ya da çok zayıf bir şekilde uygulanmaktadır

Bayramın sembolleri: Amşapı'nın vazgeçilmez unsurları şunlardır; "Paskalya (kırmızı) yumurtası" (амшапыкәтаҭь), "Paskalya (kurbanlık) oğlağı" амшапызыс ve siyah şarapla dolu "Paskalya testisi" амшапыхапшыа.

Paskalya yumurtası (Амшапыкәтаҭь). Abhazların inancına göre, bu yumurta büyük bir büyüsel yük taşır. Erkekliği simgeleyen bu yumurta, ailenin genç üyelerini ve onları çevreleyen tüm canlı

⁷³ Kaldaxuara köyünde doğup büyüyen dilbilimci Xetsiya Anatoli (69 yaşında) ile yapılan görüşme (2012).

organizmaları bereket, büyüme ve refahla donatmayı amaçlar. Ritüel yumurtanın boyandığı kırmızı renk, aileye neşe getiren bir güç, ocaktaki ateş gibi evde huzur kaynağı ve aynı zamanda yaşam veren güneşin sıcaklığı olarak anlaşılır.⁷⁴

Abhazların ritüel yumurta anlayışı, bir dereceye kadar, eski kültürlerin gelenekleriyle benzerlik gösterir. Dünya mitolojisinde yumurta, evrenin kaynağı ve yaratıcı bir gücün kişileştirilmesi olarak karşımıza çıkar (Toporov, 1982: 681). Mısır mitolojisinde yumurta, insana yaşam ve ölümsüzlük için potansiyel bir imkân sunar. Bu nedenle, ilkbaharda Nil'in taşması sırasında, boyanmış yumurtaları değiş tokuş etme geleneği vardı (Sunny 7...). Yumurta, Zerdüşî bayramı olan Nevruz'un da bir simgesiydi (Doroşenko, 1982: 72). Bilindiği gibi, Nevruz ateşe – yaşam gücünün koşuluna – adanmıştı ve bahar ekinoksunda kutlanırdı (Boyce, 1987: 45).

Paskalya oğlağı (Амшапызыс). Bu ailenin Tanrı'ya sunduğu bir hediyedir. Etnolojik açıdan bakıldığında, bu kurban, "Tanrı'nın lütfunu kazanmak ve düşmanlığı azaltmak" amacı taşır. (Taylor, 1939: 391). Kurban, "kozmozik bir sembol olarak, kutlama yapan aileyi kutsal dünyaya bağlayan bir köprü görevi görür." Etnoloji, eski insanların "tanrılara adanan kurbanın, mevsimlerin düzenli değişimini, neslin devamını, bol ürün alınmasını, hayvanların üremesini ve diğer arzulanan nimetleri sağlayan mekanizmaları harekete geçirdiğine" inandığını da bilmektedir (Albedil, 2012: 73). "Kurban-hediyenin sunulması, yeni bir zaman döngüsünün başlangıcıyla ilgili törenlerin bir parçasıdır. Bu, belirli bir kozmozik anlatıyla bağlantılıdır" (Eliade, 1987: 43). Tanrıya bir hediye olarak sunulan kurban, insanın çevresindeki dünyayla bütünleşme hissini, doğal yaşam akışının bir parçası olduğunu ve doğa ile kültürün çeşitli ve farklı yönlü süreçleri arasında var olması gereken dinamik dengeyi destekleme, bozmama arzusunu ifade eder (bkz. Dmitriyeva, 2012: 36; Şternberg, 1936: 19).

⁷⁴ Kişisel arşiv. *Sohum'da yaşayan Çağuaapha Luda (72 yaşında) (10.01.2017) ve Araduw köyünde yaşayan Tarıpha Rena (72 yaşında) (10.01.2017) ile yapılan görüşmeler.*

Amşapı kutlamasında, kurban ritüelinin önemli bir yönü, "ilk doğan yavrulardan bir oğlağın kanıyla toprağı sulamak"tır. Bu, "Toprağı kan gösterme" (adgılaşarbara) ifadesiyle açıkça aktarılan kutsal bir anlam taşır. Rahip bununla yalnızca yüce tanrı Ançüa ile değil, aynı zamanda dünyanın bölümlerini koruyan tanrılar üçlüsüyle de bir bağ kurar: Gökyüzü – Ançüa, yeryüzü – Anan ve yeraltı – Atsax. Bu üçlünün uyumlu eylemi olmadan, beklenen sonuca ulaşmak mümkün değildir. Amşapı gününde gerçekleştirilen bu zorunlu eylem, ailenin ve tüm geçim kaynaklarının verimliliğini sağlamanın bir teminatı olarak algılanır; bu, kavramın en geniş anlamıyla bir bereket güvencesidir.

Paskalya küpü (Амшапыхащша). Paskalya küpü, ailenin tarım işlerindeki refahının bir simgesi olarak görülür. İçi, ilk siyah üzüm hasadından elde edilen şırayla doldurulur. Küpün ritüel olarak kapatılması ve açılması, aile reisi – evin rahibi – tarafından kutsal bir görev olarak kabul edilir. Genel olarak, Abhaz geleneksel yaşam kültüründe şarap kültü, eski önemini hâlâ korumaktadır. Şarap, Abhazlar için tanrısal bir armağan, tanrısal bir nektar olarak kabul edilir. Abhazlar, ölçülü miktarda şarap tüketmenin vücudu güçlendirdiğine, damarları genişlettiğine, bağışıklığı artırdığına ve hem fiziksel hem de zihinsel performansı yükselttiğine inanır. Ayrıca, her türlü hastalıkla savaştığına inanılır. Burada kastedilen, tanrısal kanla özdeşleştirilen siyah (kırmızı) şaraptır.

Sonuçlar veya tarihsel bir bakış: Abhaz Paskalyası'nın ritüel uygulamaları, Hristiyan Paskalyası'ndan farklıdır, ancak bazı durumlarda Hristiyan geleneğinin etkilerini taşır. Özellikle, bayramın tarihi Jülyen takvimine göre belirlenir. Abhazlar, bu tarihin "kaymasının" sırlarını iyi bilir. Bugün Paskalya, Mart dolunayından sonraki ilk Pazar gününe denk gelir. Eğer Mart dolunayı ayın ilk yarısından önce gerçekleşirse, bayram Nisan dolunayından sonraki ilk Pazar gününe ertelenir. Her şey, on dokuz yılda bir tekrar eden ay evrelerine bağlıdır. Ancak, Abhaz Paskalyası'nın kutlanma şekline bakıldığında, Hristiyan Paskalyası'nın halkın yaşamına girmesinden

önce, bayramın yalnızca dolunay döneminde kutlandığı ve bu dönemin tarımsal yaşamda büyük öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁵

Bu arada, Amşapı'nın ortaya çıkışının kesin kronolojik tarihini belirlemek mümkün değildir. Bununla birlikte, çiğ bir yumurtaya haç işareti çizip onu yaşam alanının zemininde yuvarlama ritüeli, ilginç bir düşünceye yol açmaktadır.

Zaman ve uygulama biçimine bakılırsa, bu ritüel, haçın bir fetiş olarak algılandığı dönemlere kadar uzanmaktadır. Dahası, çocukların ebeveynleriyle Paskalya yumurtalarını tokuşturma yarışmasının sırası – "önce anne, sonra baba" – uzak bir geleneğin, özellikle de anaerkil bir geleneğin yansımasıdır.

Amşapı'nın başlangıçta, doğanın katı ritmine uygun bir kozmogonik ritüel olarak ortaya çıktığı varsayılabilir. Doğanın parlak bir şekilde canlandığı dönem – ilkbahar ekinoksu (21-23 Mart), doğanın çiçeklendiği dönem (тамашәтын). Abhazlar, bu dönemi "gündüz ve gecenin eşitlendiği zaman" (амши атхи анекарахо) olarak adlandırır ve bu dönemde çevrenin insanın tüm girişimlerini desteklediğine inanırlardı. Büyük iş bölümünün yaşandığı Neolitik çağda, Amşapı, çiftçiler arasında bahar ekiminin başlangıcıyla, hayvancılar arasında ise bahar buzağılama dönemiyle ilişkilendirilerek tarımsal bir renk kazandı.

Muhtemelen, başlangıçta yeni doğan bir oğlak, evcil hayvanların tanrısı Aitar 'a kurban edilirdi. Tarımın rolünü ise, tahıl tanrıçası Caca (Цацъа)'ya ve ilk tahıl ekimine adanan Çıçxadıl (Чычхадыл) ritüeli simgeler. Abhazların dini sisteminde yüce tanrı figürünün oluşmasıyla birlikte, bu bayram hem çiftçiler hem de hayvancılar için evrensel bir nitelik kazandı.

Zamanla, Abhazlar ilkbahar ekinoksunu yalnızca gündüz ve gecenin eşitlendiği bir dönem olarak değil, aynı zamanda çeşitli sıfatlarla nitelendirdiler: "doğanın uyanış zamanı"

⁷⁵ Örneğin, meyve ağaçları dolunayda dikilir, böylece meyveler dolunay gibi büyük, yuvarlak ve parlak olur. Dolunayda ayrıca kabakgillerin tohumları da ekilir.

(ацсабараҕыхамта), "yılın neşeli zamanı" (ацсабарагэылтымта / ашықэсгэылтымта). Bu sıfatlar, dünyanın durumunu yansıtır: günler daha uzun ve daha sıcak olur, herkesin morali yüksektir, yeni bir yaşam ve yeni iş başarıları için istek vardır, herkes baharı – her şeyin başlangıcını – kutlar.

Bu doğa olayının, "yaşama zamanı" (анхараамта) gibi karmaşık bir kelimeyle ifade edilmesi tesadüf değildir.

Mevcut etnografik ve filolojik saha materyalleri, Amşapı'nın kökeninin, geçmişte Abhaz dünyasının yakından temas halinde olduğu Yakın Doğu'nun eski uygarlıklarında olduğu gibi, ilkbahar ekinoksuna dayandığını göstermektedir.⁷⁶

Böylece, ilkbahar ekinoksu yeni yılın başlangıcı, Amşapı ise Abhaz Yeni yılı olarak kabul edilirdi. Bu, "amşapı" teriminin kendisinden de anlaşılmaktadır: "amş" – gün ve "p" (öndeki) – ön, ilk. Geçmiş zamanlardan bahsetmeye gerek yok, günümüzde bile Abhazlar – genç yaşlı demeden – "Paskalya şafağını" (мшапшара) sabırsızlıkla beklerler, çünkü bu şafağın ardından yeryüzündeki yaşamın daha iyi ve daha güzel olacağına inanırlar. Onlar için Amşapı, bayramların bayramı olarak kabul edilir. Bunun kanıtı yalnızca yukarıda anlatılan eğlenceli etkinlikler ve görkemli ziyafetler değil, aynı zamanda onunla ilişkilendirilen atasözleri, kelime öbekleri ve deyimlerdir: (амшапгэырҕара) – Paskalya neşesi; амшпы зызшаз – Paskalya şafağına erişen (olağanüstü mutlu olan); (амшапы дапылоушә) –

⁷⁶ Eski Mezopotamya'da, ilkbahar ekinoksu dönemi, Dicle ve Fırat nehirlerinin sularının yükseldiği zaman, tanrı Marduk'un yıkım ve ölüm güçlerine karşı zaferini simgeliyordu. Bu nedenle, bu günlerde ışığın karanlığa karşı zaferi ve yeni yılın başlangıcı kutlanırdı. Eski Mısır'da da ilkbahar ekinoksu döneminde, Nil'in taşmasının başlangıcında yeni yıl kutlanırdı. Babil'de ise ilkbaharın ilk günü ve yılın başlangıcı, ilkbahar ekinoksundan sonraki ilk dolunayın başladığı gün olarak kabul edilirdi, çünkü günlerin uzaması yeni yılın mantıklı bir başlangıcıydı. Eski Aryenlerde ise ilkbahar ekinoksu, Novruz / Nowruz olarak bilinen en büyük dini bayram olarak kabul edilirdi ve güneş adanmıştı (daha sonra Zerdüştlük tarafından benimsendi). Farsçadan çevrildiğinde bu terim, "yeni gün / ilk gün" anlamına gelir, tıpkı Abhazca'da olduğu gibi.

Paskalyayı karşılar gibi (çok sevinen); (мшапаџены еиџш) – Paskalya günü gibi (çok iyi); (ула хыуџар, амшаџгы цоит) – gözlerini kapatırsan, Paskalya bile fark edilmeden geçer; (мшапшара еиџш избоит) – Paskalya şafağını severim; (амшапаџены, акрыфаны сыкоуп, зхџаз, иеиџш) – Paskalya günü ev sahiplerine tok olduğunu söyleyen biri gibi (Paskalya günü ikramı reddedebilir misin?); (мшапазгы зхарџ ззымџсахыз) – Paskalyaya bile yeni bir gömlek alamayan (alay konusu); (уахџша дыџсааит, ам шапаџены уаазтгы, акры уџасымџоз) – kızkardeşin ölsün, neden bana Paskalyada gelmedin, seni doyururdum (cimri bir kız kardeş hakkında). Elbette, bunlara ek olarak yukarıda bahsedilen Paskalya sabahı, Paskalya günü, kurbanlık oğlak, kurbanlık çörek, kurbanlık testi ve bayram yumurtası gibi terimler de bu kapsamdadır: (амшаршара, амшаримш, мшардзис, амшарипаша, амшарџашү, амшарикутаџи). Kısacası, hiçbir geleneksel Abhaz bayramı, Amşarı kadar kendi adından türetilmiş bu kadar çok terim ve kavrama sahip değildir. Ayrıca, "amşarı" terimi genel olarak bayram günüyle eş anlamlıdır. Mantıklı olarak, en önemli aile kültlerinin gerçekleştirilmesi için en uygun gün, Abhaz Paskalyası – yeni yılın başlangıcı – olarak kabul edilirdi. Etnolojik açıdan ilgi çeken bir diğer konu da, Abhazların Paskalya günü birbirleriyle karşılaştıklarında söyledikleri tebrik ve iyi dilek formülleridir:

– Ёааныбзиала! (Kelimenin tam anlamıyla: "Gelecek yılı da iyi karşıla!")

– Ёаангы-џахџгы анџаа унаишьџааит! ("Tanrı'nın yardımıyla gelecek yıla da ve sonraki yıla da eriş!")

"џаани-Ёааны", "аџа- «аџа" (Ё ve Ч birbirinin yerine kullanılabilen seslerdir) – buğday / ekmek ve "N" – ise yer / zamanı gösteren lokatiften oluşan karmaşık bir kelime olarak anlaşılır.

Gerçekten de, geçmişte, buğday ithalatı başlamadan önce, Abhazlar kışlık buğday yetiştirirlerdi ve bu buğday ilkbahar ekinoksuna kadar filizlenirdi. Genel olarak, bu selamlama ve iyi dilek

formu yalnızca Amşapı gününde uygundu, ancak daha sonra diğer bayramlara da yayıldı.

Son iki yüzyılda, özellikle Sovyet siyasi sistemi döneminde yaşanan değişikliklere rağmen, Amşapı bugün hala en parlak bayram olarak kabul edilmekte ve yüce tanrı Ançüa'nın adıyla ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla, Amşapı, dünyanın yaratılış ve yenilenme günüdür.⁷⁷ Abhaz dilinin türetilmiş kelimeleri ve deyimleri ile Abhaz doğasının kendisi bunun bir kanıtıdır.

⁷⁷ Abhaz etnolojik literatüründe karşılaşılan bir görüşe göre (Argun, 2012: 346), eski takvime göre Ocak ayının arifesi (Ajırnıhüa-Ажьырныхәа), Abhaz doğasının derin bir uykuda olduğu (aңсабара аныцәоу) zaman, dünyanın yaratılış günü olarak kabul edilir. Ancak bu görüşün hatalı olduğu düşünülmelidir.

Ançüahüa / Gökte olan (Ançüahüa) – Yüce Tanrı Kültü

Konunun Özü: Önceki bölümde de belirtildiği gibi, geleneksel Abhaz dininin panteonunda merkezi bir yer tutan, Yüce Tanrı Ançüa'ya adanan kültüredir. Buna bağlı olarak, bu kültüre adanan ritüel dua, ritüelleştirilmiş ayinler sisteminde en önemli yeri işgal eder.

Yüce Tanrı'ya yapılan dua, Ançüahüa/ ançüar nıhüara veya Gökte olan olarak adlandırılır. İlk iki terim daha çok Doğu Abhazya'ya özgüdür, üçüncüsü ise Batı Abhazya'da kullanılır. Bu kültürün uygulanması, **ya bireysel bir ailece ya da bir patroni (abipara) içindeki aile grupları tarafından gerçekleştirilir**; bu, "büyük babaların kararına" bağlıdır. Yüce Tanrı'ya birlikte dua eden kan bağı olan aile grupları için şu ifadeler kullanılır: Abjua'larda Zçüaşxuı eylow "Aynı mumu paylaşanlar"; Bzıp'larda Anıhüara zzeılow "Kültü bir olanlar".

Genel olarak, Ançüahüa / Gökte olan evrensel bir kültürel eylemdir; geleneksel yaşam tarzını sürdüren herkes, Hristiyan veya Müslüman inancına bakmaksızın bu ritüeli gerçekleştirir.

Yüce Tanrı'ya adanan kültürel ayinler, Abhazların dini yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak ilk kez, geçen yüzyılın başlarında N.S. Canaşıya tarafından yazılan "Abhazların Dini İnançları" adlı çalışmada kaydedilmiştir. Bu nedenle, modern Abhaz araştırmacıları olarak ona minnettarız (Canaşıya 1960: 23–75). Ancak, bu çalışma bir dizi "ama"yı da beraberinde getirmektedir. İlk olarak, ayine yalnızca birkaç satır ayrılarak, onun anlaşılır bir tanımını yapmak mümkün değildir. İkincisi, yazar bu ayini hayvancılık bayramları döngüsü içinde ele almıştır ki, bu durum etnografik saha araştırmasının verileriyle açıkça örtüşmemektedir. Yazarın hataları, çalışma alanının sınırlılığından kaynaklanmaktadır; çalışma, esas olarak N.S. Canaşıya'nın yaşadığı Abjua bölgesindeki Adzyübjä köyünün materyallerine dayanmaktadır. Bununla birlikte, hem niceliksel hem de niteliksel açıdan mütevazı olmasına rağmen, bu

çalışma, yazarın diğer çalışmaları gibi, modern araştırmacılar için kalıcı bir değere sahiptir, çünkü birçok durumda verileri karşılaştırmalı materyal olarak kullanılabilir. Özellikle de bu kült, sonraki dönemlerde özel bir etnografik araştırmanın konusu olmadığı için bu çalışma daha da önem kazanmaktadır.

Kült Günleri: Ançıahüa / Gökte olan (Анцәахәа / Хыхь икоу), takvime sabitlenmemiş, fırsata bağlı bayramlar kategorisine aittir, çünkü zaman ve insanlar ona aittir. Bu ritüel, genellikle üç beş yılda bir, aile veya klanın kararına göre düzenlenir ve sıcak mevsimde, özellikle ilkbaharda, "tohum ekme döneminde" (latzan – латцан) gerçekleştirilir. Bu dönemde, "Tanrı, yeryüzündekilerin geçimlerini nasıl sağladıklarını dikkatle izler."⁷⁸

Doğu bölgesinde, bu kültün uygulandığı gün genellikle Pazar günüdür, batıda ise aile veya klanın "yasak günü" (amşşara – амшшара) olarak kabul edilir ve oruçtan önce veya sonra yapılır.

Hazırlık: Tarih belirlendikten sonra, aile veya klan, bayram gününde yalnızca kutlamaya odaklanmak için hazırlıklara başlar. Öncelikle, kutsal dua alanı hazırlanmalıdır. Birçok aile, özel olarak dua alanı için arazilerinin bir bölümünü ayırır; bu alan, yeşil örtüsü, kuru toprağı ve güneş ışığını bolca alan açık bir alan olarak seçilir. Dua alanında, kurbanın sunulacağı bir ağaç bulunmalıdır – genellikle ceviz veya gürgen ağacı tercih edilir, ancak çoğu durumda fındık bahçesi (arasartra) tercih edilir. Bu dua alanı, kutsal işlevler gören bir yer olarak kabul edilir ve gereksiz yere kimse girmez. Eğer böyle bir alan yoksa, dua avluda veya uygun bir yerde yapılabilir.⁷⁹

⁷⁸ Kişisel arşiv. Omap köyünden Capua Wanka / Tajü (71 yaşında) ile 4 Kasım 2017'de yapılan görüşme; Tkuarçal şehriden (Omap köyünde doğup büyüyen) Capua Dimitri (74 yaşında) ile 4 Kasım 2017'de yapılan görüşme.

⁷⁹ Yazarın dua yeri ve onun kutsal anlamı hakkındaki bilgileri, Abhaz Devlet Müzesi'nin bilimsel çalışanları tarafından desteklenmiştir: Mgudzırxua köyünde doğup büyüyen Şampha İnga ve Açandara köyünde doğup büyüyen Axıpha Diyana ile 16 Aralık 2014'te yapılan görüşmeler.

Herhangi bir güzel yer, halkın hayalinde bir kutsal alan (аршатыр/аршыатың) olarak görülür ve "tanrıların oturağı" (анңуаартуарта/анңуаарттарта) olarak adlandırılır.

Erkekler, dua alanını tören gününe hazırlar: yabani otları temizler, ateş yakmak için odun getirir (аныхә амчы, аныхә амца). Kadınlar ise ev ve avluyu temizler, çamaşır yıkar ve ütüler, hatta her ev halkının kişisel eşyalarını hazırlar.

Bayramdan bir veya iki hafta önce, kurbanlık hayvan alınır. Genellikle üç veya beş yaşında hadım edilmiş bir keçi kurban edilir, bu da kültün üç veya beş yılda bir yapılmasına uygun olarak seçilir. Eğer döngü bozulursa, organizatörler, atlanan yılların sayısı kadar yaşlı bir hayvan kurban etmek zorundadır. Ancak bu durumda, kutsal sayılan tek sayılara (beş veya yedi) sadık kalınır.

Yüce tanrıya dua, ne zaman yapılırsa yapılsın, kurbanlık hayvanın her daim açık renkli, güzel ve sağlıklı olmasına özellikle dikkat edilmesi gerekir.

Ayrıca, kurbanlık hayvanın fiyatı üzerinde pazarlık yapmak da kesinlikle yasaktır. Satıcı da, sattığı kurbanlığın amacını bildiği için asla fazla fiyat talep edemez; bu adeta bir tabudur (Тзасым - тзасым). Dahası, satıcı olan kişi hayvanı alıcılara şu içten dileklerle teslim eder:

– "Tanrınız size gözlerinin sıcaklığını (merhametini) bahşetsin!" (Зшыапы шыкуа ылыңха шыоуааит)!

Kurbanlık hayvan, tören gününe kadar evde tutulur, seçkin yemlerle beslenir ve saygıyla bakılır.

Ara dönemlerde ise, kült, akrabalar topluluğu tarafından un ürünleri (pide veya çörek) bağışlanarak sürdürülür. Bu, "büyük babalarının adadığı gibi" (рабаңаа дукәа ишырыңыртыахәз еиңш) yapılır.

Dua gününde, ailenin veya klanın tüm üyeleri sabah erkenden toplanır, böylece herkes un, tuz gibi yiyecek payını zamanında getirebilir.

Tüm katılımcılarının varlığı zorunludur. Eğer biri katılamazsa, mutlaka geçerli bir mazereti olmalıdır ve ancak bu durumda Yüce

Tanrı onu affedebilir. Yine de, katılamayan kişi, kültün "ortak kumbarasına" (amartxu) katkıda bulunmak için birini gönderir. Rahip, dua sırasında bunu Tanrı'ya açıkça ve törenle bildirir. Aile veya klan üyeleri, ev sahiplerine kurbanlık yiyeceklerin hazırlanmasında yardımcı olmak için önceden toplanır. Bu, yakın akrabalar arasında sıcak bir iletişim fırsatı da sunar, çünkü modern yaşamın koşuşturmacasında bir araya gelmek zordur.

Kült gününde, ev sahipleri dua alanında fındık ağacından bir platform (aşümkiat – ашәымкѣат) inşa eder ve tören için ormana önceden getirilen odunları (anıhüamçı – аныхәамѣ) kullanır.

Abjua bölgesinde, kült odunu olarak meşe, gürgen, kayın veya akasya gibi herhangi bir yoğun ağaç kullanılabilirken, Bzıb bölgesinde yalnızca fındık ağacı kullanılır.⁸⁰

Geçmişte, platform Akdeniz ormangülünün geniş yapraklarıyla kaplanırdı, ancak bu yapraklar hafif zehirli olduğu için kaynar suda işlenirdi. Günümüzde ise bu yapraklar, doğayla bağlantıyı simgeleyen yeni, yıkanmamış beyaz bir havlu veya beyaz bir masa örtüsüyle değiştirilir.

Dua alanında, fındık ağacından bir kazık ve kanca yerleştirilir. Bunun altında, bir adım ötede bir çukur ve fındık ağacından bükülmüş bir çubuk hazırlanır. Dua alanına uzun bir masa yerleştirilir ve etrafına uzun banklar konur. Masa, ritüel yemeğe hazır olacak şekilde beyaz kağıtla kaplanır.

Kadınların bu bayram günündeki görevleri, kurbanlık un ürünlerini hazırlamakla sınırlıdır. Kadınlar, yaş sınırına uyararak önceden görevlerine başlar. Un eleme işlemi, "temiz kadınlar" (menopoz dönemini geçmiş kadınlar; aile reisi, büyükanne) tarafından yapılır. Eğer evde böyle biri yoksa, klanın bir üyesi çağrılır. Diğer kadınlar ise sadece yardımcı olurlar (atsxıraaçüa – ацхыраацәа). Abjua toplumunda, genellikle tüm aile üyeleri – erkekler ve kadınlar – dua törenine katılır, ancak gelinler ve özellikle

⁸⁰ Abhaz Devlet Müzesi'nin bilimsel çalışanı ve Mgudzırxua köyünde doğup büyüyen İnga Şampha'ya göre, fındık ağacını kutsal bir ağaç olarak kabul edip odun olarak kullanmayanlar da vardır. 7 Mart 2015'te yapılan kayıt.

hamile kadınlar törene katılamaz. Bzıb toplumunda ise kadınlar dua törenine katılamaz, hatta dua alanına bile yaklaşamazlar. Bunun istisnası yoktur.

Bir diğer fark ise, Abjua toplumunda Ançüahüa'nın tamamen ailevi veya klansal bir anlam taşımasıdır. Ancak, dua gününde ev sahibinin evine gelen herkes, onurlu bir misafir olarak kabul edilir. Bzıb toplumunda ise kültün sınırları daha geniştir ve ritüel yemeğin paylaşılması toplumsal bir boyut taşır. Kurbanlık yiyecekler hazırlanırken, ev sahibi genç bir komşu aracılığıyla çevresindeki herkesi (atsuta, ahabla – ацутә, ахабла) haberdar eder. Bu, farklı ailelerin (klanların) temsilcilerini de içerir. Genellikle, dua töreni başladığında herkes dua alanına gelir. Her biri, organizatörlere şu tanıdık iyi dilek formülüyle hitap eder: – "Gözlerinin sıcaklığını (merhametini) alın!" (Yılpxa şüowaayt! – Илыпха шәоуаайт!)

Rahip: Kültün merkezinde yer alan figür, rahiptir. Rahip, açüaşxui zkui (ацәашхәы зку) veya anihüayü (аныхәәу); kelimenin tam anlamıyla "kutsal mumu tutan kişi veya dua eden kişi" olarak adlandırılır.

Çoğu durumda, Yüce Tanrı'ya hizmet etme görevi babadan oğula geçer. Genellikle bu görevi, baba evinde yaşayan, evli ve olgun bir erkek üstlenir. Bu kişi, akrabalarından yaşça büyük veya küçük olmasına bakılmaksızın bu rolü alır. "Büyük ev" ona, Tanrı ile akrabaları arasında bir köprü olma hakkını verir. Bu akrabalar, yakın veya yan akrabalar olabilir. Bazı aileler veya klanlar kendi rahiplerine sahip değildir ve bu nedenle kült töreni sırasında dışarıdan bir rahip davet ederler.

Her durumda, rahipten beklenen nitelikler aynıdır. Rahip, fiziksel ve ahlaki açıdan kusursuz olmalıdır. Tanrı'nın onu herhangi bir şeyle suçlayamayacağı bir yaşam sürmelidir. Olumlu bir kişilik olmalıdır. Rahip, kötü, asık suratlı veya huysuz biri olamaz. Dil ve davranışları son derece ölçülü olmalıdır. Rahip, nerede olursa olsun, küfür etmemeli, insanlara veya başka canlılara lanet okumamalıdır. Rahip, açık, net ve anlaşılır bir şekilde konuşabilmeli, sözleri Tanrı'ya

ulaşmalıdır. Rahip, söylediklerine ve yaptıklarına inanmalı, dua ederken Tanrı'yı görebilmelidir. Eğer dışarıdan bir rahip davet ediliyorsa, davet eden taraf rahibin soyunu ve sosyal geçmişini önemser. Kötü bir geçmişi veya lekesi olan birine, Yüce Tanrı'ya adanmış kutsal bir mum emanet edilemez".⁸¹

«**Rahipliğe başlama ayini**» (Аныхәә икәыргыларә). Bir insan kendi kendine rahip olamaz. Rahip olmak isteyen herkes, geleneksel düzeni, "gökyüzünden, yukarıdan gelen" kuralları takip etmelidir. Yani, bir insana en yüce tanrıya rahip rütbesiyle hizmet etme hakkı, ancak yaşlı bir rahibin önderliği ve doğrudan rehberliği altında özel bir kurban sunmasından sonra Rahip adayına açüaşxu'yu (ацәашхәы) yani "kutsal mumun payı" verilir.

Rahiplik ayini genellikle, Ançüähüa / Gökyüzündeki-yukarıdaki kültünün gerçekleştirileceği günden bir ay, on beş gün veya bir hafta önce yapılır. İstisnai durumlarda, aynı gün de yapılabilir, ancak dua etme töreninden önce ayrı bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

Rahiplik ayininde, "aday" henüz keçilerle çiftleşmemiş bir yaşında bir keçi kurban eder (zınxıaa, yımnıquatz - зынхъаа, имныкәац). Bu gibi durumlarda şöyle denir: "Küçük ya da büyük ciğer yoktur, ciğer ciğerdir" (гәатцәахәычы ыкам, гәатцәаду ыкам, агәатцәа гәатцәоуп).

Kanlı kurbanın yanı sıra, burada ailenin veya klanın geleneksel özelliklerine bağlı olarak iki yassı ekmek (akuakuar/акәәкәар) veya çörek (ача/ача) hazırlanır.

Eğer bu olay tamamen ailevi bir nitelik taşıyorsa, masrafları rahip adayı kendisi üstlenir. Ancak birkaç yakın akraba aile dahilse, kurbanın alınması için her aile "kendi payını" öder, yukarıda bahsedildiği gibi. Hayvan ortaklaşa satın alınır. Un, peynir ve tuz da

⁸¹ Bilgi kaynakları: *Lagua Vova*, 74 yaşında, *Çlou köyünden*, 08 Ağustos 2013. *Mikaya Koçoça*, 80 yaşında, *Kutol Köyü*, 08 Ağustos 2013. *Tçüjıphә Fenyә*, 72 yaşında, *Çlou köyünden* 08 Ağustos 2013. *Tsımtsba Zosım*, 84 yaşında, *Barmış köyü*, 24 Ağustos 2013. *Tsımtsba Safarbey*, 70 yaşında, *Barmış köyü*, 24 Ağustos 2013. *Xagıpha-Acba Tsita*, *Açandara köyü*, 22 Ağustos 2013.

ortaklaşa toplanır. Ritüel mum, bir zamanlar baba evinde yanan ateşin bir simgesi olarak özel bir statüye sahiptir ve bu mum, dua törenini düzenleyen topluluğun kan bağı birliğini ve sürekliliğini temsil eder. Daha önceden, kültle yükümlü her aile, "merkeze" un, tuz, mum ve benzeri paylarını getirirdi; şimdiyse bu sunular para şeklinde yapılmaktadır. Kültün gerçekleştirildiği evin sahibi, her şeyin toplanmasını bizzat kendisi organize eder.

Bir kişinin aile veya klan için dua eden biri olma niyetini bildiren talep mesajının alınmasından itibaren, rahip hazırlanmaya başlar ve uzak atalar tarafından belirlenmiş tüm kuralları titizlikle uygular. Eşiyle cinsel ilişkileri keser, kimseyle tartışmaya girmez ve dua günü sabahına kendini hazırlar. Tıraşlı ve yıkanmış olmalıdır. Giysileri temiz, gömleği ise bembeyaz olmalıdır.

Davet eden aile veya klan da hazırlıklara başlar. Erkekler, kültün gerçekleştirileceği uygun bir yer seçerler ve bu yer daha sonra da dua yeri olarak kullanılabilir. Bu yer temizlenir ve etrafı çevrilir. Kadınlar da evi ve avluyu düzene sokar.

Rahip, davet eden ailenin evine sabah, güneşin doğuşu sırasında varır. Ev sahipleri onu, tanrının bir temsilcisi olarak kapıda sıcak bir şekilde karşılarlar. Rahip, ailenin tüm üyelerini bir defada selamladıktan sonra, dua eden adayı ayrıca ve özellikle vurgulayarak selamlar ve şu iyi dileklerde bulunur: "Yılpxa wowaayt/Илыпха уоуааит!" – "Onun gözlerinin sıcaklığı (merhameti) üzerine olsun!" der. Aday ise şu şekilde cevap verir: "Umatz awışa sakuşüaayt/Уматз аушша сақәшәаит!" – "Sana hizmet etmeye layık olayım!" Bu şükran ifadesi, adayın minnettarlığını sadece rahibe değil, aynı zamanda Tanrı'ya da ilettiğini gösterir, ancak Tanrı'nın adını yüksek sesle söylemez; "bunu için henüz erkendir."

Daha sonra ev sahibi, rahibi misafir odasına davet eder ve ev sahibesi ona kahvaltı ikram eder. Ancak geleneğe göre, duacı adayı, yüksek misafirle aynı masaya oturmaz, zira "uygun değildir" (igunaalam/игәнаалам), ancak ona özenle hizmet eder. Rahiple birlikte masaya oturabilecek ya da oturması gereken kişi ise, ailenin veya komşuların daha yaşlı olan bir üyesidir.

Bzıp toplumunda, davet edilen rahip daha da vurgulu bir şekilde karşılanır. Burada, rahip selamlaşmanın ardından yüzünü ve ellerini yıkar, güneşin doğumuna döner ve avlunun ortasında Yüce Tanrı'ya geliş amacını bildirir ve rahip adayına lütuf dileğinde bulunur:

– "Yukarıda bulunan Büyüik, Altın (kutsal) Efendi, altın (kutsal) ayağının tabanına kurban olurum! Bugün bu güzel avluda mutlu bir vesileyle bulunuyorum; ev sahibi (soyadını ve adını söyleyerek) sana, Yüce Tanrı'ya, kurban sunmaya karar verdi, samimi bir şekilde senin sadık hizmetkarın olmak, sana hizmet etmek istiyor. Gerekli prosedürü tamamladıktan sonra, senin temsilcin ve hizmetkarın olarak, senin adına ona kutsal mumu sunacağım. Senden, bana verdiğin kutsal görevi yerine getirmek için izin istiyorum. Ona da gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını (merhametini) gönder" (Хыхь икоу Ахьахду, ухьышьыргэытца сакэыхшоуп! Иахьа абри ашта ццза стагылоуп агэыргъара атцыхэала; асната бзиа, асната хаа апшэма (ижэлей ихьзи хэаны) гэтыцгыбаала итахуп уара, аума зымчу, уматц аура. Иатаху аныкаитцалакь ашьтахь, сара, уара уматц зуа азэы иахасаб ала, ацэашьхэы исыркуеит. Сухэоит, снапы ианутахьоу аус цшэа анагзара азин сутарц)!

– "Tanrı adı söylendiği sürece, bizden eksik olmayasın! (Анцэа, рхэонатцы, уагымхааит!)" – ev sahibi, tüm ailesi adına şükranlarını sunarak cevap verir.

Daha sonra ev sahibi, öğretmenini eve davet eder, ev sahibesi sıcak yemek hazırlamıştır, taze sığır eti, tavuk veya en azından hindi eti de dahil olmak üzere. Tüm aile, rahip adayı da dahil olmak üzere, tanrının lütfuyla ona hizmet eder.

Hem Abjua hem de Bzıp toplulukları, ilk dua aşamasına kahvaltıdan hemen sonra başlar: "Bir lokma yemek yemeden tanrıya yönelinmemelidir" (Цъара хэашак уёамыршэкэа, Анцэа уихэар калом).

Rahip, kendi himayesindeki kişi için iki kez dua eder; kanlı kurban öncesi ve ritüel yemek hazırlandıktan sonra. İlk duada rahip, her zamanki gibi başlığını çıkarır, sağ eliyle keçi yavrusunu boynuzlarından tutar, güneşin doğuşuna döner ve başını hafifçe

kaldırarak, rahip olmaya aday olan kişinin sağlığı için dua eder. Rahip adayı, alçakgönüllü bir şekilde sağda ve yarım adım geride, başı açık ve gözleri doğuya dönük olarak durur.

– "Ey insanların yaratıcısı, her şeyin yaratıcısı, büyük tanrı (Abjua) veya 'Yukarıda bulunan yüce efendi' (Bzip), altın (kutsal) ayağının tabanına kurban olurum! Bugün senin mumunun payına sahip biri olarak sana, onu (dua ettiği kişinin soyadını ve adını söyleyerek) hizmetkarlarının arasına kabul etmeni rica ediyorum. Ona inan, sana sadakatle hizmet edecek, zamanında ve layıkıyla onun arkasında duran herkesi layıkıyla temsil edecek – o yeterince akıllı ve güçlüdür. Ona gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını bahşet! Ona sağlık ver, sana, ailesine, kan ve akrabalık bağı olan herkese uzun ve mutlu bir şekilde hizmet etme imkanı ver! Şimdi kurbanlık hayvanı sana canlı olarak göstereceğim, biraz sonra ise onun kalbini ve ciğerini göstereceğim" (Уа, шьарда зымчу, уаагы-цсгыы хазшаз Анцэаду (абж.) / Хыхь икоу Ахьах ду (бзып.), ухьышьыргэытца сакэыхшоуп! Іахьа сара, уара уцэашьхэы зку азэы иахасаб ала, сухэоит, абри (ииныхэо ахатца ижэлей ихьзи аайдкыланы) уматц аура дақэитутэырц азы. Уи ламысла иусцшьа дахатцгылоит. Убри иачыданы, агэра ганы иуасхэоит, абри ахатца дызхагылоу итаацэа, иабицара ухэа, зегьы, ианаамтоу, ишахэтоу рҕахэы нагзаны ихэартэ дыкоуп, акры еилызкаауа, акры злоу уаоуп. Улыпца ит, угэыпца ит, агэыбзиара ит, алшареи аамтэи ит, краамта ихы-игэы дақэгэырғо уматц иуртэ! Уажэы аныхэагатэ абзара усырбоит, цыттрак ашьтахь – агэи агэатцэеи., – böylece ilk duayı bitirir.⁸²

– "Tanrı seninle birlikte dilesin, amin" (Анцэа иуцихэааит)! – rahibin duasını duyan ve yanında bulunan herkes bu şekilde ses verir.

⁸² Kaynaklar: Laguna Vova, 74 yaşında, Çlou köyü, kayıt 8.08.2013; Grigolia Şali (Lüsik), 78 yaşında, Kaldahuara köyü, kayıt 24.08.2013; Guramia Adamır, 78 yaşında, Tkuarçal köyü, kayıt 05.2012; Tsımtsba Zosim, 84 yaşında, Barmış köyü, kayıt 24.08.2013; Mikaya Koçoça, yaş bilinmiyor, Kutol köyü, kayıt 11.08.2013. Ahpha Diana, Abhazya Devlet Müzesi çalışanı ve Açandara köyünde doğup büyüyen bir bilim insanına göre, dua sırasında "fırtına ve şimşeklerin büyük tanrısı" olarak adlandırılan Afahdu'yu anan rahipler bulunmaktadır. Kayıt 3.03.2015.

Rahip, ritüel hayvanı sağdan sola üç kez çevirir, aynı şekilde dua ettiği kişi de tam üç tur döner.

İkinci duada rahip aynı prosedürü tekrarlar, ancak sol elinde üç küçük dala sahip sivri bir fındık çubuğu tutar; her dalda kurbanlık hayvanın kalbi, ciğeri ve bir yassı ekmek / pide bulunur. Sağ elinde ise yakılmış bir ritüel mumu tutar. Aynı şekilde, biraz daha küçük bir mumla, sağda, yarım adım geride, rahip adayı da durur.

Kurbanlık hayvanın eti, oyulmuş bir tahta kaseye konularak platforma yerleştirilir. İkinci dua konuşması da ilkinden farklı değildir, ancak rahip Tanrı'ya verdiği sözü yerine getirdiğini bildirir: "Daha önce sana hayvanı canlı olarak gösterdim, şimdi ise onun kalbini ve ciğerini gösteriyorum" der. Duanın sonunda da, mumu adayın başının etrafında üç kez döndürür. Son olarak, yaşlı rahip, mumun aleviyle adayın ensesindeki saçlarını hafifçe yakar, sağ kulağa yakın bir yerde ve hafifçe sırtına vurarak şöyle der: "Bu andan itibaren sen büyük tanrının hizmetkarısın, onun önünde kabile üyelerini temsil edebilir ve onlar için dua edebilirsin." – "Büyük tanrı, altın (kutsal) ayağının tabanına kurban olurum! Sana yemin ederim, tüm kalbimle, ellerimle, hiç durmadan, hayatım boyunca hizmet edeceğim" – diyerek yeni rahip de Tanrı'nın önünde eğilir.

Rahipler – hem yaşlı hem de yeni – sırayla mumlarını, bilinen hiyerarşi ilkesine (büyük-küçük/аиѡабрeтѡыбра) uyarak platforma yerleştirirler. Bu andan itibaren, yeni hizmetkar, Tanrı ile insanlar arasında bir bağ olarak, en yüce tanrıya hizmet etme onuruna sahip olur. Bu, onun sadece kabile üyeleri arasında değil, toplumun genelinde de tartışılmaz bir otorite olduğu anlamına gelir.

Diğer tüm yönlerde, "ayinin ikincil unsurları" (аныѡѡа акѡаматѡама) açısından rahiplik ayini, Ançüaxua / Gökyüzündeki töreninden farksızdır.

Kültün ritüel uygulaması: Eğer rahip dışarıdan geliyorsa, en yüce tanrı Ançüaxua / Gökyüzündeki (Анѡахѡа / Хыѡы иѡоу) kültünün pratik yönü ve rahiplik ayini, karşılamadan duanın formülüne kadar tamamen birbirine benzer. Tanrı ile iletişim biçimindeki fark şudur:

Davet edilen rahip üçüncü şahıs adına konuşur – "o", "onlar", kendi rahibi ise kendi adına, ailesi adına – "ben", "biz" diye konuşur.

Kendi rahibine sahip olan aile / klan, töreni kendisi yönetir, ancak törenin zamanı değişmez. Genellikle kült gününde, aile / klan rahibi sabah erken kalkar, gün doğumuyla birlikte. Yüzünü ve ellerini yıkadıktan ve sembolik olarak bir şeyler yedikten sonra avluya çıkar, güneşin doğumuna döner ve tanrıya, kültü bir kez daha yerine getirmeye başladığını ciddiyetle bildirir. Tanrıya doğrudan yaptığı duaya her zaman aynı giriş formülüyle başlar ve şükran sözleriyle bitirir: – *"Bugün yatağımdan olağanüstü bir bayram havasıyla kalktım, büyük tanrı, bana ve aileme / klanıma sağlık içinde görevimizi yerine getirme fırsatı verdiğin için sana teşekkür etmek istiyorum."*⁸³

Büyük tanrıya kurban sunma işlemine, güneşin doğuşundan kısa bir süre sonra, "ineklerin sağılma zamanında" (амра жәхъан еицш ианѳеилакъ), "çimenler sabah çiyinden kurtulduğunda ve toprak ısındığında" (шыжьжътәи азаза анбалакъ, адгъыл аныпчалакъ) başlanır.

Rahip ve tören katılımcıları dua yerine girer. Ev halkından genç biri keçiyi rahibe doğru sürer. Rahip, başı açık bir şekilde, yanında duran hayvanı boynuzundan tutar ve her sabah güneşin doğduğu dağın zirvesine doğru döner. Rahibin arkasında, başları açık olarak diğerleri de alçakgönüllü bir şekilde sıralanır. Bu sırada, normal yaş hiyerarşisinin değişmez ilkesinin ihlal edilmesine izin verilir ve çocuklar önde, yetişkinler ise onların arkasında durur. Ancak bunda şaşılacak bir şey yoktur, bu sefer insanlar, büyüklerin her zaman küçükleri göğüsleriyle korumaya hazır olduğu bir düşmanın önünde değil, "gözlerinin ve kalbinin sıcaklığı (merhameti) sayesinde herkesin bu dünyada yaşadığı" Yaratıcı'nın önünde durmaktadır.

Rahibin, özellikle de davet edilmiş bir rahibin dua konuşması, tanrı önünde temsil ettiği insan topluluğunun büyüklüğü nedeniyle daha uzundur. Aynı şekilde, rahibin tanrıyla olan ilişkisinin derecesi

⁸³ *Rahipler Guramia Adamır, Lagua Vova, Mikaya Kuaçaçi, Kutalia Jora, Grigolia Lüsik ve dilbilimci Xetsia Anatoli tarafından Ağustos 2013'te elde edilen bilgiler.*

de dikkate alınır – ne kadar az tanıdıksa, o kadar çok ve iyi konuşması gerekir. Kendine saygı duygusu da burada önemli bir yer tutar, zira "İnsanlar ne düşünür?" duygusu da hakimdir.

– "Ey insanların yaratıcısı, dünyanın yaratıcısı, yeryüzündeki tüm canlı organizmaların yaratıcısı, büyük tanrı (abj.) veya 'Yukarıda bulunan Büyük Kutsal Efendi' (bzp.), senin kutsal ayağının tabanına kurban olayım! Eğer uyuyorsan uyan, uyanıksan dinle! Bugün geldiğim ev sahibi (soyadını ve adını söyleyerek), tüm ailesiyle birlikte, tüm kalbiyle, tüm ruhuyla senden, gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını göndermeni diliyor. Sen yukarıdasın, onlar aşağıda, hayatta bilinçsizce hatalar yapabilirler, onları bu yüzden cezalandırma! Dünya kazalarla, beklenmedik olaylarla doludur, onları koru! Evdeyseler de – koru, ormandaysalar da, sudaysalar da – koru, ateşteyseler de, denizdeyseler de – koru, havadaysalar da! Onların temel gıda maddelerinden şikayet etmelerine izin verme! Hangi iş aletlerini kullanırlarsa kullansınlar – balta, nacak,⁸⁴ tırpan, orak ve diğerleri – onlar için başarılı ve faydalı olsun! Onları büyük bilgi ve yaşam deneyimiyle zenginleştir, cehaletlerini affet! Senden, her zaman sadece iyi ve mutlu vesilelerle, ailenin büyümesi, ailenin çoğalması için bir araya gelmelerini sağlamamı diliyorum! Sana yalvarıyorum, hiçbirinin kalbi ağrmasın, başı ağrmasın! Şimdi sana kurbanlık hayvanı canlı olarak gösteriyorum, biraz sonra ise onun kalbini ve ciğerini göstereceğim."⁸⁵

– Уа, шьарда зымчу уаагы-цсгы зшаз Анцэаду (абж.), мамзаргы «Хыхь икоу ахьахду» (бзып.), ухьышьыргэытца сакэыхшоуп! Уцэазар, уаацшы, уаацшуазар, усзызырфы! Иахба абра сахьааиз, зыкны сааиз ахатца (ихьзи ижэлейкыланы) итацхэагы иаргы ааикэагыланы, ргы тыцгыба, рхы тыцгыба

⁸⁴ Uzun şekilli, gagamsı burunlu ve uzun saplı hafif bir balta.

⁸⁵ İki rahibin dua konuşmalarından: Laguna Vova'nın Nisan 2012'de Şinkuba Johi ailesinde Ançüaarışıara / hixi iqou költünü yerine getirirken ve Grigolia Şali (Lüsik)'in Kaldahuara köyünde yaşayan Tsihichba Alhas'ın evinde 9.11.13 tarihinde ve Kaldahuara köyünde yaşayan Grigolia Leva'nın evinde Nisan 2014'te yaptığı dualar. Ayrıca dilbilimci Xetsia Anatoli (Kaldahuara) ve Tarba İvan (Mgudzırhua) tarafından verilen bilgiler kullanılmıştır.

иухәоит, урхылацш! Уара хыхь үкоуп, дара тцака икоуп – ас акы рыгхар калоит, анс акы рыгхар калоит, иаџоумтџан. Адунеи аџы машәыр зхылымтџуа егьыказам, зегьы улацш рхыз, улацш итџумыжьын, урхылацш! Аџны икоу дыхьча, абнаџ икоу дыхьча, азаџы икоу дыхьча, амџа ааигәара дыказар, дыхьча, амџа дықазар, дыхьча, амшын дхызар, дыхьча, ахауа далазар, дыхьча! Хаазагак азыхәа азәы ихы даахашшаауа дџоумтџан! Инашьтартџо-иаашьтырхуа, инашьтыршыуа-иаашьтыршыуа – еихоума, еигәышәума, маганоума, ебыгоума, зегьы – рымпытџаманшәалахо икатџа! Ирдыруа иахумбаан, ирzymдыруа иаџоумтџан! Абзиара атџыхәала, азҳара атџыхәала ианакәызаалакь еиқәшәо, хәаа-баа рымамкәа, гәыла иныхәаны, хыла иныхәаны исзыкаутџарџ азы сухәоит уара, зхышыыргәытџа сакәыхәшоу Ахьахду! Уажәы абзара усырбоит, нас – агәи агәатџәеи!

Rahibin duasını, onu alçakgönüllü bir şekilde dinleyenlerin onaylayıcı sözleri takip eder; Amin! Onun için dua edenler ise kısa konuşmalarını şükran ve iyi dileklerle bitirir: – *"Tanrı eksikliğini göstermesin! Uzun bir ömür bahşetsin!"*, *"Tanrı bize sana hizmet etmeyi nasip etsin."* Bu şükran ve iyi dilek formüllerinde, *"büyüklük-küçüklük"* normatif değerinin bir tonu hissedilir (rahip büyüktür, üstelik tanrının yeryüzündeki temsilcisidir, onun için tanrıya dua edenler ise küçüktür).

Davet edilmiş rahibin dua konuşmasıyla karşılaştırıldığında, aile / klan rahibinin duası daha ölçülü, *"mütevazı"*dır, ancak genel olarak davet edilmiş rahibin duasından çok farklı değildir. Yine de, aktarmakta fayda var, ancak tanrıya hitap edilen ilk formül olmadan, ki bu her durumda değişmez kalır.

– *"Bugün biz – ailem veya klanıma ait olan herkes – kurbanlık hayvanımızla birlikte senin ayaklarının dibinde toplandık ve duruyoruz. Bizi kabul et, bizden yüz çevirme. Babalarımızın, dedelerimizin ve büyük dedelerimizin gösterdiği gibi, her üç yılda bir sana üç yaşında bir keçi sunuyoruz, aradaki zamanda ise yassı ekmeklerle (pide) dua ediyoruz. Şimdi sana kurbanı canlı olarak gösteriyorum, biraz sonra ise onun*

kalbini ve ciğerini göstereceğim. Eğer yanlışlıkla bir şeyi atladıysak, hata yaptıysak, bizi affet, biz seniniz, senin hizmetkarlarınız, senin ellerindeyiz. Ne çocuklarımıza ne de yetişkinlerimize kalp ağrısı, baş ağrısı verme. Herhangi birimizi, nerede olursa olsun – evde, ormanda – kazalardan koru! Suyun gücünden, ateşin gücünden koru. Nerede olursak olalım – denizde veya dağlarda – bizleri koru! Hepimize mutlu ve uzun bir ömür ver, bunu senden diliyorum."⁸⁶

– "Amin!" – "Tanrı seninle birlikte dilesin" – kült törenine katılan herkes tarafından söylenir.

Gençlerin yardımıyla rahip, ritüel hayvanı sağdan sola üç kez çevirir. Dua edilen kişiler de üç kez tam tur yaparlar. Daha sonra aynı gençler, hayvanı güneşin doğuşuna doğru başı ve yüzü güneye bakacak şekilde yere yatırır. Rahip, uzun bıçağını güzelce dikilmiş deri kılıfından çıkararak hayvanın başını gövdesinden ayırır; bu kılıf genellikle belinde asılı durur. Evin gençlerinden biri, ocaktan yanan bir odun parçasını hızla getirir ve kurban edilen hayvanın "yarasına" tutarak onu temizler ve sterilize eder.

Hayvanın taze etini kesme ve parçalama işlemi, daha deneyimli bir "kasap" rehberliğinde gençler tarafından yapılır.

Bu işlemlerin detaylarında, Abhazya'nın farklı bölgeleri arasında bazı farklılıklar gözlemlenir.

Abjua bölgesinde, hayvanın karkası sağ arka bacağından sıradan bir iple asılır ve dua yerindeki bir ağacın uygun bir dalına bağlanır; ağacın türü önemli değildir. Deri, boynuzlar ve bacaklar, sanki gökyüzüne sergileniyormuş gibi platforma yerleştirilir. Kült töreni bittikten sonra, ritüel hayvanın derisi, evden biraz uzakta bulunan bir ağacın dalları arasına, düşmeyecek ve kimsenin ulaşamayacağı şekilde yükseğe yerleştirilir. Boynuzlar da aynı şekilde yükseğe asılır. İleriye düşünerek, ritüel yemekten sonra kalan etin klan aileleri

⁸⁶ Bu dua formülü, iki seçkin rahibin dua konuşmalarına dayanmaktadır: *Lagua Vova* (Çlou, 2012) ve *Grigolia Lüsik* (Kaldaxuara, 9.11.2013; 04.2014). Ayrıca Kaldaxuara köyünde doğup büyüyen dilbilimci Xetsia Anatoli ve Mgodzırhua köyünde doğup büyüyen filozof Tarba İvan'dan alınan bilgiler de kullanılmıştır.

arasında paylaşıldığını, kemiklerin atıldığını ve bir süre sonra dua yerinin çitine yakın bir yere çürümeye bırakıldığını belirtelim. Aynı şekilde, platformu oluşturan direkler de sökülür ve çürümeye bırakılır.⁸⁷

Bzıp bölgesinde ise karkas yine sağ arka bacadan asılır, ancak sadece bu iş için özel olarak hazırlanmış bir fındık kazığına, yine fındık dalları bükülerek bağlanır. Akan kan, bunun için hazırlanmış bir çukura dökülür; bu çukura toynaklar ve kemikler de atılır. Deri, boynuzlarıyla birlikte çıkarılır ve aynı şekilde, bu kez başı yukarıda olacak şekilde, fındık veya gürgen ağacının bir dalına yükseğe asılır. Deri, boynuzlarıyla birlikte çıkarıldıktan hemen sonra dallarla gerilir ve ağaca asılır. İkinci duanın bitiminde platform sökülür ve direkleri toplanarak dua yerinin çitinin iç tarafına istiflenir. Kült yemeğinin artıkları dağıtılmaz, toplanır ve ya dua yerindeki bir ağaca yükseğe asılır ya da oraya yerleştirilir. Ertesi gün, aynı kişilerle yemek devam eder. Ancak yemeği ısıtmak veya "abısta" (mısır unundan yapılan tuzsuz lapa) pişirmek yasaktır – sadece hazır olan yemeklerle yetinilir.⁸⁸

Ülkenin hangi bölgesinde olursa olsun, Ançüahüa / Gökyüzündeki kültünün gerçekleştirildiği günde et ve abısta, açık havada, özel olarak yakılan bir ateşte pişirilir; eğer hava izin vermiyorsa, özel olarak yapılmış bir sundurma altında pişirilir. Eskiden kült hayvanının eti, sadece kült gününde kullanılan özel bir bakır kazanda (abyüatü kuab/aḃḃatə ƣəaḃ) pişirilirdi. Bunun kanıtı, birçok kişinin

⁸⁷ Bilgi kaynakları: *Lagua Leonid*, 70 yaşında, Çlou köyünde yaşıyor; arkeolog *Gabelia Alik*, *Laşkindar* köyünde doğup büyüyen; *Dumaa Apollon*, 72 yaşında, *Txina* köyünde yaşıyor. Kayıt tarihleri: 02.2015; 9.09.2013 ve 30.01.2015.

⁸⁸ Ben, *Kaldahuara* köyünde yaşayan *Tsixiçba Alkhas* (9.11.2013) ve *Grigolia Leva* (20.04.2014) ailelerinde gerçekleştirilen *Xixi İqou* kültürel törenine tanık olma şansına sahip oldum. Bu törenlerde rahip olarak *Grigolia Lusik* görev aldı ve duaları yönetti. Gördüğüm manzara, *Aatsı* köyünde doğup büyüyen etnograf *Avidzba Viktor* ve *Mgudzırhua* köyünde doğup büyüyen *Abhazy Devlet Müzesi* çalışanı *Şampha İngi* tarafından bana verilen bilgilerle tamamen örtüşüyordu. Kayıt tarihleri, sırasıyla 11.09.2013 ve 28.02.2015.

çatı katında sakladığı ve kült gününde çıkarılıp platforma yerleştirdiği bir taklittir.

Erkekler etle uğraşırken, kadınlar axuajüa – buğday unundan yapılmış, peynirle doldurulmuş koni şeklinde yassı ekmekler – veya aynı peynirle doldurulmuş, ancak disk şeklinde olan aça adlı bir pide hazırlarlar. Koni şeklindeki yassı ekmeklerin sayısı yirmi bir artı iki yarım daire şeklinde ekmektir; bunların kenarları örgü gibi birleştirilir. Bunlardan biri kült için, diğeri ise diz çöken topluluk için yapılan duaya adanmıştır.

Bu yassı ekmekler daha çok doğu Abhazlar arasında yayginken, pide batı Abhazlar arasında daha yaygındır. Ancak bu pide (Bzıp usulü), süsleme ve hazırlama yöntemiyle sıradan pidelerden belirgin şekilde farklıdır. Hamura pide şekli verildikten sonra, ev sahibesi onu bir kaseye koyar ve yanına bir yüzük yerleştirir. Rahip, yüzüğü hafifçe pidenin üzerine bastırarak daire şeklinde izler bırakır. Bunu yaparken ayakta durur, yüzü doğuya dönük olarak, kültü gerçekleştiren aile / klan için bir kez daha dua eder. Daha sonra bu pideyi, kasede olduğu gibi, kurbanlık etin piştiği kazana dikkatlice yerleştirir; böylece pidenin ateşte pişmesi yerine, et suyunda haşlanması sağlanır.

Genel olarak, törenin gerçekleştirildiği bölge ne olursa olsun, zamanı öyle ayarlar ki, tüm kurban yemekleri öğlen vakti hazır olur.

Daha sonra rahibin işaretiyle ev sahipleri ve tören katılımcıları dua yerinde toplanır. Rahip, ilk duada olduğu gibi, ritüel platformun yanında durur, sol eline üç çatallı fındık çubuğunu alır – bu çatallara kurbanlık hayvanın kalbi, ciğeri ve iki ritüel yassı ekmek veya çörek takılır – sağ eline ise oldukça büyük bir balmumu mum tutar (çünkü bu mum ortak kullanım içindir). Ritüel hayvanın eti ve koni şeklindeki yassı ekmekler (Abjua bölgesinde) tahta kaselerde platforma yerleştirilir. Rahibin arkasında törenin tüm katılımcıları durur. Rahip yine ilk duaya benzer bir dua okur, ancak bu kez törenin başında en yüce tanrıya verdiği sözü yerine getirdiğini vurgular: *"Daha önce sana kurbanı canlı gösterdim, şimdi ise onun kalbini ve ciğerini gösteriyorum"* der.

Duayı bitirirken, rahip ortak ritüel mumu, toplananların "başları" etrafında üç kez sembolik olarak döndürür ve platforma yerleştirir. Daha sonra her bir kurban yemeğinden bir parça alır; önce kendisi tadar, ardından aynı şekilde törene katılan herkese, büyük-küçük (аиѡабреитѡыбра) etik kurumunun bilinen normatif ilkesine uygun davranarak ikram eder. Yemeğe başlamadan önce herkes kendine has iyi dileklerde bulunur: "*Gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını (merhametini) nasip et!*"

Duayı tamamlayan son adım, bir sonraki Ançüahüa / Gökyüzündeki kültüne hazırlık yapmaktır. Ev sahibi, rahibe ritüel mumun yapıldığı balmumunu sunar. Rahip, bu balmumundan aynı büyüklükte bir mum yapmaya yetecek kadar bir parça keser, beyaz pamuklu bir bezle sarar ve sıkıca bağladıktan sonra ev sahibine geri verir. Ev sahibi bu paketi, bir sonraki kült törenine kadar asılı kalacak şekilde evin duvarına yükseğe asar, böylece sonraki töreni hatırlatır. Eğer balmumu birinden satın alınmışsa, satıcı, kült organizatörlerine sembolik de olsa bir miktar metal para iadesi yapmak zorundadır. Bu paralar, bir sonraki kült için kurbanlık hayvan alımında kullanılmalıdır.

Kültün son bölümünde yer alan önemli bir noktaya daha, ritüel ziyafete de değinmek gerekir.

Ritüel sofrası: Abjua bölgesinde, cinsiyet ve yaşa dayalı ayrım belirgin şekilde zayıflamıştır. Kutlama sofrasına törenin tüm katılımcıları oturur. Tek istisna, özellikle gelinler olmak üzere ailenin genç üyelerinden oluşan hizmetkarlardır. Yemekler, "modern medeniyete" uygun şekilde, tabaklarda servis edilir, ancak sadece geleneksel yemekler değil. Sofrada, son yüzyılda Abhaz mutfağına eklenen, özellikle tatlılar olmak üzere birçok Avrupa mutfağı yemeği bulunur.

Bzip bölgesinde ise ritüel sofrasının geleneksel şekli tamamen korunmuştur. Yani ritüel sofrasına yalnız erkekler oturabilir. Kadınlar sofraya oturamadıkları gibi, ritüel yemeklere de dokunmazlar. Onlar için ayrıca "dünyevi" yemekler hazırlanır ve dua

yerinin dışında, genellikle evin içinde bir araya gelirler. Dahası, etten abıstaya kadar tüm yemekler, ustaca beyaz bir kağıtla örtülmüş sofraya doğrudan konulur. Hatta acı biber sosu veya erikten yapılmış baharatlı sos bile ritüel sofrasında yer bulamaz. Burada sadece sofraya tuzu, geçmişte Abhazların günlük yaşamında çok değer verilen bir baharat olarak kullanılır.

Diğer tüm yönlerde, bu iki bölge arasında sofrada önemli bir fark yoktur.

Sofrada en onurlu yer, aile reisine, yani dua eden kişiye, rahibe aittir; onun yanına ise akraba topluluğunun diğer üyeleri oturur. Onlar da yaş hiyerarşisine göre sıralanır.⁸⁹

Abhazların sofrada uyguladığı etiket, geçmiş siyasi sistemin etkisiyle "etnik özelliklerini kaybetme" eğiliminde olsa da, dini kurallar burada hala sağlamdır. Dua eden kişi, katılımcıların kadeh kaldırma konuşmalarına katılmaz, çünkü o zaten tanrıyla iletişim kurmuştur. Ona yöneltilen tek iyi dilek şudur: *"Bizimle birlikte sonsuza kadar yaşa!"* Kimse onun sağlığına kadeh kaldıramaz. O, kabilesinin üyeleri arasında, en yüce tanrının yeryüzüne inmiş bir elçisi gibi oturur. Abhazların neredeyse tüm dini törenlerinde kutsal bir içecek olarak büyük öneme sahip olan şarap, bu dua sırasında kullanılmaz, ancak sofraya konulmasına izin verilir. Bu arada, gençler rahibin izniyle eğlenebilir, kahramanlık şarkıları ve coşkulu danslarla vakit geçirebilir. "Konser repertuarına" bakılırsa, daha yakın zamanda böyle bir sofrada, dünyanın yaratıcısı ve koruyucusuna adanan dini törenin doğal bir sonucu olarak, Tanrıların şarkısı (Анцәа рашәа) mutlaka söylenirdi.

Sonuçlar, veya költ kökeninin yorumu: Ançüahüa / Gökyüzündeki költünde, ritüelin her bir ögesinin belirli bir büyü

⁸⁹ Genellikle evin içinde masanın baş kısmı odanın derinliklerinde, kuyruk kısmı ise giriş kapısına daha yakındır. Bu durumda, ibadethanede bir yanda bir platform, diğer yanda ise ona karşıt bir konumda bulunan giriş kapısı bir referans noktası olarak hizmet eder.

anlamı veya sembolik bir değeri olduğu için, bu ritüelin bazı detayları üzerinde durmak gerekir.

1) Kültün Gerçekleştirildiği Yerin Önemi. Kültün gerçekleştirildiği yerin görünümüne özel bir önem verilir. En çok tercih edilen yer, fındık ağaçlarıyla süslenmiş yüksek bir açıklıktır. Yükseklik, tanrı Ançüa'nın sürekli bulunduğu gökyüzüne yakınlaştırır. Fındık ağacı ise şanslı ve güçlü bir ağaç olarak insana sağlık ve kötü güçlerden korunma sağlar. Bu nedenle, kültü düzenleyenler, özellikle rahip, sadece fındık ağacından yapılmış nesneler kullanır.

Karagürgen ağacı, birçok kişinin en yüce tanrı kültünü gerçekleştirdiği bir ağaçtır ve Abhazlar tarafından tanrıyla akraba bir ağaç olarak kabul edilir: "*Tanrının annesi Xetsia soyundandır*" denir.⁹⁰ Halk arasında gürgenin yıldırım çarpmasına maruz kalmadığı ve birçok durumda yıldırımsavar görevi gördüğü düşünülür. Bu nedenle, yaklaşık iki yüzyıl önce ilk Abhaz etnografı S.T. Ajüanba'nın da belirttiği gibi, "tüm Abhaz yapılarında mutlaka bir gürgen parçası bulunurdu" (Ajüanba 1955: 69). Bu yüzden birçok aile veya klan, atalarının tanrılarına karagürgen ormanlarında dua ederdi. Görüldüğü gibi, gürgene duyulan saygının kalıntıları, Ançüahüa / Gökyüzündeki kültünde günümüze kadar korunmuştur.

Meşe ağacı ise, Abhazlar ve dünyadaki birçok eski halk, özellikle de Kafkasya'nın dağlık halkları tarafından çok eski zamanlardan beri saygı görmüştür. "Abhazların çoğu duaları ve bayramları – ailevi veya halk toplantıları – meşe ağacının altında gerçekleşirdi" (Akaba 1984: 16). Aynı şekilde, birçok kutsal alan "meşe ormanları veya bu ağacın büyük boyutları veya başka özellikleriyle öne çıkan örnekleri" olarak kabul edilirdi (aynı eser: 16). Ancak meşe ağacına sadece evlerin yakınında değil, aynı zamanda avluda da izin verilmezdi. En ufak bir belirtide hemen kökünden sökülürdü, çünkü Abhazlar, meşenin yıldırımını nasıl kolayca çektiğini iyi biliyorlardı (Biguaa 2012:

⁹⁰ *Xetsia*, totem kökenli bir soyadıdır ve "*axetsa*" (karagürgen) kelimesinden türemiştir.

171). "Ancak, en yüce tanrı kültünü meşe ağacı altında gerçekleştiren aileler de vardır, ancak onların meşesi de avlunun dışındadır."⁹¹

2) Ançüahüa günü Abjua bölgesinde Pazar olarak kabul edilirken, Bzıp bölgesinde bu gün "yasak gün" olarak adlandırılır.

Bilindiği gibi, astroloji ve ezoterizmde Pazar günü, güneşin günüdür, tanrının dinlendiği gündür.

Tüm dünya kültürlerinde güneş, tanrının varlığının görünür bir formu, gerçeğin kendisi ve doğada somutlaşmış ilahi bir başlangıç olarak algılanmıştır. Pazar gününün tanrının günü, güneşin günü olarak önemi, birçok halkın dininde ve dilinde korunmuştur. Vedik geleneğinde Pazar günü güneş günüdür ve hatta bu iki kavram aynı kelimeyle ifade edilir. Hintçede "Pazar" güneş anlamına gelir. Latince ve diğer Hint-Avrupa dillerinde de Pazar, güneşle aynı şekilde ifade edilir.

Abhazlar için "yasak gün" kutsaldır. Bu günde sadece tarlada değil, evde de çalışmak yasaktır; dikmek, kesmek, saç traşı ve hatta yıkanmak bile yasaktır. Gün boyunca evden bir şey çıkarılmaz, ritüel düzenlenmez, özellikle de ölümler gömülmez. "Yasak gün"ün kökeni, uzak ataların yaşadığı talihsiz bir olaya dayanır. Çoğunlukla bu talihsizlikler dağlarda veya meşe ormanlarında meydana gelirdi. Bunun sonucunda, yasak gün geleneği doğdu ve bu güne, gök gürültüsü ve şimşek tanrısına adanan ailevi veya klansal dualar eşlik etti. Bu dualar, başlangıçta belirlendiği gibi, üç beş yılda bir gerçekleştirilirdi. Görünüşe göre, eski zamanlarda Bzıp bölgesinde de en yüce tanrı kültü Pazar günü gerçekleştirilirdi. Ancak, klan kültürlerinin saldırgan doğası ve benzer yaşam hikayeleri nedeniyle, "yasak günler" Ançüahüa'nın gerçekleştirildiği günü etkilemiştir.⁹²

⁹¹ Bilgi kaynakları: Zantaria Boris, 61 yaşında, Tamş köyünden. Kayıt tarihi: 15.01.2015; arkeolog Gabelia Alik, Tsixintskar köyünde doğup büyüyen. Kayıt tarihi: 30.09.2014.

⁹² Bu durumda, Abhazların hayatındaki birçok diğer durumda olduğu gibi, ülkenin farklı bölgeleri arasındaki mevcut farklılıklar, Kafkas Savaşı'nın ardından yaşanan trajik olaylarla açıklanmaktadır. Bu savaş, halkı bir dizi parçaya bölmüş ve bu parçalar arasına yabancı etnik perdeler çekilmiştir.

3) Yeni rahibin ensesindeki saç tutamının yakılması, tanrının mülkiyetinin sembolik bir işareti, bir mühür veya damgasıdır.

4) Ançüahüa/Gökyüzündeki kültünde, özellikle doğu Abhazya'da, 21 sayısı yassı ekmek şeklinde karşımıza çıkar. Neden 21 olduğu sorusuna, "profesyonel" rahipler arasında bile kimse cevap veremez. Ancak bu sayının kültte rastgele yer alması mümkün değildir.

Numerolojide 21 sayısı, kehanet, büyü ve tanrısal eylemlerle ilişkilendirilir, çünkü 7 ve 3 sayılarına bölünebilir ve bu sayılar gizemli özelliklere sahiptir. Dolayısıyla, ipucumuz 7 sayısıdır.

7 sayısı, evrenin ve insanın manevi kültürünün birçok alanında bulunur. Astrolojide 7, Ülker takımyıldızını temsil eder. 7, ana gezegenlerin sayısıdır: Güneş, Venüs, Merkür, Ay, Satürn, Jüpiter ve Mars. Büyük Ayı'nın 7 yıldızı, gökkuşağının 7 rengi vb. 7, birçok mitolojik sistemde sembolik bir sayıdır. 7, mükemmellik, güven, güvenlik, huzur, bolluk ve dünyanın bütünlüğünün yeniden sağlanması olarak anlaşılır; aynı zamanda manevi şeylere ve doğadaki ilahi güce ilişkin sırların sayısıdır (Afanasyeva 1982: 425; Olşevskaya 2010 ("on temel sayı")); symbol.grimuar.info).

Abhaz kültüründe de, birçok eski halkın kültüründe olduğu gibi, 7 sayısı maksimum, sınır, bütünlük ve kısıtlama anlamına gelir. Bu bağlamda en önemli olan, Abhaz kozmogonisidir: üç dünya vardır – yeryüzü, gökyüzü ve yeraltı. Her biri yedi eşit parçadan oluşur. Yeryüzünde yedi dünya / ülke (абыжь-тэылак), gökyüzü yedi katmandan oluşur – (абыжь-жэфанк) ve yeraltı yedi kattan oluşur – (быжьрабыжьтэа). Böylece, $3 \times 7 = 21$. Her şeyin başı Ançüa'dır – en yüce tanrı, gökyüzünde yaşar. İşte bu, incelenen kültteki ritüel yassı ekmeklerin en eski köklerinin yattığı yerdir.

5) Ritüel pide "ача"nın disk şekli gökyüzünü, üzerindeki küçük daireler ise yıldızları sembolize eder. Bu, Abhaz tanrılar panteonunda Ançüa'nın başlangıçta gökyüzü tanrısı olarak ortaya çıktığının bir başka kanıtıdır (Ançüa imgesi için bkz.: İnäl-ipa 1894: 159–171; Biguaa 2012: Bölüm 1). Bu nedenle, bu ritüel pidenin, konik yassı ekmekler kadar eski, hatta onlardan daha eski bir bitkisel kökenli kurban sunumu olduğunu düşünmek mantıklıdır.

Muhtemelen, Bzıp pidesinin bir çeşidi, Abjua Abhazlarının yarım daire şeklindeki yassı ekmekleridir. İki yarım daire birleştirildiğinde, tam bir daire oluşur – bu da güneş, dolunay ve gökyüzünün eşdeğer bir sembolüdür. Gökyüzü, göksel cisimler olmadan düşünülemez. Aslında, bu ekmeklerin kenarlarını süsleyen "örgü", güneş ışınlarını çağrıştırır. "Yarım daire şeklindeki yassı ekmekler", tanrıya dua edenlerin sessiz bir uyarısı veya hatırlatması olarak hizmet eder: "Tanrım, bizi koru – senin sadık hizmetkarlarını, biz gökyüzü ve yeryüzü arasındaki bağlantıyı, biz olmadan evrenin varlığı yarım, hatta anlamsızdır!"

6) Gökyüzü ve güneş sembollerinin paralelliği aynı yasaya uyar. Başlangıçta Abhazların baş tanrısı güneş tanrısıydı. Bunun kanıtı, halkın ritüel uygulamalarıdır. En yüce tanrıya dua ederken, hem rahip hem de onun için dua edenler yüzlerini doğuya dönerler, bu sadece Abhazlara özgü değildir. "İnsanların ilk kültü şüphesiz güneş kültüydü, çünkü düzenli olarak ortaya çıkışı ve kayboluşu sırasıyla ışık ve karanlık getiriyordu. Güneş, bir tanrı olarak kabul edildi ve neredeyse tüm eski halklar tarafından tapınıldı." Bu, çağdaş bilim dünyasında tanınmış bir din bilimci olan İnna Smirnova'nın, "Haçın Gizli Tarihi" adlı oldukça bilgilendirici kitabında ifade ettiği görüştür (Smirnova 2006: 7).

7) Kültteki bir diğer özellik. En yüce tanrıya yapılan duanın formülünde, Abhazların yaşam tarzının ilkel zamanlardan günümüz gerçeklerine kadar tüm temel aşamaları yansıtılır. Örneğin: "Evde olanı, ormanda olanı, suda olanı, ateşin yanında olanı koru!" (Avcı-toplayıcı dönem: toplayıcılık, avcılık, balıkçılık). "Kimsenin evde temel gıda maddelerinin eksikliğinden şikayet etmesine izin verme!" (Üretim ekonomisi dönemi, hayvancılık: et ve süt ürünleri). "Tüm iş aletleri – balta, orak, tırpan, orak – hangisini kullanırlarsa kullansınlar, faydalı ve verimli olsun!" (Üretim ekonomisi dönemi, tarım). «Yolda olanı koru (karada), denizde, havada olanı koru» (modern ulaşım araçları: araba, tren, gemi, uçak).

İlk bakışta, bir dinleyici, rahibin duasıyla neredeyse tanrıya emir veriyormuş gibi düşünebilir, çünkü her bir "talimat"ta rahip "yap!"

der. Bir dereceye kadar bu doğrudur, ancak tam olarak değil. Dua konuşmasında, tanrı ve insanlar arasındaki etkileşim fikri açıkça görülür; bu, karşılıklı yardımlaşma kavramına yakındır: "Sen bana, ben sana." İnsanlar tanrıya hediyeler sunar – tanrı da onlara iyilik gönderir.

Yukarıda belirtildiği gibi (I.Bölüm), "Ançüa" tanrının özel adı değil, genel bir addır (İnal-İpa 1994: 159–171). "Ançüa", "göksel ateş" anlamına gelir ("an" – gökyüzü ve "çüa / tsa" – sıcak, ateş), çünkü Abhazların çoktanrıci inançlarının ilk aşamasında, enoteizm döneminde, Ançüa hem gökyüzünü hem de fırtınayı – göksel ateşi – kişileştiriyordu (Biguaa, 2012: 154–155). Abhaz çoktanrıçılığının en yüksek aşaması olan süpremoteizme geçişiyle birlikte, Ançüa baş tanrı haline geldi ve onun teonimi (tanrı adı) özel bir isim statüsü kazandı.

8) Şüphesiz, kültün adı da büyük bir etnolojik ilgi kaynağıdır. Doğu Abhazya'da, en yüce tanrı kültünü ifade etmek için, genel bir addan türetilmiş üç ayrı isim kullanılır: Ançüahüa, Ançüanühüara, Ançüa(r)nühüara. İlk iki varyant neredeyse aynı şekilde çevrilir: "Tanrıya Dua". Bu, süpremoteizmle ilişkilidir. Üçüncü isim, "tanrılara dua" olarak duyulur ve bu, büyük olasılıkla enoteizm döneminde ortaya çıkan bir terim olarak anlaşılmalıdır. Batı Abhazya'daki Gökte olan (Хыхь икoу) ise, en yüce tanrının adının tabulaştırılmasının bir ürünüdür.

Adların tabulaştırılması, mitolojik inançların bir yansıması olarak, kültürün erken aşamalarında ortaya çıkmış ve tanrıya hitap etmenin en eski biçimlerinden biridir. Sonraki dönemlerde de evrensel bir fenomen olarak varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Tanrı adlarının tabulaştırılması ve çeşitli sıfatlarla değiştirilmesi, hem Yunanda hem de Roma'da görülmüştür. Örneğin, Apollon sıklıkla "ışık getiren" anlamına gelen "Phoebus" olarak adlandırılırdı. İskandinav tanrıları "kenning" adı verilen sıfatlara sahipti. Etrüsk rahipleri ise birçok tanrıların adlarını halktan gizler ve onlara "bilinmeyen tanrılar" derdi (Nagoviçin 2000: Bölüm 2). "Dindar Yahudiler, 'Tanrı' yerine 'İsim', 'En Yüce' gibi ifadeler kullanır". Bunun nedeni, eski insanların tanrının adını anmanın onun öfkesini çekebileceğine ve kişiye zarar verebileceğine inanmalarıydı.

Başka bir deyişle, insanlar güçlü bir tanrının adını doğrudan anmaktan kaçınırdı, çünkü ona olan inançları güçlüydü ve dolayısıyla onun doğaüstü gücünden korkuyorlardı. Abhaz geleneğinde en yüce tanrının adının tabulaştırılması günümüze kadar korunmuştur. Bildiğimiz Gökte olan (Хыхь икоу) dışında, hem batıda hem de doğuda bir dizi sıfat kullanılır: Hazşaz/Хазшаз – "Yaratıcımız", Yahxılapşwa / Иаххылапшыа – "Koruyucu", Haztűw/Хазтűу – "Aait olduğumuz", Hab, Hab adu/Хаб, Хаб аду – "Büyük Babamız", Axişarguitza/Ахышыгыргұтыа – "Altın (Kutsal) Ayak tabanı", Axiahdu/Ахъахду – "Altın (Kutsal) Efendi", Zıpxa hawra/Злыпха хаура – "Gözlerinin sıcaklığını aldığımız", Hayha zımçu/Хаиҳа зымчу – "Bizden daha güçlü olan", Yzırxo/Изырпхо – "Isıtan", Yzırлашо/Изырлашо – "Parlatan", Yzırmaçüiswa/Изырмаңұысуа – "Yıldırım Fırlatan", Yzırdıdwa / Изырдыдуа – "Gök Gürültüsü Çıkaran", Yazırwa/Иазырыа – "Yağmur Yağdıran" ve diğerleri, Abhaz dilinin sözlük hazinesinde en az otuz kadar leksikal birim bulunmaktadır.

Abhaz dilinde çok sayıda sıfatın bulunması, sadece tabu sisteminin güçlü bir gelenekselliğe sahip olduğunu değil, aynı zamanda Ançüa'nın Abhazların dini yaşamındaki rolünün ve sınırsız gücünün sarsılmaz olduğunu da gösterir.

Atsunihüara (Ацуныхæара) – «zaman» tanrısı veya gök gürültüsü ile şimşek tanrısı Afi'nın kültü

Giriş. Konunun güncelliği ve incelenme düzeyi. En eski zamanlardan beri insanın açık havada gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetler, tamamen doğal koşullara bağlıdır. Kırsal alanda yaşayan ve çalışan insan, günümüzdeki modern teknik donanımına rağmen, hava koşullarını dikkate almadan hareket edemez. Bu nedenle, birçok geleneksel kültürde, kişisel bir tanrıyı özel bir kurban sunumu ve uygun bir dua ile yatıştırarak gökyüzüne etki edilebileceği yönündeki dini inançlar yer almaktadır.

Abhaz geleneksel ve günlük yaşam gerçekliği içinde, geleneksel temelin nispeten istikrarlı yapısıyla dikkat çeken, hava durumunun iyi olması için tanrıya yapılan dua, Atsunihüara (Ацуныхæара) veya Atsunihüa (Ацуныхæа) olarak bilinen bu ritüel, geçici bir ayin kültürü türüne aittir. Bu kült, dini bir uygulama olarak oldukça geniş bir tanınırlığa sahiptir ve her zaman önemli bir toplumsal yankı uyandırır. Bununla birlikte, bu kült, etnografik Abhaz çalışmalarının en az incelenen yönü olarak kalmıştır.

Esasen, Atsunihüara hakkında yalnızca bir bilimsel makale bulunmaktadır. Bu makale, XX. Yüzyılda N.S. Canaşıa tarafından kaleme alınmıştır. Canaşıa, bu çalışmayı sadece Adzjubja köyünde topladığı etnografik saha materyallerine dayanarak oluşturmuştur. Çalışmanın hacmi bir sayfadan biraz fazladır (Canaşıa, 1960: 65–66). Mütevazı olması nedeniyle bu çalışmanın bilimsel önemini hiçbir şekilde küçümsemeden, bize ritüel pratiğin tam bir resmini sunma ve unsurlarını yorumlama iddiasında bulunamayacağını açıkça belirtmek gerekir. Kültün ayin pratiğiyle ilgilenen diğer yazarlar da, bir şekilde Canaşıa'nın çalışmasının temel tezlerinden hareket etmektedir (İnal-ipa, 1960: 559–560). Bu durum, özellikle zamanın gerçekleriyle yaşanan dönüşümler göz önünde bulundurularak, yeni saha etnolojik materyali kullanılarak Atsunihüara kültürünün kapsamlı bir şekilde araştırılması gerekliliğini açıklamaktadır.

Kültürel Bayramın Süresinin Belirlenmesi: Geleneksel olarak, Atsunihüara, Abhaz köyünün yerel yerleşim birimleri olan atsuta (belde/kasaba/köy) sakinleri tarafından düzenlenir. "Genellikle bu, her birinin evinde üzüntülü veya neşeli durumlarda 'karşılıklı hizmet' geleneğinin yaygın olduğu aileler çevresidir. Bu terim, 'karşılıklı yardımlaşma' kavramına yakındır.⁹³ Bilim insanının aktardığına göre, eskiden çiftçiler, kurak zamanlarda, Tanrı'nın onları "suçladığı" için cezalandırdığı düşüncesiyle kültürel bir dua töreni düzenlerdi (Canaşia, 1960: a.g.e.). 'Suçlarını telafi etmek ve cezayı uzaklaştırmak' için yatıştırıcı kurbanlar sunarlardı (a.g.e.). Abhazca çevirisinde bu kültün adı, 'atsu tarafından gerçekleştirilen dua' anlamına gelir (atsu – 'yerleşim birimi' + anihüara – 'dua').

Elimdeki etnolojik saha materyallerine göre, bugün Atsunihüara, belirtildiği gibi duruma bağlı olarak değil, yıllık olarak, hava koşullarından bağımsız bir şekilde düzenlenmekte ve gökyüzünden gelen zorunlu bir toplumsal dua olarak kabul edilmektedir.

Atsunihüara, ancak atsuta bölgesinde yaşayan bir ailede bir talihsizlik yaşanmışsa ve bu olayın üzerinden Hristiyanlar kırk gün, Müslümanlar içinse elli iki gün geçmemişse gerçekleştirilmez.

İlkbaharın sonunda – daha çok yaz başında, "ilk mısır çapasının bitiminden sonra"⁹⁴ Pazar günü sabahı, güneş dağların ardından

⁹³ Bilgi Kaynakları: Kuabaxia Kotik (81 yaşında) – Lıxnı köyü Camşigra mahallesinde dua eden kişi, Korutua Zurab – Lıxnı köyü Acamşigra mahallesi sakinleri, kayıt tarihi: 28.06.2015; Kapba Darata (90 yaşında) – Aşağı Cırxua köyü Cıgurxua mahallesinde dua eden kişi, Bargandjia Radion (80 yaşında), kayıt tarihi: 12.07.2015; Bargandjia kardeşler Rudolf (68 yaşında) ve Valeri (60 yaşında), Aşağı Cırxua köyü Cıgurxua mahallesi doğumlular. Kayıt tarihi: 12.07.2015; Guaramia Adamır (70 yaşında). Plia David (66 yaşında), Gup köyü Zagan ihu mahallesi doğumlu. Kayıt tarihi: 5.06.2015.

⁹⁴ Bilgi Kaynakları: Kuabahia Kotik (81 yaşında) – Lıxnı köyü Camşigra mahallesinde dua eden kişi, Korutua Zurab – Lıxnı köyü Acamşigra mahallesi sakinleri, kayıt tarihi: 28.06.2015; Kapba Daratey (90 yaşında) – Aşağı Cırxua köyü Cıgurxua mahallesinde dua eden kişi, Bargandjia Radion (80 yaşında), Bargancia kardeşler Rudolf (68 yaşında) ve Valeri (60 yaşında), Aşağı Cırxua köyü Cıgurxua mahallesi doğumlular. Kayıt tarihi: 12.07.2015; Capuapha (Lamy) Kukul (82 yaşında), kayıt tarihi: 28.08.2015; Şamba Huhut (68

çıktığında, atsuta'da yaşayan yaşlı insanlar, kültün tarihini belirlemek amacıyla Yüce Tanrı'ya bir adak (açataxia/аҭаҭахьа) vermek için anlaşırlar. Bunun için, genellikle en yaşlı olan ve bu nedenle rahip yetkisine sahip olan biri, başlığını çıkararak, güneşin doğduğu yöne döner ve Tanrı'ya ciddiyetle şöyle der:

– "Yukarıda (göklerde) bulunan büyük Tanrı, altın (kutsal) ayağının tabanına kurban olurum! Bugün, toplumumuzun yaşlı temsilcileri olarak istişare ettik ve bölgemizdeki tüm sakinleri, 'kendi başına yürüyebilen' herkesi, genç–yaşlı demeden, senin ayağının dibinde toplanmaya karar verdik. Senden, merhametini diliyoruz. Sana söz veriyoruz ki, gelecek Pazar günü, bilgimiz ölçüsünde, gereken her şeyi kurban olarak sunacağız" (Хахь икоу Анцәа ду, ухьышбыргәытца сакәыхшоуп! Иахьа ҳагьежьыраҕы икоу абыргцәа абра ҳааины ҳхы ааилаҳкын, зшыапы инаного зегьы, хәычгьы–дугьы ҳаизаны, иахьа ашәны, ҳуашьацкырц ҳазбеит, улыпҳа–угәыпҳа ҳаутаразы. Уи азы иаҭаху амратхә аагоит, ишаадыруала, иҳахәтоу зегьы қахтҕоит, акгьы ҳаигҕом!⁹⁵

Üç kez tam bir dönüş yaptıktan sonra, başlığını takar – erkekliğin simgesi olan bu başlığı sadece Tanrı'nın önünde, eğer isterse ve sadece kapalı yerde çıkarır, çünkü gökyüzü onu çıplak görmemelidir.

Aynı gün, verilen adak, "hizmet etmekle yükümlü" genç atsuta üyelerine bildirilir. Her dua töreninden sonra, topluluk tarafından, atsuta'nın nüfus yapısına bağlı olarak farklı soy veya patronimleri temsil eden gençlerden oluşan bir grup belirlenir ve bir sonraki törenin organizasyonu onlara verilir. Bu, "hem şanı hem de utancı onlara aittir" şeklinde ifade edilir. Genellikle dört kişidirler. Bu sırada sıra gözetilir.

yaşında), Txina köyü doğumlu, Dumaа Apollon (72 yaşında), Txina köyü doğumlu. Kayıt tarihi: 2.08.2015; David Plia (66 yaşında), Gup köyü doğumlu. Kayıt tarihi: 19.01.2016.

⁹⁵ **Bilgi Kaynağı:** Şamba Huhut (68 yaşında) ve Dumaа Apollon (72 yaşında), Txina köyü Aguua mahallesinde ikamet edenler, kayıt tarihi: 2.08.2015; Plia David (68 yaşında), Gup köyü Zagan ixu mahallesi doğumlu (şu anda Sohum şehrinde yaşıyor), kayıt tarihi: 19.01.2016.

"Hizmet etmekle yükümlü" olanlar uygun bir hayvan bulmalıdır. Bu, genellikle henüz boğalarla dolaşmamış, kusursuz bir buzağıdır; hatta boynuzları bile güzel olmalıdır. Hayvan seçiminde özellikle rengine dikkat edilir. Siyah hariç her renk kabul edilir, çünkü siyah renk yas, yeraltı ve karanlıkla ilişkilendirilir. Eğer kültün katılımcı sayısı fazlaysa, iki buzağı satın alabilirler, ancak kurban sadece bir tanesiyle yapılır. Buzağının sahibiyle pazarlık yapılmaz, çünkü hayvan Tanrı'ya adanmıştır. Ayrıca sahibi, amacı bildiği için fazla para talep etmez; "günah" sayar.

Gerekli miktarda un, tuz ve diğer gıda maddelerini satın almak için gereken para, yine aynı "dörtlü" tarafından toplanır, böylece her ailenin kültteki "payı" (amarthhü) garanti altına alınır.

Kültürel Bayram: Yaşlıların Tanrı'ya verdiği söz üzerine, belirlenen Pazar günü, dua töreninin gerçekleştirileceği günde, atsuta'nın tüm sakinleri, daha önce belirtildiği gibi, "herkesin yapabileceği" ilkesine göre toplanır. Şehirlerde yaşayan, ancak kökleri bu bölgede olanlar bile bu törene katılır ve bazen bu onlar için bir hak ve görev haline gelir.

Sabahın erken saatlerinde kurbanlık hayvan, Atsu rnhüartha – "toplumsal dua yeri"ne getirilmelidir. Bu yer, genellikle köyün merkezi bir bölgesinde, tercihen bir dere veya pınar yakınında bulunan, tüm bölge sakinleri için uygun bir alandır. Eğer yakında dere veya pınar yoksa, uygun bir tepe veya hafifçe yüksek bir yer seçilir. Ancak bu süreçte gerekli su miktarı büyük kaplarla taşınır.

Dua yerine ilk gelenler, genellikle genç erkeklerdir. Onlar, hizmet edenlere temizlik ve düzeni sağlamak, odunları kesmek ve bölmek, bir platform (aşümkiat – ашәымкәт) inşa etmek (dört direk üzerine kurulu, sadece fındık kazıklarından yapılmış ve gürgen yapraklarıyla kaplanmış küçük bir yapı) ve eğer hava güvenilmezse bir çatı kurmak, masaları ve sandalyeleri yerleştirmek gibi işlerde yardımcı olurlar. Kadınlar masaları beyaz kağıt örtülerle kaplar ve onları donatır. Bunların hepsi, özellikle ülkenin Bzıb bölgesindeki

köylülerin modern yaşam koşullarının bir sonucu olarak ortaya çıkan yeniliklerdir.

Bazı yerlerde, özellikle Abjua bölgesinde, bu bayramın modern şeklini "kabul etmeyen" ve onu eski usullere göre düzenleyen "muhafazakarlar" vardır. Onlar bu töreni, "tıpkı büyük babalarının yaptığı gibi"⁹⁶ gerçekleştirirler. Dua yerine odun veya eğrelti otu koyarlar, böylece büyük bir daire oluştururlar. Bu doğal halı, bir bank görevi görür ve önünde geniş yabani fındık, ceviz veya gürgen yapraklarından oluşan canlı bir örtü oluşturulur. Bu örtünün üzerine, geçmişte olduğu gibi, yiyecekler konur ve insanlar "yeşilliklerin üzerine oturur" (Canaşia, 1960: a.g.e.). Tabii ki, bu düzenleme artık yapay bir hal almıştır ve birçok genç insanı güldürürken, diğerlerinde egzotik bir ilgi uyandırır.

"Güneş ağaç boyu yükseldiğinde", yaşlılar, dua eden kişi önderliğinde dua yerine varırlar. Orada bulunan herkese, "bayramı sağlıklı karşılamanızı ve gelecek yıl da bugünkü gibi kutlamanızı dilerim" dileklerini ilettikten sonra kutsal görevlerine başlar.

Duacının akrabalarıyla selamlaşma şekli de dikkat çekicidir. "Duacı, yetişkinlerle sadece başını sallayarak ve sağ elini kaldırarak selamlaşır, çocukları ise kucaklar ve başlarını öper."⁹⁷

Duacı (rahip) – "anihüayu" hakkında birkaç söz.

"Dua eden kişi, yaşlı, fiziksel olarak kusursuz, düşüncelerini açık ve net bir şekilde ifade edebilen, Tanrı'nın onu duyup anlayabileceği, toplumda dürüst, ahlaklı ve iyi biri olarak tanınan bir kişi olmalıdır. Kültün tarihinin belirlendiği gün ile kült günü arasındaki süreçte, yeme içme konusunda ölçülü davranır, alkollü içkilerden uzak durur, çatışmalardan kaçınır, kimseyi lanetlemez, kimse onu duymasa bile müstehcen sözler söylemez, eşiyle cinsel ilişkiye girmez. Kült gününde, şafak söker sökmeyen erken kalkar, tıraş olur, yıkanır, temiz

⁹⁶ "Büyük Babalar" – Kültü düzenleyenlerin ataları, halkın geleneksel yaşam tarzının taşıyıcıları olarak kabul edilirler; bu kavram, önceki nesillere duyulan saygıdan kaynaklanır.

⁹⁷ Bilgi Kaynağı: Plia David (66 yaşında), Gup köyü Zagan ihu mahallesi doğumlu (şu anda Sohum şehrinde yaşıyor), kayıt tarihi: 19.01.2015.

giyinir, gömleği açık renkli olmalıdır. Dua yerine giderken, evinin eşliğini sadece sağ ayağıyla geçer, çünkü sağ ayak hafif ve şanslı kabul edilir."⁹⁸

Hizmet grubundan genç erkekler, kurbanlık hayvanı duacının belirttiği yere getirirler. Katılımcılar da, cinsiyet ve yaş hiyerarşisine göre onun arkasında yer alır; yaşlılar önde, gençler arkada, onların ardından kadınlar gelir. Tüm atsuta üyeleri doğuya dönük olarak dururlar. Bazı bölgelerde, özellikle ilçe merkezlerinden uzak yerlerde, dua sırasında kadınlar biraz uzakta, erkeklerden ayrı olarak durur veya dua yerinin sol tarafını alırlar. Bu manzara, geçmişte kadınların bu törene katılmasının yasak olduğu ve bunun sadece erkeklere özgü bir aktivite olarak kabul edildiği geleneğin canlı bir kanıtıdır. Kadınların burada ritüel yiyecekleri tüketme hakkı bile yoktu. En iyi ihtimalle, kadınlar dua yerinin düzenlenmesinde erkeklere yardımcı olabilirlerdi, ancak dua başladığında evlerine dağılırlardı (bkz. Canaşa, 1960: 65).

"Yükümlü aile grubundan" bir genç erkek, duacıya beyaz renkli yeni bir havlu ve su dolu bir testi sunar. Duacı, ellerini ve yüzünü ritüel olarak yıkar. Ayrıca buzağının yüzünü ve ön ayaklarını sembolik olarak yıkar. Başlığını ve kemerini çıkararak, buzağın boynuzlarını tutarak (bu sırada genç erkekler buzağın elinden kaymaması için ona yardım ederler), doğuya dönük olarak cemaatin önünde durur ve şu duayı okur:

"Yukarıda (göklerde) bulunan büyük Tanrı, altın (kutsal) ayağının tabanına kurban olurum! Bir hafta önce, akrabalarımın temsilcisi olarak, sana bir bayram düzenleyeceğime söz verdik. Bizler, atsuta'mızın sakinleri, burada toplandık ve senin ayaklarının dibinde kurbanımızla duruyoruz. Senden, gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını (merhametini) diliyoruz! Bize iyi bir zaman ver, öyle ki her birimiz için, kendisine ve ailesine yetecek kadar ürün yetişsin. Bize zamanında yağmur yağdır ve zamanında güneşini göster, bizi ve ürünlerimizi doludan ve şiddetli rüzgarlardan koru. Bizi ilginden ve tatlı bakışından mahrum bırakma,

⁹⁸ Bilgi Kaynağı: Plia David, kayıt tarihi: 19.01.2016.

bize aci, sana yalvarıyorum" (Хыхь икоу Анцэаду, сукэыхшоуп! Уаанза, мчыбжык ашытахь сара, сызланхо сыуаажэлар ирыцхаражэхэафу азэы иахасаб ала, исхэаз сѣатахьа инакэыршэаны, иахьа хацута иатэу, дхэычы-ддыу, ааира зылшоны икоу зегьы, хашьтэы хаманы, хаины, абра, ушьапафэы хгылоуп. Улыпца хат, угэыпца хат! Аамта бзиа хзыкатца, аеафра беиа хатэашьа, дасу иааирыхуа цшзала итегалартэ, итаацэа никэигартэы, абзиа аганахь ала ифартэ-ижэыртэ дкатца! Ақэа анауша, ақэа ару, амра аныпхаша, амра рыпца, апца баапс аумырсын, акырцх аумыруын, хыхьча! Улыпш-хаа ххумбаан, уххылапш, хрыцхашьа, сухэоит)!)

Duacının arkasından herkes hep bir ağızdan sessizce ve huşu içinde – "*Tanrı seninle birlikte dilesin, Amin*" (Амин, Иухэаз Анцэа иуцихэааит)! – der.⁹⁹

Duanın bitiminden sonra duacı, genç katılımcıların yardımıyla, Yüce Tanrı'ya verdiği sözü yerine getirmek için kurbanlık buzağıyı kesme işlemine başlar. Hayvanı yan yatırır, başını güneşin doğduğu yöne çevirir ve güneşin bu olaya tanık olması için yüzünü güneşe döndürür. Duacı, hayvanın boğazını keser, ancak başını tamamen kesme işlemi daha güçlü bir genç tarafından yapılır. Hayvanın derisinin yüzülmesi, etin parçalara ayrılması ve diğer hazırlık işlemleri yine gençler tarafından üstlenilir. Duacı, ellerini yıkayıp, başlığını ve kemerini taktıktan sonra, yaşlılarının arasında, hizmet edenlerin yoğunluğundan uzak daha rahat ve onurlu bir yere oturur. Bu sırada, аyxatzgilara/аихатцгылаpa ("*karşılıklı ayağa kalkma*") geleneği özenle uygulanır. Duacı gruba yaklaştığında, oturan herkes

⁹⁹ Burada, Atsunihvara törenlerine katıldığım yıllar boyunca toplanan materyallere dayanarak mantıksal olarak oluşturulmuş, ortalama bir dua metni örneği sunulmaktadır. Bu duanın oluşturulmasında, Haziran-Temmuz 2015'te bireysel olarak gerçekleştirdiğim etnolojik keşif gezisi sırasında Lıxıni, Aşağı Cırxua, Txina ve Gup köylerinde toplanan yeni saha materyalleri de önemli bir yer tutmaktadır. Bilgi kaynaklarım, öncelikle dua eden kişilerdir: Kuabahia Kotik, Kapba Daratey, Şamba Huhut, Guaramia Gena. Ancak, günümüzdeki rahiplerin dua metinleri her zaman işlevsel amacına uygun olmayabilir, bu da modern gerçeklerin bir ürünü olarak kabul edilmelidir.

ayağa kalkar ve oturması için ona yer verir; eğer sandalye yoksa gençlerden biri hemen getirir; "Duacı, Tanrı ile kabile üyeleri arasında bir aracı, bir elçidir".

Et piştiğinde, duacı ikinci ve son dua bölümüne geçer. Bu sırada, tüm unlu yiyecekler hazır olmalı ve çardak altındaki masa, kült etkinliğine katılanların ağırlanmasına hazır hale getirilmelidir.

Kurbanlık ve diğer yiyeceklerden sorumlu kişiler, hazırlık süreçlerini şaşırtıcı bir hassasiyetle bilirler. Bu nedenle, görevlerine ne zaman başlayacaklarına kendileri karar verirler. Bazıları etin, bazıları abıstanın hazırlanmasından sorumludur, ekmek veya börekler ise atsuta topluluğundaki kadınların tekelindedir. Sonuç olarak, kült duasına yönelik tüm hazırlık çalışmaları aynı anda tamamlanır. Bilgi verenlere göre, bazı yerlerde kadınlar kurbanlık olmayan yiyecekleri— abısta, börekler vb.— evlerinde hazırlar ve tören zamanı dua yerine getirirler, tıpkı eskiden yapıldığı gibi. Daha doğrusu, "eskiden her evin büyük kadını, ailesinden törene katılan erkeklerin sayısı kadar abısta getirir veya gönderirdi."¹⁰⁰

Ekmek ve böreklerle ilgili olarak daha net bir açıklama yapmak gerekir. Bunlar, abısta gibi, törene katılanların sayısına göre hazırlanır. Ancak kurbanlık sunular özel bir şekle sahiptir. Börek sunmanın yaygın olduğu yerlerde, börek büyük bir yuvarlak somun ekmeği şeklinde yapılır ve "aça" (bzp.) olarak adlandırılır. Bazı diğer köylerde ise, oldukça büyük üç ekmek, akuakuar adı altında kurban olarak sunulur. Her şey geleneğe, kültü düzenleyenlerin "büyük babalarının" gösterdiği şekle bağlıdır.

Et, tek parça halinde platforma konur veya büyük sepetlerle aynı platforma getirilir, yani canlı kurbanlık buzağının duasının edildiği yere. Bu durumda platforma sadece en iyi et parçaları, yani göğüs ve but gibi parçalar konur, geri kalanı sepetlerde bırakılır. Deri de, bir

¹⁰⁰ Bilgi: Zurab Kortua (66 yaşında), Atsuta Adjamshigra köyü, Lıxıni sakini, kayıt tarihi 28.06.2015; Rudolf Barganjia (68 yaşında), Atsuta Çıgurhua köyü, Aşağı Cırxua sakini, kayıt tarihi 07.2015; Xuxut Şamba (69 yaşında), Atsuta Aquaa, Txina köyü sakini, kayıt tarihi 02.08.2015; David Plia (66 yaşında), Atsuta Zagan ikhu, Gup köyü doğumlu, kayıt tarihi 19.01.2016.

süreliğine aslı olduğu ağaçtan indirilir ve Tanrı'nın yukarıdan, görebilmesi için çimene serilir. **Ritüel börek veya ekmekler de etin yanına platforma konur.**

Duacı, daha önce olduğu gibi, başı açık ve kemersiz olarak aynı yerde, doğuya dönük şekilde durur. Ucu sivriltilmiş çatal fındık çubuğu, üzerine kurbanlık buzağının kalbi ve karaciğeri geçirilmiş olarak bir kadeh kırmızı şarapla birlikte kendisine verilir. Sol eline çatal çubuğu, sağ eline kadehi alan duacı, daha önce söylediği dua metnini tekrarlar, sadece Tanrı'ya daha önce canlı kurbanlık hayvanı gösterdiğini, şimdi ise onun kalbini ve karaciğerini sunduğunu hatırlatan sözler ekler.

Duayı bitirdikten sonra, duacı şarabın yaklaşık yarısını içer, kalan yarısıyla ritüel bir sunum yapar; dikkatlice kurbanlık hayvanın kalbi ve karaciğerinin üzerine döker. Daha sonra karaciğeri küçük parçalara ayırır, bir parçayı kendisi yer, geri kalanını mevcut kabile üyelerine bilinen yaş hiyerarşisine göre dağıtır (bu genellikle diğer kültürlerde de yapılan yaygın bir ritüeldir). Diğer erkekler de birer kadeh şarap kaldırır ve aralarında aynı yaş kriterine uyarlar. Bu sırada, herkes atsuta için bir kadeh kaldırmalıdır, ancak duacının aksine, yaşlılar bile sessizce konuşur, gençler ise neredeyse fısıldayarak:

– *"Hepimize merhametini bahşet, bize iyi bir hasat yetiştirme, toplama ve sağlıklı tüketme fırsatı ver"* derler.

Alkollü içeceklerin tüketilmediği yerlerde, duacı, aile "paylarından" oluşan bir mum demetini kullanır. Duayı bitirdikten sonra mumları yakar ve gençlerden biri onu platforma yerleştirir.

Duadan sonra, kültürün genç üyeleri masayı hazırlar ve mümkün olduğunca cinsiyet ve yaş hiyerarşisine uygun şekilde otururlar; erkekler masanın baş tarafında, kadınlar ve çocuklar ise onlardan ayrı olarak masanın sonunda yer alır. Masada her zamanki gibi hareket edilir; şarap tüketilen yerlerde, saygın erkeklerden biri "tamada" olarak seçilir, dualar edilir. Diğer katılımcıların aksine, Tanrı ile daha yeni iletişim kuran duacı kadehle hiçbir dua yapmaz. Ancak masada oturan herkes, onun sağlığına kadeh kaldırıp, şu

şekilde ona iyi dileklerde bulunabilir ve bulunmalıdır; "*Bugün olduğu gibi, uzun süre sağlıklı bize yol göstermeye devam et!*"

Kadınlar, yaşlı erkeklerin huzurunda ne alkol içerler ne de yüksek sesle konuşurlar; sadece bir yudum alır ve söylenenleri onayladıklarını gösterirler. Burada alkol tüketimi, herhangi bir başka şölende olduğu gibi, reşit olmayanlar için söz konusu bile değildir. Tören katılımcıları, sofra adabına uyarlar ve tüm dualar sırasında da bu kurallara uyarlar. Bu, her bir duanın sırasının gözetilmesi, yaşlıların sağlığına kadeh kaldırılırken ayağa kalkılması vb. gibi davranışları içerir. Ülkenin Abjua bölgesindeki bazı köylerde, dini aidiyetten bağımsız olarak, masada alkol tüketimi yasaktır, bu nedenle yemek uzun sürmez.

Sovyet öncesi dönemde, ritüel yemeğine katılan erkekler tüm gün boyunca şimşek ve gök gürültüsü tanrısı Afı'nın onuruna **afraşüa** (афраша) şarkısını söylerlerdi (bkz. Ajüanba, 1955: 65). Bunun dışında, hiçbir şekilde serbest davranış sergilemezler, hatta birbirleriyle bile alçak sesle konuşurlardı.¹⁰¹ Günümüzde ise bu şarkı unutulmuştur, ancak şölen, geleneksel bir kutlamada olduğu gibi neşeli geçer.

Eğer atsuta sakinlerinden biri sağlık veya başka önemli bir nedenle törene katılamazsa, "sorumlular" onun "payına düşen" yemek ve şarabı gönderirler, ancak ritüel yiyecek olmayan abısta hariçtir.

Kült etkinliğinin hazırlanması ve düzenlenmesinden sorumlu kişiler, hem erkekler hem de eşleri, yetişkin çocuklarıyla birlikte masaya oturmazlar, ana yemek bitene kadar atsuta topluluğuna hizmet ederler. Onlara, Tanrı ve kabile üyelerine karşı görevlerini

¹⁰¹ Bu tür kurban masalarında insanların gösterdiği belirgin tevazu, muhtemelen evrensel bir durumdur. Etnolojide bunun birçok örneği bilinmektedir. Örneğin, Edward Tylor'ın ünlü eserinde şöyle yazar: "Zulular, gökyüzü tanrısını yatıştırmak ve yağmur yağdırmasını sağlamak için siyah bir boğa kurban ederler... Boğanın eti, saygılı bir itaatin ifadesi olan derin bir sessizlik içinde yenir... ve şenlik, kelimesiz bir şarkı söyleme ile sona erer" (Tylor, 1989: 476).

– Dziwawa, Dziwawa! Prens kızı suya hasret. Biraz su, biraz su, ama az su için satamayız onu, bol su için satarız!"¹⁰² (Зиуауа, Зиуауа! Зарикэакэа–мыркылдыш! Ах ицха зыша дакит, Зыхэачыказ дахзытиуам – здук азыхэа дахтиуеит)!

Varış noktasına yaklaştıklarında, kızlar bebeği samanla kaplanmış sala aktarırlar, samanı tutuşturur ve salı akıntıya bırakırlardı. Hemen ardından şakacı bir oyun başladır; katılımcılar, giyinik olmalarına rağmen birbirlerini suya iterlerdi. Ritüel oyunlar bittikten sonra, hepsi evlerine dönerlerdi. Bu arada "tuz-ekmek" ile vaktimizi geçirdik, "görevimizi tamamlandık – yağmur da yağacak" diye emindiler.¹⁰³

Yağmur yağdırma ritüeli, neredeyse evrenseldir ve tarımın derin köklere sahip olduğu tüm geleneksel kültürlerde bilinir.

Antik yağmur yağdırma kültünün yankıları, Kafkasya'nın hemen hemen tüm dağlık halklarının dini geleneklerinde duyulabilir: Adigeler, Vaynahlar, Dağıstanlılar, Osetler ve diğerleri. Bu halklarda ritüelin ana figürü, bir erkek veya kız çocuğu şeklinde giydirilmiş bir kişi veya bir kukladır (bkz. Seferbekov, 2009. Bölüm 4, § 2).

Sonuç veya Etnolojik Materyalin Yorumu

1). Yüce tanrıya dileklerin sunulduğu zamana göre, Atsunihüara ilk olarak yaz gündönümü ile bağlantılı bir kozmogonik kült olarak ortaya çıkmıştır. Bu kültün oluşumu, eski Abhaz halkının atalarının yaşamlarında tarımın ayrı bir üretim dalı olarak ortaya çıkmasıyla ilişkilidir. O dönemlerde temel sosyal organizasyon, tek bir coğrafi

¹⁰² Burada, folklorcu A.A. Anshba tarafından kaydedilen Dziuaua şarkısının bir varyantı verilmiştir (bkz. Anshba, 1982: 45).

¹⁰³ Bilgi kaynağı: Lamia Capuapha-Kukul (82 yaşında), Txina köyü sakini, kayıt tarihi 28.08.2015. Bu ritüel, Sovyet öncesi dönemde hem Abhazya'nın doğu hem de batı kesimlerinde neredeyse aynı şekilde kaydedilmiştir (bkz. Ajüanba, 1955: 77; Canaşia, 1960: 64). Bir ölçüde Dziuaua, Fidyuani – geçmişte kadınlar tarafından kutlanan bir Oset bayramına benzer. Kadınlar, köy yakınındaki bir tarlada toplanır, dolu, sağanak yağmur, kuraklık ve diğer doğal afetler olmaması için dua eder, ardından şarkılar söyler ve dans ederlerdi (bkz. Çibirov, 2008: 454–455).

alandaki yer alan bir soydu. Soy organizasyonun “abipara” (baba soyu) denen yapılara ya da "kardeşlik" (aeşara) adını verdikleri patronimik gruplara doğru farklılaşmasıyla birlikte, kültün aktarma geleneği daha küçük ailevi gruplara dönüştü. Bu gruplar, atsuta adını verdikleri yapılara dönüşerek, Abhaz köylerini (akıta) oluşturdular ve çoğu zaman tek bir soyun (ajüla, kelime anlamıyla "tohum") parçası oldular. Günümüzde ise, atsuta genellikle coğrafi bir kavram olup, farklı soyadı taşıyan aileleri bir araya getiren bir terimdir.¹⁰⁴

2). Bu bölümün "Atsunihüara – Zaman Tanrısı Kültü" başlığını taşıması hiç de tesadüf değildir.

Yapılan etnolojik saha araştırmalarından elde edilen bilgilere göre, Atsunihüara halk kültü zaman (aamta) kavramına adanmıştır.¹⁰⁵ Her doğal olayın kendi kişisel tanrısı vardır, özellikle

¹⁰⁴ K.D. Kudryavtsev'e göre, ülkenin Sovyetleşme dönemine gelindiğinde, herhangi bir akıta, “içine dâhil olan ailelerden birinin özellikle etkili ve önemli olduğu birkaç akraba ve aile birliğinin birleşimi” idi. Diğer yandan, akıta “yarı bağımsız bir birimdi ve kısmen örf ve adet hukukuna, kısmen de yüzyıllar boyunca kurulmuş ilişkilere dayanarak yaşardı. Akıta, üyelerinin mal ve can güvenliğini sağlama, kan davalarını organize etme, seferler ve baskınlar düzenleme ve bunlardan korunma görevini üstlenirdi.” Yani, “akıta üyelerine düşen en önemli görev, askerlik hizmetini yerine getirmektir” (Kudryavtsev, 2009: 18–19).

Aynı zamanda, daha erken dönemlerde var olan daha büyük bölgesel-akrabalık oluşumlarının izleri, Abhazya'nın yer adları sisteminde korunmuştur. XIX. Yüzyılda Kafkas Savaşı sonucunda yaşanan trajediden önce, her köy veya her köy bölgesi (atsuta), kendilerini uzak bir atanın torunları olarak gören ve bu nedenle aynı soyadını taşıyan belirli bir aile grubuna aitti. Bunlar Mquidzırxua (Mquidzba), Blabırxua (Blabba), Eşkit (Eşba), Barmış (Barmışaa), Mkialrıpş (Mkialba), Giaçrıpş (Giaçba), Bağrıpş (Bağba), Gulrıpş (Gulıyaa / Gulia), Aibga (Aiba), Atara (Attar / Tarba), Muq (Muqba), Dapokıt (Dapua), Eşıra (Eşba), Aredkit (Aredba), Kapaa rxu (Kapba), Adleyaa rxu (Adleyba), Vowaa rxu (Vouba) ve diğerleri.

¹⁰⁵ Bilgi: Kotik Kuabakhia (81 yaş) – Atsuta Acamsıgra köyü, Lıxını'da dua eden; Zurab Kortua (66 yaş), Lıxını köyü, kayıt tarihi 28.06.2015; Darata Kapba (90 yaş) – Atsuta Çıgurxu köyü, Aşağı Cırxua'da dua eden; Radion Bargancia (80 yaş), Çıgurxu köyü, Djırkhua; Valery (60 yaş) ve Rudolf (68 yaş) Bargancia kardeşler, Atsuta Çıgurxu köyü, Aşağı Cırxua sakini, kayıt tarihi 12.07.2015; Marina Tsulukia (64 yaş), Arasadzix köyü doğumlu (şu anda

gök gürültüsü ve şimşek gibi güçlü olanların. Daha önce de belirtildiği gibi, Abhaz tanrılar panteonunda bu rolü Afi üstlenir. Afi'nin sorumluluğunda, halkın "zaman" kavramı da yer alır ve bu kavram iki zıt unsurdan oluşur: Aamta bzia (iyi zaman) ve Aamta baaps (kötü zaman). Bu özel durumda, aamta bzia, elverişli hava koşullarını ifade ederken, aamta baaps ise elverişsiz hava koşullarını ifade eder. "Bize iyi zaman bahşet!" diye yalvarır duacı tanrıya. "İyi zaman", insanın güçsüz kaldığı kasırga, deprem, çığ ve sel gibi felaketlerin olmadığı, güneşli ve yağmurlu günlerin dengeli bir şekilde birbirini izlediği bir dönem olarak anlaşılır. Abhazlar, "iyi zaman" kavramına aynı zamanda barışı da dahil ederler, çünkü Abhazların hayatı her zaman toprakları için verilen mücadelelerle doluydu. Doğal olarak, Atsunihüara kültüründe, tanrıya dua ederken rahibin onlara savaş göstermemesi için yalvarması sık rastlanan bir durumdur: "Aibaşra Ançüa iqaumtzan!" (Tanrım savaş olmasın!).

Belki de çok eski zamanlarda, aamta / zaman kavramının Afi'nin iradesini yerine getiren ayrı bir koruyucusu vardı. Aralarında, artık soyadını onun adından alan tek bir ailenin bile kalmadığı yerleşim yerleri de bulunmaktadır.

3). Kurban. Atsunihüara'da, tıpkı Abhazların diğer büyük kültürel eylemlerinde olduğu gibi, merkezi rolü kurbanlık hayvan (Anihüagatü, aştü) oynar ve bu hayvana karşı özel, saygılı bir tutum sergilenir.¹⁰⁶ Kurban etme eylemi de aynı saygıyla gerçekleştirilir.

Sohum'da yaşıyor), kayıt tarihi 10.01.2015; *Lamia Capuapha-Kukul* (82 yaş), kayıt tarihi 28.08.2015; *Xuxut Şamba* (68 yaş), *Txina köyü*, kayıt tarihi 08.2015; *David Plia* (66 yaş), *Gup köyü* (şu anda *Sohum'da yaşıyor*), kayıt tarihi 19.01.2016. Bu bilgi verenler ayrıca, Sovyet döneminde kolhoz ekiplerinin de atsuta bölgesel ilkesine göre oluşturulduğunu belirtmektedir.

¹⁰⁶ Kurbanlık hayvanı, özellikle hadım edilmiş bir keçiyi belirtmek için kullanılan ikinci terim olan aştü, etnolojide var olan ve başlangıçta insan kurban edildiği yönündeki görüşü destekleyen ek bir kanıttır. Kötü huylu, her türlü yakışsız davranışta bulunan bir insan da aştü olarak adlandırılır (kelimenin tam anlamıyla, "öldürülmeye layık olan"). Eski Meksika'da "su ve dağ tanrılarının onuruna yapılan yıllık bayramlarda tapınaklarda gerçek insan kurbanları gerçekleştirilirdi" (Tylor, 1989: 481). "Kurbanın din

Etnolojik tanıma göre, bu eylemin temel paradigması, insan bilincine en eski zamanlardan beri yerleşmiş olan bir karşılık verme düşüncesidir: "Tanrılar, kurbanlar karşılığında nimetler bahşeder" (Mircea Eliade, 1999: 18). Aynı yaklaşım, prensip olarak felsefede de mevcuttur: "İnsan ve tanrı arasında gerçek bir birlik sağlanacaksa, sonuçta bir et ve kan olmalıdırlar, öyle ki kültürel eylem, duyuşsal olanı ruhsallaştırma, ruhsal olanın da duyuşsal olana dönüşmesiyle sonuçlanır. Duyuşsal olan, ancak kurbanlık hayvanın öldürülmesiyle onun varlığında, fiziksel mevcudiyetinde yok edilir. Bu hayvan, birey ile soyu, soy ile tanrısı arasında 'aracı' olarak hizmet etme gücüne kavuşur. Ancak bu güç, kutsal eylemin tüm duyuşsal belirginliğiyle, ritüel tarafından öngörülen tüm detayları ve incelikleri yerine getirilmesine bağlıdır – ritüeldeki en ufak bir sapma, kurbanın anlamını ve gücünü ortadan kaldırır" (bkz. Cassirer, 2002: 238).

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Abhaz dilinde kurbanlık hayvan veya kültürel dualarda yapılan diğer kurbanlar için "kurban" anlamına gelen bir kelime yoktur. Abhazlar, kurbanlık hayvanı "dua edilen şey", "kurban edilmek üzere ayrılan şey" (Anıhüagatü, aştüü) olarak adlandıırırlar. Burada asıl olan, hayvanın öldürülmesi veya duacının kurban olarak sunması değil, onun tanrıya hediye edilmesidir. Abhazlar, tanrının da karşılık olarak uygun bir hediye vereceğine inanırlar ki bu da, yeryüzünde elverişli yaşam koşullarının sağlanması anlamına gelir.

Benzer örnekler eski halkların kültürlerinde de görölür. Hititler kurbanı basitçe "yiyecek" olarak adlandıırırlardı (Ardzınba, 1982: 45), Hindistanlılar ise "ziyafet" olarak (Kazansky, 1926: 122). T.N. Dmitrieva'nın bildirdiğine göre, Nivihler için ayı bayramında öldürölen ayı, bu kavramın alışılğelmış anlamında bir kurban değildir. Onlar için kurban sunmak, tanrıya gerçek bir şey vermek anlamına gelir (Dmitrieva, 2000: 13).

tarihindeki rolü gerçekten çok büyüktür. Kurbanlar, türleri ve gelişmişlik düzeyleri açısından son derece çeşitlidir, en basit biçimlerden başlayarak... tanrılara insan kurban edilmesine kadar uzanır" (Tokarev, 1983).

4). Kuşkusuz, Dziwawa yağmur çağırma töreni, Atsunihüara kültürünün bir yan uygulaması olarak, gerektiğinde Atsuta'nın kadınları tarafından düzenlenirdi. Bugün bile Atsunihüara gününde bazı yerlerde görülen "su dökme" oyunu da bunu göstermektedir. Evet, bu bir oyundur, ancak çalışmanın ana metninde bahsedilen eski bir inancın yansıması olan bir oyundur.

Folklorist A.A. Anşba'nın haklı olarak belirttiği gibi, törenin adı ve şarkısı, su dünyasının gizemli hükümdarının adına dayanır, ancak Abhaz tanrılar panteonunda böyle bir figür bulunmamaktadır. Unutulmuştur (bkz. Anşba, 1982: 44). Ancak L.Y. Şternberg'in de yazdığı gibi, "her mit, bir gerçekliğin imgesel temsilidir" (Şternberg, 1978: 351). Dolayısıyla, kukla, kukla ya hükümdarın kızını ya da bir zamanlar kabile halkının yaşamı uğruna kurban edilen güzel bir genç kızı simgelemektedir (bkz. Çursin, 1957: 77). Bu bağlamda Edward Tylor da şöyle yazmıştır: "Kahire'de Nil'in taşması sırasında suyun yükseldiği yere konik bir toprak sütun yerleştirilip suyun onu alıp götürmesi geleneği vardır. 'Arusekh' (gelin) adıyla bilinen bu gelenek, muhtemelen bol su elde etmek amacıyla görkemli kıyafetler içindeki genç bir kızın nehre atılması şeklindeki eski bir ritüelin yerini almıştır" (Tylor, 1989: 482). Bu durumda, yağmur çağırma töreninde, töreni düzenleyenler, genç kızı ölüme mahkum ederek, onun ruhunu nişanlısı olan tanrıya gönderiyorlar, karşılığında ise tanrı, bir teşekkür işareti olarak yeryüzüne yağmur gönderiyordu (bkz. Şternberg, 1936: 66). Yürüyüş ise bir düğün alayı, bir düğün trenidir. Yürüyüşe katılanların eşeğin üzerine örttükleri çarşaf, gelinin bekaretinin sembolüdür; ateş ise bir yandan gelini koruyan büyümlü bir güç, diğer yandan onun döllenmesini sağlayan bir unsurdur (bkz. Anşba, 1982: 48).

Abhaz yağmur çağırma töreni Dziwawa ve onunla aynı adı taşıyan şarkısının, "dünyevi bir kadın ile su elementinin koruyucusu arasındaki kutsal evlilik" mitine dayandığı düşünülmektedir (Anşba, 1982: 49). "Dziwawa" teriminin etimolojisi ise açıktır ve "su yapmak-yapmak" (yani bol yağmur) anlamına gelir.

5). Tarihsel açıdan, Abhaz Atsunihüara kültü ve Dziwawa, Hititlerin "bahar yağmur bayramı – Tsunni" ile doğrudan bir bağa sahiptir. Bu bayram, doğubilimci V.G. Ardznba tarafından eski tabletlerden kaydedilmiştir (Ardznba, 2015, cilt 1: 79).

Bilindiği gibi, Hitit Krallığı'nın kültürü, onlardan önce gelen daha eski bir kültür olan Hatti / Proto-Hitit kültüründen alınmıştır. "Hitit dini sistemi, Hatti dili ve diğer Hitit-öncesi Luvi dillerini konuşan halkların dini geleneklerinin etkileşimi sonucunda şekillenmiştir... Hitit panteonunun büyük çoğunluğu köken olarak Hatti'ye aittir" (Ardznba, 2015, cilt 2: 13).

Aynı zamanda, her iki bayramın aynı anda kutlanması ve terminolojik benzerlikleri de dikkat çekmektedir. Abhazlar da tıpkı Hititler (yani Hattiler) gibi bu bayramı baharın son günlerinde veya yaz başında kutlardı. Bu bir yönüdür. İkinci yön ise dilsel benzerliktir. (A)tsun(nihüara) ve "tsunni" iki temel sestem oluşan ortak bir köke sahiptir: "ts" ve "n". İlki, Abhazca'da ateş anlamına gelen "a-mts-a" kelimesinin köküne dayanır, ikincisi ise bölgeyi gösteren bir sonektir. Muhtemelen, Hatti dilinde de ateş bu şekilde ifade ediliyordu. Zamanla, Hatti-Abhaz (Abhaz – Abaza) terimine, tıpkı Abhazca'daki diğer cins isimlerde olduğu gibi, "a" ön eki eklenmiş, "m" ise olumsuzluk, tabu anlamında bir unsur olarak kullanılmıştır (yani "ateş değil").

Hitit rahibi, dua ederken fırtına tanrısına hitap ederdi, Abhazlar ise günümüzde doğrudan en yüce tanrıya yönelirler. Aralarında bir fark varmış gibi görünse de, aslında önemli bir ayrım yoktur. Gökyüzünün tanrısı olan Ançüa, en yüce tanrı olarak kabul edilir ve onun iradesi diğer tüm yöneticilerin, hatta en güçlü olan Afi'nin üzerinde geçerlidir (bkz. I. ve II. Bölümler).

Bu nedenle, daha önce de belirtildiği gibi, Ançüa'nın çok sayıdaki sıfatları arasında en sık kullanılanları "gök gürültüsü çıkaran" ve "şimşek fırlatan"dır. Böylece Ançüa, aynı zamanda fırtına tanrısı işlevini de üstlenir, ancak Abhaz panteonunda fırtına tanrısı bağımsız bir figür olarak en saygın yerlerden birini işgal eder ve hatta

çok yönlüdür. Halkın inancına göre, Ançua ve Afi birbirinden ayrılamaz.

Abhaz Atsunihüara kültü ile Hitit yağmur çağırma kültü Tsunni arasındaki kimliği doğrulayan başka gerçekler de vardır.

Her iki kültün adının kök sesi "ts"dir ve yerel sonek "n"dir. Kült, komşular arasında kutlanır ve gerektiğinde aralarında yanan ateş değiş tokuşu amtsaemdara (амцеимдара) yapılır. Bu, kültürel organizasyonun oluşumunda bölgesel faktörün ana rol oynadığı anlamına gelir.

Abhazlar ve Hititler arasında, törene katılamayan, yaşlılar ve ahlaki önderler olarak görülen kabile üyelerine kurban yiyeceğinden bir pay gönderme geleneği arasında da şaşırtıcı bir paralellik vardır.

6). Hititler, tıpkı onların öncülleri olan Hattiler (Proto-Hittitler) gibi, fırtına tanrısı kültü sırasında ya bir boğa, ya bir keçi ya da bir koyun kurban ederlerdi (Ardzınba, 2015, cilt 1: 68). Abhazlar da Atsunihüara'da katılımcıların sayısına bağlı olarak başlıca kurban olarak bir buzağı, keçi veya koç kullanırlar.

Hatta belki de bir zamanlar bu hayvanların kendileri kültün nesnesiydi.

7). Görünüşe göre, kurban edilen hayvanın kalbi ve karaciğeri başlangıçta, duacıya tanrılar dünyasında bir aracı olarak sunuluyordu.¹⁰⁷ Abhaz ritüelinde kurban edilen hayvanın kalbi ve karaciğerinin kullanımı bir istisna teşkil etmez ve bu, dünya etnolojisinin ünlü temsilcileri tarafından incelenen diğer bazı geleneksel kültürlerde de çeşitli biçimlerde görülür. Örneğin, “Gine yerlileri, bir koyun veya keçiye fetişe kurban ettiklerinde, kendileri ve arkadaşları etle beslenirken, tanrıya sadece iç organların bir kısmını sunarlar. Tunguzlar da karaciğeden bir parçayı tanrılara verirler...” (Tylor, 1989: 478–479). Abhaz örneğinde ise, özel literatürde bildiğimiz şeylerin yankılarını da duyabiliriz. Duacı, en eski toplumsal yaşamın geleneksel ilkesine sıkı sıkıya bağlıdır; yiyeceğini

¹⁰⁷ *Bununla birlikte, dua eden kişi, tanrıya hayvan kurban etmenin en önemli eylem olduğu diğer kültürler sırasında da böyle davranır.*

kabilesindeki diğer insanlarla paylaşmak. Bunu, yiyeceği başka birinin değil, sadece kendisinin dağıtması da gösterir. Ayrıca, kurban edilen hayvanın kalbini ve karaciğerini ilk olarak duacının tatması da derin bir sembolizm taşır; *“Tanrım, bak ve bana inan, bu sağlıklı bir yiyecektir.”*

8). Kurban edilen hayvanın derisi, kültün gerçekleştirildiğinin reddedilemez bir kanıtı olarak, kötü güçlerden korunma işlevi görür. Doğrusu, günümüzde çığ deri kimsenin işine yaramaz, ancak eski zamanlarda “deri rahibe aitti” (Canaşia, 1960: 65). Rahip, deriyi dört direk yardımıyla gerip evin duvarına asar ve kuruturdu. Daha sonra deriyi işler ve onu ham deri ayakkabı veya hatta safyan yapımında kullanılabilecek hale getirirdi. Bu süreçte ev sahibi yine kolektivizm ilkesine bağlı kalır ve bir veya iki parçayı kendisine ayırırken geri kalanını ihtiyacı olan komşularına dağıtırdı.

Kurban edilen hayvanın boynuzları da koruyucu bir mekanizma işlevi görür. Bu nedenle, boynuzlar dua yerinin sınırları içindeki bir ağaca veya topluluğun lideri olan rahibin evinin ön duvarına asılır.

9). Mantıklı olan şu şekilde söylemektir; çok eski zamanlarda, bir sonraki dua organizasyonundan sorumlu kişilerden birinin şarap mahzeninde veya hatta rahibin kendi mahzeninde, toprağa gömülü sivri uçlu bir küpte, tanrıya adanmış kurban şarabı saklanırdı. Abhaz dilinin özel kelime dağarcığında hala “ahapşarkra” (аҭацшыаркра) ve “ahapşaxtra” (аҭацшыахтра) terimleri kullanılır yani – “küpün kapatılması” ve “küpün açılması”. Sonbaharda, üzüm hasadı tamamlandıktan sonra, bu testi taze ve saf üzüm suyuyla doldurulur, kapağı toprakla örtülüp, adeta bir tür mühürleme yapmış gibi dikkatlice sıkıştırılırdı. Bu eylem, yiyecek stoklamanın tamamlandığının bir simgesi olarak hizmet ederdi. Buna karşılık, küpün açılması, yani mühürün kırılması, çiftçilerin yaz emeğinin “iyi zamanlar” sezonunun başladığını gösterirdi.

V.G. Ardızınba’nın bilimsel çalışmalarının da gösterdiği gibi, eski Anadolu toplumlarında, özellikle Proto-Hitit ve Hitit toplumlarında, hiçbir dini ayın şarap dökülmeden gerçekleşmezdi (Ardızınba, 2015. Cilt 1: 48–137). Abhazlar arasında da bugün hala şaraba “tanrısal bir

içecek” (абы анцәа ырыжәтәуп, анцәа итәуп) olarak özel bir saygı gösterilir. Dahası, Abhazlar için seçilmiş üzümlerden yapılan siyah (kırmızı) doğal şarap, kanla ilişkilendirilir. Şarabın mükemmel rengini ve lezzetini ifade etmek için Abhaz dilinde “şarap, ama nasıl bir şarap – saf kan” (ауп, аха изакәытә аузеи – ашыа-цкәа) gibi deyimler kullanılır. Böyle bir şarabı içen kişinin tanrısal bir varlığın gücünü kazandığı, “tanrının niteliklerine ortak olduğu” düşünülürdü (Şternberg, 1936: 467). Hititler (hatta Hattiler) arasında da şaraba benzer bir saygı vardı: “Hitit ritüellerinde şarap sıklıkla tanrının kanı işlevini görürdü. Kan içmek, en eski kurtuluş ve iyileşme eylemidir. Şarap, kanın anlamını üstlenir, ancak bu durumda ‘kurtuluş’ ve ‘iyileşme’ daha çok doğurganlık ve doğumla ilişkilendirilirdi” (bkz. Freidenberg, 1936: 54).

Bu nedenle, Atsunihüara’da şarap tüketimi en eski geleneklerden biridir ve yasak, kültürel bir eyleme İslam kültürünün etkisinin bir sonucu olarak anlaşılmalıdır.

10). Kültün temel unsurlarından biri de arınma ritüelidir. Bu ritüel, öncelikle duacının dua konuşmasını yapmadan önce ellerini ve yüzünü yıkamasını içerir. Su, bir element olarak onu kötü güçlerden, hastalıklardan ve günahlardan korur. Aynı şekilde, kurban edilen hayvanın yüzünün ve ayaklarının sembolik olarak yıkanması ve duacının hayvanı kesmek için kullandığı bıçağın yıkanması da bu tür bir arınma ritüeline dahildir. Daha sonra, hayvanın kesildiği yere yanan bir odun parçasıyla “dağlama” yapılır. Bu durumda arınma, başka bir element olan ebedi ateş aracılığıyla gerçekleştirilir. Tüm bunlar, kişinin kendisini ve kurban edilen hayvanı kültürel bir saflık durumuna getirmek için yapılır.

11). Dua töreninden sonra gerçekleştirilen ziyafet, başta Afı olmak üzere kişisel tanrıları ve en yüce tanrı Ançüa’yı besleme ritüeli olarak anlaşılmalıdır. Bununla birlikte, eski zamanlarda bu törenin tamamen pratik bir anlamı da vardı. İlkbaharda, yiyecek stokları azaldığında, Atsunihüara toplumsal bir kült olarak önemli bir doyum kaynağı, ek güç ve enerji sağlayıcısı işlevi görürdü. Dikkat çeken bir diğer nokta da, Hititlerin Tsunni kültü sırasında “şişman ekmek”

(Ardzınba, 2015. Cilt 1: 69) hazırlamalarıdır. Bu ekmek, hem işlevsel amacı hem de şekli ve adı (kelimenin tam anlamıyla “büyük / kabarık ekmek”) açısından Abhaz kült ekmeği “aça” (Bzıp) / “açababa” (Abjua) ile benzerlik gösterir.

12). Erkeklerin ritüel ziyafet sırasında söyledikleri Afraşüa şarkısı, “zaman”ın (bu durumda hava koşullarının) baş tanrısının gök gürültüsü ve şimşek tanrısı Afi olduğunu, su elementinin koruyucusu Dziwawa’nın ise onun yardımcısı olarak kabul edildiğini gösterir. Bu nedenle şarkı, Afi tanrısının şarkısı değil, Afi tanrılarının şarkısı olarak adlandırılır ve Afi’yi çok yönlü bir şekilde ele alır. Burada, en eski Anadolu geleneğiyle etnolojik bir paralellik buluyoruz. Hitit fırtına tanrısı çoğul olarak kişileştirilirdi, ancak dua ederken Hititler ona “sen” diye hitap ederdi, tıpkı Abhazlar gibi. Dahası, Abhazların Atsunhüara duası formülü, Hitit duasıyla çarpıcı bir benzerlik gösterir: “Fırtına tanrısı, efendimiz, yağmurları çoğalt! Kara toprağı doyur! Fırtına tanrısının ekinlerini büyüt!” (Ardzınba, 2015. Cilt 1: 97). Hatta en sert Abhaz laneti bile, gök gürültüsü ve şimşek tanrısının adıyla söylenen Hitit lanetinden farklı değildir: “Fırtına tanrısı vursun!” (Ardzınba, 2015. Cilt 1: 97): “Afi asaayt!”.

İlginç olan bir diğer nokta, bir dizi Hitit tabletinde, mevsimsel ve diğer birçok ritüelde “fırtına tanrısının adamı” ve “fırtına tanrısının insanları” veya “fırtına tanrısının kadını” unvanlarını taşıyan dini görevlilerin bulunduğunu okuyoruz (Ardzınba, 2015. Cilt 1: 268). Abhazlar arasında da benzer ifadeler kullanılır: afırxatza, afırxaçüa, afırphüis (afi – fırtına ve şimşek tanrısı + axatza – erkek; axaçüa – erkekler, aphüis – kadın) – özel bir davranış veya kahramanlık için övgü ifade etmek amacıyla kullanılan terimler.¹⁰⁸

13). Rahibin duayı tamamladıktan sonra üç kez sola ve sağa doğru tam dönüşler yapması ve onu takiben topluluğun da aynı hareketi tekrarlaması ritüeli de bilimsel açıdan ilgi çekicidir. Bu ritüel, yaygın etnolojik görüşe göre güneşi karşılama sembolüdür. Büyük olasılıkla

¹⁰⁸ Afırxatza – 1. Kahraman, cesur, yiğit; 2. Övgü ve onay ifade etmek için kullanılır (Kaslandzia, 2005: 262).

bu durumda, aynı zamanda topluluğun rahibi olan bölge başkanının kendisine emanet edilen toprakları ritüel olarak dolaşmasını da taklit eder. Eğer rahip yaşlılık nedeniyle bu fiziksel yükü kaldıramıyorsa, bu görevi onu sembolik olarak temsil eden daha genç ve güçlü erkekler yerine getirebilirdi. Örneğin, Osetlerde “kuraklıkta yedi bakire ve yedi bekâr genç köyü dolaşırdı” (Çibirov, 2008: 266). Rahibin hareketlerinin tören katılımcıları tarafından tekrarlanması, birincinin kutsal doğasına olan inancı gösterir.

Ana toprakların korunması geleneğinin izleri, günümüzde hala gözlemlenebilir. Kendine saygısı yüksek olan aile reisi, sabah yataktan kalktığında evinin bahçesini dolaşır. Büyük olasılıkla bu ritüel dolaşma, iki anlamsal yük daha taşır. Birincisi, pratik bir amaca hizmet eder, “acaba bir şey oldu mu?” gibi. İkincisi ise, kişinin tanrı tarafından bahşedilen bir statüye sahip olduğunu ve durumun efendisi olduğunu sürekli olarak göstermesidir.

Tam dönüşlerin sayısına gelince, yukarıda da belirtildiği gibi, en eski zamanlardan beri sayılar insanların yaşamında önemli bir rol oynamıştır, çünkü onlara özel, doğaüstü güçler atfedilmiştir. İnanişâ göre, bazıları mutluluk vaat eden özelliklere sahipken, diğerleri tam tersine talihsizlik getirir. Genellikle kutsal sayılanlar, bölünemeyen tek sayılardır, özellikle “bir”, “üç” ve “yedi”. “Üç” sayısı, dünyadaki birçok kültürde kutsal bir anlam taşır ve birçok durumda büyüsel bir anlamı da vardır, yaşamı, doğumu ve ölümü simgeler (bkz. Olşevskaya, 2010). Diğer kültürlerde “üç” sayısı ya tanrılar üçlüsünü (Mısırlılar – İsis, Horus, Osiris) ya da doğal olayları (Hindular – üçlü güç: yaratılış, yıkım ve koruma) temsil eder. Abhazlar da bir istisna değildir, muhtemelen “üç” sayısında dünyanın bileşenlerini görürler: toprak, gökyüzü ve yeraltı, sırasıyla tanrıların alanları – Anan, Ançüa ve Atzah.

14). Atsunihüara kültünün, örneğin yüz yıldan biraz daha uzun bir süre önce nasıl gerçekleştirildiğiyle karşılaştırıldığında, modern ayinde temel yapısının korunduğu söylenebilir. Doğrusu, bugün Abhazların dini sistemine göre zamanın koruyucusunun da bağlı olduğu fırtına tanrısının adı, rahiplerin kültü gerçekleştirirken

yaptıkları dua konuşmalarında artık anılmamakta olup, unutulmuştur. Rahipler sadece en yüce tanrıya dua ederler, ancak bunun özü değişmemiştir. Bu, halkın dini yaşamında çok tanrılı inanışlarının yavaş ama sürekli olarak zayıfladığını ve aynı zamanda tek tanrıya, dünya düzeninin yaratıcısı, koruyucusu ve yöneticisi Ançüa'ya olan inancın güçlendiğini göstermektedir.

Ayrıca, Atsunihüara kültürünün organizasyonu sırasında, insanların atalarının geleneklerine duydukları nostaljik özlem de önemli bir rol oynar. Bu, komşularla birlikte eğlenmek, uzakta yaşayan akrabalarla buluşmak ve onlarla iletişim kurmak için ek bir fırsat sağlar. Daha doğrusu, bugün Atsunihüara, atsuta sakinleri arasında tanrıyla birliğe ulaşma yoluyla güçlü bir kolektif dayanışma bağı oluşturma'nın en önemli faktörlerindendir. Bu, onlarda hem mekânsal hem de zamansal olarak sosyal kontrolün manevi bir kaldırıcı olma duygusunu en iyi şekilde destekler.

Nanhüa (Нанхәа) – Toprak Ana Kültü veya Abhazlara göre Meryem Ana Uykusu

Nanhüa (Нанхәа), Abhazların dini sistemlerinde en saygın kültlerden biridir. Tüm diğer ortodoks halklar gibi, Abhazlar da bu kültü 28 Ağustos'ta kutlarlar. Ancak kültü anlamaya yönelik yaklaşım bölgesel karakterdedir. Abjua toplumunda dini inançlarına bakılmaksızın herkes tarafından kutlarken, Bzıp toplumunda yalnızca Hristiyanlarca kutlanmaktadır. Dahası, bu kült iki anlamla algılanır: Hristiyan/kilise ve evsel/geleneksel.

Hristiyanlar, özellikle şehirdeki kilisenin yakınlığı nedeniyle, kilisede ayine katılırlar. Ancak, istisnai durumlar hariç, kırsal bölgelerde yaşayanlar bu imkâna genellikle sahip değildirler, çünkü her köyde faaliyet gösteren bir kilise bulunmamaktadır. Kilisede ayinin nasıl yapıldığı konusu üzerinde durmak istemiyorum, çünkü bu zaten bilinmektedir.¹⁰⁹

Geçmişte geniş bir şekilde kutlanan ancak günümüz Abhaz gerçekliği tarafından neredeyse unutulmuş diğer geleneksel

¹⁰⁹ Meryem Ana'nın Göğe Yükselişi – Hristiyanlığın on iki büyük bayramından biridir. Altıncı yüzyılın sonlarından beri kutlanmaktadır. Kilise geleneklerine ve apokriflere göre, İsa Mesih'in çarmıha gerilmesinden sonra, Meryem Ana hayatının sonuna kadar Rab'bin mezarında çok zaman geçirdi. Bu dualardan birinde Başmelek Cebrail, ona üç gün içinde öleceğini bildirdi ve ölüm üzerindeki zaferin bir sembolü olarak cennetten bir dal sundu. Meryem Ana, sonunu beklerken, havarilerin ortasında gayretle dua etti. Birdenbire hepsi inanılmaz parlak bir ışık ve meleklerle birlikte gökten inen İsa'yı gördüler. Bu anda Meryem Ana öldü. Bakire Meryem, ebeveynlerinin daha önce gömüldüğü Getsemani'ye gömüldü. Havari Thomas, Bakire Meryem'in cenazesine katılamadı ve ancak üçüncü gün mezarına geldi. Havariler, mezarın girişini kapatan büyük taşı kenara ittiler. Ancak Bakire Meryem'i bulamadılar – İsa onu göğe yükseltmişti. Meryem Ana'nın Ölümü bayramı, bir ön gün ve sekiz son gün ile kutlanır. Bayramdan önce iki haftalık Meryem Ana Orucu tutulur ve bayramın arifesinde kiliselerde gece ayini yapılır. Bayram gününde kiliselerde Meryem Ana'nın defin ayini gerçekleştirilir. Örtü tutsülenir ve ardından örtü kilise etrafında haçlı bir geçit töreni ile taşınır. Kaynak: drevo-info.ru/articles/1327.html.

bayramların aksine, geleneksel Nanhüa bayramı, ritüel uygulamalar yoluyla biraz daha daraltılmış bir şekilde varlığını korumuştur. Bunun kanıtı, tarafımızdan son zamanlarda Abhazya'nın çeşitli yerleşim yerlerinden toplanan yeni etnografik materyallerdir.

Çalışmada ayrıca, hacim olarak küçük ancak oldukça değerli bir yazılı kaynak kullanılmıştır. Bu da, Abhaz etnografik çalışmalarında yer alan N.S. Canaşıa'nın XIX. Yüzyılın sonu ile XX. Yüzyılın başlarına ait bilimsel çalışmalarıdır (Canaşıa, 1960: 48–50). Ayrıca, bu kültürün Abhazların dini yaşamındaki varlığını kaydetme düzeyinde ele alan başka etnolojik çalışmalar da bulunmaktadır (örneğin, Argun, 2007, 2012: 349). Bu çalışmaların yazarları, Canaşıa'nın çalışmasını temel kaynak olarak kullanmaktadır.

Bayralarda koruyucu önlemler sistemi: Geleneksel bayramın açılış kısmı, bayram arifesinde, akşam saatlerinde, "kötü ruhların inlerinden çıktığı" zaman başlar. Bu nedenle, inançlı Abhazlar veya sadece atalarının gelenek ve görenekleriyle yetişmiş olanlar, bayramdan bir gün önce bir dizi koruyucu önlem alırlar. Bu önlemler, "her ihtimale karşı" alınır ("bir şey söyleniyorsa, bir şey var" – "akı axirhüo, akı iqoup" diye düşünülür).

Erkekler, bahçe girişine, baş kısmına çapraz bir çubuk yerleştirilmiş şekilde Karaçalı ağacından (alakumha) bir kazık dikerler. İki düz çizgi, dik açıyla kesişerek bir haç oluşturur. Kesişen çubukların uçlarına, iki veya üç kat örülmüş melocan (saparna) dallarıyla yapılmış bir halka eklenir. Bu şekilde oluşturulan yapı – daire içinde eşit kollu bir haç – alakumha olarak adlandırılır, aynı zamanda temelini oluşturan ağaç da bu isimle anılır.¹¹⁰ Bazı köylüler, manda buzağılarının boynuna aynı dikenli çalıdan yapılmış halkalar takar ve akşam olunca tüm üretim araçlarını saklar, evcil hayvanlarını ahırlarına kapatır. Kadınlar da kümes hayvanlarını

¹¹⁰ EAC (Etnografik Alan Çalışması). Bilgi verenler: Capuapha-Lamia Kukul / Venere, 89 yaşında, Txina köyü, 29.08.2014; Bagatelia Pyka, 54 yaşında, Txina köyü, 29.08.2014; Şamba Xuxut, 68 yaşında, Txina köyü, 29.08.2014.

kümeşe kilitler, ev halkının kişisel eşyalarını – eğer bahçede kalmışlarsa – eve taşırlar, çünkü kötü ruhların, o gece yerinde olmayan her şeye girebileceğine inanılır. Ayrıca, gençler, özellikle çocuklar ve evlenmemiş kişiler, saçlarına balmumu parçaları takar. Hem insanlar hem de hayvanlar, o gece evlerinde, barınak altında uyumalıdır (benzer uygulamalar için bkz. Canaşıa, 1960: 48).

Bu, temel olarak yapılanlardır. Belki daha başka koruyucu önlemler de vardır, ancak bunlar o kadar özel bir anlam taşımaz.

Güneş batmadan önce gençler, çalı çırpı, saman, eğrelti otu ve diğer kuru bitkileri toplar. Geçmişte, Abhazlar teknik bitki kültürleri yetiştirirken keten kullanırlardı.

"Güneş denize battığında", gençler evin avlusunda, topladıkları yanıcı malzemelerle küçük bir ritüel ateş yakarlar. Ritüele katılan herkes, alevlerin üzerinden üç kez atlamalı, havada neşeyle ve yüksek sesle şu sözleri söylemelidir: Syüstaa dsıblit! – "Şeytanımı yaktım!" Bu formül, her insanın bir şeytan tarafından takip edildiği halk inancına karşılık gelir. Ateşin üzerinden atlama bittikten sonra, her katılımcı ateşe biraz sofraya tuzu ve elenmemiş mısır unu atar. Daha sonra ateş, sopalarla vurularak söndürülür; zira "Şeytan yaşıyor olabilir!" Şeytana karşı kazanılan zaferin bir işareti olarak, ateş ritüeli tamamlandıktan sonra bazı ev sahipleri tüfekle havaya ateş eder. Ancak bu tür ateş etme uygulaması giderek azalmaktadır.

Yukarıda anlatılan ve abırbancia (абырбанџѣѣа) olarak bilinen ritüel, insanları kötü ruhlardan arındırmanın bir yolu olarak görülür. Ancak, Abhazlar bu ritüeli günümüzde daha çok eğlence amacıyla gerçekleştirmektedir. Gençler, ateşin üzerinden neşeyle, şakalaşarak ve birbirlerine gülererek atlarlar.

Sovyet yaşam tarzının ülkeye girmesinden önce, Abhazlar kötü ruhlara karşı daha sert cezalandırma yöntemleri de biliyorlardı. Örneğin, Nanhüa bayramı gecesi genç cesur kişiler, şeytanları yakalamak için ormanlara giderlerdi. Ormanda, özellikle Karaçalı ağacından yapılmış bir ateş yakarlardı, çünkü şeytanların böyle bir ateşin etrafında ısınmayı sevdiğini ve onu görmezden gelemeyeceklerini bilirlerdi. Kendileri çalıların arasına saklanır,

uygun anı bekler ve şeytanları yakalayıp acımasızca ateşe atarlardı. En becerikli erkekler, şeytanı evlerine hizmetçi olarak götürmek için avlarlardı. Şeytanın tırnaklarını kesip saklarsa, kaçamayacağına zenginliklerinin artacağına inanırlardı. "Bu gece kötü ruhlar evinde kalamaz, köy ve ormanlarda av peşinde dolaşır" (Canaşia, 1960: 48).

Ayrıca, erkekler ağızmalçüa olarak bilinen şekil değiştiren varlıklarla da ilgilenirdi. Bu varlıklar gündüzleri insan, geceleri kötü ruh haline gelirdi. Onları şeytanların etrafında veya patika yollarda görmek mümkündü: "Bazıları kurtlara, bazıları kedilere biner ve ahır dışındaki hayvanları yerlerdi. Cesur kişiler, onların kötülüklerini ortaya çıkarmak ve 'temize çıkarmak' için avlarlardı."¹¹¹

Günümüzde Abhazların yaşamında bu tür "keşif gezileri"nden bahsedilmez. Hatta bu hikayeleri anlatmak bile insanları güldürür.

Bayram ve Ritüel Uygulamaları: Nanhüa günü, ev sahipleri erken kalkar. Ellerini ve yüzlerini yıkadıktan sonra avluya çıkarlar ve güneşin doğduğu yöne dönerek Yüce Tanrı'ya şükreder ve şu duayı ederler: "Tanrım, bize merhametini gönder, her zaman güzel bir gündeğümü bahşet!" Evin erkeği, ocakta ateş yakma işiyle uğraşır, sonra inekleri sağlar ve onları diğer hayvanlarla birlikte ahırdan meraya götürür. Kadın ise atzlanihüa (атцланыхәа) – lor peyniriyle doldurulmuş börekler – ve aça / açaşü – bayramın ana pidesi – pişirmeye başlar.

Börekler hazır olduğunda, evin kadını tüm gençleri – oğullarını, torunlarını – uyandırır ve onlara ellerini ve yüzlerini yıkamalarını söyler ve ardından bahçeye, büyük ağaçların yanına davet eder. Sağ

¹¹¹ "Her köyde bir veya iki kişinin ayüstaa (kötü ruh) olduğuna dair bir inanış vardı. Büyüsel yollarla ayüstaa, ya bir hayvan kılıfına girerek ya da bir hayvana binerek geceleri dolaşır ve köylülere zarar verir, hayvanlara büyü yapardı" (Zukhba, 1980: 146). EAÇ (Etnografik Alan Çalışması): Benzer bir bilgi, 2013 yılında yaptığım etnografik saha çalışmaları sırasında, 78 yaşındaki Çlou köyü sakini Laguna Vova ve 74 yaşındaki Arasadzix köyü sakini Kutalia Jora tarafından da paylaşıldı. Bu bilgi, N.S. Canaşia'nın geçen yüzyılın başlarında yaptığı bir açıklamayla da örtüşmektedir (bkz. Canaşia, 1960: 48–50).

elinde böreklerle her birinin sağ ayağını ağaca dayaması gerekir. Kadın, ağaç tanrısına soyundan gelenlerin refahı için şu duayı eder:

– “Büyük ağaç tanrısı! Senden, çocuklarımı talihsiz kazalardan korumanı istiyorum – ağaçta baş dönmesi, ağaçtan düşme, yaralanma olmasın. Kuru bir dala basarlarsa, onu canlandır, canlı bir dala basarlarsa, onu daha da güçlendir!”

– Amin (Ançüa ibitsihüaaait)!

Dua bittikten sonra herkes, ayağını ağaçtan çekmeden böreklerini yer.¹¹²

Bu ritüel, son yüz yılda önemli bir değişikliğe uğramamıştır. XIX. Yüzyılın sonlarında M. Canaşvili, ailedeki erkek sayısına göre özel yassı ekmekler pişirildiğini belirtmiştir. Ev sahibi, ev halkıyla birlikte bir ağaca yaklaşır ve kalçasını ağaca dayayarak şu duayı ederdi: “Ağaç, bana lütfunu ve mutluluğunu bahşet... ağacın tepesinden huzurla inmem için bana izin ver. Taze bir dal, üzerine bastığımda güçlensin, güçlenen de taze olsun” (Canaşvili, 1894: cilt 16: 43. Akt. Akaba, 1984: 19–20; ayrıca bkz. Canaşia, 1960: 51).

Nanhüa günü, öğlene doğru evin kadını, lor peyniriyle doldurulmuş bayram pidesini pişirir, bir horoz keser ve onu haşlar. Daha sonra kurban yiyeceklerini tahta bir kaseye koyar ve bahçeye gider. Onu tüm ailesi takip eder ve Nana tanrıçasına dua etmek için hazırlanır. Ailenin tüm üyeleri, tanrıçanın bulunduğu yer olan gökyüzüne görünür şekilde arkasında durur. Güneşin doğduğu yöne dönerek, Yüce Anne'den korudukları kişilerin refahı ve uzun ömürlü olmaları için şu duayı eder:

– “Yüce Nana! Bugün, senin gününde, atalarımızın belirlediği kurbanı sunarak, **evimize merhametli olmanı yalvarıyoruz**; ailemizi

¹¹² EAÇ (Etnografik Alan Çalışması). Bilgi verenler: Dumaa Apollon Nestorovich, 72 yaşında, Txina köyü, 30.08.2014; Gorzolia Dmitry Makhazovich, 70 yaşında, Txina köyü, 30.08.2014; Lashvriapkha-Tarba Kama, 59 yaşında, Myku köyü, 2.09.2014; Chaguaapkha Eva, 70 yaşında, Sohum şehri, 3.09.2014; Tarba Gulnara, Sohum şehri, 3.09.2014; Shadania Shalodya, 82 yaşında, Aradu köyü, 2.09.2014.

gözet ve gökyüzündeki yıldızlar gibi çoğalt! Asla şikayet edeceğimiz bir sıkıntı verme, hepimize sağlık ver, bu dünyadaki büyük yaşamdan bizi mahrum bırakma" (Нан ду! Иахъа, бара бымш аены, ханацәеи хабәцәеи ишахдырбаз еипш, хныҳаәгатә хаманы, хааины, бшыапафы хгылоуп. Хбыхәоит, таәцәала баххылапш, жәфәан икыду аиатә реипш, иахзырҳа, аказы хашшуа хқабымтқан, агәыбзера хат, ахыбзера хат, абри адунеи афы ацстазаара ду икоу хахыбымбаан)!

Dua konuşmasının bitiminden sonra rahibe ve yanındaki herkes üç tam dönüş yapar ve bu sırada hep birlikte duayı onaylayan bir kelime söyler:

– *Amin (Ançüa ibitsihüaaait! – Amin Tanrı seninle birlikte dilesin!) –* diye yanındaki herkes onaylar.

Daha sonra herkes eve döner. Ailenin annesi, genç kadınlar ve kızların yardımıyla kurbanlık horozu keser ve abısta pişirir. Anne, bayram kutlamalarının yapıldığı odada bir kez daha dua eder. Ev halkı hep birlikte masaya oturur ve bayram havasında, neşeyle ve birkaç kadeh şarap içerek Yüce Anne'nin onuruna kutlama yaparlar.¹¹³

Ancak, tanrıça Anan'a yapılan bu dua formülü ve ritüel artık unutulmaya yüz tutmuştur. Günümüzde Nanhüa daha çok aişüargılara ritüeliyle ilişkilendirilir; bu terim sıklıkla bu bayramın adının eş anlamlısı olarak kullanılır.

Aişüargılara Ritüeli: Ölen akrabalar için "masa kurma" ritüeli (aişüargılara), öğleden sonra başlar. Nanhüa gününde hazırlanan anma masası, diğer geleneksel bayramlarda hazırlanan anma masalarından oldukça farklıdır. Bu masada et ve sebze yemeklerinden ziyade doğanın hediyeleri bolca bulunur; haşlanmış

¹¹³ EAÇ (Etnografik Alan Çalışması). Bilgi veren: Goguapha-Biguaa Meri, 77 yaşında, Txina köyü (doğup büyüdüğü yer: Pakuaş köyü), 28.08.2012. Kendisi, çocukları küçükken bu ritüeli gerçekleştirdiğini, ancak çocukları büyüyip iş ve yaşam için farklı yerlere dağıldıktan sonra bu geleneği bıraktığını itiraf etti. "Genel olarak, dindar annem Kriyapha Nadya (Tkuarchal köyünden) bu ritüeli her yıl anlattığı şekilde gerçekleştirirdi," diyor. Bu dua formülü, Canaşıa'nın yukarıda belirtilen çalışmasında bahsettiği dua formülüne yakındır (Canaşıa, 1960: 50).

süt mısır, incir, üzüm, elma, armut, erik, kavun, karpuz, taze şarap ve benzeri, hepsi ev sahiplerinin o yıl yetiştirdiği ve hazırladığı ürünlerdir. Ancak anma masasının olmazsa olmazı, her zaman olduğu gibi, kavrulmuş buğday unu ve balla yapılan Abhaz helvası ve bal suyudur. Anma masası ayrıca bir mum olmadan düşünülemez.

Masayı düzenleyen kişi, her zaman olduğu gibi, evin erkeğidir. Kadın ise, eskiden kültün ana figürüyken, şimdi sadece yardımcı görevler üstlenir.

Evin erkeği, odanın kapılarını açarak öteki dünyadan akrabalarını elleri yıkamaya ve masaya oturmaya "davet eder". Bu sırada sandalyeleri, onları rahatsız etmeyecek şekilde ayarlar. Burada bir detay dikkat çeker; Abjua toplumunda, ölen her akraba için ayrı bir masa kurulurken, Bzıp toplumunda sadece bir masa hazırlanır.¹¹⁴

İlk durumda, abısta da masaya "misafir" sayısına göre konur. Abısta ile birlikte atsıfa – "yani onunla birlikte yenen şeyler" – servis edilir; ceviz soslu tavuk, hindi eti, çeşitli peynirler, salatalar, diğer yemekler ve meyveler. "Yemek" başlamadan önce yakılması gereken mum, ev sahibi tarafından masadaki tüm yiyeceklerin etrafında dolaştırılır. Ardından ev sahibi veya evin kadını, her yemekten bir parça koparır ve tabaklara koyar, şarap ve suyu da bardaklara doldururlar ve iki üç dakika sonra birazını dökerler. "Masa başında "ölen akrabalar" oturup yemek yerken", ev halkından hiç kimse bu odaya girip çıkmaz, kimse konuşmaz, sadece evin erkeği zaman zaman "misafirlerine" acele etmeden yemelerini ve içmelerini, canlarının istediği kadar tüketmelerini söyler. Bu durum, mum sönene kadar devam eder. Sonrasında sandalyeler, onların kolayca kalkabileceği şekilde masadan çekilir. "Misafirlerin" ayrılmasıyla masa hafifçe sallanır ve ölülerin ruhundan arındırılır. Ölenler için ayrılan yiyecek parçaları, evin arka kapısından avluya atılır. Bardaklarda kalan şarap ve su, artık yaşayan akrabaları olmayan ve yiyecek arayan ölüler (adıpsılaçua) için bir hediye olarak dökülür.

¹¹⁴ Bunu, 28.08.2014 tarihinde Lıxı köyünde, Maçıç-ıpa Gena'nın (Kobakhia) evinde "masa kurulurken" gözlemleme fırsatım oldu.

Tekrar edeyim, Bzıp toplumunda da masa aynı şekilde hazırlanır, ancak tüm "ürünler" tek bir kişi içinmiş gibi sunulur.

Daha sonra evin kadını, ailenin tüm üyelerini masaya davet eder ve bu andan itibaren masa bir kutlama masasına dönüşür. Ve bu sofraya, katılımcıların neşeli, keyifli ve gürültülü bir şekilde vakit geçirdiği herhangi bir kutlamadan farksızdır. İlk kadeh, Abhaz sofrasında olduğu gibi, Yüce Tanrı'ya adanır. İkinci kadeh, bayramın kendisine ve koruyucusu Nana'ya, hasadın bereketli geçmesi dileğiyle sunulur. Üçüncü kadeh halk ve dünya barışı için, ardından aile üyeleri için vs. içilir.

Etnografik Materyalin Yorumlanması

1). **Alakumha** (Алакәымха) – melocan (saparna) dallarıyla üç kat örülmüş bir halka içindeki Karaçalı ağacı haçı – Abhazların bahçeyi ve tarlayı kötü ruhlardan ve kötü gözlerden koruyan tarımsal bir tılsımdır. Kökleri, kötü ruhun sadece şeytanlarda değil, insanlarda da bulunduğunu varsayan ilkel demonolojide yatar. Diğer yandan, alakumha toprağa bereket gücü verir ve insanlara bol ürün sağlar. Alakumha'nın gücü, haç ve daire (halka) gibi özelliklerinde yatar.

Bilim dünyasında haç, dünya halklarının geleneksel kültürlerinde en yaygın sembollerden biri olarak kabul edilen karmaşık ve çok yönlü bir semboldür. En eski zamanlardan günümüze kadar farklı inançlara sahip insanlar tarafından saygı görmüştür. Neden? Çünkü haç evrensel bir icattır. Kökeni hakkında kesin bir cevap yoktur. Araştırmacılar, bu sembolün belirli bir yerde ortaya çıkıp daha sonra diğer dinler tarafından benimsenip benimsenmediğini veya birbirleriyle temas halinde olmayan farklı halklarda bağımsız olarak ortaya çıkıp çıkmadığını bile söyleyememektedir. Büyük olasılıkla haç, çiziminin basitliği sayesinde evrensel hale gelmiştir. Haçın günlük yaşamdaki pratik önemi abartılamaz. Merkezi bir nokta sayesinde haç, temel yönleri belirler ve dört ana yönüyle evrenin bir sembolü olarak ortaya çıkar (merkez sembolü hakkında bkz. Smirnova, 2006: 61–64). B. Rybakov'un belirttiği gibi, haç işareti,

uzay fikrinin en eski ifadelerinden biriydi ve Neolitik dönem çiftçileri tarafından bu şekilde kaydedilmişti (Rybakov, 2001: 522–523).

Bu nedenle haç, kısa sürede en yaygın sembol haline geldi. Arkeolojik verilere göre, Neolitik dönemde haç, özellikle süsleme sanatında büyümlü bir işaret olarak kabul gördü (haçın büyümlü bir işaret olarak kullanımı hakkında bkz. Smirnova, 2006: 94–97).

Abhaz tarım tılsımı alakumha'daki haç, ikinci bir çizim olan daireden ayrılamaz. İnsanların ilk kültü güneş kültüydü, çünkü düzenli olarak ortaya çıkıp kaybolması ışık ve karanlık getiriyordu. Güneş, onlar tarafından bir tanrı mertebesine yükseltildi, neredeyse tüm eski halklar ona tapındı ve onu çizimlerinde bir daireyle temsil ettiler. Peki haçın bununla ne ilgisi var? İlkel ateş yakma yöntemi, iki tahta parçasının çapraz şekilde birbirine sürtilmesiydi; yumuşak ve sertin. Ateş de güneş gibi ışık ve sıcaklık getiriyordu. Ateşi sürekli canlı tutma ihtiyacı, onu kutsal kıldı. Ateşin güneşle özdeşleştirilmesi ise, neredeyse tüm eski dinlerde görülür: Hindistan'da güneşin oğlu tanrı Agni, Pers'te Ahura Mazda'nın oğlu Atar vb. Başka bir deyişle, Güneş, Ateş ve yakma aracı, eski insanların zihninde birbirine sıkı sıkıya bağlıydı. Böylece, ateş yakma aracını şematik olarak temsil eden haç işareti, ateşin sembolü ve dolayısıyla daire şeklinde olması da güneşin sembolik bir temsili haline geldi. Ateş, yırtıcı hayvanlardan, soğuktan ve kötü hava koşullarından koruduğu için, insanlar haç işaretinin ateşi yansıttığına ve doğaüstü güçlere sahip olduğuna inanmaya başladı. Bu nedenle bugün bile birçok maddi ve ev eşyası üzerinde haç işareti bulunur ve bahçe de bir istisna değildir.

Mısır geleneğinde, yaşam ve tanrıların sembolü olarak halkalı bir haç vardı: "Anx" burada yaşamın sembolü, daire ise sonsuzluğun sembolü olarak kabul edilirdi. Hep birlikte ölümsüzlüğü, zıtların birliğini veya bilgeliği ve doğan güneşi temsil ediyordu (bkz. Smirnova, 2006: 5–9).

Halka içine alınmış haç, Asur panteonunun baş tanrısı Aşşur'un özelliklerinden biriydi.

Babilliler için haç, gökyüzü tanrısı Anu'nun sembolüydü ve bu tanrı, hem Sümer uygarlığında hem de onu takip eden geleneklerde kutsal kabul edilirdi. Yunan güneş tanrısı Apollon'un esasının baş kısmı da doğu geleneğine benzer şekilde haç şeklinde yapılmıştı. Daire ve halka, birliğin ve sonsuzluğun temel sembolü, mutlaklığın ve mükemmelliğin işaretidir. Başlangıcı ve sonu olmayan sonsuz bir çizgi olarak daire, sonsuzluk içindeki zamanı sembolize eder (Holl, 1999; Şeynina, 2001, aynı kaynak).

Ayrıca, genel olarak daire (halka), döngüsellğin, bereketin ve doğal afetlerden korunmanın sembolü olarak açıklanırken, haçın kolları da evrenin elementlerini (toprak, ateş, hava, su) veya dünyanın yönlerini temsil eder (ru.wikipedia.org/wiki).

Başka bir deyişle, daire (halka) içindeki haç, güneş sembolizmidir. Bu nedenle, Alakumha Neolitik çağa kadar uzanan ve iyiyi kötünden korumak için o zamandan beri var olan bir güneş haçı türüdür. Peki Karaçalı ağacının bununla ne ilgisi var?

Karaçalı, koyu kahverengi rengi, belirgin bir kokusu olan, pürüzsüz kabuğa sahip, küçük ve narin bir ağaçtır, ancak soğuğa dayanıklıdır. Bu ağaç genellikle yüksek nem oranına sahip olan ve bu nedenle de kötü ruhların (ayüstaa) bulunduğu kozalaklı ve geniş yapraklı karanlık ormanlarda yetişir. Meyveleri zehirlidir. Bu yüzden ayüstaa (şeytan) ondan korkar ve yaklaşmaz. Aynı zamanda halk arasında iyiliği ve refahı sembolize eder. Karaçalı ağacından haç yapmanın sırrı da buradadır.

Melocan (saparna), halka için kullanılan malzemedir, biyolojik özellikleri nedeniyle dikenlerinin keskin uçlarıyla kötü ruhları ve kötü niyetli insanları korkutur. Ancak Abhazlar onu uğurlu kabul ederler, çünkü yeryüzünde sonsuz yaşamı sembolize eden ve her dem yeşil olan bitkilerdendir.

Alakumha, aynı zamanda daha geniş çapta bilinen doğu mandalasını da andırır. Eğer ona dikkatlice bakarsanız ve mandalaya benzer şekilde dinlerseniz, aynı kutsal özü yakalarsınız; daire evrenin bir modeli olarak yorumlanır, daire içindeki haç ve onun oluşturduğu kare ise bir yandan dünyanın merkezi ve istikrarı, diğer

yandan toprak ve dört ana yönü temsil eder. Böylece, "gözlerinin sıcaklığıyla" tarlada çalışan çiftçiyi de, dünyanın düzenini de koruyan yüce tanrının yaşam alanını sembolize eder.¹¹⁵

2). Ayüstaalixra (şeytanı ormandan çıkarma) - Bu eylem, siyahın beyaza, ışığın karanlığa olan karşıtlığına dayanan etik bir dünya görüşüyle bağlantılıdır. Gerçek şu ki, eski insanlar, maddi dünya ile fantastik ve sembolik dünya arasındaki sınırların ince olduğu bir koordinat sisteminde yaşıyordu. Bunu anlamaya çalışan insan, bilginin nesnesine mistik bir yakınlık içindeydi (bkz. Blaze, 2012). Abhaz geleneği, tıpkı diğer birçok halkın geleneklerindeki gibi, çevredeki doğayı anlama çabalarının derin izlerini taşır. Bunun kanıtı, yukarıda anlatılan "şeytanı yakalama" seferidir. Bu sefer, şeytanın tanrıyla zıt olan ilişkisine dair inançlara göre düzenlenirdi. Ayüstaa'nın zararlı etkisi, insanların tanrı tarafından yaratılmış olması ve ona hizmet etmesi nedeniyle onlara da yayılır. Ayüstaa, yeryüzündeki en yaramaz, oynak, şehvet düşkün ve obur kötü güç olarak herkes tarafından kovalanır, ancak sınırsız kurnazlığı sayesinde sadece onlardan değil, aynı zamanda dünyanın yaratıcısı olan her şeye gücü yeten tanrı Ançüa'dan da kaçmayı başarır.

3). Ritüel ateşe bir avuç elenmemiş un ve tuz atma geleneği, iki yönlü anlam taşır (www.anubis-sub.ru/praktik/1119-sol-v-mogi).

Elenmemiş unda ayüstaa bulunabilir. Un, ekmek ürünü olarak yaşam kaynağı ve emeğin sembolü olarak kabul edilir, bu nedenle onu çöpe veya hatta ateşe atmak uygun değildir. Ancak bu durumda, insanlara karşı değil, aynı zamanda kendisine karşı da kötülük yapan şeytanı yok etmek için kurban edilir. Unla birlikte ateşe tuz da atılır, ancak tuzun Abhazların günlük yaşamında çok eski zamanlardan beri kutsal kabul edildiği bilinmektedir.

¹¹⁵ Bu, Doğu dini uygulamalarında (Hint ve Hindu geleneklerinde) kullanılan Mandala'nın şematik bir temsildir (ya da yapısıdır). Mandala (Sanskritçe "daire"), dünyevi ve göksel olmak üzere iki dünyayı birleştiren bir semboldür (Zhukovskaya, 1992: 174-175; Zhukovskaya, 1973; Toporov, 1992: 100-102; Smirnova, 2006: 67-71; ru.wikipedia.org/wiki).

Geç Orta Çağ'da, hatta XIX. Yüzyılda bile, Abhazlar tuzu büyük zorluklarla elde eder, uzak yerlerden (genellikle Kerç'ten) getirir ve bazen hayatlarını riske atarlardı. Tuzun yüksek statüsü, Abhaz dilinin arkaik katmanlarında da görülür. Elbisesini çıkarmayan kişiye "Tuzla mı satın aldın?" denir. "İlaç için bitki çıkarılan yere bir avuç tuz atılır". Bir çocuk, eğer dedesi hayatta değilse ve nerede olduğunu sorarsa, büyükanne "tuz almaya gitti" diye cevap verirdi. Örnekler çoktur. Bir yandan, ritüeli gerçekleştirenler, kötülüğe karşı zafer uğruna tuz gibi maddi bir değeri feda ederler. Diğer yandan, tuz da bu asil görevde geri kalmaz. Büyüde bir element sembolü olarak kullanılan tuz, bulunduğu alanda da uzak mesafelerde de negatif enerjiyi nötralize etme yeteneğine sahiptir.

Ayrıca bilinir ki, "tuz kimyasal bir inorganik bileşik ve topraktan çıkarılan bir mineraldir, bu nedenle gezegenimizin enerjisini saf haliyle taşır" (bkz. www.anubissub.ru/praktik/1119-sol-v-mogi).

4). Ateş dünyevi olarak kutsaldır ve kutsal bir anlam taşır. Halk inancına göre ateş, kötü ruhların, özellikle de ayüstaa'nın korktuğu tek güçtür. Nanhüa arifesinde akşamları, keten samanıyla ateş yakılır ve sadece bu şekilde aynı anda iki işlevi yerine getirirdi. Birincisi, ateşin üzerinden atlayaların içindeki kötü ruhu yakmaktı. İkincisi, keten bitkisinin içindeki kötü ruhu yakmaktı. Böylece bu bitkiyle ilişkili kötü ruhları yok ederlerdi. Bu eylem büyük önem taşıyordu çünkü keten, giysi yapımında kullanılan temel hammaddedir. Diğer taraftan, genç erkeklerin gece ormanda "şeytanları yakalamak" için yaktıkları ateşte, genellikle Karaçalı ağacı kullanılırdı. Çünkü Şeytan Karaçalı ağacını sevmez, ancak böyle bir ateşin etrafında ısınmaktan ve Karaçalı ağacına, dolayısıyla onu ateşe atanlara da kinayeli bir şekilde gülmekten geri durmaz.

5). Ağaca dua etme ritüeli – "Atzlanıhüa", bayram etkinliğinin açılışını yapan ritüel, Abhaz etnik gruplarının inançlarında var olan sözde alt tanrıların, yani driadların bir yankısı olarak anlaşılmalıdır. (Driad (Yunanca: Δρυάδες), Yunan mitolojisinde ormanlarda yaşayan ağaçların perilerine verilen isim).

Abhazlara göre, her ağacın kendi enerjisi vardır, çünkü her biri tanrının bir payına sahiptir (Atzla Ançüaxu). Ağacın kendisi de insana benzer, canlıdır, sadece konuşma yeteneği yoktur: doğar, büyür, yaşlanır ve ölür. Dini uygulamada ağaç, bereketi, refahı, zenginliği ve yeni yaşamı sembolize eder, özellikle de fındık ağacı ve sarmaşık. Örneğin, yılın ilk gününde aile reisi, evin ve ahırın giriş kapılarını sarmaşık ve fındık dallarıyla süsler. Gürgen ve fındık ağaçları ise yıldırım çarpmasına karşı korunaktır, bu nedenle fırtına sırasında evin dışında olan insanlar bu ağaçların altına sığınır.

Geleneksel kültürlerde, birçok bitki veya onların çiçekleri ile meyveleri, erkek ve dişi üreme organlarının imgeleriyle ilişkilendirilir. Sonsuz yaşam ve bereket fikri, bir bahçe oluşturan bitkiler topluluğu üzerinden gerçekleştirilebilir ve bu bahçe bazı durumlarda cennet olarak anlaşılır (Toporov, 1982: 368–369).

Ayrıca bilinir ki, ağaç mitolojik bir imge olarak dikey bir dünya modeli olarak da nitelendirilir. Sözde dünya ağacı aracılığıyla üç dünya bölgesi ayırt edilir: gökyüzü – tanrıların meskeni olan taç, yeraltı – ölülerin krallığı olan kökler ve insan yaşamının alanını simgeleyen gövde. Yatay olarak, ağaç ve gölgesi, düzenlenmiş ve sistemli Kozmos'un Kaos'tan ayrılmasını temsil eder. Dahası, ağaç sadece mekansal değil, aynı zamanda zamansal koordinatları da somutlaştırır; kökler geçmişle, gövde şimdiki zamanla, dallar ise gelecekle ilişkilendirilir (<https://ru.wikipedia.org/wiki>).

6). Bayram masasının çeşitli meyveler ve haşlanmış, hatta bazen kızartılmış süt mısırla dolu olması tesadüf değildir. Bunların hepsi, Büyük Nana'ya onurla sunulan ilk hasattır. İlk bakışta, yeni hasat ürünleri, anma masası içinmiş gibi görünse de, aslında onunla bir ilgisi yoktur, bunlar bayram yiyecekleridir. Sadece bayramın etkisinin zayıflamasıyla birlikte bayram masası, Abhaz geleneğinde atalar kültürünün hala çok güçlü olması nedeniyle anma masasına dönüşmüştür.

Bununla birlikte, bayramın ritüel uygulamasının eski anlamının izleri tamamen kaybolmamıştır, özellikle de Bzip dini gerçekliğinde. Burada, Abjua, Guma veya Mırzakan topluluklarının aksine, anma

masasına sadece bir sandalye konur. Ayrıca, ölülerin ellerini yıkama ve havluyla kurulama taklidi yapılmaz. Sadece masaya su konur, havlu da sandalyenin arkasına asılır ve yemek sonunda da masa sallanmaz. Bu, masanın aslında bayram masası olduğunu ve Nana tanrıçasına ait olduğunu gösterir. Zamanla, Bzıp toplumunda "tek sandalye" geleneği bir "göçebe" haline gelmiş ve diğer aile bayramlarında hazırlanan anma masalarına da yayılmıştır.

7). Genellikle duacı, ailenin reisi olan bir erkektir, ancak Nanhüa bayramı gününde bu görev eşine geçer. Abhaz inancına göre, tüm yüce tanrılar, birinci dereceden tanrılar gökyüzündedir ve insanlar onların altında, yeryüzünde yaşarlar. Doğal olarak, tanrıçanın bulunduğu göğe bakmak erkeğe yakışmaz; bu görev kadına düşer.

8). Horozun kurban edilmesi de semboliktir. Öncelikle, geleneksel olarak horoz şafağın, uyanışın, uyanıklığın ve savaşa çağrının sembolüdür. Horoz, hem iyi hem de kötü olayların habercisidir. Bir horozun yaşam alanına girmesi veya giriş kapısında ötmesi, beklenmedik bir misafirin geleceğine işaret eder. Eğer çit üzerinde güneş battıktan sonra, veya karanlık çökmeye yakın bir zamanda öterse, bu kötü havanın yaklaştığı habercisidir. Horozun sesi ve görkemli duruşu inanılmaz derecede güçlüdür. Ötüşüyle evin avlusundaki kötü ruhları kovar.

Geleneksel kültürlerde birçok halk için horoz, güneşle bağlantılı mitolojik bir kuş olarak kabul edilir (Sokolov, 1982: 309–310).

Bu özel durumda, horozun cesareti ve savaşçı doğası – aile hayatında, özellikle ev işlerinde gerekli olan erkek özellikleri – dikkate alınır. Aynı zamanda, horozun eril doğası, yaşamın yeniden üretimini ve ailenin büyümesini sembolize eder.

Sonuçlar: Etnografik alan araştırmaları, günümüzde Nanhüa ritüelinin, temel olarak, ölen akrabaların onuruna hazırlanan bol yiyecek ve içeceklerle dolu bir masa kurmaya indirgendiğini göstermektedir. Ancak daha yakın bir zamanda, sadece bahçe alanında, "çiçek açmış bir salatalık bitkisinin önünde" (Canaşia, 1960: 50) gerçekleştirilen ve tanrıça Anan'a adanan dualar yaygındı.

Daha da ilginç olanı, ritüel çöreğin adının "aça" – ekmek – olmasıydı (bkz. İnal-İpa, 1965: 236). Bu isim, Abhazların en eski tahıl ürünü olan buğdaydan gelir ve onun unundan yapıldı. Bugün bile, Nanhüa bayramının baştan sona tanrıça Nana veya Anan'a – insanlığın Yüce Annesi ve toprağın besleyicisi "anıüş" (аныüşə)'a adandığını hatırlayan yaşlılar vardır.¹¹⁶ Bunun bir başka kanıtı da bayramın adı olan Nanhüa'nın "anne dileği" olarak çevrilebilmesidir. Daha da ilginç olanı, Abhazca'da anne ve toprak kelimelerinin aynı kökten gelmesidir – "an" (Biguaa, 2012: 153).

Yüce Abhaz annesi yalnız değildir. Onun da geldiği eski dünya, benzer mitolojik karakterlerle doluydu. Yani anne kültü evrensel. Eski uygarlıkların topraklarında arkeologlar hala taş veya kemikten oyulmuş kadın figürleri bulmaktadır. Bu heykelticiklere paleolitik "Venüsler" adı verilir. Dört beş bin yıl önce, eski Sümerler, başlangıçta bol hasatın, bereketin, aşkın ve aile yaşamının sembolü olarak kabul edilen Yüce Anneleri İnanna'ya şarkı söylerdi: *"Kutsal Anne Tanrıça, bizi kurtar!"* MÖ ikinci binyılda, onların yerini alan Akadlar, panteonun merkezi kadın figürü olarak İştâr tanrıçasını benimsedi. Daha sonra bu kült, Hititler, Hurriler, Mitanniler ve Fenikeliler arasında biraz farklı transkripsiyonlarla yayıldı: Aşerat, Aştar, Aşera, Aşirat, Astert. Fenikeliler için o, yaşam veren Doğa Anasıydı. Yunanlılar da Yüce Anne figürünü Sümer-Akad panteonundan Fenike kültürü aracılığıyla aldı ve bu figür mitolojide Astarta olarak bilinir (bkz. Rabinoviç, 1980: 178–180).

Aynı şekilde, Sümer tanrıçası İnanna'nın adı ile Abhaz Yüce Annesi Anan ve genel olarak anne (nan) kelimesi arasındaki benzerlik ilgi çekicidir. Doğrusu, ilk durumda bu isim "göksel anne" olarak

¹¹⁶ Doğrusu, modern Abhazca'da "toprak" kavramını ifade etmek için Gürcü kökenli bir kelime olan "adgıl" kullanılır, ancak aslında Abhazca'nın özgün kelimesi "anıüş"dür. Bunun kanıtı, arkaik kelimeler arasında bulunan terimlerdir: anışüapş (kil), anışügal (sertleşmiş toprak parçası), anışüintra (mezarlık) ve diğerleri (Conua, 2002: 112; ayrıca bkz. Biguaa, 2013: 204).

çevrilebilir. Ancak burada, eski Abhazca'da gökyüzünün Sümerce "an" ile aynı şekilde ifade edildiğini hatırlamak yerinde olacaktır (bkz. İnal-İpa, 1976: 148; Biguaa, 2012: 154).

Sonuç olarak, bir başka özelliğe daha değinmek gerekir. Nanhüa kültürünün yaz sonu ve sonbahar başında gerçekleştirilmesi oldukça semboliktir. Genellikle yaz, "sonsuz sevimli ve en uysal" anne ile ilişkilendirilir (Kadın..., 1992).

Ancak mantık açısından, bugünkü Nanhüa kutlamalarının tarihi, kült pratiğinin özüyle örtüşmemektedir. Görünen o ki, bu tarih bir zamanlar Hristiyan kültü tarafından kendi lehine çekilmiştir.

Bilindiği gibi, eski zamanlarda insanlar doğal ritimlerle uyum içinde yaşarlar ve onların çalışma faaliyetlerinin karakteri, tamamen mevsimlerin değişimiyle bağlantılı doğal olayların döngüselliğini anlamaya dayanırdı. Tüm bu doğal olaylara çok tanrılı din de net bir şekilde tepki veriyor ve onları uygun kültürle donatıyordu. Sonbaharda bu, gün dönümü günüydü ve bu gün, ilkbahar ekinoksuyla birlikte yılı iki zıt parçaya bölerdi. Bilindiği gibi, sonbahar ekinoksu, kesin bir zaman sırasıyla gerçekleşen dört önemli astronomik andan biridir. Doğal olarak, tüm geleneksel kültürlerde bu anlar kutsal kabul edilir ve bayram olarak kutlanırdı. Dahası, birçok eski uygarlıkta sonbahar ekinoksu bayramı, "mitolojik dünyanın çoğunda toprakla ve daha geniş anlamda kadın yaratıcılığıyla ilişkilendirilen" Anne Tanrıça'ya adanmıştır (Rabinoviç, 1980: 178).

Esasen, bu bayram, Abhaz tarım bayramları döngüsünün mantıklı bir sonucu olarak, artık daha çok zorunlu bir dini eylemden ziyade, tüm aile üyelerini bir araya getirmek için bir fırsat olarak kutlanmaktadır. Bu, günümüzün hızlı tempolu dünyasında nadir bir olaydır ve elbette ataların geleneğine bir saygı duruşudur.

Kırsa / Lımdnıhüa (Қырса / Лымдныҳәа) Abhaz Noel'i

Abhazların dini sisteminde Noel, en önemli ve renkli bayramlardan biridir. Ancak Abhazlar, tarih boyunca Noel'i ve diğer birçok bayramı iki anlamda anlamıştır: Hristiyan ve çok tanrılı. Hristiyan Noel'i herkes tarafından bilindiği ve tanımlandığı için bu çalışmada sadece gerektiğinde bahsedilecektir. Çok tanrılı Noel ise, resmi inançları ne olursa olsun (Ortodoksluk veya İslam), tamamen Abhaz halkına özgü bayram olarak kabul edilir. Her iki durumda da bayramın adı aynıdır; Kırsa (Қырса), dünyanın kurtarıcısı ve kefaretcisi'nin Yunanca adından türemiştir. Kırsa, halkın tamamını kapsayan bir bayramdır, "uygunsuz" yüksek binalarda yaşayan veya sosyal konumları nedeniyle "eski geleneklerden" uzaklaşmış şehir sakinleri dışında herkes tarafından kutlanır. Abhaz halkının geleneksel dünya görüşünün reddedilmesi, Sovyet siyasi sisteminin bilinen aşırılıklarının bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve modern yaşam koşullarında da varlığını sürdürmektedir.

Noel'e genellikle bir hafta önceden hazırlanmaya başlanır. Bu günler, "Noel öncesi" olarak adlandırılır. Bir ailede, bayram hazırlıkları sırasında geleneksel olarak cinsiyet ve yaş temelli iş bölümüne uyulur. Ailenin kadınları, evin ve avlunun temizliği, çamaşır yıkama ve diğer "iç" işlerle ilgilenir. Evin hanımının en önemli görevi, bir yaşındaki bir horozu sepetin altına kapatmak ve onu mısırla besleyip su vererek "arındırmak"tır.

Erkekler ise daha zahmetli ve ağır "dış" işlerle uğraşır. Bunlar arasında aileye bayramlık un sağlamak, ahırını geniş çaplı bir temizliğe tabi tutmak, yeterli miktarda odun hazırlamak vb. yer alır. Kısacası, ailenin çalışabilir üyeleri, bayram günü sadece bayramla ilgili işlerle uğraşabilmek için bu hazırlıkları yaparlar. Bu hazırlıklar arasında en çok zaman alan, genellikle kış için odun kesmektir. Bu işe genellikle çok daha önceden, sonbahar ortasında, "bitki dünyasının uykusu dönemi" (ашәаңыңаң аныңәуу) başladığında el atılır. Bir-iki ay

kuruduktan sonra, odunlar yerinde hazırlanır ve ardından evin avlusuna at arabasıyla veya sürüklenerek getirilir.

Sovyet döneminden önce ve hatta ondan sonraki birkaç on yıl boyunca, Abhazlar bayram odunlarını ayrı olarak hazırlardı. Çünkü Abhazlar, evi ısıtmak için herhangi bir ağaç türünün kullanılabileceğine, ancak bayram ateşi için sadece yoğun odunların (meşe, kayın, gürgen, akasya vb.) kullanılması gerektiğine inanır. Bu odunlar, ritüel ateş için ayrılmış olarak, normal odunlardan ayrı bir yerde saklanırdı.

Halk arasında bu dönem, bayram günü de dahil olmak üzere, "Aralık ateşi dönemi" (Қыркысмыс аныкқыртто аамта) olarak adlandırılırdı, çünkü evin açık ocağında gece gündüz sürekli olarak olağanüstü güçlü bir ateş yakılırdı. Özellikle avluda soğuk ve nemli bir kış havası olduğunda ve günün büyük bir kısmı karanlıkla kaplandığında, ocaktaki güçlü ateş, aileye sadece sıcaklık ve ışık değil, aynı zamanda neşe ve yeni bir yaşam enerjisi de getirirdi. Bu ateş, umut ve destek vaat eden görkemli bir atmosfer yaratırdı. Bazen köy sakinleri, ormandan ayrı kalmış eski ağaçları bile yakardı. Yüksek bir ağacın yanmasıyla oluşan alevler, çevreyi (агъежыра) aydınlatır ve uzun gece karanlığını dağıtarak tarifsiz bir güzellik yaratırdı.¹¹⁷

Yılın en uzun gecelerinde, ateş sadece evin ocağının bulunduğu odada değil, aynı zamanda kimsenin olmadığı diğer tüm odalarda da bulunurdu, ancak bu kez mumlar şeklinde, böylece kötü ruhların saklanacak bir yeri olmazdı. Bu süre zarfında, aile içinde veya toplumsal yaşamda herhangi bir anlaşmazlık veya tartışma belirtisine izin verilmezdi. Yani, Abhazların geleneksel ilişkilerinde karakteristik olan ölçülülük, nezaket, kibarlık ve diğer davranış

¹¹⁷ *Çocukluğumda, annemin ailesinin evinde büyürken, yakın tarım arazisindeki eski ağaçların ritüel olarak yakıldığına şahit oldum. Genel olarak, dedem (Otap köyü, Mramba mezrasında yaşayan) Vouba Biram oldukça dindar bir insandı. Ayrıca, geleneksel dinin sadık bir takipçisi olarak her zaman ve her koşulda ateşe, özellikle de bayram ateşine büyük saygı gösterirdi. Onun ve oğlu Kıpsa'nın (amcam), öküzlere çekilen kızaklarla yakındaki ormanlardan kalın kütükler getirdiğini ve bu kütüklerin Noel döneminde gündüz ve gece boyunca açık ocakta yandığını hatırlıyorum.*

normları, Noel'i beklerken daha da vurgulanarak uygulanırdı. Aksine, ocak başında oturan aile büyükleri, geç saatlere kadar geçen yılın bazı anlarını hatırlayarak ve gelecek yıl için planlar yaparak vakit geçirirdi. Aile reisi – baba veya dede – günlük hikayeler veya eğlenceli masallar anlatır, gençler ise arkada durup onları dinlerdi. Büyük, çok kuşaklı ve kalabalık ailelerde, müzik aletleri çalınır, şarkılar söylenir, dans edilir, gece geç saatlere kadar neşeli ve gürültülü bir şekilde vakit geçirilirdi.

Bu neşeli günlerde, koyu renkli giysiler de istenmeyen bir durum olarak kabul edilirdi. Aksine, herkes, özellikle çocuklar için, bayramlık olarak en azından bir giysi parçasını yenilemeye çalışırdı. Aile üyelerinin giysileriyle genellikle evin yaşlıları, çoğunlukla büyükanneler ilgilenirdi. Fabrika üretimi yaygınlaşmadan önce, çalışabilir durumdaki büyükanneler, aile üyelerine sıcak yün çoraplar örür, gömlek veya pantolonlar için kumaş dokurdu. Dedeler ise ham deriden ayakkabılar diker, daha varlıklı olanlar ise safyandan ayakkabılar yapardı.

Aile yemekleri, özellikle akşam yemekleri, özel bir incelikle hazırlanırdı. Bayram öncesi günlerde akşam yemeği, hava kararır kararmaz ve tüm aile bir araya gelir gelmez başlardı. Ancak Noel öncesi günlerde, ailenin annesi ev halkını özenle hazırlanmış yiyeceklerle beslerdi. Bunlar, genellikle kış soğuklarında gerekli olan "yoğun" ve "sıcak" yemekler olarak kabul edilen ve önceden hazırlanmış yiyeceklerdi. Bu yiyecekler arasında genellikle şunlar bulunurdu: Ajtzaa (açık ocak üzerinde tütülenmiş ve tuzlanmış et), Atubar (Abhaz sosisi: tuzlanmış koyun iç organları ve kuyruk yağından yapılan bir kıyma, ezilmiş sarımsakla harmanlanır, temizlenmiş ve yıkanmış bağırsaklara doldurulur ve sıkıca bağlanır, ardından odun şişlere geçirilerek ocak üzerinde tütülenirdi), Akıurma (tuzlanmış ve hafifçe pişirilmiş böbrek, akciğer, kalp, karaciğer ve diğer sığır iç organlarının kendi yağında saklandığı ve kil kaplarda muhafaza edilen bir karışım), ayrıca katı ve sıvı süt ürünleri: aşü (peynir), açayür (bir tür tuzlanmış krema, inek ve manda sütü, yoğurt ve rendelenmiş peynir mayasının belirli

oranlarda karıştırılıp deri tulumda çalkalanarak yapılır) ve diğer yüksek kalorili yemekler. Masada ayrıca çeşitli kabaklar, kestane ve vitamin açısından zengin diğer lezzetler de bulunabilirdi, çünkü bu zamanlarda insan vücudunda vitamin eksikliği ortaya çıkardı. Sofranın vazgeçilmez bir özelliği de aromatik kırmızı şaraptı.

Kısacası, Abhaz Noel'inin kutlandığı gün, aile tok olmalıydı. Bayram tokluğu, onlara bolluk içinde bir yaşam garantisi verirdi (Anihüa uşapilo eipş, ubrinaxis aamtagi ubas iuxiugoit).

Noel döneminde, evcil hayvanların beslenmesi de özenle yapılırdı. Örneğin, akşamları büyükbaş hayvanlara ve atlara sadece saman veya kuru ot değil, aynı zamanda mısır koçanları da verilirdi. Sağmal ineklere ek olarak soya fasulyesi de eklenirdi. Küçükbaş hayvanlar ise gün boyunca sadece yaşlı ağaçlara tırmanmış sarmaşık yapraklarıyla beslenirdi.

Hazırlık döneminin en yoğun günü Noel arifesiydi. Bu günde, bayram için gerekli olan her şey yerinde olmalıydı, adeta "başlangıç pozisyonunda" unlu yiyecekler için gerekli malzemelerden kurbanlık hayvana kadar her şey hazır olmalıydı. XX. Yüzyılın başlarında N.S. Canaşıa şöyle yazmıştı: "Bir Abhaz, eğer bu günde (Noel gününde) bir keçi veya başka bir hayvan kesmezse, bunu bir utanç olarak görür" (Canaşıa, 1960: 52).

Günümüzde de bu gelenek eski önemini korumaktadır. Bir Abhaz evinde, kurban eti bulunması, hatta satın alınmış et bile olsa, zorunlu kabul edilir.

Şehirlerde yaşayan Ortodoks Abhazlar, istisnalar dışında, Noel gecesi kilisede düzenlenen ayine katılırlar.¹¹⁸ Köylerde de kiliseye

¹¹⁸ İsa Mesih'in Doğuşu ayini, diğer on iki büyük bayramın ayinlerinden önemli farklılıklar gösterir. Noel arifesi, büyük Akşam Duası ile başlar - normal Akşam Duası, Akşam ayini ile birlikte gerçekleştirilir. Büyük şükran duası okunduktan sonra - ekmeklerin kutsanması için litiya; ardından bayram sabah duası. Noel bayramının kendisinde, İoannis Hrisostomos'un ayini gerçekleştirilir; ya da eğer Noel Pazar veya Pazartesi gününe denk gelirse - çünkü Vasilios'un ayini önceki gün zaten gerçekleştirilmiştir. Bu ayinde, normal tasvir mezmurları yerine, törensel ilahiler söylenir. Bu günün apostolik okuması, Tanrı'nın Kelamının beden almasının Hristiyanlara ne

gidenler vardır, ancak tabii ki sadece kilisenin bulunduğu yerlerde. Ayinin ana bölümünden sonra herkes dinlenmek ve ardından Noel'i Abhaz geleneğine göre (apsuala) kutlamak için evine döner.

Ritüel Uygulamalar: Ülkenin Sovyetleşmesinden önce, hatta ilk zamanlarında bile Noel büyük önem taşıyordu. Noel gününü karşılamak için her ev sahibi, şafak sökerken erken kalkmalı ve "güneşin doğuşuna" (amra agılamta) tanık olmalıydı. Ardından eşi de kalkar ve özel bir ritüel olan Agunihüa (АҕҨҨҨҨҨ) gerçekleştirirdi. İlk olarak tanrıya şükrederlerdi:

-*"Yaratıcımız, yüce tanrı, bugünkü bayramı ailemle birlikte sağlık içinde karşılama fırsatı verdiğin için sana şükürler olsun"* (Hazşaz Ançüadu uxişırgutza sakuxşoup taaçüala, psıtbara hamamkua yaxiatüi anihüa hapılartü haxiqautsaz azı)!

Ardından herkes kendi işine koyulurdu; ev sahibi, yüzünü ve ellerini ritüel olarak yıkadıktan sonra avluya çıkar, hayvanlarla ilgilenir ve eve ateşi yakmak için gerekli odunları getirirdi. Eşi de ritüel yıkamasını yapar ve ritüel yemeklerin hazırlığına başlardı. Daha sonra aile reisi, ev halkını uyandırır ve onları Noel'i kutlayıp birlikte güneşin doğuşunu karşılamaya davet ederdi: *"Tanrı, bugünkü gibi sağlıklı ve esenlik içinde gelecek yıllarda da bayram gününün şafağını karşılamanızı nasip etsin!"* (Çaangi tsaxugi abas, yaxia eipş, şüebgaşüeizyüda anihüaşara Ançüa şüapigalalaayt!). Ailenin annesi, her bir ev halkını bayram dilekleriyle kucaklar ve yanaklarından öperdi.

Günümüzde güneşin ritüel olarak karşılanması hala uygulanmaktadır, ancak genellikle Agunihüa ritüeliyle sınırlıdır. Bilgi verenlere göre, bu ritüel geçmiş zamanlardan farklı değildir.

Böylece, sabahleyin Agunihüa ritüeli için evin kadını, her aile üyesi için birer tane, ritüelle aynı adı taşıyan ve peynirle doldurulmuş, insan kalbine benzeyen birer pide pişirir. Hava

kazandırdığından bahseder. Noel'den sonraki gün, Ortodoks Kilisesi, Kutsal Bakire Meryem'in toplantısı bayramını kutlar. <https://ru.wikipedia.org/wiki.>"

koşulları izin veriyorsa, ritüel avluda gerçekleştirilir; değilse, evin sundurmasında veya balkonunda yapılır. Her aile üyesi, sağ elinde pideyi tutarak ve yüzünü doğan güneşe dönerek şu duayı eder:

- "Yüce Yaraticımız, bana gözlerinin sıcaklığını ver, yarattığın güneşin sıcaklığından beni mahrum bırakma, kalbime acı verme, bana sağlık, güç ve uzun bir ömür ver" (Hazşaz Ançüa du ulıpxa sıt, umra apxara sığumırxan, sgu sumırxin, agubziara sıt, aguamç sıt, apsıntzrı sıt)!

- Amin!

Bu pide kişisel bir nitelik taşıdığı için, herkes onu kendi başına ve zevkle yemeli, kimseyle paylaşmamalı ve güneşten bir an bile uzaklaşmamalıdır. Pidenin artıklarını saklamak veya atmak söz konusu bile olamaz: "Bu günahdır, ritüel büyülü anlamını ve gücünü kaybeder".

Agunhüa töreninin hemen ardından aile, kutlamanın düzenlenmesiyle ilgili doğrudan görevlerine başlar. Evin erkeği, genellikle bir yaşında olan bir oğlağı ahırdan çıkarır, yüzünü ve ayaklarını sembolik olarak yıkar ve sağ eliyle boynuzlarından tutarak başı açık bir şekilde avlunun en güzel ve açık köşesinde durur. Doğuya dönerek, tanrıya kurban sunar ve onu yatıştıran ve iyi dileklerde bulunan sözler söyler:

- «Yaraticımız, büyük tanrı, senin kutsal ayağının tabanına kurban olayım! Bana ve aileme gözlerinin sıcaklığını, kalbinin sıcaklığını, yarattığın güneşin bereketini ver! Bizi her yerde – evde, ormanda, yolda, ağaçta, suda ve diğer yerlerde – kazalardan koru! Bugün seni sağ salım, zarar görmeden karşılıyoruz, sahip olduklarımızı sana sunuyoruz. Gelecek yıl seni daha da iyi karşılamaya çalışacağız.» (Ҳазшаз Анҷаду, ухъышьыргъэйтџа сакъыхшоуп! Ғаацәала улыпџа хат, угъыпџа хат, умра аџхара ҳахумбаан! Уаҳхылапш – афны ҳақоума, абнафы ҳақоума, амџа ҳақәума, атџла ҳақәума, ҳахъча! Иахъа ҳаупылоит зегъы ҳайбга-ҳаизфыда, ихалшо ала. Ғааны еихағъы еғъны ҳаупылоит ҳәа ҳғәы иџоуп).

Orada bulunanlar da – «Amin!» derler.

Daha sonra, ailenin rahibi olarak, kurbanlık hayvanla birlikte güneşin hareketinin tersine üç kez döner. «Amin» diyen aile üyeleri, başları açık bir şekilde, aynı tam dönüşleri yaparlar. Kurbanlık hayvanın kesimi, sadece duacı tarafından yapılır; hayvanın başını doğruya doğru çevirir ve yüzünün güneşe bakmasını sağlar. Bu işlem tamamlandıktan sonra, genç aile üyeleri hızla hayvanı yüzerler. Hayvanın etini parçalara ayırırlar ve hava uygunsa avluda, değilse evin ocağı üzerinde pişirmek için kazana koyarlar. Evin hanımı, bir hafta boyunca kapalı tuttuğu bir horozu keser ve tanrıya yönelik yalvarış sözleri söyler. Daha sonra horozu şişte kızartır, mısır unundan yapılan abısta gibi çeşitli unlu yemekler hazırlar (yemek ve beslenme hakkında daha fazla bilgi için bkz. Tarcman-İpa, 2007; 2012: 178–212; Biguua, 2012: 227–232).

Elbette, tüm bu işlerde genç kadınlar – gelin, kızlar ve diğerleri – ona yardım eder.

Öğlene kadar tüm hazırlıklar tamamlanmalıdır, çünkü ikinci ve asıl dua, güneşin en yüksek noktaya ulaştığı anda, özellikle kısa Aralık günlerinde yapılır.

Aile rahibi, ikinci duayı, tanrıya ilk kez yakardığı yerde yapar. İlk duadan farklı olmayan bu dua, tanrıya canlı bir kurbanlık hayvan gösterdikten sonra, şimdi de onun kalbini ve karaciğerini sunar. Yani, Noel kutlamasında da, hem dua formülünde hem de ritüel eylemde, bu tür geleneksel kutlamalara özgü bir kalıp gözlemlenir; duacı ve aile üyelerinin güneşe dönmesi, sağ omuzla dönüşler, rahibin duasının tüm katılımcılar tarafından ciddiyetle onaylanması vb.¹¹⁹

¹¹⁹ Saha Çalışması Notları: Günümüzde geleneksel Noel kutlamalarının ritüel uygulamalarına dair net bir tablo çizebilecek çok az kişi var. Noel kutlaması için hazırlanan şarap küpünün toprağa gömülüp gömülmediği sorusuna belirsiz cevaplar alınıyor. Ancak bazı katılımcılar, kutsal ayinin, "kürsahapşa" (Noel küpü) adı verilen bir testi etrafında gerçekleştirildiğine inanma eğiliminde. Küpün işlevsel amacına dair bazı şüpheler olsa da, ben de dedemin Noel gününde bir şarap küpünü açtığını hatırlıyorum. Ancak bu küpün özellikle Noel kutlaması için ayrılıp ayrılmadığını kesin olarak söyleyemem, ancak tanrıya yapılan dualar doğrudan testi etrafında gerçekleştiriliyordu.

Kurbanlık hayvanın «kalp ve karaciğerle» sunulmasının bir parçası olarak, rahip, dua etmeden önce bir mum yakar ve dua bittikten sonra mumu, törenin yapıldığı ağaca sabitler. Genellikle mum, tamamen yanmadan, yaklaşık dörtte biri kalacak şekilde, başparmak ve işaret parmağıyla söndürülür.¹²⁰

Ölü Akrabalar için «Masa Kurma» (Ayşüa Argılara): Dua tamamlandıktan sonra, evin hanımı, «öteki dünyada» olan (нырцэы икой) akrabalar için bir masa hazırlar. Eskiden olduğu gibi, bu ritüel, normal bir öğle yemeği molası kadar zaman alır.

Ölü akrabalar için hazırlanan masaya, Noel kutlaması için hazırlanan her şey konur, ama keçi eti hariç.

Abhazların inancına göre, keçi kutsal bir hayvandır, ancak diğer yandan, «aşırı kurnazlığı ve yaramazlığı» nedeniyle kirli güçlerin eseri olarak kabul edilir. (ацъма гызмалуп, алеишэа баацсуп).

Bu nedenle, keçi eti ölümler masasına (kara masaya) konmaz.¹²¹ Burada sadece tavuk ve sığır eti kabul edilir ve bu etler özellikle bu masa için satın alınır. Cenaze masası için en çok tercih edilen et kuzu etidir, ancak modern Abhaz yaşam koşullarında bunu bulmak kolay değildir. Etin yanı sıra, masaya agux («агəхə –merkezi pay») konur, özellikle yukarıda bahsedilen abısta, ayrıca açüaşü – peynirli börek, aylac (ekşi sütlü peynirle tatlandırılmış mısır lapası), açaaça (yarım daire şeklinde mantı), ahalua (kavrulmuş buğday unu ve balla yapılan lapa). Atsıfa («onunla yenen şeyler») kategorisine, ceviz soslu hindi eti aşüişüieytzaça (ашәишәиетҭачаҭа) dahildir. Ayrıca, alaharyüa (kurutulmuş incir), acıncıxua (ipe dizili kabuksuz cevizlerin üzüm jölesine bulaması), atçüaryüa (атҭәарҭа – elma

¹²⁰ Saha Çalışması Notları: Bilgi verenler: Kutelia Jora, 72 yaşında, Arasadzix köyü, 30 Mayıs 2014; Çağuaapha Eva, Sohum şehri, 3 Mayıs 2014; Tarphe Rena, 67 yaşında, Aradu köyü, 28 Mayıs 2014; Kobakhiapha Svetlana, 57 yaşında, Lıxı köyü, 28 Ağustos 2014; Kobakhia Gennadiy, 58 yaşında, Lıxı köyü, 28 Ağustos, 2014; Kobakhia Leva, 76 yaşında, Lıxı köyü, 28 Ağustos 2014; Biguaa Viktor, 73 yaşında, Lıxı köyü, 2 Kasım 2014.

¹²¹ "Kara Masa" – ailede üzücü bir olay (cenaze) nedeniyle düzenlenen ritüel sırasında hazırlanan masa.

dilimlerinden yapılan kurutulmuş diziler) ve diğer lezzetler de bulunur. Elbette, bunların arasında, hiçbir Abhaz sofrasının eksik olmadığı bir küçük testi siyah şarap da vardır.

Aile reisi, bu sırada açık olması gereken giriş kapısına dönerek, «ölüleri» masaya davet eder: «Girin, sevdiklerim, evime gelin, korkmayın, ellerinizi yıkayın. Elimizden geldiğince masayı hazırladık, yiyecek için, ruhunuzun istediği kadar, acele etmeden.» (Шәыџнал, шәара рыцџақәа, шәыџнал, акы шәацәымшәака, шәнапқәа зәзәаны, шәтәа. Ихәлшоз ала шәхәы ҳархиеит, шәгәы иахьынзатаху, шәмыцџақыкәа, крышәфа, крышәжәы!) der.

Evin hanımı, «onların ellerine su döker», bir havlu verir, sandalyeleri masadan uygun bir mesafeye çeker ve «misafirleri oturtur». Daha sonra her yemekten birkaç parça koparır ve «her misafir» için tabaklara koyar, bardaklara şarap doldurur. Bazı durumlarda, «öteki dünyadan gelen misafirleri» aile reisi kendisi servis eder. Belirli bir süre geçtikten sonra, o veya evin hanımı, «ölülerin yemeğinin» bittiğini göstermek için masayı hafifçe sallar. «Misafirlerin ayrılmasından» sonra, her yemekten koparılan parçalar, yiyecek için başvuracak kimsesi olmayanlar (yani, yaşayan akrabaları olmayan ölümler) için avluya atılır.

Kutlama Sofrası: Sofra – sıradan, kutlama amaçlı, neşeli bir sofradır. Aysüagılara töreninin hemen ardından başlar. Her şeyin başlangıcı, ellerin yıkanmasıdır; önce aile reisi, sonra büyük kardeş, ardından küçükler, yaş hiyerarşisine uygun şekilde. Bu tören, özellikle kentsel «medeniyetten» uzak, kendi çok etnikli yüzüne sahip kırsal ailelerin yaşamında daha sıkı bir şekilde uygulanır. Sofraya oturma düzeni de geleneksel sıraya göre yapılır; önce büyükler, sonra küçükler ve bu şekilde devam eder. İstisna, ailenin en küçük kadını – gelin veya kız – olup, sofradakilere hizmet etmekle yükümlüdür. Yemek sırasında geleneksel kurallara uyulur; yemeğe başlama ve dualar da aile reisinin önderliğinde yapılır, o konuşurken gençler ayağa kalkarlar ve onu dinlerler. Kısacası, Abhaz sofrası adabı, her zamanki gibi, tam olarak değilse bile, yaklaşık olarak

yaşatılmaktadır. Ancak burada, kutlama sofrasında, geleneksel adaba daha belirgin bir şekilde uyulur, hatta bazen biraz da abartılı bir şekilde.

Saha Çalışması Yorumu: Görüldüğü gibi, bugün yukarıda anlatılan geleneksel Abhaz Noel ritüelleri, Abhazların günlük kültürünün bir parçası olma eğilimindedir. Abhazya'nın Abjua bölgesinde bile, geleneksel Noel hala zorunlu bir kutlama olarak kabul edilse de, çoğu durumda sadece ölü akrabalar için «masa kurma» geleneğiyle yetinilmektedir.¹²²

Saha Materyalinin Yorumu: Abhazca dilinde, Aralık ayı için bilinen kırsa-mza (қырса-мза) teriminin yanı sıra, iki isim daha vardır: pıınçkuınmza (пхынчкэынмза) ve lımda-mza (лымда-мза) (Gulia, 1986 I: 269; Lomatidze, 1977, II: 39–5).

İlk ay adı, yorum gerektirmeyecek kadar açıktır ve modern Abhazca'daki Noel (Kırsa) adından türemiştir. Пхынчкэынмза (Pıınçkuınmza) ise ülkenin kuzeybatı kesiminde en yaygın olarak kullanılan isimdir. Ancak bu isim, muhtemelen ayın davranışını karakterize eden bir sıfattır. Aralık ayında, özellikle ikinci yarısında, tam olarak kışa özgü olmayan, yaz gibi sıcak ve güneşli günler yaşanır. Bu terimin doğrudan çevirisi, "genç yaz ayı" anlamına gelir.

Lımdamza (лымда-мза) teriminin kökleri ise halkın hafızasından silinme derecesine bakılırsa, kültürel gelişimin çok eski zamanlarına kadar uzanır. Bununla birlikte, bu terimin ses yapısı, kışın ilk ayını ve onun doğal olaylarını mükemmel bir şekilde karakterize eder.

Bu tezi desteklemek için dünya halklarının geleneklerinden en bilinen örnekleri sunacağım.

¹²² Saha Çalışması Notları: Nostaljik bir şekilde, Uatap köyünde yaşayan dedem Vouba Biram'ın, Noel de dahil olmak üzere geleneksel bayramları nasıl coşkuyla ve kurban keserek kutladığını hatırlıyorum. Babamın kuzeni Biguaa Leua ve teyzemin kocası Guarzalia Sardian'ın, komşularımız olduğu Txina köyünde, Noel'i neşeyle ve kurban keserek kutladıklarını defalarca gördüm.

Bilindiği gibi, 22 Aralık, güneşin Dünya'ya en uzak olduğu gündür. Hatta öyle vakti bile ufukta en düşük seviyede kalır. Doğal olarak, bu gün yılın en kısa günü ve en uzun gecesidir. Bu gün, astronomik kışın başlangıcıdır. Böyle bir doğa olayının değişimi, antik Abhazları da diğer antik insanlar gibi endişelendirmiş olmalıdır. Işık ve ısı kaynağını kaybetme korkusu, onları güneş için dua etmeye, onun sağ salım geri dönmesi için Tanrıya yalvarmaya itmiştir. Antik insanlar, yeterli ısı ve ışık sağlayan sağlıklı bir güneş olmadan, gerekli enerjiyi ve alışılmış yaşam ritmini yeniden kazanamayacaklarını iyi biliyorlardı. Böylece, gün ışığının artmaya başladığı bu zaman, onlar için Güneş'in doğuşu, bir bayram olarak algılandı.

Etnoloji, antik halkların kış gündönümü veya güneşin dönüşü olarak adlandırılan bu dönemde kutladıkları Noel benzeri bayramların bir dizi etnik özelliğini bilir.

Klasik dünya etnolojisi literatürü, Noel bayramının okült köklerinden bahseder (örneğin, Frazer, 1983, Bölüm XXXVII–XL, XLII; Hislop, 1853: 91).

Antik Mısır'da, bu dönemde doğanın üretken güçlerinin tanrısı, ölümler diyarının kralı Uasir (Osiris) onuruna bir bayram kutlanırdı. Osiris, toprak tanrısı Geb ve gökyüzü tanrıçası Nut'un en büyük oğluydu ve güneş tanrısı Ra'nın torunuydu. Kötü kardeşi Set tarafından öldürüldü, ancak sevgili eşi ve kız kardeşi İsis tarafından yeniden canlandırıldı. Mitolojide, tüm bitki örtüsü gibi, Osiris de her yıl ölür ve ardından yeni bir yaşama döner. Yaşam gücü her zaman onun içinde kalır. Böylece, ölen ve yeniden doğan doğanın kişileştirilmesi olarak kabul edilir (Reder, 1980, Cilt II: 267–268; Brockhaus ve Efron, 1907, Cilt 82; Botvinnik ve diğerleri, 1985: 67 э/в olisichunsn:php?article id=174).

Suriyeliler ve Babilliler, yılın en kısa gününü, bitki örtüsünün tanrısı Tammuz'un doğum günü olarak kutlardı. Tammuz, ölen ve yeniden dirilen bereket tanrısı olarak kabul edilirdi. Ancak, Tammuz'a adanan Sümer bayramı hakkında elimizde maalesef fazla bilgi yoktur. Sadece onun bir çoban tanrısı olduğu ve yeraltı

dünyasında kış aylarını, yeryüzünde ise yaz aylarını geçirdiği bilinmektedir (Riftin, Şifman, 1980: 491).

Tammuz kültü, Suriye ve Mezopotamya'daki Sami halkları tarafından MÖ I. Binyıldan MS I. Binyıla kadar süren bir dönemde uygulanmıştır. Bunun bir kanıtı da, İncil'de yer alan ve Kudüs Tapınağı'nın kuzey kapısında kadınların Tammuz için ağladığını belirten ifadedir (bkz. <http://ah-razum.narod.ru/liter/16.htm>).

Antik Çin'de, kış gündönümü günü (Dunçjitse), Yakın Doğu halkları kadar önemliydi. Çinliler, bu günden itibaren doğanın erkek gücünün yükseldiğine inanırlardı. Bu nedenle, gökyüzü tanrısına kurbanlar sunarlardı. Günümüzde bile, Çin'de kış gündönümü, halkın en görkemli geleneksel bayramlarından biridir. Tayvan'da, atalara dokuz katlı kekler sunma geleneği bugün de hala devam etmektedir. Pirinç unundan yapılan hamurla, mutluluğu simgeleyen kaplumbağa, domuz, inek, koyun gibi hayvan figürleri yapılır ve kurban ritüelinden sonra bir ziyafet düzenlenir.

Hindistan'da, kış gündönümü (Sankranti), Hindu ve Sih toplulukları tarafından kutlanır. Noel gecesi, ateşler yakılır ve bu ateşler, kış soğuklarından sonra dünyayı ısıtmaya başlayan güneşin sıcaklığını simgeler.

Antik Yunan'da, bu kış bayramı, doğurganlık tanrısı Dionysos onuruna kutlanırdı. Dionysos, bitki örtüsünün, bağcılığın ve şarap yapımının tanrısıydı (Losev, 1957: 142–182; Botvinnik ve diğerleri, 1985: 57–58).

Kış gündönümü döneminde Persler ve bazı diğer Doğu halkları (Hintliler, İranlılar) eskiden beri Mitra'nın doğum gününü kutlarlardı. Mitra, yenilmez Güneş tanrısı, mitolojik doğal kozmosun düzenleyicisi ve koruyucusu, sosyal alanda ise insanlar, halklar ve ülkeler arasındaki uyumun sürdürülebilirliğinin garantörü, onları anlaşmazlık, felaket ve dış düşmanlardan koruyan bir figürdü. Mitra kültü, antik dünyada son derece yaygınlaşmıştı. Onun imgesi, birbirinden farklı kültürel-tarihsel ve dini-mitolojik sistemlere nüfuz etmişti.

Roma İmparatorluğu'nda, Mitra'nın doğum günü, devlet bayramı olarak kutlanmaya başlandı ve "Yenilmez Güneş'in Doğuşu" (Natalis Invicti Solis) olarak adlandırıldı. (bkz. Toporov, 1966: 50–52; ayrıca, 1982: 154–157; Botvinnik ve diğerleri., 1995: 90–91).

Çok tanrılı dönemlerde, komşu kuzey ülkesi Rusya'da kış bayramları gündönümü günüyle başlardı. Yılın en kısa gününe "Karaçun" denirdi. Sıcaklığın ve ışığın vericisi olan Dacbog'un bu günde doğduğuna inanılırdı. Aynı gün, kışın ve yeni yılın ilk günü başlar ve bu nedenle "Kolyada'nın Doğuşu" adlı bayram kutlanırdı. Bu bayramdan sonra, ölen ataların ruhuna adanan ritüeller başlardı. Özellikle, yemek sırasında onlar için yiyecek bırakma geleneği vardı. 25 Aralık'ta ise güneşin ışığını temsil eden ve çağıran bir ateş yakarlardı. Diğer yandan, bu ateş ataların ruhlarını ısıtmak içindi. Eski zamanların yansıması, bugün hala Noel sırasında güneşin sembolü olan krep ve yuvarlak ekmekler pişirme geleneğinde görülmektedir. Güneş, şekil olarak yeni yıl pastası olarak bilinen "karavay"ı da andırır.

Eski Keltler, Germanler ve birçok diğer Avrupa halkı, kış gündönümünü kutlardı: Yule (Yule, Yuil). Bu kutlamanın ana öğesi ateşti. Bu nedenle, Noel güneş tekerleği olan "Güneş Dönüşü"nü yuvarlama geleneği vardı. Bir varili yanan ziftle kaplayıp sokakta aşağıya doğru yuvarlardı. Tekerlek, güneşin bir simgesi olarak görülürdü ve çubukları da güneşin ışınlarını andırırdı. Tekerleğin hareket ederken çubuklarının dönmesi, onu canlı ve güneşin bir benzeri gibi gösterirdi. (<https://otvet.nail.ru/question/11732077>).

Genel olarak Noel'in tam olarak 25 Aralık tarihinde kutlanması bir tesadüf değildir. "Bu bayram genellikle tamamen astronomik olarak kabul edilirdi, güneşin yıllık dönüşünü tamamladığını ve yeni bir döngüye başladığını gösterirdi" (Hislop, 1853: 91). Yani bayram, güneşin güney ufkundan kurtulup daha yükseğe çıkmaya başladığı ve dünyayı harika ışınlarıyla, henüz zayıf ama oldukça güvenilir ve hoş bir şekilde aydınlattığı dönemde gerçekleşirdi.

4. Yüzyıldan itibaren, bu antik bayram, Hristiyan Noel'i olarak yeniden şekillendi. 431 yılında Efes'te toplanan Üçüncü Ekümenik

Konsül'de resmi olarak kabul edildi. Bu tarih, hem halk bayramının etkisini zayıflatmak hem de yeni Noel bayramını desteklemek için bilinçli olarak seçilmişti. İlginçtir ki, erken Hristiyan teolojisinde, İsa "Dünyanın Güneşi" ve "Adaletin Güneşi" olarak adlandırılıyordu. Ancak, İsa'nın doğum tarihiyle ilgili kesin bir bilgi erken Hristiyan metinlerinde bile bulunmamaktadır (Hislop, a.g.e., Bölüm III: 90).

Abhaz halkının ataları da bu sürecin dışında kalamazdı. Güneşin güneyde en uzakta olduğu ve minimum ısı ve ışık verdiği bu dönemde, onun sağ salim geri dönmesi için ellerinden gelen her şeyi yaparlardı. Çünkü güneşin yeniden canlanması, yeni bir yaşamın ve doğanın yenilenmesinin başlangıcı demektir. Bu amaca ulaşmak için ilk yöntem, en yüce tanrıya dua etmek, onu övgü dolu sözlerle yatıştırmak ve en önemlisi, kurban sunmaktır (аныхӕара, аныхӕаратӕ). İlk ve ana kurban, aştüa – hadım edilmiş bir keçiydi.

Hadım edilmiş keçinin Abhazların dini yaşamındaki yeri etnologlar tarafından iyi bilinmektedir.

Günümüzde bile, tarımsal bayramlar dışında, hiçbir dini bayram "toprağa kan gösterme" (адгъыл ашӕа арбара) ritüeli olmadan kutlanmaz. Keçi, sadece Abhazlar için değil, birçok antik Doğu halkı için de hem bir totem hem de tanrının zoomorfik bir sembolüydü (Gulia, 1986, Cilt VI: 283–292).

Noel günü horoz kesme geleneğinin de tesadüfi olmadığı düşünülmektedir. Mitolojide horoz, ışığın sembolü olarak güneşle ilişkilendirilir (Sokolov, 1982: 309–310).

Diğer bir kurban, tanrıya sunulan ve unlu mamullerden yapılan, katmanlı bir börek olan aça veya açaşü (ача, ачашӕ), açıkça güneş şeklindedir. Agunihüa da güneş üzerinde büyümlü bir etkiye sahiptir. Antik Abhazlar, tanrıya kendi kalpleri için dua ederek, güneşin engelsiz bir şekilde geri dönmesine yardımcı olduklarına inanıyorlardı.

Geleneksel Noel'in diğer temel unsuru ateşti. Ateş, "temel elementlerden biri, Ruh ve Tanrı'nın sembolü, ışık ve yaşamın karanlık ve ölüm üzerindeki zaferi, evrensel arınmanın sembolü; ev zenginliğinin, yenilenmenin ve yeni bir bedende doğuşun sembolü"

olarak kabul edilirdi (Hall, 1999; Şeynina, 2001). Noel öncesi beklentide ateş, güneşin ışığını temsil eden ve çağıran büyülü bir güçtü. Yılın en uzun gecesinden sonra güneşin yükselmesi beklenirdi. Bir yandan ateş, güneşi temsil ederken, diğer yandan Abhazlar, "büyük ateş" ile "takılıp kalmış güneşi" ısıtıyorlardı.

Antik Abhazlar, güneşin de diğer gök cisimleri gibi canlı olduğuna ve insanlara benzer bir doğaya sahip olduğuna inanıyorlardı (Tylor, 1939: 208). Halk, ateşin gücünün güneşe de aktarıldığına inanırdı. Aynı işlevi, özellikle hoş bir koku yayan ve evreni, göksel güçleri etkileyebilen bir mum da yerine getirirdi.

Ateşin kutsallığı, Alexander Hislop'un "İki Babil" adlı ünlü eserinde de belirtilmiştir: Antik Mısır'da, "Mısırlılardan, belirli bir akşam evlerinin önünde açık havada bir lamba yakmaları istenirdi; bu, güneşe tapınmanın bir ifadesiydi, çünkü güneş, insan formuna bürünerek parlak ihtişamını gizlemişti." "Babil'de bu uygulama oldukça yaygındı." "Pagan Roma'da da aynı şey uygulanırdı... mumlar yakılırdı" (Hislop, a.g.e., Bölüm I: 173).

Abhazların ev yaşamında bir zamanlar var olan ateş kültürünün izleri günümüze kadar korunmuştur. Abhaz evinde sürekli yanan ateşin bulunduğu ocak, büyük bir içsel öneme sahiptir: adeta bir ev altarı rolü oynar ve akşamları tarla işlerinin bitiminden sonra tüm ailenin etrafında toplandığı, her bir üyesinin kalbini ısıtan, akraba topluluğunun birliğini ve dayanışmasını simgeleyen bir merkezdir. Ateş ve ondan yayılan ışık, aileyi ve içinde yaşadıkları evi kirli güçlerden arındırır ve korur. Ateşin gücüne olan inanç o kadar güçlüdür ki, yaşlılar alevlerin rengine ve şekline bakarak hem ailenin hem de akraba çevresinin yakın zamanda neler beklediğini "tahmin ederler". Bugün bile en korkunç lanet, umtsaxu içüaaıt (умцаха ыцәаит) – "ateş payın sönsün" olarak kabul edilir. Abhaz geleneksel Noel'inin vazgeçilmez bir koşulu, öteki dünyaya göçmüş akrabalar için hazırlanan yukarıda bahsedilen anma sofrasıdır.

Ölülerin Anılması. Abhaz geleneksel Noel'inin bir diğer önemli unsuru, ölen akrabalar için hazırlanan anma masasıdır. Ölü akrabaların ruhları, sadece önemli yaşam olaylarında değil, aynı

zamanda yaşayanlar için doğrudan bir tehlike olduğunda da anılırdı. Kış gündönümü günü, ışık ve ısı kaynağının yaşam ve ölüm arasında durduğu bir dönemdi. Doğal olarak, yaşam için bu kadar kritik bir anda, ölen akrabaların yardımına ihtiyaç duyulurdu. Ölülerini çağırmanın en etkili yolu, onları yemekle ağırlamaktı. Diğer yandan, ölen akrabaların ruhlarının, yaşayanlar onları hatırladığı sürece var olduğuna inanılırdı. Abhazlara göre, ölülerin ruhları, aileyi her türlü talihsizlikten koruyan bir güçtü ve onlar da yaşayanların desteğine ihtiyaç duyarlardı. Bu nedenle, özellikle uzun ve soğuk gecelerde, onlar ateşle ısıtılır ve mumlarla aydınlatılırdı. Dahası, güneşin kaderi de ölü akrabaların ruhlarına bağlıydı, çünkü güneş bu dönemde zamanının büyük bir kısmını ölülerin sürekli olarak bulunduğu yeraltında geçirirdi. Tüm bu hareketin üçüncü ve belirleyici faktörü ise, Julius Lips'in de yazdığı gibi, "atavistik korku" idi (Lips, 1954: 386).¹²³

Sonuç olarak. Aralık ayının geleneksel adı Lımd/Lamda (Лымд / Лымда)'dır. Bu yüzdendir ki Abhaz geleneksel takviminde Aralık ayı ve Noel bayramı, Lımd veya Lamda olarak adlandırılır. Ay, aynı adı taşıyan bayramdan ismini almıştır. Abhaz halk takviminde benzer örnekler bulunmaktadır: Amşapı (Paskalya) – Mşapımza (Paskalya ayı, Nisan), Nanhüa (Toprak Ana kültü) – Nanhüamza (Toprak Ana kültü ayı, Ağustos), Ajırnıhüa (Demircilik ve demir tanrısı kültü) – Ajırnıhüamza (Demircilik ve demir tanrısı kültü ayı, Ocak), Jüabran (Büyükbaş hayvan tanrısı kültü) – Jüabranımza (Büyükbaş hayvan tanrısı kültü ayı, Şubat), Xajükıra (Bereket kültü) – Xuajükıramza (Bereket kültü ayı, Mart).

Eğer Lımd/Lamda teriminden olumsuzluk anlamı taşıyan "m" sesini çıkarırsak, geriye lada – "güney" kalır. "Güneşin yorgun olduğu", "güneşin takılıp kaldığı" zamanlarda, antik Abhazlar, güneşin bulunduğu yer olan "güneyi" tabu olarak kabul ediyorlardı. Çünkü bu uzak ve bilinmeyen topraklar, dünyanın dibine yakın

¹²³ Ebeveynler, her zaman uzak bir atada görülen bir kusurun torunlarda ortaya çıkmasından korkarlar.

olduğu için çözülemeyen bir gizem ve dolayısıyla bir tehlike olarak görölüyordu. Güneş, neredeyse ufkun gökyüzüyle birleştii yerde duruyordu. Büyük etnolog Edward Tylor'un sözleriyle, bu tam da "doğanın büyük dramasının sahnelendiği" andır – ışıık ve karanlığın çarpışmasının (Tylor, 1939: 229).

Bu çalışmada incelenen Lımdnıhüa (Лымдныхәа) bayramı, antik geleneklerin nefesini taşıyan ve günümüzde Abhazların Kurtarıcısı Kırsa (Қырса) adıyla bilinen bu bayram, yenilmez Güneş'in doğuşuna adanmıştır. Tıpkı Yakın Doğu ve çevresindeki halklarda olduğu gibi, antik Abhazların kültürel yaşamının temas ettiği medeniyetlerde de benzer kutlamalar yapılrđı. Bu bayram, Hristiyan Noel'iyle aynı günde kutlanır ve onunla uyum içinde birleşir.

Ajırnıhüa (АЖЫРНЫХӘА) – Demircilik ve Demir Tanrısı Kültü veya Abhaz Yeni yılı

Demircilik ve örsün kutsallığı, tüm Yafetik halklar arasında sadece Abhazlarda korunmuştur. G.F. Çursin'e göre, Abhazlar Yeni yılı (Ашыукыс чытс / (Ашықәс ҕыт) iki kez kutlarlar: 1 Ocak ve 14 Ocak'ta. İlk kutlama Avrupa tarzıdır, ikincisi ise gelenekseldir. İlk kutlamanın sembolü, çeşitli süslerle donatılmış bir Noel ağacıdır, ikincisinin özelliği ise Ajırnıhüa (АЖЫРНЫХӘА) – demircilik ve demir tanrısı kültüyle birleşmesidir. Bu kült, kurban ritüeliyle sona erer. Her iki bayramın ortak özelliği, ailenin doğup büyüdüğü "büyük evde" (ayündu/аөнду) yakın akrabalarla bir araya gelerek görkemli bir sofra kurulmasıdır. Her iki bayramda da komşuları ziyaret etme ve birbirlerini samimi bir şekilde ağırlama geleneği vardır.

Daha kesin olarak, Ajırnıhüa, Yeni yıl kutlamasının ayrılmaz bir parçasıdır ve özellikle bilimsel literatürde "demircilik ve demir tanrısı Şaşüi (Шашәы)'ya dua etme" olarak bilinir. Ritüeller, 13 Ocak akşamı, karanlık çökmeden önce, "tanrı evinde olduğunda" başlar (İnal-ipa, 1965: 534).

Abjualar (ülkenin doğu kesimindeki Abhazlar) arasında, Ajırnıhüa yalnızca bir demirhane (ajıyra / ажыра)¹²⁴ bulunan aileler veya akraba aile grupları tarafından kutlanır. Daha doğrusu, demirhanenin taklit edilmiş bir versiyonu kullanılır. Bzıphılar (ülkenin batı kesimindeki Abhazlar) arasında ise bu bayram, "istisnasız tüm aileler tarafından kutlanır; ister bu kültün takipçileri olsun, ister olmasın, herkes ritüel uygulamalara nominal olarak uyar; kurbanlık yiyecekler hazırlanır ve evin ocağında tanrıya dua edilir."¹²⁵ Ancak, Abjuua Abhazları arasında nadiren de olsa, Ajırnıhüa

¹²⁴ Ajıra" ile "ajıyra" arasında ayrım yaEAÇk gerekir. Ajıra, demirhane anlamına gelirken, ajıyra demircilik mesleğini ifade eder. Bunun kanıtı, kültün adının "ajırnıha" olmasıdır ("ajırnıhüa" değil).

¹²⁵ Bilgi verenler: Biguaa Viktor, 75 yaşında, Lıxı köyü. 2012'de kaydedildi; Dzidzaria Otar (dilbilimci), Lıxı köyü doğumlu, şu anda Sohum'da yaşıyor.

ritüelini kış yerine baharda, Paskalya'dan hemen önce gerçekleştiren aileler de vardır.¹²⁶

Konunun incelenme düzeyi: Demircilik ve demirci tanrısı kültü, Abhazların en güçlü dini kurumlarından biri olarak en çok araştırılan kültürlerden biridir. Bu konuda hem eski nesil hem de yeni nesil ünlü bilim insanları çalışmıştır: N.S. Canaşıa (Canaşıa, 1899, 1960), G.F. Çursin (Çursin, 1957);¹²⁷ Ş.D. İnal-İpa (İnal-İpa, 1960, 1965); İ.A. Acincal (Acincal, 1969); L.H. Akaba (Akaba, 1973); V.G. Ardızınba (Ardızınba, 1985; 2015)¹²⁸ ve diğerleri. Son zamanlarda ise A.B. Krılov (Krılov, 2001); R.M. Bartsıts (Bartsıts, 2010); V.L. Biguaa (Biguaa, 2012, 2013) gibi isimler bu konuda çalışmalar yapmıştır.

Bunlar arasında özel olarak bu konuyu inceleyen iki çalışma vardır: İ.A. Acincal'ın "Abhazlarda Demircilik ve Demir Kültü" ve V.G. Ardızınba'nın "Demir ve Demircilik Kültünün Tarihine Dair (Abhazlarda Demirhaneye Saygı)". İlk çalışma, kült pratiğinin detaylı bir tanımını sunarken, ikincisi, Kuzeybatı Kafkasya ve Küçük Asya kültürlerinin karşılaştırmalı bir incelemesi bağlamında yazılmıştır. Bu kültürler, her iki medeniyet için de ortak bir etno-kültürel geleneğe dayanır ve daha teorik ve analitik bir karakter taşır.

Ancak, bu monografide de Abhazların manevi yaşamındaki yerini "gelenek ve modern gerçeklik" kavramı çerçevesinde ele almak önemlidir, özellikle de bu çalışma halkın geleneksel dinine adanmışken. Yukarıda belirtilen tüm çalışmalar, gerektiğinde geniş ölçüde kullanılmıştır.

2012'de kaydedildi; Şamba İvan, 82 yaşında, Gudauta şehri. 2012'de kaydedildi. Folklorist A.E. Aşuba'nın (Sohum, 14.08.2018) sözlerine göre.

¹²⁶ Folklorist A.E. Aşuba'nın sözlerine göre. Sohum, 2018.

¹²⁷ G.F. Çursin tarafından 1928 yılında Abhazya'nın kırsal bölgelerinde toplanan etnografik saha materyalleri, onun "Demircilik ve Demir Kültü" adlı çalışmasının temelini oluşturmuştur. Bu çalışma, daha sonra "Abhazya Etnografisi Üzerine Materyaller" adlı eserler derlemesine dahil edilmiştir (Çursin, 1957).

¹²⁸ V.G. Ardızınba'nın çalışması ilk olarak 1985 yılında yayınlanmış (Ardızınba, 1985), daha sonra eserlerinin III. cildine dahil edilmiştir (Ardızınba, 2015).

Geçmişten Günümüze Abhaz Demirciliği: XIX. Yüzyılın başlarından itibaren Kafkas halklarının geleneksel yaşam kültürünü inceleyen birçok bilim insanı, Abhazların yaşamında demirciliğin önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir. Abhaz demirciler, çeşitli tarım aletleri yapmanın yanı sıra, "demiri işleyerek mükemmel çelik üretir, tüfekler, kılıçlar ve bıçaklar yaparlardı" (Çursin, 1957: 67). Demirhane, maddi yaşamın nesnelerinin doğduğu yer olarak, "dörtgen şeklinde, yontulmuş tahtalardan yapılmış duvarları olan, önünde tek bir giriş kapısı bulunan, dört eğimli çatısı saman veya sazla kaplı küçük bir yapıydı" (Acincal, 1969: 225). Demirhanenin ortasında, "ocak (ахуиштаара-ахэыштаара), körük (аға-аға) ve örs (арсыгыры-аңсынгыры), çekiç (ажаһуа-ажьахәа) ve maşa (арүта-арытәа)" gibi temel unsurlar bulunurdu (Acincal, 1969: 126). Bunların hepsini bir arada "üç kollu" (ахнапик-ахнапык) olarak adlandırılırdı.

Ancak, geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kolektif çiftliklerin demirhaneleri ortaya çıktıkça ve tarımda teknik ilerleme hızlandıkça, demirhanelerin bireysel düzeydeki önemi azalmaya başladı. Doğal olarak, bu durum, demircilikle bağlantılı kültürün de zayıflamasına yol açtı, özellikle de din, Sovyet devletinin siyasi sistemi tarafından reddedildiği için. Ritüeller artık "medeniyetin gözünden uzak" bir şekilde gerçekleştiriliyordu. Günümüzde, çalışır durumda bir demirhane neredeyse yoktur, özellikle de kutsal bir demirhane. Artık demirhaneler, küçük bir sundurma altında, örs, maşa ve çekiç gibi temel unsurlarla sınırlıdır. Ocak veya körük gibi geleneksel demirhane ekipmanları ise tarihe karışmış durumdadır.

Modern Abhaz "Demirhanesi" (kutsal "demirhane"), geçmişte olduğu gibi, ailenin mülkü içinde, evden uygun bir mesafede, açık ve manzaralı bir yerde bulunur. Bu, demirhanenin sadece pratik değil, aynı zamanda dini nedenlerle de evden uzakta inşa edildiğinin bir yansımasıdır. Demirhane, "göksel tanrıyla bağlantılı kutsal bir yapı olarak görülür ve bu nedenle dış mekanda yer almalıdır" (Ardzınba, 2015: 110).

Tıpkı eski zamanlarda olduğu gibi, demirhanenin bulunduğu alan çevrilidir. Bu alan, özel bir terimle anılır; ajıratra ("ажыратра" ajıra – "demirhane" ve atra – "yer"). Burada, demirhanenin yanında, toprağa gömülü sivri uçlu bir küp (ajirahapşa) bulunur. Bu küp, sadece dua sırasında açılan siyah şarap (Abhazlar kırmızı şarabı siyah olarak adlandırır, çünkü yerel siyah üzümlerden yapılan doğal şıra oldukça koyu renklidir) içerir. Bu şarap küpüne, duacı (anıhüayü) dışında kimse dokunamaz. Ajıratra alanı kutsal ve dokunulmazdır. Demirhanenin kendisi de sabittir ve nadiren yer değiştirir. Ancak, demirhane sahibinin başka bir yere taşınması gibi olağanüstü bir durumda, demirhane de taşınabilir. Ancak bu durum, Abhaz yaşamında çok nadir görülen bir durumdur. Ailenin büyüyüp bölünmesi durumunda bile, demirhane genellikle "büyük" baba evi (aündu) sınırları içinde kalır.

Ajıra amaa akra: Kült görevlisinin statüsünü kazanma usülü. Eskiden, demirhane faal olduğunda, kült görevlisi sadece tanrısal güçle donatılmış bir kişi olarak kabul edilen demirci (ajiyü) olabilirdi. Günümüzde ise, demirhanenin olmaması nedeniyle, bu görev genellikle aile reisi tarafından üstlenilir. Yani, kült görevlisi statüsü kalıtsaldır; babadan en büyük oğula geçer. Ancak, bu kuralın istisnaları da vardır. Ailenin bölünmesi durumunda, ebeveynlerle kalan kişi, kardeşlerinden daha genç olsa bile, kült görevlisi olur.

Bazen yaşı baba, fiziksel ve psikolojik yeteneklerini değerlendirerek, bu görevi gönüllü olarak uygun gördüğu birine devredebilir.

Kült görevlisi olmayı üstlenen kişi, ancak ajıra amaa akra (ажыра амаа акра) adı verilen bir törenle bu statüyü kazanabilir. Bu tören genellikle baharda, kült günlerinden biri olan Salı veya Perşembe günü ya da Ajırnhüa kültünün gerçekleştiği günde yapılır. İkinci durumda, kurbanlık hayvana ek olarak, ayrıca bir hayvan daha kurban edilir ve üzerine ayrı bir dua okunur.

Kült geleneğine göre, "kıdemli kült görevlisi", demirhanede tanrıya bir kurban sunar ve bu törene, görevini devretmeye karar

verdiği kişi de katılır. Törene uygun şekilde hazırlanan kişi, demirhanesinin örsü önünde tanrıya niyetini bildirir ve şu duayı okur:

– Şaşüxiah – yedi kutsallığın tanrısı, senin kutsal ayağının tabanına kurban olayım! Bugüne kadar sana elimden geldiğince hizmet ettim, ancak gördüğün gibi yaşlandım ve gücüm yetmiyor. Bu nedenle, görevlerimi oğluma (adını söyler) devretmek için iznini istiyorum. O, senden gelen tüm istekleri daha iyi yerine getirecek ve sana sadakatle hizmet edecektir. Senden, ona gözlerinin sıcaklığını ve kalbinin sıcaklığını (merhametini) vermeni rica ediyorum. (Шъашәхъах – абыжьныха рынцәахәы, ухьышьыргәытцә сакәыхшоуп! Иахәауажәраанза, издыруаз ала, ишсылшоз ала, сара уматц зуан, аха, ишубо еицш, сымч кацсеит, исылшом. Убри акынтә сухәоит сматцұра сца (ихьзи ижәлеи нахәаны) инапы антцара сақәйтұтәырц. Агәра згоит уи сара саастагғы ыра уматц аура илшоит, ыра иухәтоу, ишухәтоу даццыхәаны икайтцалоит, акы угижьуам. Улыпца ит, угәыцпа ит, сухәоит!) – Amin, "Tanrı seninle birlikte dilesin! Görevini devralan kişiye, tanrı layık olma fırsatı versin, sana da onun yanında uzun bir ömür versin!" (– Амин, Анцәа иуцихәааит! Злыпца ҳаура амаа зурку аматцұшыа Анцәа дақәиршәааит ыаргғы цытраамтқак уигымхааит!) diyerek, törene katılanlar kült görevlisine iyi dileklerini sunarlar.

Kült görevlisi, bir yaşındaki bir oğlağı ve ritüel ekmeklerden mumlara kadar gerekli olan her şeyi kurban eder. "Gücün devri", eski kült görevlisinin bir mumu kendi başının etrafında, diğerini oğlunun başının etrafında döndürdükten sonra sağ elini oğlunun sırtına koymasıyla tamamlanır; "İşte o!" (amaa iirkit).¹²⁹

¹²⁹ Saha Çalışması Notları. Bilgi verenler: Xetsia Anatoli, 67 yaşında, Kaldahuara köyü doğumlu, şu anda Sohum'da yaşıyor. 2011'de kaydedildi. Çaguua Eva, 67 yaşında, Kutol köyü doğumlu (şu anda Sohum'da yaşıyor). 2011'de kaydedildi. Guramia Adamır – kült görevlisi, 78 yaşında, Tkuaşçal köyü doğumlu (şu anda Sohum'da yaşıyor). Lagua Vova – kült görevlisi, 74 yaşında, Çlou köyünde yaşıyor. Kaslandzia Valeri, 67 yaşında, Kutol köyü doğumlu, şu anda Sohum'da yaşıyor. 2012'de kaydedildi. Tarba Murman, 60 yaşında, Miku köyünde yaşıyor. 2012'de kaydedildi. Biguua Viktor, 72 yaşında,

Kült görevlisinin ölümü durumunda, görevi otomatik olarak en büyük oğluna geçer. Bu durumda, yeni kült görevlisi, tanrıya uygun bir dua okuyarak kendini adar:

– *Şaşuxiah – yedi kutsallığın tanrısı, senin kutsal ayağının tabanına kurban olayım! Bildiğin gibi, ailem ve ben büyük bir acı yaşadık – sana sadakatle hizmet eden babam vefat etti. Bu nedenle, onun ruhu için gerekenleri yerine getirene kadar bir yıl boyunca dua etmedik. Kült geleneğine uygun olarak, bugün kurbanlık hayvanımla birlikte sana geldim ve ayaklarının dibinde duruyorum. Beni hizmetkarın olarak kabul etmeni rica ediyorum. Sana, elimden gelen her şeyi yapacağıma söz veriyorum. Eğer bilgisizlikten hata yaparsam veya eksikliklerim olursa, bana merhamet et. Gözlerinin sıcaklığını bahşet lütfen.* (Шъашъяхъ, абыжьныха рынцъахъы, ухъышырггъытца сакъыхшоуп! Ишудыруа еипш, сѣааѣара сара, сахъынзаназаазо, аѣгъара хакъшѣеит – уара, сызкъыхшоу угѣра гауа, иашахатала уматц зуаз саб иѣсѣазаара далѣтит. Убри акынтѣ, хара зегъы икѣ-итѣас хѣѣнатѣы, аныхѣа кѣхѣмѣѣзеит, ашыкѣс бѣхѣахѣбит. Аныхѣа иатѣу атѣаскѣеи аѣбабѣзкѣеи инарыкѣыршѣаны, иахѣа сара, сныхѣагатѣ сыманы, сааины ушьапаѣы сгылоуп. Сухѣоит уматц аура азин сыт, судукыл! Аѣа уѣоит, сдырра-хѣыѣ исымоу ала, сымѣ-сылшара ала акы шугысмырхо азы, ухѣатѣаѣы сшыкоу азы. Сымдырра иахѣаны, ѣара акы аасыгхар, исаѣсыжыр, сѣоумѣан, срыѣхашѣа. Улыѣха сыт, сухѣоит)!

– *"Tanrı seninle dilesin, amin. Bugünden itibaren hizmet edeceğinin gözlerinin sıcaklığını alsın!"* (Анѣа иуѣихѣааит! Зымаа укыз алыѣха уоуааит)!

Kült görevlisi statüsünü kazanmanın başka bir yolu da olabilir. Eğer bir aile, büyük aile veya ataerkil kült demirhanesine bağlı olmasına rağmen, herhangi bir nedenle ondan ayrılmak zorunda kalırsa, demircinin en önemli ve en kutsal aletlerini – "axnapik" –

Lıxı köyünde yaşıyor. 2012'de kaydedildi. Biguaa Hmıç, 52 yaşında, Dürıps köyünde yaşıyor. 2012'de kaydedildi. Dzıdzaria Otar – dilbilimci, Lıxı köyü doğumlu (şu anda Sohıum'da yaşıyor). 2012'de kaydedildi.

en azından minyatür olarak yapılmalıdır. Eğer bunları mevcut demirhanede yapma imkanı yoksa, o zaman demirhanede çalışırken oluşan cürufu (ajıraqıı-ажыраккы) almak yeterlidir. Bu aletler, herhangi bir demirci tarafından (kült demirhanesi olmasa bile) hazırlanabilir ve sahibi, bu aletleri son kez dokunarak kutsar. Böylece, ayrılan aile, kendi mülkünde yeni bir demirhane, yani bir demirhane taklidi inşa etme hakkına sahip olur. Ancak öncelikle, aile reisi hem "büyük" hem de "küçük" demirhanede tanrıya kurban sunulmalıdır.

Bu niyetini gerçekleştirmek için, Şaşfüi¹³⁰ tanrısının günlerinden birinde, ayrılan ailenin reisi, ev halkıyla birlikte ortak demirhaneye bir kurbanlık (genellikle bir yaşında bir oğlak), ritüel ekmekler yapmak için un, tuz ve bir mum getirir. Yani, kurban etmek için gereken her şeyi hazırlar. Tanrıya dua ederken ise şu sözleri söyler:

– "Şaşfüi, yedi kutsallığın tanrısı! Senin altın (kutsal) ayağının tabanına kurban olurum! Ben senin hizmetkarın olarak, ayaklarının dibinde duran bu kişinin (adını söyler) bizim demirhanemizden payını alıp kendi bağımsız demirhanesini kurmasına izin vermeni rica ediyorum. O, sana elinden geldiğince dürüst ve alçakgönüllü bir şekilde hizmet edecek. Ona ve ailesine gözlerinin sıcaklığını gönder. Minnettarlık göstergesi olarak, gereken her şeyi getirdi. İşte burada. Kabul et! Şimdi sana kurbanlık hayvanı canlı olarak göstereceğim, biraz sonra da onun kalbini ve karaciğerini göstereceğim." (Шашәхъах, абыжьныха рынцәахәы, ухышьаргәытцә сакәыхшоуп. Сара уара уматц зуа азәы иахасаб ала сухәоит абри, абра ушьапафы игылоу ауаф (ихъзи ижәллеи аидкыланы), иаужьра сақәитутәырц азы. Уи хазы дцарц, хазы уматц иуларц итаххеит. Илшо ала, гәык-псык ала уара уматц иулоит. Итаацәаггы иарггы улыпха рыт. Убри азы ихәтаз зеггы ааигеит, абар иахьыкоу. Иудкыл! Уажәы абзара усырбоит, нас – уи агәи агәатцәеи)!

– "Amin!" – diyerek, törene katılanlar iyi dileklerini sunarlar.

¹³⁰ İ.A. Acincal'a göre, Salı ve Cumartesi günleri (Acincal, 1969: 242).

Her durumda, tanrıya iki kez dua edilir: Önce kurbanlık hayvan canlı olarak sunulur, ardından kalbi ve karaciğeri sunulur. Geçmişte, demirhanede çalışılabildiği ve her şeyin üretilbildiği zamanlarda, "kült görevlisi, ayrılan kişiye üç kutsal alet verirdi: çekiç, örs ve maşa. Bu aletler, ata demirhanesinde (onun tarafından veya onun gözetiminde) dövülürdü" (Acincal, 1960: 242). Ancak günümüzde ülkede faal demirhaneler olmadığı için, gelecekteki kült görevlisi bu aletleri bir demirciden sipariş edebilir ve ata demirhanesindeki ilgili aletlere dokunarak onları kutsayabilir.

Statünün devri, özel bir kutsama töreniyle tamamlanır. Kutsama töreni şu şekilde gerçekleşir: Önce eski kült görevlisi, bir mumu kendi başının etrafında, diğerini ise oğlunun başının etrafında döndürür. Mumları, ailenin genç üyelerinden birine vererek demirhanenin ön direğine sabitlemesini söyler. Ardından, eski kült görevlisi, sağ elini genç adamın ensesine, sırtına veya omzuna koyarak onu kutsar: "İşte bu!" (amaa iirkit). Bu andan itibaren, kutsanan kişi anıhüayü (kült görevlisi) statüsünü kazanır. Ayrılma duasının ardından bir hafta geçtikten sonra, yeni kült görevlisi, ata demirhanesinden ayrılarak kendi bahçesinin en güzel yerine bir taklit demirhane inşa eder. Bu demirhaneyi, daha önce kutsanmış olan "üç kollu" aletlerle donatır ve yanına konik şekilli bir testi gömer. Bu testi her yıl üzüm sırasıyla doldurulacaktır. Böylece, her şeyi gerektiği gibi hazırlayan yeni kült görevlisi, tanrıya kurbanını sunar ve kendi başına şu duayı okur:

– "Altın (kutsal) efendi Şaşfüi, senin altın (kutsal) ayağının tabanına kurban olurum! Her zaman iyiliği görmeni dilerim. Bir hafta önce, senin izinle ata demirhanemizden ayrıldığımı ve elimden gelen her şeyi tüm kalbimle ve ruhumla yaptığımı gördün. Bugün, kendi demirhanemi kurmama ve gerekli tüm unsurlarla donatmama izin verdiğin için sana şükranlarımı sunuyorum. Artık burada, her yıl kendim ve ailem için sana uygun hediyeler sunabilir ve dualar edebilirim. Senden, gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını (merhametini) üzerime göndermeni rica ediyorum! Bugünden itibaren, senin hizmetkarın olmama izin vermeni istiyorum. Üç yılda bir üç yaşında bir keçi kurban edeceğim, diğer iki yılda ise unlu

mamullerden oluşan hediyelerle yetineceğim. Sana, elimden geldiğince dürüst ve dikkatli bir şekilde hizmet edeceğime söz veriyorum. Eğer bir eksiklik veya hata yaparsam, bilgisizliğim için beni affetmeni rica ediyorum. Bilerek hiçbir hata yapmayacağıma emin olabilirsiniz. Senin kutsal ayağının tabanına kurban olayım!"

– "Amin!"

Kurbanlık hayvanın kesilmesi, ikinci duanın okunması ve diğer ritüeller, geleneksel olarak belirlenmiş kurallara uygun şekilde gerçekleştirilir. Bu ritüellerin tam bir açıklaması, ileride ayrıntılı olarak verilecektir.

Abhaz etnografyasının en eski isimlerinden biri olan İ.A. Acincal'ın yarım yüzyıldan fazla bir süre önce yayınlanan sözlerine göre, "Bu andan itibaren, demircilik ve demir tanrısı Şaşü'ya hizmet etme hakkını ve sorumluluğunu kazanır. Böylece, onun demirhanesi de artık ata kutsalının bir parçası olarak tanrısal güce sahip tam teşekküllü bir demirhane olarak kabul edilir." (Bkz. Acincal, 1960: 242).

Demirhaneye bağlı olan bir ailenin çocuğu doğduğunda da bir dua gerçekleştirilir. Çünkü, daha önce de belirtildiği gibi, kült demirhanesinin gücü, baba tarafından gelen tüm kan bağı olan akrabaları kapsar. Bu nedenle, çocuğun babası, çocuğun bir yaşına girmesiyle birlikte bir yaşında bir oğlak kurban etmek zorundadır. Aynı şekilde, ayrı yaşayan genç bir kadın – ev sahibinin kızı veya kız kardeşi – de doğumdan sonra aile veya ataerkil demirhanesi altında dua etmelidir (atzanıhüra). Kurbanı sunan kadının ve çocuğunun sağlığı için, uygun kült görevlisi (dede, baba, erkek kardeş, amca veya kuzen) dua eder. Kült görevlisinin duasından sonra, kadın kendisi de tanrıdan, kendisine ve çocuğuna gözlerinin sıcaklığını göndermesini ister: "Çocuğuma ve bana lütfetmeni diliyorum, gözlerinin sıcaklığını üzerimize gönder!" (Схэычгы саргы уахзылбаапшырц азы, улыцха ҳауҗаразы сүхәойт!)

Ajırnıhüa kültü hazırlıkları: Genellikle, yeni yılın başlamasına bir hafta kala, her aile kutlamalara hazırlanmaya başlar. Evde, avluda ve

hatta bunların ötesinde etraflıca bir temizlik yapılır; her şey yerli yerinde ve düzenli olmalıdır. Özellikle, kült demirhanesinin (ajiratra) bulunduğu çevrili alana özen gösterilir, bu demirhane bir taklit bile olsa farketmez.

Ajırnıhüa arifesinde, kült görevlisi iyice yıkanır ve ardından ailesinin tüm üyeleri de aynısını yapar, böylece bayramı "arındırılmış" olarak karşılarlar. Bu, kültün bir gereğidir. Dua gününde, kült görevlisi temiz ve genellikle açık renkli giysiler giyer.

Ajırnıhüa, tamamen ailevi bir mesele olarak kabul edilir. Ancak, kült "bağlılığı" katı bir baba tarafı ilkesine göre düzenlendiğinden, kült görevlisinin tüm aile üyeleri ilgili törene katılamaz. Gelinler, ailenin tam üyeleridir, ancak farklı soylara ait oldukları için kocalarının kan bağı olan akrabalarının kutlamasıyla ilgileri yoktur. Bu günde, gelinler baba evlerine giderek kendi soylarının kutlamalarına katılırlar.

Ancak, eğer bir gelinin ailesi bu kültle bağlantılı değilse, gelin hiçbir yere gitmez. Evde kalır, kurbanlık yiyeceklerin hazırlanmasına yardım eder, ancak doğrudan duaya katılmaz. Yaşlı veya sağlık durumu nedeniyle seyahat edemeyen ve özel bir dua ve kurbanla baba demirhanesinden "ayrılmış" olan kadınlar ise bu kuralın istisnasıdır.

Bu iş şöyle yapılır: Kült günlerinden birinde veya bir sonraki dua törenine başlamadan önce, aile ocağından ayrılmaya karar veren bir kadın, prestij için bir horoz ve bir yaşında bir oğlağı kurban olarak sunar:

– “Şaşüi – Kutsal efendi, senin altın (kutsal) ayağının tabanına kurban olurum! Gördüğün gibi, ben artık yaşlı bir kadını, hareket etmek benim için zor, bu yüzden senden bugünden itibaren beni aile ocağımdan azat etmeni ve sürekli ikamet ettiğim yerdeki ailemle birlikte dua etme izni vermeni diliyorum. Senden, bana gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını göndermeni rica ediyorum” (Şaşfüxiah, uxışırgutza sakuxsoup! İşubo eips, sıkura iqoup, anayaayra şcüwadayüüp. Ubri aqintü, sabraa rjiyra aqintü sxı sakuitutirts azı suhüoit. Suhüoit, yaxianahıs saxinxo, staaçüaraçı ajiyra amtzağılara sakuitutürts. Ulıpxağıpxa sıt, suhüoit)!

Kült ocağının gücü ve kudreti hakkında konuşurken, şunu da belirtmek gerekir ki, bu ocak sadece tabi olanlar için değil, aynı zamanda onunla hiçbir ilişkisi olmayan herhangi bir kişi için de saygıdeğerdir. Ocağın yanında küfür etmek veya ona parmakla işaret etmek kimseye nasip olmaz: Hem kendi hem de yabancı için cezalandırır. Hatta komşular bile, Ajiurnihüa'yı kutlayanlarla karşılaştıklarında, onları özel bir iyi dilek formülüyle selamlarlar: Alıpxa şouaaıt! – “O, (ocak) gözlerinin sıcaklığını size versin.”

Bireysel aile üyeleri veya kült grubuna tabi olan yakın akraba aileler – patronimi – önceden toplanır ve sakin bir ortamda dua törenine hazırlanırlar. Herkes “kurban payını” (amartihü) getirmek zorundadır; ta ki canlı hayvanlardan balmumu mumlara kadar. Bu kutlamaya katılma çabasında, günümüzün hızlı yaşam koşullarında akrabaların bir araya gelip iletişim kurması için daha iyi bir fırsat bulmanın zor olduğu da göz ardı edilmemektedir.

Yıllık ve genel kült kurbanı, erkek aile üyeleri veya aile grubu için ayrılmış hadım edilmiş bir keçidir. Bu nedenle, bu keçi ortaklaşa satın alınır. Hayvan, kült topluluğunun üye sayısına bağlı olarak bir yaşında veya üç yaşında olabilir. Kadın topluluğu tarafından kurban edilen kült hayvanları ise evcil kümes hayvanları, özellikle horozlardır. Abhaz gerçekliğinde bunları evli kızlar ve kız kardeşler getirir, bekârlar bundan muaftır; onların “payları” evin hanımı, ev sahibesi (ayünıphüis; kelimenin tam anlamıyla “ev kadını”) tarafından yapılan bağışlar setine dahildir.

Üç yılda bir tanrıya “axnıhüara” adı altında hadım edilmiş bir keçi kurban eden, diğer zamanlarda ise ocağa tabi olanların sayısına göre horozlar sunan aileler ve patronimiler de vardır. Her şey, atalar tarafından nasıl belirlendiğine bağlıdır (ışıku eyps).

“Bızpılılar da kurban olarak hadım edilmiş bir keçi sunarlar, ancak eğer bulamazlarsa bir buzağıyı da kesebilirler. Ana kurban hayvanının yanı sıra, cinsiyetlerine bakılmaksızın topluluğun her üyesi için bir horoz keserler. Kültle ilişkisi olmayan aileler ise baba tarafından her aile üyesi için bir horozla yetinebilirler. Bu tür aileler

arasında, erkek ‘hizmetkârlar’ horoz, kadınlar ise tavuk kurban eden bir varyasyon da olabilir.”¹³¹

“Bziplılar arasında, Ajiurnihüa'nın ‘şablon’ organizasyonundan bilinçli olarak uzaklaşma ve dua töreni sırasında tanrıdan izin isteme örneği de görülür. Kült topluluğu tarafından alınan bir kararla, duacının görevi her yıl bir nevi bayrak yarışı gibi topluluğa dahil olan aile reislerine devredilir. Kurbanlık hayvanı canlı olarak sıradaki duacının evinin avlusunda tanrıya gösterirler, ancak asıl duayı ocağın yanında, hayvanın kalbini ve ciğerini oraya getirerek yaparlar. Ayrıca, ocağın bulunduğu yerde ritüel sürahisinin bulunması da şart değildir – şarap ev sahibi tarafından sağlanır. Geleneğe göre, dua töreninin organizasyonu ile ilgili masraflar ortaklaşa karşılanmalıdır, bu yüzden tabi olan aile reisleri ev sahibine sembolik bir miktar para bırakırlar.”¹³²

Ayrıca, Ajiurnihüa'yı yılın ilk Pazartesi günü (eski takvime göre) veya herhangi bir nedenden dolayı bir iki hafta erteleyen, ancak ayın sonundan daha geç bırakmayan aileler de vardır.

Ajiurnihüa bir yıl için bile iptal edilebilir, ancak bu, söz konusu aile grubunda bir talihsizlik yaşanması ve bir yıl bekleme zorunluluğu durumunda olur.

Abzaraxnihüara – İlk kült duası ve kurban ritüeli: Kurbanlık hayvan, yukarıda da belirtildiği gibi, hadım edilmiş bir keçidir ve sadece kusursuz değil, aynı zamanda gösterişli olmalıdır; iyi beslenmiş, güzel, büyük ve paralel şekilde dikilmiş boynuzları ve sakalı olmalıdır. Tercih edilen renk beyaz, en kötü ihtimalle gridir (Anihüagata, aştüa / aştüi şkuuakuazaroup, yamudzar, içüüşzar aueyt, ipsılazaroup, ipşdzaroup; atüyüakaa eyqaranı, ajüaqia awnı).

“Güneşin batması sırasında” (amra ataşüamtaz) veya akşam karanlığının hemen öncesinde (aaylıüşüşümtaz) duacı, kurbanlık

¹³¹ Saha Araştırması. Bilgi veren: Marxolia Maya Sevovna, 40 yaşında, Aatsı köyü doğumlu, şu anda Sohumi'da yaşıyor. Kayıt tarihi: 2012.

¹³² Saha Araştırması. Bilgi veren: Dzidzaria Otar, Lixni köyü doğumlu, şu anda Sohumi'da yaşıyor. Kayıt tarihi: 2012.

hayvanın yüzünü ve ayaklarını yıkar, boynuzlarından tutar, başlığını çıkarır ve yüzünü doğuya – tanrının bulunduğu yöne – çevirir. Diğer tören katılımcıları da onun arkasında, yine doğuya dönük olarak sıralanırlar. Ocağın ve demircilik zanaatının koruyucusuna hitaben, duacı, Şaşüi'ya, duanın sözlerinin duyulması için yüksek ve ciddi bir sesle şu sözlerle dua eder:

– “Güçlü Şaşüixiah – yedi kutsal mekânın tanrısı! Senin altın (kutsal) ayağının tabanına kurban olurum! Bugün, babalarımızın örneğinde olduğu gibi, her zamanki gibi toplandık ve senin ayaklarının dibinde duruyoruz, bize merhametini göndermen için. Bize gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını bahset! Gücümüz yettiğinde her zaman sana hizmet etmeye hazırız. Eğer bizim tarafımızdan herhangi bir eksiklik varsa, bu bizim cehaletimizdir, bize acı ve bunun için bizi cezalandırma. İşte, geçen sefer söz verdiğim kurban canlı olarak burada, biraz sonra sana onun kalbini ve ciğerini göstereceğim. Hepimize acı; genç yaşlı hepimize, gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını gönder” (Кыр замчу Шыашэхъах–абыжьныха рынцэахэы! Иахъа, есышықэса ишыкахталац еипш, хабацэа ишахдырбахёу ала, таацэала хаизаны ушипәфы хгылоуп, уахзылбаапшырц азы. Улыпха хаут, угэыцха хаут! Ихалшо ала, есмша уматц аура хазыхиоуп. Ыъара акы хагхозар, хамдырроуп изыхкё. Хатомутцан. Абар иахыгылоу хныхагатә, уаанза ажәа иуахтахъаз инакәыршәаны, уажәы абзара усырбоит, нас агәи агәатцәеи усырбоит. Хәычыду зегъы хрыцхашъа, улыцха-уэыцха хат)!)

– “Tanrı seninle birlikte dilesin” (Ançüa iwıtsihüaayt)!

Ardından aile / patronimi rahibi, sağ omzuyla üç kez kurbanlık hayvanla birlikte ileriye doğru döner. Diğer dua katılımcıları da onu örnek alır. Genel duanın bitiminden sonra rahip, her bir tabi olan için katı bir sırayla “erkek-kadın”, “büyük-küçük” prensibiyle, onun başının etrafında üç kez kurbanlık horozla dolaşarak dua eder: Yılıpxa wowaait/bowaaait! – “Onun göz sıcaklığı (merhameti) seninle olsun.”

Kurbanlık hayvanı, duacı kendi "Abhaz bıçağı" ile keser. Bu bıçak önceden iyice bilenmiş olmalıdır, ancak hayvanın gözü önünde değil, böylece hayvan hayatı için bir tehdit hissetmez.

Hayvan, doğuya dönük başıyla yan yatırılır ve bıçak gösterilmez. Duacı, hayvanın boynunun dış tarafına ayağını koyar ve ona yardım eden gençler, hayvanın kalkmaması için karkası biraz yere bastırır, ancak aynı zamanda hem ön hem de arka bacaklarını mümkün olduğunca serbest bırakırlar. Kas hareketlerinin nispeten serbest bir pozisyonda olması durumunda, hayvanın daha az acı çektiği ve kanını daha kolay akıttığı düşünülür. Duacı, tanrıdan merhamet isteyerek hayvanı kesmeye başlar. Bu sırada, hayvanın boynunun üst kısmındaki boğazını, yemek borusunu ve şah damarlarını ustaca ve hızlı bir şekilde kesmelidir, böylece hayvan çok fazla korkmaz. Gençlerden biri, ocağın yanına bir odun parçası getirir ve kanayan yarayı dağlar. Ateşin dokunuşunun etin lezzetini artırdığı söylenir.

Hayvan hareket etmeyi bıraktıktan sonra derisi yüzülür. Hem deri yüzme hem de arka sağ bacağından asılarak parçalara ayrılması, deneyimli bir "kasap" rehberliğinde gençler tarafından yapılır.

Boynuzlar ve deri, bir platform varsa oraya, yoksa en yakın ağacın yüksek bir dalına konur. Zamanla, bu kutsal semboller tuzlanıp kurutulduktan sonra, duacının apatsxa'sının cephesini süslemek için kullanılır.¹³³

Bu arada, unlu yiyeceklerin hazırlanması ve kurbanlık kümes hayvanlarının temizlenmesi gibi işlerle, undan ritüel ekmeklere kadar, dua törenine katılan kadınlar ilgilenir. Ancak unu sadece "temiz bir kadın" yoğurabilir.

Ritüel ekmekler iki çeşittir; biri yuvarlak veya armut şeklinde, diğeri hilal şeklindedir; açaxuajüa ve akuakuar. Yuvarlak / armut şeklindeki ekmeklerin sayısı, külte tabi olanların sayısına uygun olmalıdır. Eğer ev sahipleri, dua törenine katılanların sayısından daha fazla ekmek isterlerse yaparlar, ancak "ekstra" olanlar ritüel

¹³³ *Küçük bir ev: Örülmüş duvarları ve kiremit veya tahta çatılı dört eğimli çatısı olan, toprak zeminin merkezinde açık bir ocağı bulunan küçük bir yaşam alanı.*

ekmeklerle karıştırılmaz ve ayrı pişirilirler. Hilal şeklindeki ekmeklerin sayısı ise ikidir; biri külte tabi olan topluluğa, diğeri ise kişisel olarak duacıya aittir. Duacının ekmeği, grup ekmeğinden biraz daha büyük olmalıdır. Her ikisi de peynirle (aşüadza) doldurulmalıdır.¹³⁴

Bazıları, "bölgesel aidiyetten başka, ritüelin unlu hazırlıkları, her bir kült hizmetkarı için peynirle doldurulmuş, buğday unundan, bazen de darı unuyla karıştırılarak yapılmış pişmiş ekmeklerden (aşümgial) oluşur. Bu durumda yuvarlak veya armut şeklindeki ekmekler bulunmaz, ancak hilal şeklindekiler zorunludur."¹³⁵ Duacının kültürel üstünlüğü, mumlarla da gösterilir. Onun mumu, diğerlerinin mumlarından daha kalın ve uzundur. Aguatçüanühüara – İkincil kült duası: Tüm kurban yiyecekleri hazırlandıktan sonra, aile onu büyük bir tahta tekneye (aguabala) koyar ve ay ışığı altında tekrar ocağa gider. Yiyeceği, duacı izin verirse, daha genç ve güçlü başka bir tören katılımcısı da alabilir. Diğer kült bağluları, cinsiyet ve yaş sıralamasına göre ocak etrafında önceki yerlerini alırlar; ilk sırada erkekler, ikinci sırada kadınlar ve çocuklar, yaşça büyük olanlar solda, küçükler sağda durur. Tüm ritüel yiyecekler masaya konur ve en geleneksel dua edenler, daha önce olduğu gibi, özel bir tahta platform (fındık kazıkları ve çubuklardan yapılmış) düzenlerler. Bilgi kaynaklarına göre, abısta dua törenine alınmaz çünkü günlük bir besin maddesi olarak ritüel yiyeceklere dahil değildir.¹³⁶

Duacı, ilk duada olduğu gibi, yüzü doğuya dönük olarak örsün yanında durur, sol elinde kurbanlık hayvanın kalbi, ciğeri ve iki

¹³⁴ Saha Araştırması. Bilgi verenler: Çaquaapha Eva (67 yaşında, Sohum, 2011), Tarpha Rena (67 yaşında, Aradu köyü, 2011), Tarba Murman (60 yaşında, Miku köyü, 2011), Şadania Şalodia (76 yaşında, Aradu köyü, 2011), Vouba Rodik (67 yaşında, Txina köyü, 2011), Biguaa Viktor, Lixni köyü. Kayıt tarihi: 2012.

¹³⁵ Bilgi verenler: Tarpha Rena, Şadania Şalodia, Aradu köyü. Kayıt tarihi: 2011.

¹³⁶ Muhtemel sebep: Mısır unundan yapılan bu yiyecek, geleneksel tahıl kültürleri arasında yer almamaktadır.

"hilal" ekmek geçirilmiş sivri uçlu çatal bir fındık çubuğu tutar, sağ elinde ise ajirahapşa'dan (ажырахапшыа) alınmış bir kadeh kırmızı şarap tutar ve tanrıya duasını eder. Duacının tanrıya hitap ettiği bu dua formülü, önceki duadan farklı değildir, ancak tanrıya kurbanlık hayvanı canlı olarak görme sözünü yerine getirdiğini ve şimdi ona hayvanın ciğerini ve kalbini sunduğunu bildiren kısa bir bilgi içerir (uajüraandza abzara usırbet, uajüü aguı agatçüei usırboyt).

Hem duacı hem de törenin diğer katılımcıları aynı dönüşleri yapar ve onaylayıcı bir söz söylerler (ılıpxa wowaaıt / bowaaıt! Ançüa ihüaaıt / ançüa iwıtsihüaaıt"). Burada ayrıca, duacının, kime ait olduğu belli olan bir mumu başının etrafında döndürme ritüeli de zorunludur. Eğer dua törenine katılan grup aşırı kalabalıksa, duacı tüm mumları sağ elinde bir demet halinde de toplayabilir ve saat yönünün tersine üç kez dairesel bir hareket yaparak tüm grubu kapsayabilir. Ardından şarabın yarısını içer, kalan yarısını ise kurbanlık hayvanın ciğeri ve kalbi parçalarına döker ve onlarla birlikte yer. Diğer tören katılımcılarına da şarabı tatmalarını ve bu parçalardan yemelerini emreder.

Ana törenin bitiminden sonra, duacı, tanrı ile bu aile topluluğu arasında bir aracı olarak kendisi için özel bir dua eder, çünkü onlara karşı sorumlu olduğu için hayatına değer vermek zorundadır. Bunun için kendi "hilal" ekmeğini ve mumunu alır ve şu duayı eder:

– "Yüce Şaşüixiah, senin altın (kutsal) ayağının tabanına kurban olurum! Ben, ailenin reisi ve senin iradenin bir uygulayıcısı olarak, bana uzun ve sağlıklı bir yaşam sürme fırsatı vermen için merhametini istiyorum. Gelecek yıl, seni daha layıkıyla karşılamak için elimden gelen her şeyi yapacağım, beni gözlerinin ve kalbinin sıcaklığından mahrum bırakma" (Шьашэхьах ду, ухьышыьргэытцэ сакэыхшоуп! Сара, атаацэа ирехэбу, уара уматц зуа азэы иахасаб ала, усзылбаацшпазы, гэыбзерала цытк апцстазаара сүтаразы сүхэоит)!

– Amin!

Duacı, genel olandan daha uzun olan mumunu yakar, başının etrafında döndürür ve ocağın ön destek direğine sabitler. Duacı gibi, diğer tören katılımcıları da kendi mumlarıyla aynı şeyi yaparlar.

Genellikle Bzıplılar, bunların yanı sıra, Şaşüi'nin koruyuculuğunu yaptığı yedi ana kutsal mekanın (abijnıxak) sayısına denk geldiğine inanılan yedi mum daha yakarlar. Bu düzen, Abhazlar arasında her yerde gözetilirdi, ancak nadir istisnalar dışında, Abjuaalılar bunu unutmışlardır.

Çalışan bir demirci ocağı artık bir zanaat nesnesi olarak bulunmadığından, onun temel işlevsel amacıyla ilgili dua konuşmasının bir kısmı da unutulmuştur: "Uara iumpitzatzua aixapsıux maşüür akuumzaait! Abcar hkr, xıdzı alaahgo; matüaxıus inıştahşıua-ıaaştahşıua maşüür akuumkua, imarımajoxo, pgala hnato iqatza!" – "Sık sık başvurduğumuz her türlü silah ve iş aletinden bize hep iyilik gelsin!" (Acincal, 1969: 244). Duacının, kurbanlık hayvanın kalbi ve ciğeri parçalarını dağıtırken soydaşlarına yönelttiği iyi dilek formülü de bir anakronizm haline geldi; "Açbey Çaçbey zegi eyzganı abart axıutsxakua rıla ısırçaanza ançüa şımşaaayt, xiaa-baak ala pıxdzğ şüilakıtsz itzımsüaaayt!" – "Tüm Açbaları ve Çaçbaları toplayıp bu parçalarla doyurana kadar hepiniz sağlıklı ve hayatta olasınız ve yüzünüzden hastalık teri düşmesin!" (İnal-ipa, 1965: 535).¹³⁷

Duacı, başka bir anakronistik formülle, özellikle tanrıya "duyuyor musun?" (iwahawama) sorusuyla da kendini yormaz.

Tüm kült töreni katılımcıları, mumlar neredeyse tamamen yanana kadar örsün etrafında durmaya devam ederler ve mumdan "hemen hemen hiçbir şey" kalmadığında, sağ elin başparmağıyla hafifçe bastırarak söndürürler.

Kült masası: Ardından, tüm kült bağluları, duacının önderliğinde, zaten ritüel masasının hazırlandığı eve geri dönerler. Ritüel

¹³⁷ İki etkili prens ailesinin üyeleri kastediliyor: Doğal olarak, toplumda ne kadar saygı görürse görsün, hiçbir köylü bu kadar çok sayıda yüksek rütbeli misafiri evinde ağırlayamazdı. Bu, evinde bu kadar çok sayıda yüksek rütbeli misafir ağırlama hayalinin gerçekleşemeyeceğini ifade eden bir sözdür.

yiyecekler – kurbanlık hayvanın eti, kurbanlık horozlar ve ritüel ekmekler veya börek – dışında, masada her türlü tatlı ve lezzetli yiyecekler de görülebilir. Kült şarabının yanı sıra, masaya ev yapımı votka (çaça), fabrika yapımı votka ve diğer sert içkiler de konur.

Burada, ritüel masasının her bir ziyafetçiden geleneksel davranış normlarına uymasını gerektirdiğini belirtmek gerekir. Ellerin ritüel yıkanması ve masadaki yerlerin alınma düzeniyle başlayıp, duaların sırası ve masadan kalkışla biten temel ziyafet etiketi unsurları, bazen yapmacık bir biçimde olsa bile kabul edilen adet düzenlemesine uygun olmalıdır.

Cinsiyet ve yaş sıralaması daha da büyük bir özenle gözetilir; kadınlar ve çocuklar erkeklerden ayrı otururlar. Duacının normatif bir özelliği de vardır; yemekte ve alkollü içeceklerde ölçülü olması, dualardan tamamen uzak durması (zaten tanrıyla iletişim kurmuştur) vb. Bunun dışında, o da ailenin veya patroniminin diğer üyeleri gibi, sıradan bir Abhaz ziyafet masasında olduğu gibi neşeli bir şekilde vakit geçirir. Ancak onun yerine masada oturan herkes dua edebilir ve etmelidir de. İçeriği kabaca şöyledir:

– *"Sevgili büyüğümüz (onu ismiyle veya uygun akrabalık terimiyle çağırarak)! Sen, Yaratıcımız tarafından gökten indirilmiş paha biçilmez bir hediyesin. Sen bizimle tanrı arasında duruyorsun, bizi önemsiyor ve değer veriyorsun. Sen bizimle olduğun sürece, her açıdan güçlüyüz. Tanrı sana sağlık ve uzun bir ömür versin"* (Kır yahzapsou hayhab du! Uara hazsaz ixata uhaneyşyeit, ajüan aqıntü uahzılbaaystit, ançüey harey uhabjaglıoup, hxıbayü woup, hçaxı uhüoyt, uhaxdzıdzıaweit, uahxılapşweyt. Uara uhamanatzi hara zegi rıla hağuğouup. Agubziarey akuradui ançüa iwateyşaaıt)!

– *"Oturun, çocuklarım. Tanrı size uzun ömür versin! Yemek soğumadan yiyin,"* diyerek o da sırayla teşekkür eder.¹³⁸

Bu sırada masadaki herkes, yaşına, cinsiyetine ve akrabalık derecesine göre "duacıya dua ederler". Duacıya yaşça yakın olan yaşlı

¹³⁸ "Dad": Yaşlı bir kişinin genç bir adama hitap etme şekli (çoğul hali: "dadraa").

erkekler daha rahat ve yüksek sesle, ondan uzak olan gençler ise sessizce ve kısaca konuşurlar. Yaşlı kadınlar da onun için özgürce dua söyleme hakkına sahiptir, ancak genç kadınlar neredeyse hiç ses çıkarmaz veya hiçbir şey söylemezler. Masanın arka tarafında ayrı oturan çocuklar ise doğal olarak alkollü içeceklerle ilgilenmezler ve bu nedenle herhangi bir dua onları kapsamaz. Ancak duacının yaşı çok büyük değilse, ki bu oldukça nadirdir, ziyafet daha "demokratik" bir karaktere sahiptir. Ritüel ziyafet, gece geç saatlere, bazen gece yarısına kadar devam eder. Tam gece yarısı, yeni yılın gelişini halka ilan etmek için her türlü ateşli silahtan kısa süreli bir ateş açılır. Yeni yılın gelişini kutlayan herkes, birbirlerini ateş ederek kutlar – bu, her birinin hayatta yeni başarılarla hazır olduğunun bir sembolüdür. Aynı zamanda ateş, kötü güçleri kovma ve onları eski yıla geri gönderme yöntemidir. Birbirlerini şampanya kadehleriyle Yeni yılı kutladıktan sonra, ritüel masasının katılımcıları, geleneksel Yeni yıl bayramının başlangıcı olarak kabul edilen şafağı taze bir güç ve neşeye karşılamak için dinlenme yerlerine dağılırlar.

Yeni yıl günü: Sabah ışıqla birlikte aile reisi yatağından sağ ayağıyla kalkar. Ardından, ellerini ve yüzünü ritüel olarak yıkayıp avluya çıkar, güneşin doğuşuna dönerek Yaratıcı'ya – Ançüa'ya, kendisine ve ailesine sağlıklı ve sapasağlam bir şekilde Yeni yılı karşılama fırsatı verdiği için teşekkür eder ve gelecek yıl da aynı mutluluğu bahşetmesini diler. Daha sonra bahçeye giderek sarmaşık ve fındık dalları toplar ve bunları evin giriş kapılarına ve diğer yapılara asar (bazı aileler, özellikle şehirde yaşayanlar, bunları masa ve duvarları süslemek için kullanmayı geleneksel hale getirmiştir).

Bu sabah işlerini tamamladıktan sonra aile reisi, ev halkını dolaşır, her birini yeşil dallarla ve babacan öpücüklerle uyandırır. Onlar da yataktan kalkıp bu dallarla birlikte amatzurta – ailenin refahını ve bolluğunu simgeleyen evin mutfağına – giderler. Yani artık bu oda, toprak zeminin ortasında açık bir ocağın bulunduğu örme yapı olan apatsxa'nın yerini almıştır (birçok köylüde bu yapı

hala modernize edilmiş haliyle modern evin yanında durur ve özellikle bayram günlerinde geleneksel olarak kullanılır).

Ailenin en büyük kadını – ailenin annesi – bayram kahvaltısından kısa bir süre sonra gelinleri ve evlenmemiş kızlarının yardımıyla öğlene kadar hazır olması gereken unlu yiyecekleri hazırlamaya başlar. Aslında her Abhaz evinde bayram masası çeşit çeşit geleneksel yemeklerle dolup taşar. Bu arada, Abhaz Yeni yıl masasında, yani misafirperverliğin hüküm sürdüğü bu ortamda, aileler arasındaki maddi eşitsizlik hissedilmez. Bu nedenle Yeni yıl bayramında komşuların ve akrabaların birbirlerini ziyaret etme geleneği her zamankinden daha canlıdır. Her bir ziyaretçi, elinde yeşil bir dal ile komşusunun evinin eşiğinden içeri adım atar, bu iyi niyet ve ev sahiplerine refah dileğinin bir işaretidir. Misafiri ağırlamak vazgeçilemez bir durumdur ve yemek yemeyi reddetmek ise, bayram masasını hazırlayanlara hakaret etmekle eşdeğerdir.

Kalanda adı verilen yeni yıl bayramı, üç gün boyunca kutlanır. Kalanda günlerinde toprak işleriyle uğraşmak, kimseyle kavga etmek, lanet okumak vb. yasaktır. Bu süre boyunca evden hiçbir şey çıkarmak adet değildir.¹³⁹

Artık unutulmuş olan xlatzan (хлатцан) – "kurşun ekme günü", gençlerin ava çıkıp öldürdükleri karatavuk ve alakargaları sundukları gün (İnal-ipa, 1965: 535) de bu gelenekler arasındadır.

Ayrıca, Abhaz yeni yılı, aynen yeni takvime göre kutlanan yeni yıl gibi, halkın dini bir kurban sunmadan kutladığı tek geleneksel bayramdır. Eğer bir hayvan kesilirse, bu sadece bayramın şerefine yapılır. Bu bayram, ulusal ziyafet adabına uygun olarak neşeli,

¹³⁹ Kalanda, Abhazların yaşam tarzına geç antik dönem düzenlerinin etkisinin bir ürünüdür: Roma İmparatorluğu'nda kalandea, borçluların faizlerini ödediği ayın ilk günleriydi ve buradan "takvim" kelimesi türemiştir. Ancak Kalanda döneminde Abhazlar tamamen farklı davranır: bu günlerde kimseye hiçbir şey borçlu değildirler ve kimseye hiçbir şey vermezler. Dahası, yeni yılın ikinci ve üçüncü günlerinde Abjualılar şanssız ayağı olan kişi (амышьтацэгъа/амышьта-бааҭс) rolüne düşmemek için birbirlerini ziyaret etmekten hala kaçınırlar.

çoşkulu ve gürültülü bir şekilde kutlanır. Bu günde insanlar yeni yıl dileklerini birbirlerine şu sözle iletirler: Çaanıbziala!.

Etnografik Materyalin Yorumu: Babasoylu (Patrilineal) birleşme ilkesi, demircilik sanatının sırlarının erkekler tarafından korunmasıyla açıklanır. Bu nedenle demir ocağına kadınların girmesi yasaktır ve bu yasak, günümüzde bile dini uygulamalarda görülmektedir. İstisna, Ajırnhüa duası zamanıdır.

Ritüel ekmeklerin şekilleri büyüğü bir anlam taşır; "Armut" şeklindeki ekmek, aileye doyurucu ve tatlı bir hayat sağlarken, "hilal" şeklindeki ekmek erkek sağlığını ve gücünü temsil eder, çünkü Abhaz mitolojisinde bu şekil erkek kimliğiyle ilişkilendirilir. Demir işlerinde erkek gücü zorunludur. Bu nedenle, demir ürünlerinin dayanıklılığını ve gücünü zayıflatmamak için kadınlar bırakın çalıştırılmayı, demir ocağına bile yaklaştırılmazdı. Kadınların görevi, sadece demircilikle uğraşanlar için yemek hazırlamaktır.

Yeni yılı karşılayan herkes, sadece yeni yılın başlangıcını kutlamak için değil, aynı zamanda birbirlerini tebrik etmek için üçer el ateş eder. Bayram ateşi, her birinin hayatta yeni başarılarla hazır olduğunun bir sembolüdür. Aynı zamanda ateş, kötü güçleri kovma ve onları eski yıla geri gönderme yöntemidir. Üç sayısı tesadüfi değildir: Abhaz inancına göre, üç, dünyanın üç parçasını temsil eder: gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı dünyası.

Yeni yıl'da evlerin ve diğer yapıların giriş kapılarını süslemek için kullanılan sarmaşık ve fındık dalları, aileye bereket getirmek için asılır; sarmaşık, herdem yeşil bir bitki olarak uzun ömrü ve dayanıklılığı simgelerken, fındık ağacı bol meyve veren bir ağaç olarak çoğalmayı temsil eder.

Ajırnhüa Kültünün Arkaik Kökleri: Günümüzde Yeni yıl kutlamalarının tarihi, Abhaz halkının etno-kültürel tarihinde meydana gelen değişikliklerin bir yansımasıdır ve bu değişikliklerde dış faktörler önemli bir rol oynamıştır.

Geçmişte Abhazlar için yeni yılın başlangıcı, doğa yasalarına, özellikle bahar ekinoksuna bağlıydı. Kış soğuklarından kurtulan Abhaz toprakları, bu dönemde sıcaklık, bitkilerin tazeliği ve tüm canlı organizmaların aktivitesiyle dolup taşar, bağ, bahçe ve tarla işlerini yeniden canlanırdı. Sadece eski zamanlarda değil, günümüzde de bazı köylüler, bahar ekinoksundan sonra sürülerini yazın daha da zengin otlaklara götürmek için dağ eteklerindeki çayirlara götürürler.

Yeni yılın başlangıcının Ocak ayına taşınması, Abhaz etno-politik oluşumlarının Roma İmparatorluğu'na dahil olduğu dönemle bağlantılıdır. Roma'da da yeni yıl başlangıcı ilkbahardaydı, ancak Jül Sezar'ın ünlü takvim reformundan (MÖ 45) sonra yeni yıl, konsüllerin göreve başladığı ve ekonomik işlere başladığı 1 Ocak'a taşındı. Bu yasa nedeniyle oluşan yeni durum, tüm halklar gibi imparatorluğun doğu bölgelerinde yaşayan Abhazları da derinlemesine etkiledi. Doğal olarak, yeni yıl kutlamaları da Ajırnhüa'yı kendine çekti.

Ajırnhüa'nın Abhaz dini sisteminde ortaya çıkış zamanını belirlemek zordur, ancak köklerinin oldukça derinlerde olduğu şüphesizdir. Bunun kanıtı da dilsel malzemedir.

Abhaz dilinde, "Afırxı" – "Afı'nın taşı" anlamına gelen arkaik bir terim vardır. Afı, gök gürültüsü tanrısıdır. Abhazlar bu taşı "kara taş" olarak da adlandırırlardı, çünkü gökyüzünden düşen bir meteorit olduğuna inanırlardı. Doğal olarak, meteorit demirinde tanrının maddi bir tezahürünü görüyorlardı ve bu da onun kutsallaştırılmasına yol açtı.

Benzer bir demirle tanışma pratiği, tüm eski uygarlıklarda görülmektedir. Kuzey Mezopotamya'da bulunan meteorit kökenli erken demir eserlerin yaşı yedi bin yıldır. Ayrıca, komşu uygarlıklarda da meteorit demiri çok erken yayılmış ve burada yaşayan halkların dini yaşamında özel bir önem kazanmıştır. Bu demirden muskalar, kültürel tılsımlar ve daha sonra silahlar yapılmıştır (bkz. Grigoryev, 2000: 73).

Bu halkların dilsel verileri, demir ocağı ve demircilik kültürünün kökenini ortaya çıkarmada oldukça önemlidir. Sümerler meteorit demirini "gök bakırı" olarak adlandırırken, eski Mısırlılar onu "gökten doğmuş" olarak görüyor ve tanrının bir hediyesi olarak kabul ediyorlardı. Hattiler ise onun gökyüzünden geldiğine inanıyor ve bu nedenle "gök metali, gök demiri, kara demir" olarak adlandırıyorlardı (a.g.e: 76; ayr. bkz. <https://ru.wikipedia.org/wiki>). Hattilerin meteorit demirini kutsallaştırması, onların yerini alan Hititlerin dini sistemi tarafından da benimsendi. Hititlerin demir kültürü o kadar yüksekti ki, kraliyet ritüelinin vazgeçilmez bir koşulu, üzerinde gök gürültüsü tanrısının tasvir edildiği "demir balta" – mızrak ucu bulundurmaktı (Ardzınba, 1985: 273). "Bu gelenek daha sonra Kuzeybatı Kafkasya halkları tarafından benimsendi" (Grigoryev, 2000: 73).

Arkeolojik bulgulara göre, eski Anadolu halklarının günlük yaşamında demirin kullanılmaya başlandığı dönem MÖ 12. Yüzyıla kadar uzanmaktadır (Grigoryev, aynı eser). Eski Abhaz (Abhaz ve Abaza) etnik gruplarında ise bu dönem MS I. Binyılın başlarına tarihlenmektedir. Ancak eski halklar demiri kullanmaya başladıktan sonra bile, demir hala "gökten gelen bir hediye", "tanrının bir armağanı" olarak görülmeye devam etti. Şaşü tanrısına – "güçlü Afı'nın bir parçası"na olan saygı azalmadı, hatta artmış olabilir: Afıtsırkia (Афцыркъа).

Halkın Şaşü hakkındaki düşüncelerine ek olarak, hatta onun bir devamı şeklinde, bu teonim (tanrı adı) bence açık bir etimolojik analize tabi tutulabilir.¹⁴⁰ Muhtemelen başlangıçta "şaşü" olarak telaffuz ediliyordu, ancak zamanla "ş" sesi (ateş veya sıcak anlamına gelen) yumuşadı. Eğer buna "şü" – "karanlık", "siyah" (örneğin, "abnarşüira" – "karanlık orman"; deyim: "dzibnaqa-dzışünaqa" – "suya ve ormana / suya ve karanlık ormana") eklenirse, "sıcak / kızgın siyah taş" (yani "demir") anlamına gelir. Başka bir deyişle,

¹⁴⁰ İ.A. Acincal'a göre "şaşü" – "soğumuş kan" anlamına gelmektedir (Acincal, 1969: 233).

"şaşü" iki kelimededen oluşan bir terim olarak anlaşılmalıdır: "sıcak" / "ateşli" sıfatları ve "demir" ismi.¹⁴¹

Ayrıca, tanrının adı ocakla (demir ocağı) ilişkilendirilmemesi mümkün değildi, bu yüzden ona da "şaşü" deniyordu. En korkunç lanetlerden birinin "Şaşü ocağında yan" (yani demir ocağında) olması tesadüf değildir: Şaşü utarıblaayt.¹⁴² Ancak "şaşü" teriminin günlük konuşmada ocak anlamında korunmaması, tabu geleneğinin güçlenmesiyle açıklanabilir. Her ev sahibi, ocağı kötü güçlerden korumak için bu geleneği uyguluyordu. Ayrıca, ateş de demir gibi tanrının bir hediyesi olarak görülüyordu, ancak insanlara Afi tarafından çok daha önce verilmişti. Şaşü ise Afi'nin bir parçası ("kıntısı") olarak kabul ediliyordu. İlginç olan bir diğer nokta ise, demir ocağının ve demircilik zanaatının koruyucu tanrısına yapılan duanın, diğer kültürlerde olduğu gibi tanrının adıyla değil, "demir ocağı için dua" anlamına gelen ajırnhüa olarak adlandırılmasıdır.¹⁴³ Bu, ritüelin temel amacının, ailenin geçim kaynaklarından biri olan demir ocağını korumak (ocaktaki ateşi canlı tutmak, örsü, maşayı ve çekici güçlendirmek) olduğunu gösterir. Ritüel, koruyucu tanrıya yapılan bir yalvarma ve onu yiyeceklerle memnun etme biçimidir.

¹⁴¹ Şaşü teonimi, ses benzerliği açısından, Oset halkının tanrılar panteonunda büyük saygı gören, ancak işlevsel önemi açısından birinciye göre biraz daha geride kalan "ocak zincirinin ruhu" anlamına gelen Safa teonimi ile ilişkili görünmektedir (Çibirov, 2008: 139–140). Bu teonim, Hindu mitolojisindeki en yüce tanrılardan biri olan ve "hayırlı" anlamına gelen Şiva'yı hatırlatmaktadır. Şiva, Brahma ve Vişnu ile birlikte ilahi üçlüyü oluşturur, ancak kökeni açısından Aryan öncesi bir tanrıdır: "hayvanların efendisi". İlk durumda kültürel bir etkileşim izlenirken, ikinci durumda muhtemelen sadece bir ses benzerliği söz konusudur.

¹⁴² Abhaz demir ocağı, içine eski meşe ağacından yapılmış ve yıllarca yerde kalmış kömür (akuaş) konularak demiri eritmek için ateş yakılan küçük bir çukurdan ibaretti. Gerekli sıcaklığı korumak için ayrıca körük ve üfleme aletleri kullanılırdı. En önemlisi, "utarıblaayt/утарыблааум" fiilinde bulunan "t" lokatif ekinin, demir ocağının derin bir formda olduğunu doğrulamasıdır.

¹⁴³ Örneğin, "Ançüahüa", "Nanhüa", "Jüabran", "Cabran" gibi isimler, işlevsel tanrıların adlarıyla anılmaktadır.

Yapısal açıdan, Ajırnıhüa, tıpkı geleneksel Yeni yıl bayramı gibi, son yüz yıl içinde temel değişikliklere uğramamıştır (karşılaştırma için bkz. Canaşıa, 1960: 71–73). Sadece ritüel uygulamaların basitleştirilmesinden bahsedilebilir, ki bu da çalışmanın betimleyici kısmında belirtilmiştir. Bu, demircilik zanaatına olan ihtiyacın ortadan kalkmasına rağmen, Ajırnıhüa'nın halkın ritüel kültüründe önemli bir yer tuttuğu anlamına gelir. Kültün sürekliliği, geçmişte demirin halkın günlük yaşamındaki olağanüstü rolüyle açıklanmaktadır. Demir cevherinin üretim aletlerine, soğuk ve ateşli silahlara dönüştürüldüğü demir ocağı, sadece ev sahibinin ailesini değil, tüm topluluğu besleyen ve koruyan bir kaynaktı. "Demirci, mahallesine ücretsiz olarak yapabileceği tüm aletleri ve araçları hazırlamakla yükümlüydü. Demir, çelik ve kömürü halkın kendisi sağlıyordu... Ayrıca, her hane yılda birkaç gün demirci için çalışmak zorundaydı," özellikle tarla sürme, mısır ayıklama, üzüm toplama, odun kesme vb. işlerde (Canaşıa, 1957: 75). Abhazların günlük yaşamında hissedilen demir kıtlığı, onun "gökten gelen" kökenine olan inancın sürekliliğini destekledi (Ardzınba, 1988). Doğal olarak, demir kültü, Şaşüi tanrısının geçici olarak bulunduğu yer olarak demir ocağına duyulan saygının temelini oluşturur.

Demir ocağı, bir aile kutsalı ve dini ibadet nesnesi olarak unutulmamıştır. Özellikle kırsal kesimde yaşayan yaşlı nesil Abhazlar, kutsal demir ocağının gücüne inanmaktadır. Kutsal demir ocağı, sadece ilgili tanrıya (Anıhüarta / аныхэарта) dua edilen bir yer değil, aynı zamanda zıt eylemlerin de gerçekleştirildiği bir yerdi. Demir ocağında yemin edilir (akıurta / abgarta, aqəyrta / abəarta), lanet okunur (aşüirta / ашәирта), kefareti ritüelleri (axçıxirta / axəyxyrta) gerçekleştirilir ve birbirleri için dua edilirdi (aybanıhüarta / айбаныхэарта) (daha fazla bilgi için bkz. Acincal, 1969: 253). Bu nedenle Şaşüi, günümüzde bile sadece adıyla değil, "büyük hükümdar", kral (axiahdu / ахяхду), "altın (kutsal) ayak tabanı" (axışirgutsa / axьшыргэырта) gibi unvanlarla anılır – tıpkı en yüce tanrı Ançüa gibi. Böylece, tanrısal ve mucizevi gücü

sayesinde demir ocağı "oldukça şüpheli ve tartışmalı sorunları çözebilirdi" (Acincal: 249).

Şüphesiz, kutsal demir ocağı, Abhazların güçlü bir dini kurumu olan Anıxa tapınaklarının temelini oluşturur. Ülkedeki birçok ünlü Anıxa tapınağında insanlar demir eşyalar bulmuştur ve bulmaya devam etmektedir. Anıxa'nın bir özelliği de, ocakta metali eritebilen mucizevi ateştir. Halk inancına göre, ateş de demir gibi güçlü Afi tarafından gökyüzünden indirilmiştir. Geleneğe ve özel literatüre göre, ülkedeki en ünlü Anıxa tapınakları birbirleriyle bağlantılıdır ve ateş toplarıyla haberleşirler.

Bazı kült demir ocakları, bir zamanlar çeşitli olaylarla ünlenmiş ve tüm Abhaz etnik dünyası için ortak hale gelmiştir.¹⁴⁴ Böylece ünlü halk kutsal alanları ortaya çıkmıştır: Dıdırıpnıxa / Дыдрыцшыныха, Elırnıhxa / Елырныха), Kıaçnıxa / Кыачныха) ve diğerleri, tüm Abhazlar için önem taşır. Modern Abhazya topraklarında bulunan büyük ve küçük Anıxa tapınaklarının sayısını belirlemek artık mümkün değildir, çünkü XIX. Yüzyıldaki sürgünlerden sonra bölge etnik açıdan çeşitlilik kazanmıştır.

A.B. Krilov, modern rahiplerin ifadelerine atıfta bulunarak şöyle yazıyor: "Abhazya, yedi Anıxa tapınağı tarafından korunmakta ve savunulmaktadır, bunların toplamına 'abijnıxa' (yedi tapınak) denir" (Krilov, 2010: 164).

Abhazlar için, diğer birçok eski halkta olduğu gibi, "yedi" kutsal sayıdır. Örneğin, dikey olarak "gökyüzü yedi homojen katmandan oluşur" (ajüan bıjbanı eyxagıloup), "gökkuşağı yedi paralel renge

¹⁴⁴ Çocukluğumda ve gençliğimin ilk yıllarında, annemin babası ve Otap köyünde yaşayan (1978 yılında 92 yaşında vefat etmiştir) kült demirci ocağına sahip olan Vou(ba) Bıram tarafından her yıl gerçekleştirilen Ajırnıhüa ritüellerine tanık oldum. Baba evinin üyeleri de kült demirci dükkanının müdavimleriydi. Ortak dualarımızı, Txina köyünde (1968 yılında vefat etmiştir) yaşayan ve patrominik demirci ocağına sahip olan babamın kuzeni Biguaa Leua okurdu. Dedemin demirci ocağı, dışarıdan gelenler tarafından "Bıram'ın anıxası" – Bıram inıxa olarak adlandırılırdı, çünkü insanlar örsün yanında yemin eder, lanet okur ve kefareti ritüelleri gerçekleştirirdi. Kısacası, onun gücüne inanır, bir şekilde suçlu olanı cezalandıracağından korkarlardı.

sahiptir" (atzaqa bıjıışşük rıla eyloup), yatay dünyada kendi toprakları ile yabancı topraklar arasındaki mesafe "yedi dağ ve yedi deniz" (abjıışxak-abjımşınk), "yeraltı dünyası yedi kata ayrılır" (bıjra-bıjtçüa) vb. "Abıjnıxa / Абыжныха" da aynı şeydir.

Anıxa'nın adının yorumlanması konusunda da şanssızlık yaşanmıştır. Bazıları, halk etimolojisinin etkisiyle onu bir ikon olarak adlandırır (örneğin, Canaşıa, 1960: 22), diğerleri ise onu saygı uyandıran bir yerle karıştırır (Krilov). Anıxa (Анѣха), gerçekten de bir Abhaz kutsalıdır. Anıxa, eski Abhazcada gökyüzü anlamına gelen "an" ile, tıpkı Sümerlerde olduğu gibi, ve demir (аи-ха) ile, daha doğrusu "taş" – ahahü (ахахә) ile bağlantılıdır. Bu iki terim – ahahü ve aixa (aixa – "demir") – aynı "x" köküne sahiptir. Burada seslerin tesadüfi bir şekilde örtüşmesi söz konusu değildir, çünkü daha önce de belirtildiği gibi, eski Abhazlar meteorit demirini gökyüzünden düşen siyah bir taş olarak görüyorlardı.

Sonuç: Ajırnıhüa'nın günümüzdeki gerçekliği. Modern Abhazlar, özellikle gençler için Ajırnıhüa kültü, tıpkı geleneksel Yeni yıl gibi, daha çok atalara saygı ve genel olarak geleneklere bağlılık anlamı taşır. Bu, dini bir kùltten ziyade, akrabalarla bir araya gelmek ve samimi bir şekilde sohbet etmek için bir fırsattır. Kùltle olan ilişkinin değişmesi, Abhaz toplumunun son iki yüzyılda yaşadığı siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlerin bir sonucudur. Geleneksel Abhaz Yeni yılı, diğer tüm bayramlar gibi, törensel, neşeli ve coşkulu bir şekilde kutlanır. Bu günde insanlar en tatlı dileklerini birbirlerine şu şekilde iletirler: Çaanbziala – "gelecek yıl da iyiliklerle dolsun."

Jüabran (Жәабран) – Hayvancılık kültlerinden biri olarak yedi tanrılı Aitar (Айтар)

Sorunun özü ve incelenme düzeyi: Yukarıda da belirtildiği gibi, geleneksel Abhaz panteonunda Hayvancılık tanrısı Aitar önemli bir yere sahipti. Aitar, özellikle büyük çiftlik sahipleri için ailenin geçim kaynağı olan hayvancılık sektörünün refahından sorumluydu.

XIX. Yüzyılın ortalarında bile Abhaz etnograf S.T. Ajüanba, Aitar'ı halkın dini yaşamında özel bir figür olarak tanımlamıştır. Onun aktardığına göre, Aitar'ın işlevsel amacı, evcil hayvanların gözetilmesi ve yırtıcı hayvanlardan korunmasıdır. Bu nedenle çobanlar sadece onun adına yemin ederlerdi (Ajüanba, 1955: 73). Abhaz geleneksel dinini inceleyen bir başka araştırmacı olan N.S. Canaşıa, XIX. Yüzyılın sonu ile XX. Yüzyılın başlarına ait etnografik saha materyallerine dayanarak, Aitar'ın "doğanın yenilenmesi ve hayvanların çoğalması tanrısı" olarak kabul edildiğini yazmaktadır (Canaşıa, 1960: 23–24). Aitar'ın işlevsel önemi hakkında benzer bir görüş, geleneksel yaşam ve kültür sorunlarını kapsayan bilimsel ilgi alanına sahip olan L.H. Akaba tarafından da paylaşılmıştır (Akaba, 2007; 2012: 360–361). Aitar'ı doğanın yenilenmesi tanrısı olarak adlandırmanın doğru olmayacağını düşünüyorum, çünkü bitkisel dünya ondan bağımsızdır, ancak onun Hayvancılık panteonunun başı olarak gücü hiçbir etnografik materyal tarafından tartışılmamaktadır.

Abhazların çok tanrılı panteonunda bize ulaşan dini sistem parçalarına bakıldığında, Aitar da diğer önemli tanrılar gibi doğrudan en yüce tanrı Ançüa'ya bağlıdır. "Güçlü, Yedi Yüzlü Aitar – yüce tanrının büyük ortağı!" – Aitar'a yapılan dualardan biri bu şekildedir.

Aitar'ın kendisi, yukarıda da belirtildiği gibi, özünde yedi parçalı olarak tasvir edilmiştir. Bu parçalar şunlardır: Jüabran (Жәабран): Büyükbaş hayvanların koruyucusu, Cabran (Цәабран): Küçükbaş hayvanların koruyucusu, Hıarah (Хәарах): Domuzların koruyucusu, Alışkintır (Алышкынтыр): Köpeklerin koruyucusu, Tsabah

(Цабаҳ): Kedilerin koruyucusu, Чышаана (Чышыашыана): Atlar, katırlar ve eşeklerin koruyucusu, Anana-Gunda (Анана-Гэында): Arıcılık ve bal üretiminin koruyucusu.

Etnografik verilere göre, eskiden Aitar'ın bu yedi parçasına da ibadet edilirdi. Bunun kanıtı, Hayvancılık bayramlarının genel adıdır: "Aitar bayramları" – (Айтарныхаақаа). Ancak günümüzde canlı şekilde yaşatılan sadece bir tanesidir – küçükbaş hayvanların kültü olan Cabran (Цабран).

Hayvancılık sektörünün aile ekonomisindeki öneminin bir hayli azalmasına rağmen, bu bayram oldukça görkemli bir şekilde kutlanmaktadır, özellikle Abhazya'nın güneydoğu yarısında. Burada kültür, sadece köylü aileler tarafından değil, şehirde yaşayan aileler tarafından da neredeyse her yerde kutlanmaktadır. Bu kutlama, resmi dinleri – Hristiyanlık veya İslam – ne olursa olsun, bir tür alışkanlıkla yapılmaktadır. Cumhuriyetin batı bölgelerinde Cabran (Цабран) popüler değildir, sadece yaşlı neslin bazı temsilcileri geçmişte ebeveynlerinin bu bayramı kutladığını hatırlamaktadır. Ancak kültürün işlevsel amacı hakkında net bir fikre sahip olan çok az kişi vardır. Bu durum, Orta Çağ'ın sonlarında Türk "misyonerler" tarafından Abhazya nüfusunun belirli bir kesiminin manevi yaşamına dahil edilen İslam'ın önemli etkisini göstermektedir.

Kült Hazırlıkları: Eskiden olduğu gibi, herhangi bir Abhaz ailesi, kültür gününden bir hafta önce Aitar bayramlarına hazırlanmaya başlar. Tek istisna, yakın zamanda bir aile üyesini kaybetmiş ve yas tutan ailelerdir. Genellikle, yıl dönümü geçene kadar eğlenceli etkinlikler, Cabran dahil, kutlanmaz.

Kültten birkaç gün önce, erkekler yüce tanrıdan merhamet ve lütuf dileyerek bayram odunlarını getirirler: "Büyük tanrı, senden rica ediyoruz, bu bayramı iyi bir şekilde karşılayabilmemiz için bize fırsat ver. Bu odunları senin adına kesiyor ve eve getiriyoruz." (Анцәаду, хұхәойт, абри амҕы зыхьзала илхны аоныка иааго аныхәа, цшзала ҳаңыжьла!) Bayram odunları için meşe kullanılır, eğer yakınlarda meşe yoksa akasya kullanılır. Odunlar, avlunun arka

tarafında kesilir ve evin ocağına uygun boyutlarda hazırlanır. Nemlenmemesi için bir ahırın çatısı altında saklanır. Bayram gününe yakın, Perşembe günü, bol yeşil yapraklı bir demet ormangülü dalı ve yaklaşık bir insan boyunda, bir el kalınlığında fındık direkleri getirilir. Bunlar, ritüel sırasında gerekli olan nesnelerin yapımı için malzeme olarak kullanılır.

Fındıktan iki ritüel karıştırma çubuğu ile hamurun ocakta tutulması için bir alet olarak dört çubuk ve ayrıca ritüel bir bıçak yapılır. Ormangülü yaprakları, ritüel ekmeğin pişirildiği ocakta bir tür taban görevi görür ve kekin altına serilir. Yapraklar önceden kaynar suda sterilize edilir ve herhangi bir parazitten arındırmak ve esneklik kazandırmak için bir tahta veya masada kurutulur. Ayrıca halk, ormangülünün hafif zehirli olduğunu da bilir.

Kurban yiyeceğinin hazırlanması, ailenin annesi veya büyükannesi olan "temiz kadının"¹⁴⁵ kutsal görevidir. Bayram gününden altı gün önce, Pazar günü, kadın yüce tanrıya dua ederek atçürsa (атчұрса) – darı unu ve kaynamış suyla yapılan, çok katı olmayan ama tamamen sıvı da olmayan bir maya hazırlar. Bu maya için gereken malzeme, ortalama bir aile için mısır unuyla yapılan abısta için gereken un miktarı kadardır. Hamur, genellikle bir kazana konur ve beyaz bir pamuk havluyla sarılarak sıcak ve korunaklı bir yere yerleştirilir. Mayanın iyi olması için sabah, öğle ve akşam özel olarak hazırlanmış fındık çubuğuyla üç kez karıştırılır.¹⁴⁶

Kültün Ritüel Uygulanması: Şubat ayının son cumartesi günü, kült günü, sabahleyin evin erkeği ve kadını uyanır uyanmaz yüce tanrıya şükranlarını sunar: – "Ey Yaratıcımız, büyük tanrı, sana kurban olurum (yani, 'tüm dertlerini üstleniyorum' anlamında). Bugünkü bayramı sağ salim karşılayabildiğimiz için sana teşekkür ederiz!" (Ҳаҙиһаз,

¹⁴⁵ "Temiz kadın" menopoz dönemini geçmiş kadın.

¹⁴⁶ N.S. Canaşıa, "aḡaypca" terimini karıştırma çubuğu olan "aḡay" ile ilişkilendirir. Aslında aḡaypca iki kelimedenden oluşur: aḡay/aḡapa – "mayalanmak" ve apca – "pişirilmiş tahıl", bu nedenle onu "maya" anlamında anlamak gerekir. Bkz. Canaşıa, 1960: 24.

Анцәаду, сукәыхшоуп! Итәбуп, абас, таацәала зегъы. ҳаибга-ҳаизҗыда, иахьатәи аныхәа ҳапылартә еипш аамта ахьхаутаз азы!

Yüz ve el yıkama ritüelini gerçekleştirdikten sonra, her biri kendi görevlerine başlar. Kadın, ana hamur için gerekli unu eleyerek mayasını alır ve yeni hazırlanmış darı unu, yulaf unu ve soya unu karışımına ekler. Hamura ayrıca gerekli miktarda tuz ve bal eklenir. Bu şekilde hazırlanan hamur, neredeyse öğle vaktine kadar uzun süre yoğrulur. Hamur oldukça büyük ve yoğurmak için çok çaba gerektirdiğinden, genç aile üyeleri, özellikle erkekler, yardıma gelir.

Günümüzde darı yetiştiren çok az kişi olduğu için, hamur yapımında mısır unu da kullanılmaktadır.

Evin erkeğinin asıl ilgi alanı, geleneksel olarak aile reisi olarak ritüel ateşi yakması gereken ocaktır. Ateşi sürdürmek ise yaş veya cinsiyet fark etmeksizin herhangi bir aile üyesi tarafından yapılabilir. Sürekli ve son derece güçlü bir ateş, ocağın maksimum derecede ısınması için gereklidir.

Hamur kullanıma hazır olduğunda – genellikle öğleden sonra – ocağa getirilir. Duacı, aynı zamanda aile reisi, başını açarak güneşe döner ve büyükbaş hayvanların tanrısına şu şekilde dua eder:

– "Jüabran – Yüce Yedili Aitar'ın büyük ortağı! Senden rica ediyorum, hayvanlarımızı – hayat kaynağımızı – gözlerinin sıcaklığından (merhametinden) mahrum bırakma, onları nazardan, kötü ruhlardan ve kötü ormandan (yani, adları tabu olan yırtıcı hayvanlardan) koru. Jüabran, onların eski kürklerinden ve dışkılarından başka hiçbir şey kaybetmemesini sağla, onları öyle çoğalt ki evimizde her zaman süt ürünleri bol olsun. Biz de üzerimize düşeni yapacağız. Bugün olduğu gibi, gelecekte de seni karşılayıp hizmet edeceğiz." (Жәабран, акырзымычу Аитар-абжьеитар ду инцәахәы (икәырчаха)! Сухәоит, ҳарахә – ххаазага улапш-хаа иахумбаан, урхылапш, амышьтацәгъеи алапшыцәгъеи ирцәыхьхьча, абна-баапс иацәыхьхьча, машәыр думырхьын, еигумырхан, рхәыжәи ркьыжәи рыда, цхаста рмоуртә, итәы-ипха икатца! Ирзырха! Ҳаҗны хыш-хартцәы

агумырхан! Ҳара иҳалшо утҳархом, иахъа еицш, ианакәызаалакгы уматц ааулоит. Суҳәоит!)

Amin!

Daha sonra, duacı sağ eliyle veya daha önce hiç kullanılmamış minik bir süpürgeyle hamuru odanın duvarlarına serper ve yüksek, kararlı bir sesle büyükbaş hayvanları çağırır: "Уаацә, уаацә, уаацә!" – "Hey sen, boğa, buraya gel! Hey sen, boğa, buraya gel! Hey sen, boğa, buraya gel!" (burada kutsal boğa ile, büyükbaş hayvanların lideri kastedilmektedir).

Duacı veya ev halkından yetişkin biri hemen ateşi söndürür ve sıcak közleri bir kenara ayırır. Evin kadını ise ocağı daha önce hiç kullanılmamış yeni bir süpürgeyle dikkatlice temizler. Erkek, sıcak ocağın kenarlarına ıslak fındık dalları yerleştirir ve köşelerde birbirine bağlayarak ağırlık nedeniyle dağılmalarını engeller. Kadın, ocağı önceden suda ıslatılmış ormangülü yapraklarıyla iki kat halinde örter. Evin erkeği, genç erkeklerin yardımıyla kazandaki hamuru, bu şekilde oluşturulmuş "yeşil halı"nın üzerine, bir tür ahşap kare içine döker. Hamuru dağlara ve denize doğru hareket ettirirken, zaman zaman aynı sözlerle evcil hayvanları çağırır. Yapıyı tamamen doldurduktan sonra, evin erkeği hamuru fındık bıçağıyla düzeltir ve kadın, kalan ormangülü yapraklarıyla iki kat halinde örter. Daha sonra, hem alttan hem üstten eşit ısı alması için yapının üzerine kızgın közler yerleştirilir.

Nadiren de olsa, bazı ev sahipleri hamurun ortasına kabuğu yukarı bakacak şekilde çiğ bir yumurta yerleştirir ve şu dilek sözlerini söyler: "Абас шәтәы-шәыцха анцәа шәкайтцааит!" – "Tanrı size (tüm evcil hayvanlara) böyle bolluk ve refah versin!"¹⁴⁷

Geleneğe göre, ritüel ekmek Jüabranımgial (жәабранмгьал) sadece ev ocağında pişirilmelidir.

Zamanla ekmek pişer ve kadın, ritüel süpürgeyle yapışan közleri temizler. Daha sonra, ekmeğin üzerindeki ormangülü yapraklarını

¹⁴⁷ EAÇ. Bilgi: Çaguaapha Eva, 69 yaşında, Sohum, 30.04.2013. Onun sözlerine göre, bu, annesinin dedesi Zantaria Smela'nın (Tamış köyünde yaşayan) evindeki aile geleneği idi.

çıkartır ve genç aile üyelerinin yardımıyla dikkatlice, kırılmaması için, keki kaldırır ve ocağın sağ tarafına yerleştirilmiş, beyaz bir örtüyle kaplı masaya koyar.¹⁴⁸ Eğer ekmeğin kenarları yanmışsa, evin erkeği "Abhaz bıçağı" (ацсуа-ҳәызба) ile onları keser, ancak asla atmaz, ritüel bitene kadar bir kenara koyar. Ekmeğin ortasına, atskiaşü (ацқашә) – "kutsal peynir" denilen tütsülenmiş bir peynir dilimi yerleştirilir.¹⁴⁹

Bu sırada sürü, otlak patikalarından eve döner. Duacı, başı açık, ayın doğduğu yöne dönük ve sağ elinde yanan bir mumla, önceki duasını neredeyse tekrarlar. Onaylayıcı sözler de tekrarlanır. Mum, odanın ön kapısının sağ direğine yerleştirilir. Duacı, bu sefer Abhaz bıçağı yerine sadece ritüel fındık bıçağıyla keki ve kutsal peyniri iki adımda dört parçaya böler. Bu parçalardan birini küçük parçalara ayırır; kendisi tadar, ardından ailenin diğer üyelerine de tattırır; büyük parçalar masada kalır ve ritüel akşam yemeği sırasında yenmelidir. Kurban keki ve peyniri, eğer evde misafir varsa veya o sırada gelirlerse onlara ikram edilir, ancak kapı dışına çıkarılmaz. Tek istisna, babasının evinden uzakta yaşayan ve geçerli bir nedenle bayrama katılamayan aile üyesidir; genellikle onun payı gönderilir.

Bazıları, ekmeğin kazara kırılmasını (kötü bir alamet olarak görülür) önlemek için, dua bitene kadar keki ocakta bırakır. Ekmeği orada, ocakta parçalara ayırırlar. Genellikle, aile üyeleri geleneksel görgü kurallarına göre bayram masasına oturur; önce büyükler, sonra küçükler. Yemeğe aynı sırayla başlarlar; aymbeytzbıla / ейҳабейтцбыла (yani büyük-küçük sıralamasını gözeterek).

¹⁴⁸ Ocağın yönleri, giriş kapısının karşısında bulunan ocak taşına göre belirlenir.

¹⁴⁹ N.S. Canaşa'ya göre "ацқашә" – "temiz peynir". Görünüşe göre bunu doğrudan çevirinin etkisiyle söylüyor. Bkz. belirtilen çalışması, s. 24. Abhazlar, diğer herhangi bir halk gibi, "temiz" veya "kirli" peynir kavramına sahip değildir. Genel olarak süt ürünleri hakkında kötü konuşulmaz. Peynir – ашә, özellikle kurban peyniri, kutsal yiyecekler kategorisine girer. Abhaz geleneksel mutfağı üzerine çalışan G.G. Tarcıman-ıpa, "ацқашә"ı doğru bir şekilde "ritüel peynir" veya "kutsal peynir" olarak anlar. Bkz. Tarcıman-ıpa, 2007: 195–196.

Ritüel yemeğin bitiminden sonra, hamur karıştırma çubukları ve süpürge temizlenir, yıkanır ve bir sonraki kullanım için saklanır. Kullanılan çubuklar ve yanmış ormangülü yaprakları, çit yakınında bir yere çürümeye bırakılır, ancak hiç bir şekilde evin sınırları dışına atılmaz.¹⁵⁰

Elbette, bu son eylem de büyümlü bir anlam taşır. Muhtemelen, kötü ruhların dolaştığı alanlardan korkmanın ve onlardan korunma duygusunun bir yansımasıdır.

Ayrıca, geleneğe göre bayram masasına sadece kovandan yeni alınmış baldan elde edilen şerbetimsi bir su konur. Yemek, ciddi bir atmosferde geçer; aile üyeleri canlı bir şekilde sohbet eder, şakalaşır, ancak alkol kullanılmaz. Ancak, eğlenmek isteyen gençler birbirlerine "ısınma" ihtiyacını ima etmeye başlarlar ve duacı, hiçbir şey anlamamış gibi yaparak yorgunluk ve yaşlılık bahanesiyle masadan kalkar. Gençler ise sessizce birkaç kadeh kırmızı şarap içerler, elbette geleneksel dualar eşliğinde, özellikle ev sahibine, onların isteğini ustalıkla karşıladığı için ayrıca dualar edilerek. Tabii ki, tamada (masanın büyüğü) eşliğinde. Bazı durumlarda, özellikle duacı nispeten gençse, şarap içmek doğal karşılanır. Her zamanki gibi, böyle bir bayram akşamı geç saatlere kadar sürebilir.

Ayrıca, tüm kült töreninde ailenin genç üyeleri de yardımcı olabilir. Meraklı çocuklar ise her şeyi izler ve gördükleri, gelecekte onlar için bir ders olabilir ve olmalıdır da. Zira nesiller arasındaki bu aktarım hala canlıdır.

Kült Sembolleri: Jüabran'ın ritüel uygulamaları, bir araya geldiğinde kültün bir tür özelliği olarak algılanan çeşitli sembollerle doludur.

1. **Ocak:** Ritüel ekmek Jüabranımgial (жэабранмгял) sadece ocakta – (ахуштаара/ахэыштара) – pişirilir. Ocak, ormangülü veya fındık dallarıyla hafif hasır örme bir ev olan апатсха'nın ortasında,

¹⁵⁰ Bu çalışmada, Jüabran kültürüne adanmış B. Kutalia'nın makalesinden geniş ölçüde yararlanılmıştır. Bkz. Kutaliya, № 10.

tuğlalarla kare şeklinde inşa edilir ve baş tarafında taş bir sırtla desteklenir: ахçнıza (ахчныза).¹⁵¹

Halk arasında şöyle denir: Abhaz evinin ocağı, onun merkezidir, ailenin kalbidir (ахэыштэара аоны иагэуп, ахэыштэара атаацэа иргэесыртоуп). Ауриса (ахэыштэара гэырцхагоуп, цсыртынчгоуп) ocak ruhu ısıtan ve dinlendiren yerdir denilir ve (ахэыштэара атаацэа рыбзазарафэы хедкылагоуп) ocak aile sevgisinin ateşlendiği kutsal bir mekandır. Geleneğe göre ocak, evin en önemli unsuru olarak görülür ve denge, orantı, istikrar ve koruma gibi büyümlü güçlere sahiptir.

Günümüzde апатсха artık yaşam alanı değildir, evin yakınında ancak tamamen ayrı bir yapıdadır ve ara sıra kullanılır. Açık ocağın temel işlevini şömine üstlenmiştir. Genellikle akşamları, ev ve tarla işleri bittikten sonra, tüm aile yemek yemek için şöminenin etrafında toplanır. Burada gelecekteki planlar tartışılır. Ocak başında toplanan aile, her zaman birlik, akrabalık bağlarının sağlamlığı, dostluk ve dayanışma hisseder: ахэатэеикэшэара yani söz ve eylem uyumluluğu. Ocak, evde sıcaklık, rahatlık ve manevi huzur yaratır (ахэыштэара атаацэа еизнагоит, еиднакылоит).

Ancak aile sadece sıcak ve rahat olduğu için ocak başında toplanmaz. İnsanlar içgüdüsel olarak ocağın kutsal bir kavram olduğunu derinden hissederler. Bu nedenle, nadir istisnalar dışında, ocaktaki ateş sürekli olarak yanar ve bu ateş halk arasında göksel bir kökene sahip olarak kabul edilir (Biguaa, 2012: bölüm. I). Ateşin üzerinde ахышна (архышьна) denen ocak zinciri asılıdır. Bu zincir de ocak ve ateş gibi büyük bir büyümlü güce sahiptir; demirden yapılmıştır ve demirin koruyucusu, demircilik tanrısı Şüaşü (Шашэы) 'dır. Bu tanrı, gök gürültüsü ve şimşek tanrısı Afı'nın bir parçası olarak kabul edilir (Acincal, 1969: 66; Biguaa, 2012: aynı yer). Bu nedenle ocak, ev kültürünün merkezi, evin sunağı olarak bir dizi ritüel eylemin gerçekleştirildiği yerdir. Ocak başında, evin ocağının tanrısı Ajahara

¹⁵¹ Eskiden ocak çoğunlukla kilden yapıldı ve nadiren sıradan kırmızı tuğlalardan inşa edilirdi. Son zamanlarda ise geleneksel formunu bozmadan, sadece ateşe dayanıklı tuğlalardan yapılmaktadır.

(Ажъахара)'ya dua edilir. Bu tanrı, aynı zamanda ailenin ve akrabaların koruyucusudur. Ayrıca yeni doğan çocuk için ritüeller de ocak başında gerçekleştirilir (bkz. Akaba, 2007; 2012: 363–364).

Etnolojide, Abhaz ocağının kutsal anlamıyla bağlantılı bir dizi ritüel ve tören bilinmektedir. Örneğin, daha yakın zamanlarda, düğünden on beş gün sonra, gelin, damadın evinden (Amhara / амхара) çıkarılır ve ebeveynlerinin yaşadığı "büyük eve" getirilirdi. İlk olarak, gelin ocağın etrafında dolaştırılır, böylece ocak onu kabul eder ve yeni aile üyesini kutsardı.

Ocak başında küfürli sözler söylemek veya yalan söylemek, tanrıya hakaretle eşdeğer kabul edilirdi. Ocak adına yemin eden herhangi bir kişinin sözüne mutlaka inanılırdı: "Абри ахэштӕара иамӕуи!" (*Bu ocak adına yemin ederim!*). Aynı şekilde, ocak taşı (ачӕнӕ/ачныза) da kutsal bir anlam taşırdı. Abhaz ocağı, gerçek, adalet ve bilgelikle ilişkilendirilirdi, çünkü genellikle yaşlıların, hayat tecrübesiyle dolu insanların buluşma yeri burasıydı. Burada geçmiş zamanda yaşananlar hakkında sohbet ederler, halk kahramanlarının kahramanlıklarını gururla birbirilerine anlatırlar ve elbette eğlenceli masallar paylaşırlardı (ocak ve onunla bağlantılı aile ritüelleri hakkında bkz.: Acincal, 1969: 97–98; Maliya, 1972: 140–141).

2. **Ritüel ekmek:** Жӕабранмгӕал (Жӕабранмгӕал), geleneksel ocağın şematik yapısına uygun olarak, özellikle kare şeklinde pişirilir. Monografinin ilk bölümünde belirtildiği gibi, Abhaz inancına göre tanrı, dünyayı dört köşeli bir temel üzerinde yarattı ve bu, maddi dünyanın bir işareti olarak kabul edilir. Dünyanın kare olarak tasavvur edilmesi, insanın yönünü bulmasını sağlar, çünkü bunun temelinde bir haç vardır. Bu haç, bir yandan güneşi, dolayısıyla ateşi ve onun elde edilme yöntemini (yaşamın tüm tezahürlerini) temsil ederken, diğer yandan dört ana yönü temsil eder: kuzey-güney ve doğu-batı (bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Smirnova, 204: 64–66; W. Gnosis.info/htv). Abhaz mitopoetik algısında, dünya dışı bir yer olarak düşünülür – bu, başarılı bir verimlilik için gerekli bir koşuldur.

3. **"Kutsal Peynir" atskiaşı (ацкъашә):** Dört köşeli ritüel ekmek dünyayı temsil ederken, "kutsal peynir" daire şeklindedir ve bu, yüce dünyayı, tanrıların dünyasını – gökyüzünü sembolize eder. Peynirin ekmeğin üzerine ritüel olarak yerleştirilmesi, gökyüzü (erkek) ve toprak (kadın) arasındaki birleşmeyi sağlamak için Abhazların büyüleri bir şekilde yardım etmesidir. Bu, verimliliğin yaşam gücünü sürdürmek için gerekli olan "kutsal evliliği" güçlendirir. Bu ritüel eylemin dar anlamı ise, yerde bol otlaklar ve başın üzerinde ise elverişli bir gökyüzü olmasıdır – bütün bunlar bol süt verimi sağlar.

4. **Hamuru sallama ve serpme ritüeli:** İlk durumda (hamuru bir yandan diğer yana sallama), Abhazya'nın dağlar ve deniz arasında sıkışmış sınırlı bir alan olarak algılanması kastedilir (ghey-şxey rıbjara/геи-шьхеи рыбжъара). Bu eylemin amacı, sürünün çoğalmasıdır, böylece sürünün sınırları bir yanda dağlara, diğer yanda deniz kıyısına ulaşsın. Sürünün çoğalması, ikinci ritüel eylemle de desteklenir, hamurun duvarlara ve tavanlara serpilmesi ise, dağdaki otlaklarla ilişkilendirilir.

5. **Ritüel hamurun hazırlanması ve ekmeğin pişirilmesi:** Öncelikle, hamuru karıştırmak için kullanılan sivri uçlu bir çubuk olan atçüi (атцәи) kullanılır. Ayrıca, ocağın kenarlarına yerleştirilen çubuklar (alabakua/алабақәа) ve ritüel bıçak (arasatü hüzba / арасатәы хәызба) kullanılır. Bunlar sadece fındık ağacından (arasa/apaca) yapılır.

a) Fındığın güçlü ancak sakin ve barışçıl bir ağaç olarak büyüleri özellikleri hakkında I. Bölüm II. Kısımda ayrıntılı olarak bilgi verilmiştir.

b) Odun: Daha önce de belirtildiği gibi, ritüel ekmek jüabranımgial (жәабранмгәал) için en çok tercih edilen odun meşedir. Meşe, sadece mükemmel bir yakıt malzemesi olduğu için değil, aynı zamanda sağlam ve dayanıklı bir ağaç olması nedeniyle inşaat malzemeleri arasında önemli bir yere sahiptir. Yüksek

katmanlı bir ağaç olduğu için, genellikle "bitki dünyasının hükümdarı" (ac atziyaa irahup / ацъ атѣаа ирахуп) olarak adlandırılır. Abhazların meşeye olan saygısı, öncelikle dile yansır. "Bitki dünyası" kavramını ifade etmek için kullanılan "aşüapıcap" (ашәапыџәап) ifadesi, kelimenin tam anlamıyla "kayın-meşe" anlamına gelir (p sesi "bitki" anlamındadır. Karşılaştırınız: apımatçü (апыматџә), arırxı (апырхы), af(p)asa (аф(п)аса) – "dal" vb.).

Geçmişte, meşe koruları, klan tanrılarına ibadet edilen yerlerdi. Bu, Abhazların geleneksel kültürünün özellikleriyle ilgilenen gezginler, misyonerler ve bilim insanları tarafından da belirtilmiştir (Akaba, 1984: 16). Günümüzde de Abhaz dini yaşamında meşe koruları, ibadet mekanı olarak kabul edilir. Bazı köylerde, birçok kişi bu korularda doğaüstü güçlere dua eder.

Ancak halkın meşeye karşı tutumu ikiliydi. L.H. Akaba'nın belirttiği gibi, "Abhazlar arasında meşe ne şanslı ne de şanssız ağaçlar arasında sayılmaz" (Akaba, 1984: 24). Bunun nedeni, meşenin köklerini toprağın derinliklerine salma yeteneği ve kabuğunda önemli miktarda demir bulunması nedeniyle diğer bitkilere göre daha sık yıldırım çarpmasıdır. Meşenin bu doğal özelliklerini bilen Abhazlar, onu sadece evlerinin bahçesine dikmekten kaçınmakla kalmaz, aynı zamanda orada kendiliğinden yetişirse bile anında "kökünden sökerlerdi" (Ajüanba, 1955: 69).

Jüabran kültüründe meşe odunları, hem pratik hem de kutsal bir anlam taşır. Ocakta meşe odunu eşsizdir. Öte yandan, Abhazlar ve birçok eski halk için meşe, güç, ihtişam, dayanıklılık, erkeklik özelliği, uzun ömür, verimlilik ve fiziksel ve manevi büyüklüğün diğer birçok niteliğiyle ilişkilendirilir.

Druidler için meşe, genellikle yağmur veya gök gürültüsü ve şimşek tanrısıyla özdeşleştirilir (Frezer, 1983: 156–159).

Abhazlar arasında akasya da saygı görür, özellikle meşe odunu bulunmadığında yakacak olarak kullanılır. En önemlisi, akasya sağlam ve güzel bir ağaç olarak, konut ve çiftlik binalarının, bahçe çitlerinin inşasında kullanılır. Ayrıca akasya çiçekleri bal üretimi için idealdir. Ancak Abhazlar arasında bir sembol olarak bilinmez, en

azından bugün değil. Bununla birlikte, Antik Doğu ülkelerinde, özellikle Küçük Asya halkları arasında, kutsal bir ağaç olarak kabul edilir, dostluğu ve platonik aşkı sembolize eder.¹⁵² Antik çağlarda, Abhaz halkının uzak atalarının bu toprakların yerli halkıyla doğrudan etnokültürel temaslarda bulunduğu bilinmektedir (bkz. İnal-İpa, 1976, ayrıca Biguaa, 2012: 177–184).

Sonuç: Sahada yapılan araştırmalar ve mevcut yazılı kaynaklar temel alınarak, bu çalışmada şu sonuçlara varılabilir: Yukarıda belirtilen Aitar tanrısına yapılan dua formülüne bakıldığında, Abhazların, daha doğrusu özellikle dağlık ve kısmen de ön dağlık bölgelerde yaşayan ve geçimlerini hayvancılıkla sağlayan halkın, Aitar'ı Hayvancılık koruyucularının başı olarak onurlandırmak için kişisel bir ritüel gerçekleştirdiği varsayılabilir. Bu ritüel, muhtemelen Şubat ayının ilk cumartesi günü yapılırdı. Bunu, diğer tanrıların sayısına uygun olarak diğer bayramlar izlerdi: Cabran/Цъабран, Jüabran/Жәабран, Açışaşana/Аеышъашъана, Hüarax/Хәарax, Laşkıntır/Лышькынтыр, Tsabah/Цабах, Anana/Gunda/Анана-Гәнда. Büyük olasılıkla, son üç kült bir günde yapılırdı, çünkü son kültürler Cabran ve Jüabran idi. Görünüşe göre, bu yedi koruyucu, büyük tanrı panteonunun üçüncü nesline aittir (Bu konuda bkz.: Biguaa, 2012: Bölüm I).

Ayrıca, çobanlar Aitar tanrısına sadece kışın dua etmekle kalmazdı. İlkbaharda, sürüleri dağ otlaklarına çıkarmadan önce, geçici olarak ön dağlık bölgede (aaptra/aapтpa) konaklarken de ona dua ederlerdi. N.S. Canaşıa'nın bildirdiğine göre, şanslı kabul edilen çift günlerden birinde, güneş doğduktan sonra, aile reisnin önderliğinde açamuka (ачамықәа) – sütle pişirilmiş mısır unu lapası (abısta) ve peynirli bir yemek hazırlanırdı. Ayrıca, bu özel durum için toplanan lor peyniri (axatça/axaça), kestane kabuğundan yapılmış büyük bir kaseye konurdu. Evin avlusunda, ceviz veya gürgen ağacının gölgesinde, fındık veya gürgen dallarından yapılmış, yeşil yapraklarla kaplı dört ayaklı bir platform

¹⁵² Э/б: sigils.ru/symbols/akazia.html.

(aşüimkiat/ашәымкѡат) kurulurdu. Güneş doğduktan sonra, aile reisi, başı açık bir şekilde doğuya dönerek, üzerinde açamuka ve axatça bulunan platformun yanında durur ve ayaklarının dibine bir kazan dolusu lapayı yerleştirilerek Aitar'a şu duayı ederdi:

"Шьарда зымчу Аитар-абжьейтар, анцәхә ду! Сухәойт, харахә еигумырхан, еитцаза, ирзыхәа, есымшаайра быжьѡык ахацәа ирзышьтымхуа ахш харталартә еипш!"

"Güçlü, yedi yüzlü Aitar, büyük tanrı ortağı! Senden rica ediyorum, sürülerimizi öyle çoğalt ki, her gün yedi erkeğin kaldıramayacağı kadar süt alalım."

"Амин Анцәа иуцихәаайт!" – *"Amin Tanrı seninle birlikte dilesin!"*

Duacı ve ailesinin ritüel eylemleri, ritüel ekmeğin olmaması dışında, Jüabran kültünden farksızdı. Dua konuşmasının kapsamı ve kalitesi, duacının hitabet yeteneğine ve konuşma becerisine bağlıdır.

Ritüel eylemi tamamlayan duacı, fındıktan yapılmış ritüel bıçakla lor peynirinin üzerine haç şeklinde iki çizgi çizer ve lapayı önce dağlara, sonra denize doğru döker. Ailenin tüm üyeleri, duacının önderliğinde yemeklerini bu platformun yanında yerler. Ritüel yemeğin bitiminden sonra, platform yıkılır ve üç ayağı "bir hamlede bir direk" prensibiyle kesilir. Dördüncü direk ise gelecek yıla kadar bırakılır.

Etnografik saha materyalleri, tarihsel bir inceleme yapmamıza da olanak tanır.

Canaşia döneminde, Aitar bayramları sisteminde, büyükbaş hayvanların kültü olan Jüabran, sistemin son bayramları arasında yer alıyordu ve ona, küçükbaş hayvanların tanrısı olan Cabran kültü öncülük ediyordu. Cabran, Abhazların ekonomik yaşamında da büyük öneme sahipti.

Halk arasında büyük hayvan yetiştiricileri ünlüydü ve onlar hakkındaki anılar hala korunmaktadır: "Bin baş (keçi ve koyun) yetiştirirler, yüzünü ormana salarlardı" (zki aadzani şüki abna yıłartzon/зқы аазаны, шәқы абна илартзон). Cabran tanrısına

yapılan dualar artık unutulmuştur. Zamanında, Abhaz köyünün kolektivizasyonu, geleneksel tarım biçimini yok etti ve köylüleri büyük miktarda keçi ve koyun yetiştirmekten alıkoymuştu, çünkü bu, "yeni toplumsal yaşamın inşası için gerekli olan zamanlarını alıyordu". Geleneksel yaşam biçiminin yok olmasıyla birlikte, onunla bağlantılı manevi öz de kayboldu. Bugün, var olan şeylere adanmış bayramlar işlev görüyor. Jüabran sırasında duacının, dua formülünde uygun kavramsal aparatı ayırt etmemesi, aksine somut hşamaqa/хшымака ("büyükbaş hayvanlarımız") kavramı yerine soyut haraxu/хапахә ("hayvanlarımız") ifadesini kullanması, Jüabran bayramına zamanında öncülük eden Cabran'ın da dahil olduğunu gösteriyor. Cabran hakkında fikri olmayanlar, hatta çiftliklerinde birkaç düzine küçükbaş hayvan, özellikle de keçi besleyen köylü ailelerdir. Keçi eti bir incelik olarak kabul edilir ve bir tanrıya veya onurlu bir misafire adak olarak kesilir. Burada, prestij meselesinin de dışlanmadığını belirtmek gerekir: "Güçlü, sağlam köylü" (анхайü ğuğua/анхафы-ġәġәa).

N.S. Canaşıa'nın aktardığına göre, Cabran 'ın ritüel uygulaması, burada incelenen Jüabran bayramından çok da farklı değildi. Karşılaştırma için, bazı kısaltmalarla aktarıyorum: "Aitar bayramları döngüsündeki ilk kurban, Cabran yani keçi ve koyun tanrısı onuruna yapılırdı... Perşembe günü, ailenin en yaşlı kadını... mayayı (atçürsa/атчырса) alır, bir çubukla yoğurur, su ve un ekler, kaynatır ve ardından çörek (amgial) pişirirdi. Bu çörek mutlaka ocakta pişirilirdi. Kadın hamuru ocağı koyduğunda, özel olarak hazırlanmış temiz sulugun peynirini üzerinde tutar, ortasından küçük bir daire keser ve çöreğin ortasına koyardı; bu orta kısım dışında çörek sadedir. Hamuru ocağı koyduğunda, önce denize, sonra dağlara doğru hamur parçaları serper ve keçileri çağırırcasına "rreyt! rreyt!" diye bağırırdı. Aynı zamanda şöyle dua ederdi: "Sen, Cabran, Aitar'ın büyük tanrısının ortağı (Аитар инцәхәду, Џабран), bize gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını (merhametini) gönder. Sürülerimizin koruyucusu ol! Bize lütfunu öyle cömertçe gönder ki,

sürülerimiz eski (dökülmüş) tüyleri ve eski dışkıları dışında hiçbir zarar görmesin!”

Çörek piştiğinde, keçiler tarlalardan döner ve ailenin en yaşlı erkeği Cabran tanrısına dua eder ve yukarıdakine benzer sözler söyler. Tüm aile ona “Amin Tanrı seninle dilesin/Амин Анцәа иуцихәаит! diyerek eşlik eder. Bu sırada mumlar yakılır" (Canaşia, 1960: 24–25).

Yazar, nedense Jüabran bayramını tanımlamadı, sadece onun da kutlandığını anlamamızı sağlayan üç cümleyle yetindi. Ancak özünde, bu iki bayram arasında büyük bir fark yoktu. Daha doğrusu, ayrı ayrı kutlanıyorlardı: Cabran – Perşembe günü, Jüabran – iki gün sonra, Cumartesi günü. Temel fark, farklı zamanlarda kutlanmaları ve hayvan çağırma formüllerinin de farklı olmasıydı.

Burada incelenen bayram dışında hepsi unutuldu, ancak görüldüğü gibi dil, onların izlerini uzak bir yankı olarak korumayı sürdürdü. Aitar'a kronolojik açıdan bakıldığında, hem zaman hem de önem açısından Abhaz tanrıları arasında ilk sıralarda yer alır. Muhtemelen başlangıçta, Abhaz mitolojisinde yaygın olarak bilinen bir karakter olan Ajüeyps – av ve vahşi hayvanlar tanrısıyla bağlantılıydı. Ancak "Neolitik Devrim" döneminde bir Hayvancılık kültüne dönüştü. Aitar'ın, antik Küçük Asya'nın fırtına tanrısı Tar'a kadar uzandığı düşünülebilir, çünkü dilbilim, etnoloji ve arkeoloji materyallerine göre, Abhaz halkının çekirdeğini oluşturan etnik unsurlardan biri olarak Proto-Hititler, yani Hattiler kabul edilir (Anşebadze, 1976: 12; İnal-ipa, 1976: 122–145; Reder, Çerkasova, 1970, böl. I: 167; İvanov, 1985: 26; Dyakonov, 1968: 26; Kuartçiya, 1915, Başlık. 4–5; Biguaa, 2012: böl. I, § I). Abhazların Aitar'ı "yedi kutsal emanetin koruyucusu, adına yedi mumun (evin ön kapısının direğine) asıldığı tanrı" (bıj-nıxak znarı yanıu, bıjçümzak zızkıdırtzo/ быжь-ныхак знапы иану, быжыцәымзак зызкыдыртцә) olarak yüceltmeleri boşuna değildir.

Bugün Abhazların dini yaşamında Jüabran kültü, daha çok bölgesel bir karakter taşımaktadır. Muhtemelen bunun nedeni, bölgelerin fiziksel ve coğrafi konumudur. Güneydoğu Abhazya'da

köyler genellikle iç kesimlerde ve ana yol, onları atlayarak deniz kenarından geçer. Kuzeybatı bölgesinde ise, nadir istisnalar dışında, tüm köyler denize daha yakındır. Yakın zamana kadar, sahil şehirlerini birbirine bağlayan yol bu köylerden geçiyordu ve bu sayede erken dönemde "büyük modern uygarlığa" (иахъатæи алахтыра ду) dahil oldular. Son durumda, Orta Çağ'ın sonlarında burada en yaygın hale gelen İslam'ın geleneksel kültüre karşı nispeten katı tutumunun da etkisi olabilir.

Yukarıda listelenen tüm Hayvancılık bayramları Şubat ayına denk geliyordu. Ancak bunlardan sadece büyükbaş hayvanların kültü olan Jüabran, ayın adında net bir şekilde yansıdı – Jüabran-mza – ve bugün Abhaz geleneksel takviminde tam olarak işlev görmektedir. Şubat ayının diğer adları – çıdla-xuıçı, ğazımpzap-xuıçı, mzayürı, mzahüan – (чыдла-хæгчы, ğазымзап-хæгчы, мзафры, мзаҳæан) artık unutulmuştur ve sadece dar bir uzman çevresi tarafından bilinmektedir, tarihin bir mirası olarak (Abhazca Şubat adları için bkz. Gulia, 1986, c. 6; Lomtadze, 1975: 41). Tesadüf değildir ki, tüm kış bayramları döngüsü, Hayvancılık grubu da dahil olmak üzere, onunla sona erer.

Ajahara – Abhaz "Büyük Ev" Kültü

Ajahara (Ажьаҳара), Abhazların geleneksel dini sistemi Ançüaxatzara (Tanrı'ya inanç) içinde yer alan ilginç ve neşeli kültlerden biridir. Ancak bugüne kadar, tam bir ritüel uygulama düzeyinde bile özel bir etnolojik araştırmaya tabi tutulmamıştır.

Abhaz profesyonel literatüründe, Ajahara hakkında mütevazı bilgiler bulunmaktadır, ancak bunlar genellikle onun işlevsel amacını kaydetmekle sınırlıdır. Bununla birlikte, işlevsellik konusunda yazarların görüşleri farklılık göstermekte ve hatta tanımları çeşitlilik arz etmektedir.

Abhaz etnograflarından N.S. Canaşıa, Ajahara'yı "evin koruyucusu, insan soyunun çoğalması ve verimliliğinin tanrısı" olarak tanımlar (Canaşıa, 1960: 102). G.F. Çursin de bu tanrıyı "evin koruyucusu" olarak adlandırır (Çursin, 2019: 124). L.H. Akaba ise şöyle yazar: "Abhaz panteonunun bir figürü olan Ajahara, verimlilik ve çoğalma tanrısı olarak kabul edilir. İkametgahı ev ocağı olduğu için, sıklıkla onun tanrısı olarak da algılanır" (Akaba, 2012: 363). S.A. Dbar ise daha kısa ve öz bir şekilde onu "verimlilik ve çoğalma tanrısı" olarak adlandırır (Dbar, 2012: 308).

Devlet ideolojisinin azınlık halkların özgün gelişimini desteklemediği dönemde, Ajahara kültü de diğer birçok Abhaz dini kültü gibi baskılara dayanamadı ve yavaş yavaş unutulmaya başladı. Abhaz bilim insanları, bu tanrı kültünü araştırma fırsatı bulamadılar ya da ona yeterince dikkat etmediler. Günümüzde, yaşlı Abhaz nesli arasında bile bu kültün formu ve içeriği hakkında net bilgi verebilecek kaynaklar bulunmamaktadır. Bu nedenle, elimdeki etnografik saha materyalleri de tam değildir. Daha çok, kültün ritüel yönüne dair izole edilmiş parçalar sunmaktadır. Ancak yine de, bu sorunu çözmek için bir anahtar var; kültü, halkın ritüel kültürünün önemli bir unsuru olarak inceleme arzusu ve onun geçmişteki yapısını mantıksal olarak anlama deneyimi.

Kült hazırlığı. Kült: Doğu Abhazya'da, geleneksel ailelerde, Ajahara kültürüne dair inanç, özellikle aileye yeni bir çocuk katıldığında kendini gösterir. Çocuğun anne tarafından büyükannesi, dini kurallara uyma konusunda inisiyatifini ele alır. Büyükanne, Ajahara'ya dua edilmeden çocuğu evine kabul edip ona bakamaz. Bu durumda, "Atalarımızın bize gösterdiği gibi davranmalıyız" (Ҷабацаа ишахдырбаз еипш хныкәароуп) ilkesi önemli bir rol oynar. Çocuğun büyükbabası da bu durumu memnuniyetle karşılar, çünkü yeni doğan torununu görmek ister.

Bir gün, inisiyatif sahipleri, evli kızlarına çocuğunun refahı için Ajahara kültürünü gerçekleştirme gerekliliğini bildirirler. Kız da bu mesajı eşine iletir. Eş, inançlı olmasa bile, Abhaz geleneğine göre büyüklerin kararına saygı göstermek zorundadır, özellikle de kayınvalide ve kayınpederin kararına. Büyüklerin kararı, küçükler için yasadır.

Böylece, taraflar bayrama hazırlanmaya başlar ve tarih üzerinde anlaşır. Ajahara kültürü, Salı veya Çarşamba günleri gerçekleştirilir. Yılın zamanı önemli değildir, yeter ki hava sıcak olsun. Kurbanla ilgili tüm masraflar, çocuğun babası tarafından karşılanır.

Batı Abhazya'da, bilgi kaynakları Ajahara kültürünü daha iyi hatırlamaktadır, ancak bu genellikle bir oğlun evlenmesinin başlangıcıyla ilişkilidir ve ritüel uygulamasının net bir resmini çizebilirler.

Her iki bölgede de gerçekleşen ritüel uygulamalar arasındaki farkı görmek için en iyisi doğrudan bilgi veren kişileri dinlemektir.

- "Kült bayramı gününde, katılımcılar, özellikle duacı ve çocuk, temiz, aydınlık ve düzgün giysiler giymelidir. Kült, çocuğun bir yaşını doldurmasından sonra gerçekleştirilmelidir. Daha erken yapılmaz. Eğer bir erkek çocuğu için dua ediliyorsa, bir yaşında bir keçi yavrusu kurban edilir; daha büyüğü olabilir, ama küçüğü olmaz." Eğer bir kız çocuğu söz konusuysa, mısır unu ve buğday unu karışımından yapılmış haşlanmış ekmekleri hazırlamak yeterlidir. (EAÇ: I)

- "Benim üç çocuğum var; iki kız ve bir oğlan. Her birinin doğumundan yaklaşık üç ay sonra, eşim ve yeni doğan çocuğumla birlikte Ajahara kültünü gerçekleştirmek için aileme gittik. Eşim, benimle ve çocuğumla birlikte ailemin evine girmeyip, bizi ve kurbanlık ürünleri orada bıraktı. Zira o, geleneksel bir Abhaz'dı ve iyi bir damat olarak atalarımızın kaçınma geleneklerine sıkı sıkıya bağlıydı. Genel olarak, çocuğun doğumundan sonra eşim, uzun süre yaşça büyük olan akrabalarımın görünmemeye çalışırdı. Bu nedenle, bu gibi durumlarda her seferinde onlara görünmeden eve dönerdi. Ben de ritüel tamamlandıktan sonra, eşimi arardım ve o da 'gizlice' kapıya gelir yine kimseye görünmeden bizi eve geri götürürdü. Ah, neredeyse unutuluyordum. Büyük veya küçük kızımızın mutlu bir yaşamı için Ajahara tanrısına dua ettiğimizde, sadece lor peyniriyle doldurulmuş ekmekler kurban etmiştik, ama oğlumuzun aileme kabulü için dua ettiğimizde ise, beyaz renkte bir keçi yavrusu kurban ettik." (EAÇ: II)

- "Bugün çok az kişi Ajahara kültünü gerçekleştiriyor, ancak benim gençliğimde bir çocuk doğduktan sonra bu kült mutlaka uygulanırdı. Ancak, nedense, çocuklarım doğduktan sonra bunu hiç düşünmedim, belki de okulda öğretmen olarak çalıştığım için meşguldüm. İlginç olan, kimse bana Ajahara'ya dua etmem gerektiğini söylemedi. Bu yüzden çocuklarımla birlikte aileme istediğim zaman giderdim, Ajahara hakkında hiç düşünmezdim. Kız çocuğu için ekmeklerle, erkek çocuğu için keçi yavrusuyla dua edildiğini biliyorum. Ajahara'nın ritüel günleri Salı veya Çarşamba idi." (EAÇ: III)

- "Ajahara tanrısına yapılan dua, özellikle gelinin refahı için, onu 'büyük eve' kabul etme ritüeli olan on beşinci günde gerçekleştirilirdi. Yaklaşık bir saat önce, aile reisi – damadın babası veya dedesi – evin avlusunda bir keçi yavrusu kurban ederek Ajahara kültüne dua ederdi. Kurbanlık hayvan, henüz keçilerle çiftleşmemiş bir yaşında bir keçi yavrusu olmalıydı, ama eğer daha büyükse, o zaman da hadım edilmiş olmalıydı. Bu sırada, gelin başına ince bir örtü örtterek duacının yanında durur ve onun

duasını sessizce dinlerdi. Dua bittikten sonra, içinden 'amin' derdi.¹⁵³ Kurbanlık keçi yavrusunun eti ve 21 ritüel ekmek hazır olduğunda, gelin yine başı örtülü bir şekilde gençler eşliğinde 'büyük eve' davet edilirdi. Eve yaklaştığında, arkadaşı onu eşikte durdurur ve eşige basmasını söylerdi. Duacı, gelinin karşısında, evin içinde, ocağa dönük bir şekilde dururdu. Sol elinde, kurbanlık hayvanın kalbi ve karaciğerinin takılı olduğu çatal bir fındık çubuğunu tutar, gelinin eve girmesine ve ailenin bir üyesi olarak kabul edilmesine izin vermesi için Ajahara'ya dua ederdi. Dua bittikten sonra, gençler 'gelin getirme şarkısı'nı (atatsaagaraşüa / аҭаҭаагаҭашәа) söylemeye veya ateşli bir 'düğün dansı'nı (açarakuaşara / аҭаракәашара) yapmaya başlarlardı." (EAÇ: IV)

- "Ajahara, apсах/аҭсаҳ ('ruhun koruyucusu'), ajah/ажәҳ ('bedenin koruyucusu') ve şaşüah/шәашәәх ('kanın koruyucusu') kelimelerinden türemiştir. Bu, Abhaz dini ritüellerinden biridir. Ancak herkes bunu farklı şekilde gerçekleştirir, hatta dualar bile farklıdır, oysa dua aynı olmalıdır. Duacı, evin hanımıdır (apşümaaphüis/аҭшәмапхәйс)." (EAÇ: V)

- "Ajahara kültürüne, ailenin kadın tarafının reisi, yeni doğan çocukların ve genç gelinin refahı için dua eder. Damadın ailesinin en yaşlı temsilcisi de düğün masasında yeni evlilere yönelik bir kadeh kaldırırken Ajahara'ya dua eder; *"Tanrı, gelinimize aile mutluluğu ve verimlilik bahşetsin, Ajahara ona merhamet etsin, onu koruduğu ailenin yeni bir üyesi olarak kabul etsin, gözlerinin ve kalbinin sıcaklığından mahrum bırakmasın."* Dua, evin ocağında, ocak zincirinin altında gerçekleştirilir. Ocak zinciri, demircilikte yapılan ve büyük bir büyülm güce sahip olan bir nesnedir." (EAÇ: VI)

- "Ajahara ritüeli, bir oğlun evlenmesi şerefine düzenlenen düğünün ikinci gününde gerçekleştirilir. Kayınvalide veya komşulardan herhangi bir 'temiz' kadın, üç tavuk ve taze peynirle

¹⁵³ Gelin, kocasının büyük akrabalarının yanında hiçbir kelimeyi yüksek sesle söyleyemeyeceği geleneğe göre, dua eden kişinin duasını onaylama formülünü içinden söyler.

doldurulmuş üç ekmek kurban eder. Bunlar hazır olduğunda, onları bir kaseye koyar ve ocağın yanındaki bir sandalyeye yerleştirir. Gelin, sağ dizinin üzerine çöker ve yüzünü ateşe döner. Dua eden kadın, Ajahara kültüne şu duayı eder: *"Ajahara! Sana kurban olayım! Gelinimi eve kabul et, gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını ona bahşet, onu çocuk sahibi bir anne yap, sağlıklı ve mutlu çocuklar – hem erkek hem kız – doğursun."* Bu sırada sol elinde, kurbanlık tavuğun kalbi ve karaciğerinin takılı olduğu çatal fındık çubuğunu ve bir parça ekmeği tutar, sağ elinde ise yanan bir mum bulunur. Dua bittikten sonra, mumu gelinin başının etrafında üç kez döndürür. Gelin ayağa kalkar ve sağ omzu önde olacak şekilde üç tam tur atar." (EAÇ: VII)

- Evet, dua eden kişi, Ajahara kültüne olan duası, genç çiftin yaşadığı mekânda da gerçekleştirir, ancak bu kez farklı bir tavuk ve farklı bir börek ile. Daha sonra tekrar ocağa döner ve "evin dışında olanlar" (adüniqa, húa/адэныка, хэа) için dua eder, böylece dış güçler gelin için zarar vermesin, avludan korkusuzca çıkabilsin ve sağ salım geri dönebilsin. "Adüniqa, húa" ritüelinin tamamlanmasıyla, dua eden kişi tavuk etinden ve börekten birer parça alır, bir tabağa koyar, avluya çıkarır ve avlunun bir köşesine bırakır. Geriye bakmadan eve döner. Bazen, Ajahara kültüne gelinin refahı için yapılması gereken dua, aile tarafından zamanında organize edilemez ve gelinin bir çocuğu doğarsa, bu durumda, çocuk için Ajahara tanrısına dua edilmeden önce, annesi için dua gerçekleştirilmelidir. Ama aynı gün içinde iki dua yapılmaz, farklı günlerde yapılması gerekir (EAÇ: VII).

•

Etnografik Materyalin Yorumlanması: Etnografik saha araştırmasına göre, Ajahara, Abhaz tanrılar panteonunun en eski kültlerinden biridir ve ateşin sürekli yandığı ev ocağına tam anlamıyla hükmeder. Bu, genellikle "büyük ev"¹⁵⁴dir. Ancak burada "ev" (ayüni/аѳны) kavramını da netleştirmek gerekir.

¹⁵⁴ "Büyük Ev" – İçinde ocak bulunan, aile reisi ve eşinin (genellikle dede ve büyükanne) yaşadığı evdir.

Abhazların anlayışına göre, "ev" terimi hem evin kendisini, hem ocağı, hem de içinde yanan ateşi ve evin çatısı altında yaşayan aileyi kapsar. Bu dört kavram birbirinden ayrılmaz ve bütündür.¹⁵⁵

Ayrıca, Abhaz ev tanrısının cinsiyeti net değildir. Dünya etnolojisinde ev tanrısı genellikle dişi bir figür olarak kabul edilir.

Abhaz geleneksel evi, özellikle en eski formu olan ақәацә, ev sahibinin mikrokozmosunu temsil eder ve dünya eksenini (adunei alıra/адунеи алыра) sembolize eder: konik çatı – gökyüzü, ormangülü dallarından örülmüş duvarlar – dünya, temel (kazıklı desteklerin gömülü kısmı) – yeraltı dünyası. Bu nedenle, ev bir Abhaz için yaşamı sürdüren kutsal bir unsurdur. Evine lanet okumak veya ona parmakla işaret etmek, tanrıya küfretmekle eşdeğerdir.

Geleneksel ocak, evin merkezinde bulunur ve dörtgen şeklindedir. Bu nedenle, toprağın bir sembolü olarak kabul edilir.¹⁵⁶ İçinde ateş yanan ocak, sadece insana sıcaklık vermekle kalmaz, aynı zamanda açıklanamaz bir çekim gücüne sahiptir, evde huzur yaratır, iyiliğe, sağlıklı düşünceye, samimiyete ve içtenlikle kendi kendine konuşmaya teşvik eder. (amtsa Ançüaa ihayteyt – axuştaaraçı eykuizar, axuştaara ayüni yagup; iguirpxagoup, ipsırşagoup, mıçtatzagoup, gutıxeybıhüartoup, guaartıgoup / амца Анцәа иҳайтейт – ахәыштәараҭы еиқәызар, ахәыштәара аҭны иагәуп: игәырцхагоуп, ицсыршыагоуп, мычтатцагоуп, гәаартыгоуп, гәтыхеибыхәартҭоуп).

Ocağın kutsallık statüsü, üzerinde asılı olan ocak zincirinden de kaynaklanır. Bu zincir, kutsal demircilik atölyesinde – göksel demir tanrısı Şaşü'nün tekeline – yapılır. Sağ elinde demir zincir tutarak verilen bir söz veya yemin, asla bozulamazdı.

Ocakta yanan ateş ise daha da özel bir statüye sahiptir. O, tanrının bir armağanıdır. Dünyadaki ateşin kökeninin göksel ateşe, yıldırıma (amaçüis/амацәыс) dayandığına inanılır.

¹⁵⁵ "Аәнаҭа" (ev + "ҭа" – yer belirten ek) kelimesinin "аҭаауа" (aile) ile eş anlamlı olması tesadüf değildir.

¹⁵⁶ Abhazların inancına göre gökyüzü yuvarlak bir şekle sahipken, yeryüzü dört köşelidir (bkz. Biguaa, 2018: 20-23).

Ateşin doğaüstü önemi, Abhaz dilinin sektörel kelime hazinesinde hala korunmaktadır. Konunun daha net anlaşılması için, semantiğiyle birlikte birkaç deyim örneği vereceğim:

Amtsaxaa/Амцахаа – "tatlı ateş". Genellikle sonbahar başlangıcında, hafif soğukların hissedildiği dönemde, misafirperver bir ev sahibinin ocağındaki ateş için kullanılır.

Abzamtса veya axatzamtса/Абзамтца мамзар ахатцамца – "güçlü ev sahibinin ateşi". Ocakta yeterince gürgeu veya akasya közü olduğunda, güçlü bir sıcaklık veren ateş için söylenir.

Afarxiimtsa veya aphüseyba lımtsa – Афархыымца мамзар апхэyseiba лымца – "çalı çırpı ateşi veya dul kadın ateşi". Her iki deyim de zayıf ateşi ifade eder ve genellikle fiziksel olarak zayıf veya tembel, odun stoku olmayan ev sahipleri için kullanılır.

Amtsaxara/Амцахара – "uzak ateş" (askeri terim) – tehlike sinyalidir. Ortaçağ Abhazlarında (ve muhtemelen antik dönemde de) sınırların nöbetçiler tarafından korunması uygulaması vardı. Bunun için, birbirini gören yüksek tepeler seçilir ve her birinde küçük bir gözetleme kulesi inşa edilirdi. Nöbetçiler, hızla alev alabilecek kuru odun veya saman demetleri bulundururdu. Tehlike anında, ateş yakılır ve alevler diğer gözetleme noktalarına sinyal verirdi. Böylece, tüm savunma hattı hızla harekete geçerdi.

Mtsačüa/Мцацәа – "ateşi sönen kişi". Bu ifade, sadece bir talihsizlik durumunda ve o kişinin arkasından söylenirdi.

Umtsaxu içüaayt/Умцахә ыцәаait – "ateş payın sönsün!" Bu, halk arasında en güçlü lanet olarak kabul edilir.

Tarihin derinliklerinde, klanlar arasında dostluktan çok düşmanlık hüküm sürdüğü ve komşularla ilişkilerin son derece sert olduğu dönemlerde, bir kişinin ateşi söndü demek ölümle eşdeğerti.

Ocağın sosyal rolü de büyüktür, evin kalbi gibidir. Eskiden, akşam yemeğinden sonra, ocak etrafında ailenin yetişkin üyeleri toplanırdı. Burada aile toplantısı (ataačüadu reylatüara/аҭаацәаду реилатәара) yapılırdı. Gündemde, her üyenin yaptığı işlerin hesabı verilir ve ertesi günün planları tartışılırdı. Toplantıya aile reisi (ataačüa reyhabı/аҭаацәа реихабы) başkanlık ederdi. Ailenin refahına

katkıda bulunan tüm çalışabilir erkeklerin söz hakkı vardı. "Büyüklik-küçüklük" hiyerarşisine sıkı sıkıya uyulurdu. Gençler ayakta durur ve sessizce dinlerdi. Kadınlar arasında, ailenin tam üyesi olarak toplantıda bulunan ve söz söyleme hakkına sahip olan tek kişi, evin hanımı – ахуиштаара ахылапшыу/ахыштаара ахылапшыу – idi (Biguaa, 2010: 38-44).

Geleneksel Abhaz evinde ocak, aynı zamanda bir sunak işlevi görürdü. Eskiden, bazı Hayvancılık aileleri "bin keçi ve koyun yetiştirir, sürüyü ormana salardı" (Зқы рханы шэкы абна алатцара). 15 Şubat'ta (eski takvime göre), aile reisi – baba veya daha çok dede – küçükbaş hayvanların tanrısı Cabran'a ocak başında dua ederdi. Bugün bile geleneksel ailelerde, büyükbaş hayvanların tanrısı Jüabran için ocakta pişirilen büyük dörtgen ritüel ekmek – Jüabranımgial (жэабранмгял) – ile dua edilir.

Geleneksel bayram günlerinde, Abhazlar ocak başında ölen ataları ve diğer akrabaları için bir "sofra kurar" (ayşüargılara / айшэаргылара) ve bu sofraya çeşitli yemekler ve içeceklerle dolup taşar (bkz. Biguaa, 2018: 104-105). Bu tören, ev sahibi (apşüma / апшэма) tarafından yönetilir; eğer o hayatta değilse, evin en yaşlı kadını (ayünıphüis/аөнпхэыс) bu görevi üstlenir. Bu nedenle, ocak ve ev, atalara saygıyla bağlantılıdır.

Görüldüğü gibi, Abjua bölgesinde Ajahara kültünün işlevi, genellikle kız çocuğunun veya kız kardeşin "büyük ebeveyn evinde" kutsanmasıyla sınırlıdır. Bu andan itibaren çocuk, günün veya gecenin herhangi bir saatinde bu evde bulunma hakkına sahip olur.

Bzip bölgesinde ise, kültün işlevi, genç gelinin ve yeni doğan çocuğun baba evine kabul edilmesidir.

Şüphesiz, bu iki kült varyantı da Abhaz dini yaşamında yaygındı. Ancak önce küçük bir saptama yapalım.

Yakın zamana kadar, Abhazya'nın her iki bölgesinde de evliliğin ilk on beş günü, genç çift, genellikle birkaç odası olan aile evinde değil, hızla inşa edilmiş küçük, yuvarlak, fındık veya ormangülü dallarından örülmüş, konik çatılı bir yapı olan Amhara'da (амхара)

kalırdı.¹⁵⁷ Geleneksel sürenin bitiminde, yani düğünden on beş gün sonra, Cumartesi akşamı, ev sahibi yakın akrabaları ve komşuları davet ederek "gelini büyük eve çıkarma" (ayünüdu ayüagara / atatsa ayünüdu axi lyüagara – аөнду аагара / атаца аөнду ахь ләагара)¹⁵⁸ töreni düzenlerdi – yani kocasının ebeveynlerinin yaşadığı eve. Bu tören, kurban kesme ve geleneksel bir şölenle gerçekleştirilirdi. Yukarıda belirtilen etnografik bilgiye göre, gelin eve girerken, kapının her iki yanında iki erkek, çıplak hançerlerle karşılıklı durur ve gelinin başının üzerinde hafifçe çarpıştırırlardı. Bu hafif şingirtti eşliğinde gelin "büyük eve" adım atardı.

Gelin eşiği geçer geçmez, evin reisi – kayınpeder veya daha çok kayınpederin babası – önüne geçerdi. Sol elinde, kurbanlık hayvanın kalbi ve karaciğerinin takılı olduğu fındık çubuğunu tutar, sağ elinde ise koyu kırmızı şarap dolu bir kadeh tutarak Ajahara tanrısına şu duayı ederdi: "Ajahara! Senden rica ediyorum, yeni gelinimizi, koruyup kolladığın ailemizin yeni üyesini lütfuna kabul et. Gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını ona bahşet, onu verimli kıl." (Ajahara, хьышыргэытца сакэыхшоуп, сухэоит, ханы ифнанагалаз хтаца-хэычы дудукыл, улыпха-угэыпха лыт, улхылапш, лжэура бзиатэ)!

Herhangi bir Abhaz töreninde olduğu gibi, "gelinin büyük eve girişi" ritüelinden sonra, katılımcılar zengin bir sofrada vakit geçirir, sayısız kadeh kaldırır ve düğün şarkıları söylenir. Bu şarkılar, danslarla ve gerçekten ateşli dans figürleriyle birbirini takip ederdi.

¹⁵⁷ Амхара – амахара ("duymamak") kelimesinden türemiştir (Инал-уна, 1954: 79). Abhazlarda üç evlilik biçimi vardır: açık, gizli ve gelin kaçırma yoluyla evlilik (арзана, мазала, амхарса). Antik çağlarda en yaygın evlilik biçimi, gelin kaçırma yoluyla evlilikti, çünkü kimse onu – iş gücünü – bedavaya vermezdi. Bu nedenle, belirli bir süre boyunca kaçırılan gelin, yabancı gözlerden ve kulaklardan saklanırdı.

¹⁵⁸ Bu ritüel, "gelini büyük eve çıkarma" olarak adlandırılır, çünkü Amhara, genç erkeğin ebeveynlerinin yaşadığı evin arkasında inşa edilirdi. Ebeveynlerin evi, fiziksel olarak daha yüksek olmasa bile, manevi olarak en yüksek statüye sahipti – çünkü bu evde, Tanrı ile insanlar arasında bağlantı kuran büyükler yaşlıyoz diye inanılırdı.

N.S. Canaşıa, bu ritüelin özünü kaydetmiş ve sadece bununla kalmamıştır. Ayrıca, gelinin ailesinin de onu evlendirirken benzer bir ritüel gerçekleştirdiğine dair ipuçları verir. Ajahara kültürünü gerçekleştirirken, duacı, "gelinin bu aileden ayrılmasına ve başka bir aileye katılmasına izin vermesi" için tanrıya yalvarırdı (Canaşıa, 1960: 103).

Görünüşe göre, Abjua bölgesinde de Ajahara kültürü, öncelikle bir çocuğun doğduğu ailede, çocuğun bir yaşını doldurmasından sonra gerçekleştirilirdi. Aynı şekilde, cinsiyete göre kurban seçme geleneği de uygulanırdı: erkek çocuk için bir keçi yavrusu, kız çocuk için armut şeklinde ekmekler –ahampal / ахампал – veya yuvarlak ekmekler – akuakuar/акәәкәар – kurban edilirdi. Bu, herkesin anlayışına göre değişirdi.

Ancak halkın yaşamında meydana gelen sosyo-ekonomik ve politik değişiklikler, Ajahara kültürüne de yansdı. Bu değişiklikler, Abhazların ve diğer Kuzey Kafkasya halklarının yaşadığı trajik olaylar, özellikle de ironik bir şekilde "muhaceret" olarak adlandırılan sürgünlerle başladı. Abhaz topraklarının büyük bir kısmı boşaldı, ancak kısa sürede yabancılarla dolduruldu. Kendi topraklarında kalan Abhazlar, Abjua ve Bzıp olarak bölgesel olarak ayrıldı. Bu durum, kültürde ve hatta dilde bazı farklılıklara yol açtı, hatta lehçeler oluştu. Ajahara kültürü de bu süreçten etkilendi. Bu bölünme, Sovyet döneminde daha da arttı.

Abjua bölgesindeki kült uygulaması, ev sahibinin rasyonel bir yaklaşımını yansıtıyor olabilir: "Ev kültürü, çocuğun başka bir evde değil, kendi evinde doğduğunu bilir ve bunu dikkate alır. Evin koruyucusu olan tanrı, çocuğu da korur."

Bzıp toplumunda, kız çocuğu veya kız kardeş için Ajahara'ya dua etme geleneğinin zayıflaması, aynı rasyonel yaklaşımdan kaynaklanıyor olabilir: "Çocuk, babasının evinde Ajahara kültürüne sunulur ve bu yeterlidir."

Çocuğun Ajahara kültürüne sunulma yaşı konusunda bilgi kaynakları arasında bir fikir birliği yoktur; bir yaşından önce mi, sonra mı? Abhaz etnografyasına göre, çocuk bir yaşını doldurduktan

sonra, tercihen sıcak mevsimde, doğanın canlanması ve çiçeklerin kokusuyla birlikte bu tören düzenlenirdi.

Abhaz geleneksel yaşam stratejisine göre, bir yaşına kadar olan çocuk – adzqı / азқы, yani "sulu" veya "emzirilen" bir varlık olarak kabul edilirdi. Kötü ruhlardan korunmak için, çocuğun doğumunu kutlamak amacıyla herhangi bir tören düzenlenmezdi. Yeni doğan çocuk, evin dışına çıkarılmaz, hatta yabancı gözlerden saklanırdı. Çocuğa isim verilmez, sadece fiziksel veya davranışsal özelliklerine göre sevecen bir takma ad kullanılırdı. Saçları kesilmez, ana yemek olan abısta/абыста (mısır unundan yapılan sert lapa) için ayrı bir pay ayrılmazdı. Eğer çocuğa bir talihsizlik gelirse (yani ölürse), "söndü" (dkiateyt / дкятейт) denirdi, "öldü" denmezdi. Çocuk için yas tutulmaz, evde bir günden fazla kalmaz ve öğleden önce gömülürdü. Hatta annenin bile yas tutması doğru bulunmazdı.

Çocuğun bir yaşını doldurduğu gün, modern anlamda bir doğum günü kutlaması yapılmazdı. Yazılı kaynaklara göre (Canaşia, 1960: 107; Biguaa, 1983, 1988; Dbar, 2012), bu günde iki büyümlü ritüel gerçekleştirilirdi: "Saç kesme" (amışüamxra/амышәамхра) ve "ayakların çözülmesi" (adaşxuarqara/адашәақара). Her iki ritüel de çocuğun baba tarafından olan büyükanne tarafından yönetilirdi. Eğer büyükanne yoksa, komşulardan bir "temiz kadın" davet edilirdi.¹⁵⁹

"Saç kesme" ritüeli, "büyük evin" ocağında, mavi alevlerin yandığı bir ortamda, çocuğun babasının bir arkadaşı tarafından gerçekleştirilirdi. Bu kişi, beyaz bir peçeteyle örtülü bir tabağa makas koyar ve kesilen saçları üzerine yerleştirirdi. Daha sonra büyükanne veya anne, çocuğun saçlarını kırmızı bir kurdeleyle örür ve evin sağ duvarına asardı. Bu andan itibaren, babanın arkadaşı da çocuğun kirvesi olarak kabul edilirdi (Biguaa, 1983: 88-89).

Benzer şekilde, bir başka "ayakların çözülmesi" ritüeli de evin en yaşlı kadını tarafından gerçekleştirilirdi. Bu ritüel için, ocakta kilden yapılmış bir tava içinde lor peyniriyle doldurulmuş bir ekmek

¹⁵⁹ "Temiz Kadın" – menapoz dönemini geçmiş kadın.

pişirilirdi. Ekmek soğuduktan sonra, beyaz bir havluyla örtülü olarak evin ön kapısının eşğine yerleştirilir, çocuk, önceden ayaklarına kırmızı yün bir örgü çorap giydirilerek ekmeğin üzerine oturtulurdu. Dua eden kadın, ev tanrısına çocuğun (adını söyleyerek) bundan sonra yürümesi, koşması, sağlıklı ve zarar görmeden büyümesi için yalvarırdı. Daha sonra ipi çözer ve çocuğu avluya çıkarırdı. Ekmek parçaları da, koşarak yemeleri için orada bulunan çocuklara dağıtılırdı (Biguaa, 1983: 89).

Muhtemelen bugün, bu ritüellerin kuralları ve dualar unutulmuştur, çünkü bilgi kaynakları bu konuda detay vermemektedir. Ancak, çocuğun saç kesme ritüelinden önce, babasının veya dedesinin Ajahara tanrısına bir keçi yavrusu kurban etmemesi ve onu ailenin bir üyesi olarak kabul etmesi için yalvarmaması düşünülemez. Özellikle de ailenin yeni bir "akraba" kazandığı bu önemli günde, Abhaz tören sofrası geleneksel bir incelik olan keçi eti olmadan tamamlanmazdı.

Başka bir deyişle, çocuğun bir yaşını doldurduğu gün, onun toplumsal yaşama ilk adımıdır. Bu gün, insan varoluşunun "eklentisi" (bir yaşına kadar) ile ailenin sosyal organizasyonu arasındaki sınırdır. Yani, bir yaşındaki çocuk için bu gün, aile kolektifine katılımının ilk adımıdır ve aynı zamanda klanın tam üyesi olarak kabul edildiği gündür.

Bu günden itibaren, çocuk Ajahara tanrısından, insanların ve doğanın dış dünyasına çıkma izni alır. Özellikle de annesinin ebeveynlerinin evini ziyaret etme hakkına sahip olur, ancak bu, Ajahara tanrısına çocuğun gözlerinin ve kalbinin sıcaklığını bahşetmesi için dua edildikten sonra gerçekleşir.

Tekrar ediyorum, her iki durumda da, Ajahara kültü sadece çocuğun bir yaşını doldurmasından sonra gerçekleştirilmelidir. Bugün Abhaz kültürel yaşamında görülen ihlaller, bilgisizlik veya rasyonel bir yaklaşımdan kaynaklanmaktadır.

Bir bilgi kaynağının, Ajahara kültüne sunulan konik ekmeklerin sayısının yirmi bir olduğu yönündeki iddiasına katılmak mümkün değildir. Bu, en güçlü kült olan Ançüahüa/ Аңцәахәа (Yüce Tanrı)

kültünün etkisini yansıtır olabilir. Abhaz dünyasının üç parçalı yapısı (her biri yedi katmandan oluşur) ve bu katmanların üç Abhaz tanrısı (Ançüa/Анцәа, Nan du/Нан ду, Atzah/Атцәх) tarafından korunması, bu sayının kaynağı olabilir: $3 \times 7 = 21$ (Biguaa, 2018: 20-23; 113-138).

Sonuç: Etnografik saha araştırmasının sonuçlarına göre, bugün Abhazların manevi yaşamında Ajahara kültü hala varlığını sürdürmekte ve işlev görmektedir. Bu, gelin ve yeni doğan çocuğun ailenin tam üyesi olarak kabul edilmesiyle kendini gösterir. Bu ritüel, hem çocuğun babasının evinde hem de annesinin ebeveynlerinin evinde gerçekleştirilir. Ancak, geçmiş yüzyıllara ait edebi kaynaklar, bu kültürün önemini vurgulamaktadır. Örneğin, Abhaz etnograf N.S. Canaşıa, onun zamanında Ajahara tanrısına sadece gelinin "büyük eve" girişinde veya bir yaşındaki çocuğun annesinin evine ilk ziyaretinde değil, aynı zamanda "çocuk ölümlerinin artması durumunda kefaret kurbanlarıyla" da dua edildiğini yazmaktadır (Canaşıa, 1960: 103). Canaşıa, evli bir kadının talihsizliğinin nedenini, babasının evinin kültürel geleneklerine saygısızlıkta görür. Bunu şu sözlerle destekler: "Abhaz kadını, evlendikten sonra bile ebeveynlerinin tüm tanrılarını ve ruhlarını kişisel olarak onurlandırmalı ve kutsal günlerini kocasının tanrıları ve ruhlarıyla eşit şekilde kutlamalıdır" (Canaşıa, 1960: 103). Rus etnograf G.F. Çursin ise, Ajahara kültürünün Abhaz ritüel kültüründeki önemini daha detaylı bir şekilde ele alır. Yukarıda belirtilen ailevi olayların yanı sıra, hamile bir kadının doğum yapması ve çocuğun doğumuyla ilgili kültürel uygulamaları da anlatır: "Doğum başladığında, ebe, Ajahara ruhuna kurban adama sözü verir. Doğumdan bir veya iki hafta sonra, söz verilen kurban töreni düzenlenir. Bu sırada tavuklar kesilir, peynirli mısır lapası (aylac) ve konik ekmekler (akuakuar) hazırlanır. Ebe, anne ve çocuğun refahı için dua eder. Bir tabak rehin

bırakır ve ardından birkaç kutsal ekmekten birini alarak Ajahara'ya dua eder ve tabağı 'rehin'den kurtarır" (Çursin, 2019: 236).¹⁶⁰

Gençlik yıllarımda bir gün, annemin erkek kardeşi olan amcamın hasta babasıyla – yani birkaç yıl yaşadığım dedemle – konuşmasına şahit oldum. Konu, bir akrabanın evinde gerçekleştirilen Ajahara kültüne yapılan duaydı. Ev sahibinin oğlu, babasının evinden ayrılmıştı.¹⁶¹ Anladığım kadarıyla, önce genç adamın anne ve babasının yaşadığı "büyük evde" kült gerçekleştirilmiş, ardından da genç adamın yeni evine taşınmasıyla orada da aynı ritüel tekrarlanmıştı. Her iki evde de dua, genç adamın dedesi tarafından edilmişti.

Bu durumda, "büyük evin" tanrısı, aileden ayrılan oğlun serbest bırakılmasını sağlayan ana tanrı olarak kabul edilirken, yeni evin tanrısı ise onun "kızı" olarak görülüyordu. Bu, Ajahara kültürünün işlevsel öneminin oldukça geniş bir alana yayıldığını gösterir.

Geleneğe göre, Ajahara kültü aşağıdaki ailevi durumlarda saygı görülür ve sadece bir aile için değil, akraba aile grupları için de uygulanır:

1. Gelinin "büyük eve" girişi sırasında.

¹⁶⁰ Bu, ebe tarafından genç kadının doğum sancıları başladığında verilen sözü ifade eder. Ajahara kültüne rehin olarak sıradan bir tabak bile konabilirdi, çünkü o dönemde bu tür eşyalar büyük değer taşırdı. Yazar, burada ayrıca "evin dışındakiler" ve toprak tanrıçası Han dy onuruna yapılan ritüeli de anlatır, ancak bu, bu çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için üzerinde durmadım. Görünüşe göre, G.F. Çursin, kendi saha materyallerinin yanı sıra, 1897'de "Moambe" gazetesinde yayınlanan N.S. Canaşıa'nın materyallerini de kullanmıştır (bkz. Canaşıa, 1960: 105–106). Gazetede şöyle yazıyor: "Doğumu kolaylaştırmak için, Abhaz kadınları önceden tanrıların ve ruhların, özellikle de doğumla doğrudan ilgili olanların merhametini çağırır. Doğum sancıları başlar başlamaz, ebe bir adak adar ve rehin (awac) bırakır. (...) Rehini bırakırken bir tabak kullanılır..." (Canaşıa, 1960: 105).

¹⁶¹ Dedemin adı Vou – Biram'dı, dayımın adı ise Vou – Kipsa'ydı. Dedem, önceki yüzyılın 70'lerinin ortasında, henüz çok önce vefat etmişti. Dayım ise 15 yıl önce vefat etti. Bu iki kan bağı olan akrabanın konuşmasını, Ajjaxara kültürünü incelemeye başladığım sırada, özellikle de bilgi kaynaklarımla konuşmalarım sırasında hafızama kaydettim.

2. Çocuğun annesinin ebeveynlerinin evinde.
3. Saç kesme ritüelinden sonra.
4. Gelinin babasının evinden ayrılmadan önce.
5. Genç kadının hamile kalamaması durumunda.
6. Genç kadının yeni doğan çocuklarını kaybetmesi durumunda.
7. Aileden ayrılan bir oğulun baba evinden ayrılmasından önce.
8. Ayrılan oğulun yeni evine taşınması sırasında.

Her durumda, Ajahara kültü kendi içinde değerlidir. Şüphesiz, modern Abhazların ritüel kültüründe tüm uygulamalarının yeniden canlandırılmasını hak ediyor. Bu, modern yaşamın gerçekleriyle uyumlu, ancak özünü koruyan biraz modernize edilmiş bir formda olabilir. Geleneksel Abhaz dininin bir parçası olan Ajahara, Abhazların geleneksel kültürünün süper kültürü olan Apsuara sisteminde önemli bir unsurdur ve etnik farklılaşmalarının ana faktörlerinden biridir.¹⁶²

Ayrıca, tarihin derinliklerinde Ajahara'nın diğer Abhaz kültürleri gibi yıllık olarak "kanlı kurbanlar" veya un bazlı hazırlıklar şeklinde gerçekleştirildiği de düşünülebilir. Bu, her ailenin veya akraba aile gruplarının geleneksel yükümlülüklerine bağlı olarak değişirdi.

Ajahara teonimi, Aj1/Ажьы (beden) ve ahara/açapa (arttırmak) kelimelerinden oluşur ve "bedenin büyümesi" olarak çevrilebilir. Başka bir deyişle, ev, ocak ve ateş, ailenin yaşamı, üremesi ve insan potansiyelinin büyümesi için hizmet eder.

¹⁶² Apsuara, Abhaz geleneksel kültürünün süper kültürü olarak, yedi alt kültürden oluşur: Etnokoçulluk (аҭсҭадыҭыл), Dil (аҭсҭада), Gündelik Yaşam (аҭсҭа бзазара), Maneviyat (аҭсҭа доуха), Sosyal Normlar (аҭсҭа лееуаа), Ritüeller (аҭагыеу абзиеу), Hukuk (ахьзы ахьммызгу). Her bir alt kültür, bir dizi kültürel unsuru içerir (Biguаа, 2009: 3–22).

ETNOGDAFİK ALAN ÇALIŞMALARI (EAÇ) BİLGİ KAYNAKLARI:

EAÇ: I – Çağuaa Eva, 77 yaşında. Oçamçıra Bölgesi, Kutol köyünde doğup büyüdü. Şu an Sohum'da yaşıyor. Kayıt tarihi: 19.09.2022.

EAÇ: II – Tarba Rena, 77 yaşında. Oçamçıra Bölgesi, Aradu köyünde yaşıyor. Kayıt tarihi: 11.09.2022.

EAÇ: III – Lasuria Kama, 64 yaşında. Kutol köyü. Şu an Oçamçıra Bölgesi, Mıku köyünde yaşıyor. Kayıt tarihi: 16.10.2022.

EAÇ: IV – Kutalia Boris, 75 yaşında. Oçamçıra Bölgesi, Otap köyü. Şu an Sohum'da yaşıyor. Kayıt tarihi: 11.11.2022.¹⁶³

EAÇ: V – Haşig Valiko, 81 yaşında. Gudauta Bölgesi, Huap köyünde yaşıyor. Kayıt tarihi: 2018.¹⁶⁴

EAÇ: VI – Mxoncia Uasil, 77 yaşında. Gudauta Bölgesi, Açandara köyü. Şu an Sohum'da yaşıyor. Kayıt tarihi: 2018.¹⁶⁵

EAÇ: VII – Sakania-Bagatelia İrina, 69 yaşında. Gudauta Bölgesi, Othara köyünde yaşıyor. Kayıt tarihi: 2018.¹⁶⁶

EAÇ: VIII – Lasaria-Ayba Taisa, 65 yaşında. Gudauta Bölgesi, Othara köyünde yaşıyor. Kayıt tarihi: 2018.¹⁶⁷

Sonuç: Abhazların Geleneksel Dininin Günümüzdeki Gerçekleri ve Gelişim Perspektifleri

İnsanın ruhsal dünyası, bilinçli ve bilinçsiz unsurlarının bir bütünü olarak sürekli bir hareket halindedir. Din bağlamında bu, ilahi

¹⁶³ Boris, bana "Abjıxa/Абжьныха" (Yedi Tapınak) gazetesinin Ekim 2008, 9. sayısını da verdi. Bu gazetede, bu kültle ilgili kendi görüşlerini yayınlamıştı. Kendisine minnettarlığımı sunuyorum.

¹⁶⁴ Abhaz Televizyonu arşivinden (Tematik programı: Tuğazba Nonna). Kayıt tarihi: 10.11.2018.

¹⁶⁵ Abhaz Televizyonu arşivinden (Tematik programı: Tuğazba Nonna). Kayıt tarihi: 2018.

¹⁶⁶ Abhaz Televizyonu arşivinden (Tematik programı: Tuğazba Nonna). Kayıt tarihi: 2018.

¹⁶⁷ Abhaz Televizyonu arşivinden (Tematik programı: Tuğazba Nonna). Kayıt tarihi: 2018.

bir başlangıcın yaratılışı olarak anlaşılır. Doğal olarak, insanın temel ihtiyaçlarını koruma eğilimi vardır. Bu açıdan, inanan bir kişi için geleneksel din, içinde bulunduğu toplumun taşıyıcı yapısı olarak haklı bir şekilde görülür.

Abhaz din sisteminde bugüne kadar korunmuş ve yaşatılan bu kültürlerin ritüel uygulamaları, modern yaşamın politikleşmesine, küreselleşme sürecinin artan etkisiyle ekonomik, kültürel ve etnik sorunların keskinleşmesine rağmen, halkın atalarının ruhsal mirasına bağlı kaldığını, tarihsel gelişim yolunu hatırladığını ve onurlandırdığını göstermektedir. Bu yol, her zaman vatan toprakları için mücadele eden en iyi evlatlarının sürekli mücadelesiyle doluydu. Bu durum, öncelikle, nesiller arasındaki sürekliliği destekleyen ve toplumsal bilinci etkileyen iki karşılıklı bağımlı duygunun simbiyozuyla açıklanır: etnik ve dini duygular.

Abhazların dini geleneğinin gücü, aynı zamanda, halkın ahlaki kültürünün temeli olan apsuara (aıçyapa) ile, özellikle de normatif alanıyla kopmaz bir bağ içinde olmasından kaynaklanır. Bu normatif alan, kült uygulamaları sırasında titizlikle korunur. Bu, günlük yaşamda yeniliklerin etkisi altında insanların ahlaki değerlerini "unutabildiği" bir dönemde önemlidir. Gerçi, bazen bu normatiflik, türün özünün bir gösterimi olarak yapay bir karakter taşıyabilir, ancak yine de, bu normların korunması gerçeği, genç nesil için bir örnek teşkil edebilir.

Bir tanrıya yönelik dua etme biçimi ve karakteri, belirli ritüeller sırasında gözlemlenebilir. Abhazların geleneksel dininin direncini koruması, insanların bu dine katılmasının son derece basit olmasıyla açıklanır. Bu din, karmaşık dini etik kurallarını öğrenmeyi gerektirmez ve bu, yerel halk etiğinden büyük ölçüde farklıdır. En önemlisi, geleneksel dinin yaşayabilirliği, bir ideoloji olarak baskıcı olmamasından kaynaklanır. Bu din, halkın günlük kültürünün rahminde doğmuş, onun kalbinde şekillenmiş ve binlerce yıl boyunca onunla bütünleşmiştir.

Doğal olarak, Abhazların geleneksel dininin bugünkü varlığında, halkın etnik kültürünü ve etnik bilincini koruma mekanizmasını

sürdürme yönündeki içgüdüsel psikolojik tutumu da büyük önem taşır. Bu tutum, zamanın baskısıyla zayıflamış bazı dini kültürlerin yeniden canlanmasına katkıda bulunur. Bu kültürler, Abhazların da dahil olduğu post-Sovyet coğrafyasındaki diğer tüm halklar gibi, içinde bulundukları siyasi sistemin çöküşünden sonra açıkça uygulanmaya başlamıştır. Abhazya'nın devlet bağımsızlığını yeniden kazanmasıyla, özellikle 1992-1993 Abhaz Halkının Vatan Savaşı ile bağlantılı kriz döneminde, ritüel kültür yeni bir ivme kazanmıştır. Bugün ona olan ilgi azalmak şöyle dursun, tam aksine etki alanını genişletmektedir. Ancak, çeşitli nedenlerle biraz daha erken unutulmuş bu kültürler, halkın hafızasında yalnızca işlevsel rolleriyle kalmış, ritüel uygulamaları ise unutulmuştur.

Abhaz geleneksel gerçekliğinde, bireysel ve toplumsal düzeyde insan davranışlarının dini bir düzenlemesi de söz konusudur. Burada, Anixa adı verilen özgün bir dini kurum özel bir rol oynar. Bu kurumun doğüstü gücüne, bugün hala önemli sayıda Abhaz inanmaktadır. Bunun bir örneği, bireyin resmi inancından bağımsız olarak, tapınma nesnesi kavramının oluşumunun temeli olan kült demirciye duyulan saygının sarsılmazlığıdır.

Ayrıca, Abhaz ritüel kültürünün bir başka önemli özelliği daha vardır. Günümüzün hızlı tempolu dünyasında, sosyal statülerine bağlı olarak genellikle birbirinden uzakta yaşayan akrabaların bir araya gelmesi ve samimi bir şekilde iletişim kurması için daha iyi bir fırsat bulunamaz. Bu, onlara bir sonraki takvim buluşmasına kadar yaşam enerjilerini koruyabilecek olumlu bir enerji verir.

Bugün Abhaz geleneksel dini, Ortodoks Hristiyanlıkla birlikte, halkın yaşam tarzının ayrılmaz bir parçası olarak yer almaktadır. Bu din, ulusal zihniyetin korunmasına, ana dil temelinde halkın birliğine ve genetik mirasının gerekli düzeyde korunmasına katkıda bulunan en önemli platformlardan biridir. Bu nedenle, tek tanrı Ançüa'ya olan inançla ifade edilen Abhaz geleneksel dininin, sadece konumunu korumakla kalmayıp, aynı zamanda Abhaz geleneksel kültürünün temelini oluşturan ruhsal bir fenomen olarak modern yaşamın ritmiyle uyum sağladığını, zamanla unutulmuş kült

uygulamalarını yeniden canlandırdığını ve yeni bir soluk aldığını düşünüyorum.

Resume

Traditional religion as the oldest form of public consciousness is one of the important spheres of ethnic culture, therefore, is in sight of the scientific interests not only of ethnology, i.e. the science of ethnics, but also of a number of other humanitarian disciplines. In any of them, it is considered separately from the doctrines of institutional religions.

The Abkhazian traditional religion, whose name is antsvahatsara «the recognition of God», «faith in God» is understood as a complex of ancient beliefs, on the background of which a graceful pantheon of the gods appears with its inherent hierarchy. It functions in the spiritual culture of the Abkhazians in our time, in spite of the fact that Christianity penetrated into the spiritual life of the people at the very beginning of its emergence, and with state status was accepted by them in the middle of the 6th century. The peaceful coexistence of official and traditional religions causes no surprise here. The character of the church organization of Christians was not alien to the ideological basis of the Abkhazian religion. For more consolidation of their confessional soil in the Abkhazian land, Christians began to construct church buildings near the largest folk shrines of the Abkhazians, Anyha, given their sacred significance. However, time makes its adjustments. In the late Middle Ages, when the Turkish authorities carried out violent planting of Islam in Abkhazia, both of these confessions turned out to be rogue, although the Christian religion got more. With the advent of the rule of the Russian tsarism, accompanied by Orthodox missionary work, the traditional religion of the Abkhazians revived again along with the Christian religion on the historical arena of the country. They function today in parallel the same way as in the past: in peace and harmony. On the other hand, the persistence of the position of the traditional religion of the Abkhazians is explained by its extreme simplicity of involving people in it, which does not require mastering

the complex religious ethics that is different from their own, traditional ethics.

Mirror reflection of the essence of the Abkhazian religion is the ritual practice of a cult, accompanied, as a rule, by sacrifice in the form of cattle, poultry, various vegetable dishes, and the sending of a proper prayer to the supreme god or the downstream, the so-called functional deity fulfilling his will.

According to the belief of the participants of such a religious rite, their actions open the way to communication with God, to establish good relations with him, thanks to which they attract his attention, which will ensure their self-sufficiency in everyday life.

Through the establishment of direct contact with God, people get the opportunity to take part in the connection of heavenly powers and earthly. In this way they seem to come into contact with the sacred world. And a contact with the sacred world provides them with a condition for reviving the habitual rhythm of life in a new quality.

Religious cults of the Abkhaz can be divided into two groups: conventional and occasional. The first group of rituals is due to a certain date, therefore it is often called calendar ritual and the second does not have the time prescribed by tradition.

It should be borne in mind that the Abkhazian calendar system, like any other, is based on the laws of astronomy – the movement of heavenly bodies, mainly the sun. The most significant cults point to its four moments: on the one hand, the spring equinox and autumn equinox, on the other – the summer solstice and the winter solstice.

The author considers the traditional concept of the people about the beginning and the end of the year to be the most optimal variant of the exposition of the religious ritual of Abkhazians: spring – summer – autumn – winter. Consequently, the sequence of cults is as follows: Huazhkyra – cult of fertility, Amshapy – Easter day, Asukschyts. New Year's celebration, Antsvahva – cult of the supreme god, Atsunyhvara – cult of «time» (weather conditions), Nanhva – the cult of the great mother of the earth, Lymdnyhva – the

birth of the Sun, Azhyrnyhva – the cult of smithy and blacksmith's craft, Zhvabran – cult of cattle.

The monograph, based mainly on new ethnographic material compiled by the author, refers only to the main religious rites that are today in the traditional culture of the Abkhazians. The truth is that the barely perceptible traces of many other bayrams, well forgotten by time, have been preserved, but this already belongs to the scope of difficult or even unsolvable problems of Abkhaz ethnology.

The structure of the pantheon of the Abkhazian gods is built in accordance with the people's view of the world. According to the Abkhazian mythopoeic worldviews, space / world is represented in the form of a three-part structure: the sky, the earth, the dungeon.

Being an integral part of the whole and simultaneously possessing the status of autonomy, each of them represents a kind of sevenlayered world.

Heaven and earth are on an equal footing, in interconnection and interdependence, forming a visible «pure world». The sky consists of a diamond, from which is transparent.

At the same time, according to its design, the sky differs from the earth. The sky has the shape of a circle/dome; the earth is a quadrangular spatial magnitude, a dungeon on which the earth rests is a dark hemisphere.

Horizontally, the world is a seven-part space.

The edges of the world are known by parts of the world as “a place where heaven and earth connect and disconnect.” This concept corresponds to what in world mythology is called the “sacred marriage” of heaven and earth, since they are as if together and neither together. The Abkhaz created their gods in the image and likeness of their own. Accordingly, and the pantheon is a multi-generational, numerous family community, consisting of a number of nuclear formations. At the head of the pantheon is the elder god, Antsva, considered to be the beginning of all beginnings, the creator of all things, the chief steward and head of the supreme court of

peace. The place of his stay is the sky, namely his upper layer Arsh, perceived as the absolute embodiment of the top.

The name of the Abkhazian supreme god – «Antsva» goes back to the ancient Abkhazian name of the sky – «an» and the lightning «Amatsvis», since it originally personified the sky and the storm. It can be seen that the name of the Abkhazian supreme god is consonant with the names of the supreme god of the Hutts, Antsilis, and the Sumerian – Anu.

And a literal translation of the theonym from Abkhazian language means «heaven» plus «striking fire». By conviction of the Abkhazians, the fire – «amtsa» – is a particle of lightning. Therefore, both terms have the same root – «ts» (c) – hot/fire. In addition, there is an element of negation «m» in the word «Amts» serving to taboo the name of fire from evil spirits. For the ancient Abkhazians, the loss of earthly fire was similar to death. The most terrible curse to this is «let your share of fire go out». And modern sounding of lightning «Amatsvys» is a product of labialization of the sound «ts», caused due to the transition of the sound «a» (a) to «y» (ə). The original sounding of the name of god, «anca», which turned into «Antsva» was also subjected to a similar labialization.

By all accounts, the older generation of gods in the pantheon consists of the following characters: Afy, Atsah, Apstkha (apstha), Apshaha, Agah / Hait, Airg and Anan/Nan (anan). That is, together with Antsva, the number of the higher gods of the male hypostasis is seven, plus the goddess Anan. If to look at them from the point of view of kinship, they represent a family of seven brothers and their only sister.

The most significant sacred numbers lead to this conclusion, i.e. «seven» and «eight». For instance, the folklore material «seven brothers» – «abyzhveishtsva», «seven brothers and their only sister» – «abyzhveishtsva rahvshazatsv». And today, at a traditional wedding, the toastmaster, speaking toast for the health of the newlyweds, pronounces a standard phrase expressing goodwill: «five sons and three daughters».

Antsva, as the elder in the family of the gods, stands at the head of the world, but his personal possession is the heaven. The lower part of the world is ruled by a smaller brother of Antsva, Atsah from «atsa» – the bottom and «ah» – the ruler, more precisely, «the sovereign prince». The name of the dark time of the day, the night, derives from his name – atsh. Antswa entrusted the land to beloved sister Anan. The people call it no other than «big mother» – Anan, Nan Du. Theonim Anan serves as the basis for the name of the earth, anishv (an + shv – «firmament»).

In turn, inside each of these pantheons there are smaller pantheons, depending on the occupation.

In accordance with the hierarchical structure of the pantheon, all deities, regardless of their status, are the executors of Antsva's will, for everything that happens in nature is attributed to him, and only to him. This is evidenced by its attributive epithets: Izyrduya – The Thunderer, Izirmatsvysya – The Lightning Thrower, Izylasho – The One Who Gives Light, Izyrpho – The One Who Gives Warm, etc., perceived as «Almighty» – Zegi zymchu, the «Supreme» – Zegi zku.

The heavenly pantheon is the personal possession of Antsva, but in fact it is administered by his younger brother Afy – the god of thunder and lightning. Behind him are other gods, who are also with him in lateral relationship: Ayr, the god of warriors and military affairs, Apstaha, the god of clouds, Apshaha, the god of the wind, Amra, the goddess of the sun, Amza, the goddess of the moon. In turn, each of them has their own small pantheon. Thus, the Afy family includes the God of Forge and Blacksmith's Craft, Schaschvy. The family of Apstahaa includes the deity of the rainbow, Atsvakva, the family of Amza and Amra (married couple) includes Nymirah – the deity of love, etc.

The terrestrial pantheon, led by the goddess Anan, includes: Azhveipsh – the deity of hunting, hunters and forest animals, Ashkhantsvahu the god of the mountains, Abnavahu – the god of the forests, Aitar – the god of livestock, Dzhadzha – the goddess of agriculture and agricultural crops, Azhahara – the goddess of a

hearth and home as well as blood relationship. All of them have their own pantheons, among which the two pantheons are most clearly distinguished: cattlebreeding and agricultural pantheons.

God of cattle breeding Aitar is represented as a seven – legged god with his offspring: Zhvabran – the patron of cattle, Djabran – the patron of small cattle, Hvarah – the patron of pigs, Alyshkyntyr – the patron of dogs, Tsaabah – the patron of cats, Chyschaschana – the patron of horses, Anana- Gunda – the patroness of bees, beekeeping and hive. 280 Dzhadzha has assistants who need to be understood as her children. This is Anapa-Naga, the patroness of millet, barley, oats, Sau-Nau– flour-milling, Kvykvyna – flax and cannabis, Yerysh – textile, spinning and sewing, Nar – viticulture and fruit growing. In the underground pantheon, headed by Atsah, there are also a large number of gods with the pantheons entrusted to them: Apstsvaha – the patron of the kingdom of the dead. In the subordination of Apstsvaha is the other world, divided into heaven and hell, Ajustaa – devil, Tsvyblaky – the patroness of sleep, Atyu – mythological monster, sometimes eclipsing either the Sun or the Moon, depending on who from them will catch, Agulshap – the dragon, who lives in the abyss, Amat the snake, Agah – the god of the sea, Dzahkuazhv – the mistress of the water artery, Dzidzlan – the daughter of Dzahkuazhv, who lives in river, water arteries, reservoirs, springs, wells. Underground deities and beings are evil, but there are also loyal to people. In a large pantheon a special place is occupied by ancestral or personal deities – Antshvahu (literally – the share / particle of God). Indeed, until now such religious beliefs are found in the mode of life of Abkhazians. Many generic formations (clans) perform ritual prayers to a personal cult. In their origin they are associated with an accident that once took place in the history of one or another kind. This case served as the basis for the «forbidden day» – amshschara, during which members of the clan cannot be engaged in earthworks, take things out of the house that are of personal or family nature, sew, bury the deceased, etc.

The same could be said about the sacred groves, which are the place of prayer for many Abkhaz families. Sacred groves are usually considered to be the oak ones, in which occurred accidents associate with lightning strikes. The fact is that the oak tree is a tree of the upper tier; moreover, a certain amount of iron is contained in its bark that is why it most often becomes a victim of instantaneous discharge of atmospheric electricity. As for the worship of trees in general, it is related to the sphere of pre-polytheistic beliefs, in particular animism and totemism that could so far be observed in the traditional way of life of the Abkhazians. As it was indicated in several lines above, in honor of this or that god, Abkhazians perform prayers (rituals). In the monograph they are described and interpreted in a specific historical aspect. The ritual practice of those cults that have survived and continues existing in the system of the Abkhazian religion shows that, despite the politicization of the contemporary realities of life, the aggravation of economic, cultural and ethnic problems caused by the growing process of globalization, the people continue to adhere to the spiritual heritage of their fathers, remember and honor the path of historical development they passed. And this way was always thorny, full of constant struggle of their best sons for their native land. This circumstance can be explained, first of all, by the symbiosis of two interdependent feelings: ethnic and religious, which support the continuity of generations, which in turn has some influence on the public consciousness. The strength of the religious tradition of the Abkhazians lies in the fact that it is inextricably linked with the basis of the moral culture of the people – *apsuara*, especially with its normative sphere, which is zealously observed during the cult. This is being observed during the influence of innovative elements of life, penetrating the daily life of the people. However, sometimes this normativity, as a demonstration of the aspect of the essence, is of a feigned nature, but, nevertheless, the fact of its observance can be served as an example for imitation of the younger generation. And, most importantly, the viability of the traditional religion is due to its unobtrusiveness coming from

everyday culture of the people; it was born and formed in their hearts, and over the millennia has grown together with them. Naturally, in today's existence of the traditional religion of Abkhazians, the instinctively minted psychological attitude of the people to preserving the mechanism of reproduction of ethnic culture and ethnic self-awareness is also of great importance. This installation contributes to the revival of some religious cults weakened from the burden of time, which began to be openly performed after the collapse of the political system in which the Abkhazians were, like all other peoples of the post-Soviet space. Since the restoration of the state independence of Abkhazia, the ritual culture has received a new impetus, especially during the period of the crisis associated with the Patriotic War of the Abkhazian people. And today not only does not subside but even expands its field of action. In addition, the ritual culture of the Abkhazians has another important feature. In our high-speed time, there is no better reason than meeting and soul communication with relatives who often live at a decent distance from each other, depending on their social affiliation, mood elevation of each of them. It gives them a positive emotional state, capable for maintaining their vital attitude until the next calendar meeting. Today, the Abkhazian traditional religion, along with Christianity, is an integral part of the spiritual life of the people, being one of the most important reasons that promotes the preservation of the national mentality based on the native language, as well as on the unity of the people and the necessary level of their gene pool. More precisely, today the traditional religion of the Abkhazians, expressed in the belief in one god Antsva (the highest stage of polytheism, called in science as supremeism) not only does not give up its positions, but as an important life phenomenon on the foundation of which the Abkhazian traditional culture once developed, harmonizes the modern rhythm of being, gains fresh air and long-term breathing.

Kaynakça:

- Abhazlar, 2007, 2012 – Abhazlar: Kolektif Monografi / Ed. Y.D. Ançabadze, Y.G. Argun. M.: Nauka, 2007; 2.bs. M.: Nauka, 2012.
- Acincal – Acincal E.K. Abhaz Materyalleri ve Antik Gelenekler // Alaşara, Akua, 1982.
- Acincal 1969 – Acincal İ.A. Abhazya Etnografyasından. – Sohum, 1969.
- Akaba, 1973 – Akaba L.H. Abhazların Demircilik Kültünde En Eski İnançların Kalıntıları Üzerine // ABİYALİ Bülteni. – Cilt II. Tiflis, 1973.
- Akaba, 1984 – Akaba L.H. Abhazların Arkaik Ritüellerinin Tarihsel Kökleri. – Sohum, 1984.
- Akaba, 2007, 2012 – Akaba L.H. Geleneksel Dini Temsiller // Abhazlar. – M.: Nauka, 2007; 2. baskı: M.: Nauka, 2012.
- Albedil, 2012 – Albedil M.F. Antik Hindistan'da Kurban: Kozmolojik Sembolizm // Arkaik Dönemde Kurban: Atıf, Amaç, Hedef. – St. Petersburg, 2012.
- Ançabadze, 1964 – Ançabadze Z.V. Antik Abhazya'nın Tarihi ve Kültürü. – M.: Nauka, 1964.
- Ançabadze, 1976 – Ançabadze Z.V. Abhaz Halkının Etnik Tarihi Üzerine Denemeler. – Sohum, 1976.
- Anşba, 1982 – Anşba A.A. Abhaz Folkloru ve Gerçeklik. – Tiflis, 1982.
- Apsua Jülar... 2002 – Apsua Jüar Rçapıts Hüamtakua (12 cilt). – Cilt VII. – Sohum, 2002.
- Argun, 2007, 2012 – Argun Y.G. Geleneksel Takvim Ritüelleri ve Modern Halk Bayramları // Abhazlar. – M.: Nauka, 2007; 2. baskı: M.: Nauka, 2012.
- Ardzınba, 1985 – Ardzınba V.G. Demir Kültü ve Demircilik Sanatının Tarihi Üzerine (Abhazların Demircilik Kültü) // Antik Doğu: Etnokültürel Bağlar. – M., 1988.
- Ardzınba, 2015 – Ardzınba V.G. Toplu Eserler. M., 2015, – Cilt 1.
- Ardzınba, 2015 – Ardzınba V.G. Toplu Eserler. M., 2015, – Cilt 2.

Afanaseva, 1982 – Afanaseva V.K. Sümer-Akkad Mitolojisi // Dünya Mitolojisi Ansiklopedisi (MNA). – Cilt 2. – M.: Sov. Ansiklopedisi, 1982.

Afanaseva 1982 – Afanaseva V.A. Yedili // MNA. – Cilt 2. – M.: Sov. Ansiklopedisi, 1982.

Afanaseva, 1983 – Afanaseva V.K. Antik Mezopotamya Edebiyatı/Dünya Edebiyatı Tarihi (DET). Cilt 1.M.: Nauka, 1983.

Bartsits, 2010 – Bartsits R.M. Abhaz Dini Senkretizmi: Kült Kompleksleri ve Ritüel Uygulamalar. – Sohum, 2010.

Bartsits, 2013 – Bartsits R.M. Abhazya'nın Yedi Kutsal Mekanı // Abhaz ve Adıgelerin Modern Kültüründe Kutsal Mekan. – Maykop, 2013.

Bgajüba, 1982 – Bgajüba O.H. Anar-Jiy'in İzinde. – Sohum, 1982.

Bgajüba, 1960 – Bgajüba H.S., Canaşıa N.S. // Canaşıa N.S. Abhazya Etnografyası Üzerine Makaleler. – Sohum, 1960.

Bgajüba, 1979 – Abhaz Masalları / Derleyen ve Editör (Abhazcadan işleme ve çeviri) Bgajüba H.S. – Sohum, 1979.

Bgajüba, 1983 – Bgajüba H.S. Abhaz Masalları. – Sohum, 1983.

Bigvava (Biguaa), 1983 – Bigvava (Biguaa) V.L. Abhazların Modern Kırsal Ailesi. – Tiflis, 1983.

Biguaa, 2012 a – Biguaa V.L. Abhazların Geleneksel Dini ve Günlük Kültürü Üzerine Sorular. – Sohum, 2012.

Biguaa, 2012 b – Biguaa V.L. Abhazların Yeni yılı: Ajırnihüa // Abhazoloji. – Sayı 7. – Sohum, 2012.

Biguaa, 2013 – Biguaa V.L. Abhaz Paskalyası: Amşapı // Abhazoloji. – Sayı 8–9. – Sohum, 2013.

Biguaa, 2015 – Biguaa V.L. Abhazların Yüce Tanrısı Ançüa Kültü // ANA Bülteni. – Sayı 5. – Sohum, 2015.

Biguaa, 2016 – Biguaa V.L. Abhazların Zaman Tanrısı Kültü: Añunihara // ANA Bülteni. – Sayı 6. – Sohum, 2016.

Biguaa, 2016 – Biguaa V.L. Abhazların Bereket Kültü: Xuajükıra // Abhazoloji. – Sayı 10. – Sohum, 2016.

- Biguaa, 2017 a – Biguaa V.L. Abhazların Büyükbaş Hayvan Tanrısı Kültü: Jüabran // Abhaz Devlet Üniversitesi. Jübile Sayısı. – Sohum, 2017.
- Biguaa, 2017 b – Biguaa V.L. Abhaz Noel'i: Ritüel Uygulamalar ve Bayramın Arkaik Kökleri // VA. – Sayı 1. – Sohum, 2017.
- Biguaa, 2017 c – Abhaz Paskalyası: Amşapı: Kültün Ritüel Uygulamaları ve Arkaik Kökleri // Antropoloji Bülteni. – Sayı 4. – Sohum, 2017.
- Bleiz, 2012 – Bleiz Anna. Demonoloji. – M., 2012.
- Boyce, 1987 – Boyce M. Zerdüştiler: İnançlar ve Gelenekler. – M., 1987.
- Botvinnik, 1985 – Botvinnik M.N., Kogan B.M., Rabinoviç M.B., Seletskiy B.P. Mitolojik Sözlük. – M.: Prosveşenie, 1985.
- Brockhaus, Efron 1907 – Brockhaus A.F., Efron İ.A. Ansiklopedik Sözlük. – St. Petersburg, 1890–1907. – Cilt 82.
- Vvedenskiy, 1871 – Vvedenskiy A. Abhazların Dini İnançları // SŞKG. Sayı V. – Tiflis, 1871.
- Vekua, 1913 – Vekua A. Abhazya'da Toplumsal Kurban // SZM. – Sayı 2. – 24–38. – Sohum, 1913.
- Gurney, 1990 – Gurney O.R. Hititler. – M., 1990.
- Grigoryev, 2000 – Grigoryev S.A. Antik Yakın Doğu Demiri ve Volga-Ural Arkeolojisinin Bazı Sorunları // Çelyabinsk Bilim Merkezi Bülteni. – Sayı 1. – Çelyabinsk, 2000.
- Gulia, 1925 – Gulia D.İ. Abhazya Tarihi. – Cilt I. – Tiflis, 1925.
- Gulia, 1986 – Gulia D.İ. Toplu Eserler. – Cilt 6. – Sohum, 1986.
- Gulia, 1986 – Gulia D.İ. Abhazların Keçi Kültü // Toplu Eserler. – Cilt VI. – Sohum, 1986.
- Dbar, 2012 – Dbar S.A. Cenaze Ritüelleri // Abhazlar. – M.: Nauka, 2007; 2. baskı: M.: Nauka, 2012.
- Canaşvili, 1894 – Canaşvili M. Abhazya ve Abhazlar // ZKOİRGÖ. – Kitap XVI. – Tiflis, 1894.
- Canaşia, 1899 – Canaşia N.S. Abhazların Demirci Tanrısı // "Moambe", IV. – Tiflis, 1899 // Canaşia N.S. Abhazya Etnografyası Üzerine Makaleler. – Sohum, 1960.

- Canaşia, 1960 – Canaşia N.S. Abhazya Etnografyası Üzerine Makaleler / Derleyen ve Önsöz H.S. Bgajüba. – Sohum, 1960.
- Conua, 2002 – Conua B.G. Abhazca'da Ödünç Alınmış Kelimeler. – Sohum, 2002.
- Conua, 2002 – Conua B.G. Abhazca'da Ödünç Alınmış Kelimeler. – Sohum, 2002.
- Dmitriyeva, 2012 – Dmitriyeva T.N. "Kurban" Kavramının Belirsizliği Üzerine // Arkaik Dönemde Kurban: Atıf, Amaç, Hedef. – St. Petersburg, 2012.
- Dmitriyeva, 2000 – Dmitriyeva T.N. Kurban: Kökenlerin Araştırılması // Kurban: Antik Çağdan Günümüze Kültür ve Sanatta Ritüel. – M., 2000.
- Doroşenko, 1982 – Doroşenko E.A. İran'da Zerdüştiler. – M., 1982.
- Dyakonov, 1968 – Dyakonov İ.M. Ermeni Halkının Tarih Öncesi. – Erivan, 1968.
- Kadın..., 1992 – Mitler ve Efsanelerde Kadın: Ansiklopedik Rehber. – Taşkent, 1992.
- Jukovskaya, 1992 – Jukovskaya N.L. Mandala // Budizm. – M., 1992.
- Jukovskaya, 1973 – Jukovskaya N.L. Mandala: Lamaist Kültürünün Bir Nesnesi Olarak // Yabancı Asya Halklarının Kültürü. – M., 1973.
- Ajüanba, 1955 – Ajüanba S.T. Etnografik Çalışmalar (Önsöz ve Derleyen G.A. Dzidzariya). – Sohum, 1955.
- Ajüanba, 1966 – Ajüanba S.T. Etnografik Çalışmalar. – Sohum, 1966.
- Zuhba, 1980 – Zuhba S.L. Ayüstaa // MNA. – Cilt 1. – M., 1980.
- Zuhba, 1980 – Zuhba S.L. Abnauayü // MNA. – Cilt I. – M.: Sov. Ansiklopedisi, 1980.
- Zuhba, 1980 – Zuhba S.L. Apsçüaha // MNA. – Cilt I. – M.: Sov. Ansiklopedisi, 1980.
- Zuhba, 1995 – Zuhba S.L. Abhaz Masal Dışı Nesrinin Tipolojisi. – Maykop, 1995.
- İvanov, 1983 – İvanov V.V. Hitit ve Hurri Edebiyatı // DET. – Cilt I. – M., 1983.
- İvanov, 1985 – İvanov Vyach.Vs. Hattice Dilinin Kuzeybatı Kafkas Dilleriyle İlişkisi Üzerine // Antik Anadolu. – M., 1985.

- İvanov, 1983 – İvanov V.V. Hitit ve Hurri Edebiyatı // Dünya Edebiyatı Tarihi. – Cilt I. – M., 1983.
- İnal-İpa, 1960, 1965 – İnal-İpa Ş.D. Abhazlar. – Sohum, 1960; 2. baskı: Sohum 1965.
- İnal-İpa 1974 – İnal-İpa Ş.D. Abhazların Yüce Tanrısı "Ançüa" İmgesinin Kökeni Üzerine // AİYALİ Bülteni. – Tiflis, 1974.
- İnal-İpa, 1976 – İnal-İpa Ş.D. Abhazların Etnokültürel Tarihi Üzerine Sorular. – Sohum, 1976.
- Kazanskiy, 1926 – Kazanskiy B.V. Kurbanın Günlük Temelleri // Din ve Toplum. – L., 1926.
- Kaslandziya, 1989 – Kaslandziya V.A. Abhazca Deyimler Sözlüğü. – Sohum, 1989.
- Kaslandziya, 2005 – Kaslandziya V.A. Abhazca-Rusça Sözlük. – Cilt 2. – Sohum, 2005.
- Cassirer, 2002 – Cassirer Ernst. Sembolik Formların Felsefesi (3 cilt). – Cilt 2 (Almancadan çeviren S.A. Romaşko). M.–St. Petersburg, 2002.
- Kuarçiya, 2015 – Kuarçiya V.E. Abhaz (Apsua / Abaza) Halkının Etnik Tarihinden veya Abhazların ve Abazaların Dili ve Tarihi Üzerine. – Sohum, 2015.
- Kopeşavidze, 1989 – Kopeşavidze (Tarcman-İpa) G.G. Abhaz Mutfağı. – Sohum, 1989.
- Krivoşeev, 2005 – Krivoşeev Y.V. Antik Rus Paganizmi. – St. Petersburg, "St. Petersburg Üniversitesi Yayınları", 2005.
- Krilov, 2001 – Krilov A.B. Abhazların Dini ve Gelenekleri. – M., 2001.
- Krilov, 2007; 2012 – Krilov A.B. Modern Dini Durum // Abhazlar. M.: Nauka, 2007; 2. baskı: M.: Nauka, 2012.
- Kudryavtsev, 2009 – Kudryavtsev K.D. Abhazya Tarihi Üzerine Materyaller. – Sohum, 2009.
- Kun, Neyhardt, 2000 – Kun N.A., Neyhardt A.A. Antik Yunan ve Roma Mitleri ve Efsaneleri. – St. Petersburg, 2000.
- Kutalia B. Haajükıra-nıxa // Abjnıxa (Apşatıp Topluluğu Gazetesi) № 9. – Sohum. – Sayı 9, tarihsiz.

- Kutalia B. Xuajükıra-nıxa // Abjnıxa (Apşatıp Topluluğu Gazetesi) № 10. – Sohum. – Sayı 10, tarihsiz.
- Lips, 1954 – Lips Y. Eşyaların Kökeni. – M., 1954.
- Lomtatidze, 1977 – Lomtatidze K.V. Abhazca ve Abazaca'da Eski Ay İsimleri Üzerine // İber-Kafkas Dilbilimi Yıllığı. – Tiflis, 1977, II.
- Losev, 1957 – Losev A.F. Antik Mitolojinin Tarihsel Gelişimi. – M., 1957.
- Losev, 1980 – Losev A.F. Yunan Mitolojisi // Dünya Mitolojisi Ansiklopedisi (MNA). – Cilt I. – M.: Sov. Ansiklopedisi, 1980.
- Losev, 1991 – Losev A.F. Felsefe, Mitoloji, Kültür. – M., 1991.
- Malia, 1972 – Malia E.M. Abhazların Günlük Eşyalarındaki Bazı Tasvirlerin Anlamı Üzerine // AİYALİ Bülteni, – Cilt I. – Sohum, 1972.
- Marr, 1915 – Marr N.Y. Abhazların Dini İnançları Üzerine // Hristiyan Doğru. – Cilt IV. – Sayı I. – Tiflis, 1915.
- Mijayev, 1994 – Mijayev V.V. Adıge Kahramanlık Destanı "Nartlar" da Dünya Tasarımı // Nart Destanı ve Kafkas Dilbilimi. VI. Uluslararası Kafkasologlar Topluluğu Kolokyumu. – Maykop, 1994.
- Miller, 1910 – Miller A. 1907 Yılında Abhazya'ya Yapılan Bir Geziden // Rusya Etnografyası Üzerine Materyaller. – Cilt I. – St. Petersburg, 1910.
- Nagovitsin, 2000 – Nagovitsin A.E. Etrüsklerin Mitolojisi ve Dini. – M., 2000.
- Nikolayev, 1985 – Nikolayev S.L. Hititçe ve Yunancadaki Kuzey Kafkasya Kökenli Kelimeler // Antik Anadolu. – M., 1968.
- Olşevskaya, 2010 – Olşevskaya Natalya. Numeroloji: Kaderinizin Tüm Sayıları. – M.–St. Petersburg: AST, Sova, 2010.
- Papaskir, 2009 – Papaskir A.L. Abhazya Tarihinin Yeniden Canlandırılması Sorunu Üzerine // "Apsnı". – Sayı 1 (Şubat). – Sohum, 2009.
- Reder, Cherkasova, 1970 – Reder D.G., Cherkasova E.A. Antik Dünya Tarihi. Bölüm 1. – M., 1970.
- Reder, 1980 – Reder D.G. Osiris // MNA. – Cilt 2. – M.: Sov. Ansiklopedisi, 1980.

- Riftin, 1980 – Riftin V.L., Şifman İ.Ş. Tammuz // MNA. – Cilt 2. – M.: Sov. Ansiklopedisi, 1982.
- Rybakov, 2006 – Rybakov B. Antik Slavların Paganizmi. – M.: Nauka, 2001.
- Rybinskiy, 1894 – Rybinskiy G.A. Sohum Bölgesi: Abhazya'nın Tarım ve Günlük Yaşam Açısından İncelenmesi. – Tiflis, 1894.
- Salaqaya, 1974 – Salaqaya Ş.H. Abhazların Ritüel Folkloru // Folklor ve Etnografya. – L., 1974.
- Salaqaya, 2002 – Apsua Jülar Rçapıtstü Hüamtakua (Editör Salaqaia Ş.H.). – 12 cilt. – Cilt VII, – Akua, 2002.
- Sventsitskaya, 1987 – Sventsitskaya İ.S. Erken Hristiyanlık: Tarihin Sayfaları. – M., 1987.
- Seferbekov, 2009 – Seferbekov R.İ. Dağıstan Halklarının Pagan Tanrılar Panteonu (Tipoloji, Karakterizasyon, Kişiselleştirme): Doktora Tezi Özeti. – Mahaçkale, 2009.
- Yabancı Kelimeler Sözlüğü, 1981 – Yabancı Kelimeler Sözlüğü. – M., 1981.
- Smirnova, 2006 – Smirnova İ. Haçın Gizli Tarihi. – M.: EKSMO, 2006.
- Sokolov, 1992 – Sokolov M.N. Horoz // MNA. – Cilt 2. – M.: Sov. Ansiklopedisi, 1992.
- Starostin, 1985 – Starostin S.A. Kuzey Kafkasya Dillerinin Ortak Sözvarlığındaki Kültürel Kelimeler // Antik Anadolu. – M., 1985.
- Tylor, 1989 – Tylor E.B. İlkel Kültür. – M., 1989.
- Tarcman-İpa 2007, 2012 – Tarcman-İpa G.G. Yemek ve Ev Eşyaları, Sofra Adabı // Abhazlar. – M.: Nauka, 2007; 2. baskı: M.: Nauka, 2012.
- Taylor, 1939 – Taylor E. İlkel Kültür. – M., 1939.
- Tokarev, 1976 – Tokarev S.A. Dünya Halklarının Tarihinde Din. – M., 1976.
- Tokarev, 1983 – Tokarev S.A. Kurban Üzerine // Doğa, 10. – 1983.
- Toporov, 1966 – Toporov V.N. Vedik Mitra'nın Doğası Üzerine Yeniden: Bazı Antik İran-Hint Temsillerinin Yeniden İnşası Sorunu // İkincil Modelleme Sistemleri Üzerine İkinci Yaz Okulu Bildirileri. – Tartu, 1966.

- Toporov, 1982 – Toporov V.N. Dünya Yumurtası // MNA. – Cilt 2. – M.: Sov. Ansiklopedisi, 1982.
- Toporov, 1992 – Toporov V.N. Mandala // MNA. – Cilt 2. – M.: Sov. Ansiklopedisi, 1992.
- Frazer, 1983 – Frazer J. Altın Dal. – M.: Politizdat, 1983.
- Freidenberg, 1936 – Freidenberg O.M. Olay Örgüsü ve Türün Poetikası. – M., 1936.
- Hislop 1853 – Hislop Alexander. İki Babil veya Papalık Tapınması, Aslında Nimrod ve Karısına Tapınmadır / Elektronik Kaynak.
- Hall 1999 – Hall J. Sanatta Temalar ve Semboller Sözlüğü. – M., 1999.
- Tsibulskiy, 1982 – Tsibulskiy V.V. Dünya Ülkelerinin Takvimleri ve Kronolojisi. – M., 1982.
- Çibirov, 2008 – Çibirov L.A. Osetlerin Geleneksel Manevi Kültürü. – M., 2008.
- Çirikba, 1985 – Çirikba V.A. Bask ve Kuzey Kafkasya Dilleri // Antik Anadolu. – M., 1985.
- Çursin, 1957 – Çursin G.F. Abhazya Etnografyası Üzerine Materyaller. – Sohum, 1957.
- Şeynina, 2001 – Şeynina E.Y. Semboller Ansiklopedisi. – M., 2001.
- Şternberg, 1936 – Şternberg L.Y. Etnografya Işığında İlkel Kültür. – L., 1936.
- Şternberg, 1978 – Şternberg L.Y. Antik Çağda Mit ve Edebiyat. – M., 1978.
- Eliade, 1987 – Eliade M. Kozmos ve Tarih. – M., 1987.
- Eliade, 1999 – Eliade M. Karşılaştırmalı Dinbilim Üzerine Denemeler. – M., 1999.



Biguaa Valeri Levard-ipa.

Etnolog, tarih bilimleri doktoru, Abhazya Devlet Üniversitesi profesörü, D. İ. Gulia Beşeri Araştırmalar Enstitüsü baş araştırmacısı, Abhazya Bilimler Akademisi üyesi, Abhazya Cumhuriyeti'nin seçkin bilim insanı ve yükseköğretim emekçisi.

Sohum, Tiflis ve Moskova'da yayınlanan çeşitli monografik çalışmalar da dahil olmak üzere 120'den fazla bilimsel ve popüler bilimsel eserin yazarıdır. Ayrıca, biri Abhazya'daki ortaokullar, diğeri ise yurtdışındaki Abhaz diasporası için olmak üzere iki “Abhazya Tarihi” ders kitabını kaleme almış, sonuncusu Papapha Mahinur Tuna tarafından Abhazcadan Türkçeye çevrilerek İstanbul'da yayınlanmıştır.

